

Kristina Sabaliauskaitė

SILVA RERUM

baltos lankos

Kristina
Sabaliauskaitė

SILVA
RERUM

Romanas

baltos lankos

UDK 888.2-3
Sa-05

Knygos leidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Antroji laida

Viršelio dizainas: Kristina Sabaliauskaitė, Audris Šimakauskas
Viršelyje panaudota Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero fotografija
(fotografas Gediminas Trečiokas)

Printed in Lithuania
ISBN 978-9955-23-225-4

I

Tą karštą 1659 Viešpaties metų liepą Kazimieras ir Uršulė Norvaišos pirmą kartą pamatė mirtį. Nors mirtis juos supo jau kelias savaites, dešimtuosius metus skaičiuojantys dvynukai pirmąkart pažvelgė jai tiesiai į pilką judantį veidą ir, galima sakyti, tasai kelias akimirkas trukęs pasimatymas nulėmė tolesnius jų abiejų likimus.

Viskas prasidėjo keliomis savaitėmis anksčiau, kai padvėsė jų numylėtas katinas Mauricijus, rainas ir atsišėręs padaras, lydėjęs juos nuo lopšio ir kantriai, įtraukęs nagus, tarsi filosofas stoikas kentęs visas jų išdaigas. Taip pat ir mėgstamiausią – vienam jį beniurkant, kitas skaudžiai timptelėdavo už uodegos. Užkluptas iš netyčių, Mauricijus paklusdavo prigimčiai ir, pamiršęs visą mažvaikiams rodomą katinišką atlaidumą, nuožmiai raitydamasis apdraskydavo jį laikantįjį glėbyje. Dažniausiai kliūdavo Kazimierui, mat Uršulė turėjo įstabų gebėjimą nutaisiusi angelišką veidą iš pasalų truktelėti katinui už uodegos; kitais gi kartais jie smagindamiesi Mauricijui pririšdavo prie uodegos kokių barškalų ar kietai susupdavo vargšą kniaukiantį įnamį it kūdikėlį į palą. Paskutinį kartą jie patys prisižaidė, nes suvystė Mauricijų ir niekam nematant kuo atsargiausiai apkeitė su lopšyje gulinčia naujagime sesute. Žindyvė, aptikusi suvystytą katiną, ėmė klykti nesavu balsu, dvynukai raitėsi ir kvykė

iš juoko, o vėliau nesavais balsais spiegė periami, mat šia pavojinga išdaiga išklibino net nepajudinamą savo tėvo, Jono Motiejaus Norvaišos, kantrybę.

Tačiau vieną rytą Mauricijus šaukiamas neatsiliepė įprastiniu murktelėjimu ir tursendamas stačia uodega neišniro iš netikėtos pakampės. Dvynukai, gerą pusdienį ieškoję Mauricijaus po visą dvaro rūmą, galiausiai rainąjį draugą aptiko už virtuvės trobesio, kur juos pasivadino išsigandęs šaltyšiaus Jonelis. Sutūpusi trijulė įdėmiai apžiūrėjo ir pabaksnojo mirties šalčio surakintą pastirusį Mauricijų, ūmai visą kietą ir nebeatpažįstamą, vos pražiotu snukiu, kuriame pamėkliškai bolavo aštrūs dantys. Dvynukai ne pirmą kartą matė dvėselieną, o ką jau kalbėti apie Jonelį, garsėjantį paukščių kilpų ir visokiausių spąstų smulkiems padarėliams rentimu, tačiau viena yra matyti nudvėsusį kurmėką ar į langą prisitvojusį svirbelį, o visai kas kita – jaukųjį Mauricijų, susirangydavusį ant kaldros jiems šildyti kojų, o dabar atrodantį tarsi šaltas, kietas ir nedraugiškas daiktas, atkeliavęs iš negyvųjų daiktų pasaulio. Iš visiškai svetimo, bjaurių kvapų ir šaltų vaškinių paviršių pasaulio, kuriam priklausė ir siaubą keliantis sudžiūvęs nežinomo Jeruzalės kankinio pirštas suskilusiu geltonu nagu, saugomas dailiame paauksintame ir įstiklintame namų koplytėlės relikvijoriuje. Nors brangiai įgytą relikviją gaubė šventybė ir pagarba, Uršulei ir Kazimierui vos pamačius tą pageltonijusį ir supleišėjusį nagą gerklėje atsirasdavo aukštyn žemyn slankiojantis pasišlykštėjimo gumulas, taip ir besitaikantis išsiveržti lauk kartu su pusryčių koše. Dabar gi ūmai negyvųjų šlykštalų pasauliui priklausė ir Mauricijus. Nė vienam iš vaikiūkščių trijulės nebesinorėjo Mauricijaus paimti ant rankų, tad teko ieškoti kokio tinkamo skuduro katino dvėsenai susupti. Galiausiai, susukę į rastą maišo draiskaną, pasikeisdami nunešė keistai sunkų ir kietą padarą į namą ir patraukė tiesiai link knygų kambario, kuriame žinojo šiuo dienos metu rasią Joną Motiejų Norvaišą.

Namų tarnaitė, šluostinėdama antikameros[1] kampus, išvydusi atitemptą padvėsusį katiną, žinoma, ėmė bartis ir vyti vaikus lauk, tačiau ją pertarė bruzdesį išgirdusio tėvo balsas. „Eikšekit, durniukai", – meiliai pakvietė jis suglumusią trijulę ir laikinai įsmeigė plunksną į rašalinę, stovinčią ant sąskaitų knygomis ir laiškų stirtomis nukrauto stalo. Klausydamas vienas kitą pertraukiančių vaikų pasakojimo apie liūdną katino baigtį ir jo radimo aplinkybes ir glostydamas savo nedidelę pabalusią barzdą, per kurios vidurį tarsi barsuko dryžis ėjo tamsių plaukų kuokštas, Jonas Motiejus Norvaiša didžia dalimi leido pro ausis vaikų plepesį ir žvelgė į savo gyvenimo saulėlydžio paguodą – rudaakius išdaigininkus dvynukus apvaliais žandais, sveikus ir stamantrius tarsi dviejų prisirpusių vyšnaičių kekė. Savo amžiumi jie tiko jam ne į vaikus, o į anūkus, ir Jonas Motiejus dažnai pagalvodavo, kad tik vėlyva tėvystė jį išmokė išties seniokiškos kantrybės nesibaigiantiems dvynukų klausimams, o jo paties suskaičiuotos ir senkančios dienos jam leido rasti laiko vaikiškų atradimų džiaugsmui ir nusivylimui.

„Betgi kodėl dabar jis toks kietas?" – neatlyžo mažoji Uršulė, kurios kyko įrėmintame veiduke buvo matyti, kaip grumiasi baimė ir smalsumas. Jonas Motiejus Norvaiša paaiškino, kad Mauricijų yra surakinęs mirties šaltis, kuris moksliškai ir lotyniškai vadinamas *rigor mortis*. Ne, tasai mirties šaltis surakina be rakto, Mauricijus yra sustiręs todėl, kad jo kūno gyslomis nustojo tekėti kraujas, kurį ratu varinėja širdis; širdyje yra tam tikri klapanai, kurie užsidarydami ir atsidarydami stumia kraujo srovę viena kryptimi. Tai didi mokslo paslaptis, kurios pėdsakų buvo aptikę dar Rytų išminčiai ir kurią esant įtarė toks ispanas Mykolas iš Serveto[2], bet jo būta tokio

1 Nedidelio prieangio prie kambario.

2 Miguelis Serveto (1511–1553), ispanų teologas ir medikas, ginčijęs Švč. Trejybės egzistavimą, 1553 m. išleistame teologijos veikale *Christianismi Restitutio* aprašo plaučių kraujotakos ir deguonies pasisavinimo procesus. Sudegintas kaip eretikas 1553 m. Ženevoje.

netikusio eretiko, kad baigė savo dienas ant laužo, ir teko laukti dar bene šimtą metų, kol anglų karaliaus gydytojas Viljamas Harvėjus[3], ištyręs visus gyvus padarus, parašė didelį traktatą ir įrodė, kaip yra iš tikrųjų. Jonas Motiejus Norvaiša dar pats pamenąs, kaip, jaunas nukeliavęs į Italiją, pačioj Paduvoj girdėjęs mokslo vyrus ginčijantis, ar žmogaus širdis iš tiesų gali tarsi kalvio dumplės stumti ir versti judėti kraują ratu ir ar tatai ir yra žmogaus judesio, šilumos ir gyvybės paslaptis. „Tai gal galima kaip nors padaryti, kad Mauricijaus kraujas vėl tekėtų?“ – Joną Motiejų pertarė Jonelis. Dvynukų tėvui teko paaiškinti, kad nusakyti gyvybės dėsnį yra viena, o jį imti ir pakeisti – visai kas kita: „Netgi pats Harvėjus nieko negalėjo padaryti, kai anglų karaliui Jokūbui atėjo metas mirti.“ Be to, Mauricijaus katiniška dūšelė jau išskridusi iš kūno ir niekas jos nesugrąžins. Uršulė susidomėjo, ar gyvastis priklauso nuo širdies plakimo, ar nuo to, kad kūne glūdi dūšelė, o Kazimierui parūpo, ar Mauricijaus dūšelė išlėkė į rojų. Tėvas išsisuko nuo atsakymo į Uršulės klausimą, kuris ir jam pačiam dažnusyk neduodavo ramybės, bet patvirtino, kad turint galvoje, kaip katinas kantriai tvėrė visąlaik negailestingai niurkomas, tai jo būta tikro kankinio, tikrai užsitarnavusio rojų. Tada Joneliui kilo klausimas, ar Mauricijus keliaus į tą patį rojų, apie kurį pasakoja klebonas ir kur patenka visi geri žmonės, ar katinai galbūt turi kokį savo atskirą rojų su judančiais saulės zuikučiais, ką tik gimusiais plikais peliukais ir neapsiplunksnavusiais paukštukais, grietine, skilandžiais ir kietai virtais vištų kiaušiniais, o Kazimieras susidomėjo, galbūt Mauricijų būtų galima prapjauti, nes gi vis tiek jau yra negyvas, ir pažiūrėti, kaip ten viskas sutvarkyta jo viduj, kaip atrodo tosios jo gyslos ir širdis ir kur yra tie kledaruojantys klapanai.

3 Williamas Harvey (1578–1657) – anglų mokslininkas, 1628 m. veikale *Exercitatio Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* paaiškino ir tyrimais įrodė kraujotakos principą.

Jonas Motiejus Norvaiša, kurstomas mokslinio žingeidumo, ne ką silpnesnio už jokių ribų nepripažįstantį dešimtmečio smalsumą, ir pats mielai būtų išskrodęs katiną, bet laiku susizgribo pamatęs siaubo kupinas Uršulės akis ir nuo draugo akibrokšto ištįsusį Tarvydų Jonelio veidą. Tad galiausiai buvo nutarta katino palaikams parodyti deramą pagarbą ir jį palaidoti vaistažolių daržo pakraštyje prie didelio avietčių krūmo. Nors dvynukų motina atlaidžiai Mauricijaus įkapėms skyrė seną nudryžusio apmušalų aksomo atraižą, į pačias katino laidotuves iš visų suaugusių namiškių tebuvo pakviestas Jonas Motiejus ir jam dar buvo pavesta pasakyti pakasynų prakalbą. Išdėjęs trumpą, bet įspūdingą ir pagal visas retorikos taisykles surėdytą obituariją[4], kurioje pašlovino Mauricijaus peliavimą, ištikimybę ir gerą būdą, Jonas Motiejus, vėliau stebėdamas vaikus, stovinčius prie nedidelės duobelės, aplink sukaltą medinę dėžutę užstumiamu dangteliu, kurioje ilsėjosi į aksomą įsuptas pastiręs Mauricijus, vienas po kito rėžiančius gedulingas prakalbas, užkapstančius duobelę ir kaišančius ją suskintomis laukų gėlelėmis, leidosi užplūstamas ne visai krikščioniškų minčių, kad galbūt rojus tėra gražus išmislas, skirtas paslėpti bjauriai tiesai, kad kūnas tėra mėsos, kaulų ir skystimo aparatas, sudylantis ir susidėvintis tarsi išklibę malūno dantračiai ar nebepataisomai subyrantis nuo kokios negandos ar ligos tarsi iš rankų ant marmuro grindų išmestas brangus laikrodis. Tad šiam mėsos ir kaulų aparatui, suvokusiam savo ribotumą ir netvarumą, verkiant reikia paguodos ir tikėjimo nemariąja siela, rojumi ir prisikėlimu, idant turėtų nors menkiausią priežastį kasryt atsibusti ir daryti gausybę nereikšmingų ir iš esmės nieko nekeičiančių dalykų, tokių kaip valgymas, mylėjimasis, gimdymas, sėja ir pjūtis, kariavimas ir politikavimas, medžių kirtimas ir aksomo audimas, mokslo traktatų rašymas, miestų statymas, laivų rentimas ir plaukimas jais į tolimus kraštus... Verkiant reikia tikėjimo, kad visas šis bruzdėjimas

4 Laidotuvių kalbą.

iš tiesų turi kažkokią prasmę, kuri stebuklingai ims ir paaiškės, kai išmuš jį užbaigianti mirties valanda, o viso bruzdesio prasmingumui pagrįsti gudrieji prigalvojo visokių ritualų ir papročių, neva turinčių įtikinti, kad mėsos ir kaulų aparato išklerimas – anaiptol ne pabaiga, o tik visa ko pradžia... Tikra *bajka*[5], skirta vien tam, kad žmogus užsimirštų užsižaidęs, kaip kad dabar tie katiną laidojantys vaikai, ir taip smarkiai nesisielotų dėl savosios būties beprasmybės.

Ištvėręs Mauricijaus *pompa funebris*[6] ir grįžęs į rūmą prie savo knygų, Jonas Motiejus atsikimšo spintoje laikomo ispaniško vyno butelį, prisipylė nedidelę taurę ir, žįsdamas vyne pamirkytą kietą imbierinį sausainį, iš stalčiaus išsitraukė nedidelę seną Norvaišų silvą[7] aukso įspaudais padailintais odiniais viršeliais ir, pats nelabai suprasdamas kodėl, pajuto pareigą po data *Die 7 Julij 1659 Anno* įrašyti vieną vienintelį į galvą atėjusį sakinį: *Scientia dat refero, fides dat vires perfero lemma*[8].

Nelaimei, vos po dviejų savaičių Jonui Motiejui teko ne tik dar kartą atsiversti šeimos silvą, bet ir patirti patį tikriausią tikėjimo išbandymą. „Ona Magdalena iš Norvaišų, dukra Jono Motiejaus Norvaišos iš Milkantų ir Elžbietos iš Siedleščinskių", dėl silpnumo savo *in privatum* namie pakrikštyta, *obiit die 22 Julij 1659 Anno, Aetatis suae mens 2 die 6*, – įrašė jis laužyta lotynų kalba ir apačioje lenkiškai pridūrė:

Tak li moja Magdalenka, jeszcze żyć na świecie
Nie umiawszy, musiała w ranym umrzeć lecie?

5 Pasaka (*lenk.*).
6 Laidotuvių iškilmės (*lot.*) – sudėtingi iškilmingi ritualai, lydintys XVII a. bajoriškas laidotuves.
7 *Silva rerum* (*lot.*) – „daiktų miškas", XVI–XVIII a. bajorų šeimose populiari iš kartos į kartą perduodama „šeimos knyga", į kurią, be tokių reikšmingų gyvenimo įvykių kaip gimimo, vestuvių ir mirties datos, būdavo įrašomos ir įvairiausios sentencijos, eilėraščiai-patarlės, iškilmių metais sakyti tostai, sveikinimo kalbos ir panegirikos.
8 Mokslas teikia atsakymus, o tikėjimas – stiprybės juos pakelti (*vulg. lot.*).

I nie napatrzawszy się jasności słonecznej
Poszła, nieboga, widzieć krajów nocy wiecznej!
A bodaj ani była świata oglądała!
Co bowiem więcej, jeno ród a śmierć poznała?
A miasto pociech, które winna z czasem była
Rodzicom swym, w ciężkim je smutku zostawiła.[9]

Iš tiesų Jonas Motiejus įraše sumelavo dukart. Pirmąkart – savavališkai lengva ranka pakeisdamas dukros vardą jo širdį suvirpinusiame Kochanovskio trene, antrąkart – nepakeisdamas poeto žodžių apie sunkų tėvus ištikusį liūdesį. Tai, ką tėvų namuose paliko ūmai užgesusi naujagimė, veikiau priminė ne liūdesį, o siautulingą, bedieviško pykčio pritvinkusią beprotybę. Ryte ūmai nei iš šio, nei iš to ėmusi karščiuoti, mažiukė pradėjo blėsti tiesiog valandom. Atrodė, it nematoma Moiros ranka būtų traukte traukusi jos gyvybės siūlą, tarsi eilutė po eilutės ardydama vos pradėtą mezginį ir siurbdama iš veidelio gyvasties spalvą. Kai popiet kūdikį ėmė purtyti traukuliai, buvo nuspręsta skubiai krikštyti be kapeliono ir Jonas Motiejus, atsinešęs iš koplytėlės šventinto vandens, pats savo ranka užliejo mirštančiai dukrai ant galvos, pakrikštydamas Ona savo motinos ir Magdalena liepos dvidešimt antros dienos šventosios globėjos garbei. Springdamas gerklėje sustojusiu ašarų gumulu, dar spėjo kvailai pagalvoti, kad galbūt tai bausmė už puikybę, paskatinusią mažne tris mėnesius laikyti mažiukę be vardo, idant krikštynas surengtų per pačią Žolinę, pačiame Vilniuje ir su didele pompa, dargi krikštatėviu pasikviečiant patį jo šviesybę kunigaikštį Radvilą. Dabar gi krikštynos vyko tarp raudančių namiškių, o krikšto

9 Jano Kochanowskio (1530–1584) II treno, skirto mirusiai dukrelei Uršulei, fragmentas: „Argi taip [...], dar gyvent pasauly / Nepramokus, turėjo mirt ankstyvą vasarą? / Ir nepasidžiaugus saulės šviesumu / Iškeliavo, vargšė, žvelgti į amžinos nakties kraštus! / Taip ir nepabuvus pasauly, taip jo ir nepamačius! / Ką gi daugiau pažinus – vien tik gimimą ir mirtį? / Vietoje džiaugsmų, kuriuos ilgainiui būtų dovanojus / Tėvams savo, vien tik sunkų liūdesį paliko.“

tėvu tapo jis pats, paskubomis kaip mokėdamas suteikęs pirmą ir paskutinį sakramentą.

Kai trumpas, nes vos kelias valandas trukęs, Onos Magdalenos gyvenimas krikščionių bendruomenėje baigėsi ir ji iškeliavo pas savo Kūrėją, taip smarkiai pašykštėjusį jai žemiškojo laiko, namiškiams baisesnis už mirtį pasirodė Elžbietos siautėjimas. Nuo sielvarto iš proto einanti motina kumščiu grūmojo aukštybėms ir laidė prakeiksmus pačiam Viešpačiui; paskui ūmai palaužta nepakeliamo skausmo pradėdavo paklaikusi linguoti. Tarpais nurimdavo, tačiau šioji ramybė buvo baisesnė už keiksmus ir siautėjimą, mat kėlė įtarimą, kad kartu su kūdikiu motina gali netekti ir sveiko proto.

Elžbietai Norvaišienei tai tapo nebe pirmu, bet paskutiniu prarastu kūdikiu. Jei atsitiktinumas ir lemtis būtų buvę pakantesni Norvaišoms, dvynukai būtų turėję galbūt brolį ar seserį, bet nuo arklio nukritusi Elžbieta jį prarado taip anksti, tokioje užuomazgoje, kad net nesuvokė savo ypatingos padėties. Vėliau, jau dvynukams gimus, jie turėjo susilaukti dar ir brolio, tačiau jam nebuvo lemta išvysti pasaulio dėl prakeiktų maskolių. Jonas Motiejus padarė viską, kad apsaugotų žmoną nuo siaučiančio jų gaivalo, bet jam nepavyko vieno – apsaugoti jos akių, kad neišvystų rusų žiaurybių. Kai prieš ketverius metus Norvaišos, paskubomis apsitaisę skurdžiais rūbais ir iš nuomojamos posesijos susigriebę menką mantą, bėgo iš kazokų siaubiamo degančio Vilniaus, Jonas Motiejus įstabiai sugebėjo aplenkti miesto gatves, kuriose siautėjo girtos priešo ordos. Kuinu kinkytu vežimu keliaujantys bėgliai išvengė labiausiai liepsnojančių kvartalų ir kraujo upeliais srūvančių gatvių, tik per stebuklą nepastebėti praslydo pro niokojamus Radvilų rūmus, aplink kuriuos šlitinėjo girtos beprotybės apsėsti kazokai. Jų vadams ištuštinus rūmų vyno rūsio likučius, ištroškę eiliniai nepaniekino spirito iš didžiulių kunstkameros stiklainių, kuriuose kitados šviesusis kunigaikštis Jonušas Radvila laikė surinktas nejaukias gamtos keistenybes: dvigalvį veršiuką, embrioną su uodega, sudžiūvusią Vakarų Indijos

karaliuko galvą su styrančiomis plunksnomis, salamandras ir Siamo dvynius bei įtikinamai atrodančią undinę, veikiausiai apsukraus užjūrio apgaviko pagamintą susiuvus skustą beždžionės torsą su upėtakio uodega. Kazokų neatgrasė šios spirite plūduriuojančios gamtos išdaigos – retenybės pamėkliškai voliojosi rūmų kieme tarp stiklo šukių, aptirpusių popieriaus gėlėmis puoštų ispaniškų vaškinių šventųjų reljefų ir aliejinių paveikslų skutų, trypiamos kazokų kojų, žliugsinčių tarp kraujo ir šlapimo balų.

Siaurais skersgatviais iš miesto sprunkanti šeima neišvengė tik vieno – kelio ugnies siaubiama gatve, pro Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčią vedančio link Bernardinų vartų, pro kuriuos buvo nutarta palikti miestą. Jie neišvydo šlykščiai išniekinto bažnyčios altoriaus, kuriame palengva plėnijo padegtas Švenčiausiosios Panelės paveikslas, ir iš rūsio karstų išvilktų kunigaikščių Sapiegų palaikų, kuriems, nesugebėję nuo suragėjusių pirštų nutraukti brangakmeniais nusagstytų žiedų, paprasčiausiai nukapojo plaštakas, tačiau pamatė kai ką šviežesnio. Kazokai, išprievartavę vienuolyne kelias likusias paneles klarises, ne tik joms perskrodė pilvus, bet ir kardais prismeigė stačius išniekintų vienuolių kūnus prie šventoriaus medžių. Elžbieta, vos išvydusi kraujo purslais nutaškytą vienuolyno sieną, laiku spėjo įkniaubti šešiamečių dvynukų galvas sau į skreitą, idant jie neišvystų visų šių baisybių, tačiau pati nesuskubo nusukti žvilgsnio. Ten, virš vienuolyno tvoros, paties Zolotorenkos[10] įsakymu pamautą ant baslio ji pamatė savo antros eilės tetą, garbiąją klarisių abatę Dorotą iš Siedleščinskių – išniekintą, perplėštu abitu, išsuktomis kojomis, nupjauta nosimi ir nukapotais rankų pirštais. Akimirkos užteko, kad vaizdas amžiams liktų Elžbietos galvoje.

Naktį, lankstu aplenkusi liepsnojančius ir taip pat kazokų niokojamus Trakus, šeima nakvynės sustojo nusiaubtoje pakelės smuklėje

10 Ivanas Zolotorenka – kazokų atamanas, pagarsėjęs žiaurumu per 1655 m. Vilniaus antpuolį.

„Pas Samuelį“, kurios degtinės atsargas maskoliai jau buvo išgėrę, o raudonais vėžiais išpaišytoje iškaboje minimą smuklininką kardais sukapoję į gabalus, tad tuščioje smuklėje nebelikus nieko gertino ar žudytino, buvo galima nesibaiminti, kad kazokai greitu laiku grįš. Pasislėpusi už ėdžių tuščioje arklidėje, Jonui Motiejui ir jo tarnui Martynui pakaitomis budint, keliaujanti šeima mėgino išplėšti kelias miego ir užmaršties valandas. Paryčiais Elžbieta susapnavo vėl esanti maža mergaitė, tetos Dorotos Siedleščinskos tikrinama, ar gerai išmoko skaityti užduotą katekizmo skyrelį. Sapnas buvo tikresnis už pačią tikrovę – Elžbieta jautė net glotnų odinį katekizmo viršelį delnuose ir vos juntamą švaros aromatą, dvelkiantį nuo krakmolyto tetos Dorotos šydo; net buvo girdėti, kaip švelniai į stalo kraštą dzingsi ant motinėlės krūtinės kabantis kryžius, už lango ošia didžiulė liepa ir čirškia žvirbliai, besipešantys dėl vietos ant apvalaus mūro bumbulo bažnyčios šventoriuje. Tačiau sapne teta Dorota nebuvo patenkinta Elžiutės skaitymu ir liepė, atvertus puslapį atgal, pradėti iš naujo. Elžbietai niekaip nesisekė sugrabalioti knygos puslapių, kurie pasirodė nuo kažko sulipę. Ūmai pamatė, kad knyga sulipusi nuo kraujo, o kraujas varva nuo abatės rankos, teisingiau – strampo nukapotais pirštais, kurį ši meiliai uždėjo ant dukterėčios rankutės, ir, kaip būna tik sapne, Elžbieta, kad ir suvokdama, jog geriau to nedaryti, neatsispyrė pagundai pakelti akių į tetos veidą ir iš arti jį išvydo tokį, kokį matė tądien – nupjauta nosimi ir nuplėšta viršutine lūpa, apnuoginančia dantenas. Elžbieta Norvaišienė atsibudo klykdama ir paplūdusi kraujais, nes sapno sukrėstas jos kūnas atsikratė vyriškosios lyties kūdikio, kurį penktą mėnesį nešiojo įsčiose.

Tasai nutikimas lėmė, kad vėlesniais metais prireikė daugybės už sielos ramybę užpirktų mišių, nesuskaičiuojamų puodelių kasvakar geriamo apynių ir žolelių nuoviro, daugybės Jono Motiejaus naktinių apkabinimų ir tūkstančių glosnių per plaukus, kol Elžbieta pagaliau nustojo sapnuoti krauju plūstantį klarisių vienuolyną

ir jo nelaimingąją motinėlę; prireikė daugybės ramių pabudimo rytmečių pamažu nusistovinčioje gyvenimo kasdienybėje, kol patirto siaubo drumzlės pagaliau ėmė gulti ant atminties dugno, kol šventadienio pietų kepsnys pagaliau nebeatsidavė svylančių lavonų smarsu ir kol visi lipnūs buityje pasitaikantys skystimai pagaliau nustojo priminti sapne krešančio kraujo lipnumą. Netgi mirtinai išgąsdintos Elžbietos įsčios, pradžioje mažne metus besipriešinusios kasmėnesiniam gamtos šauksmui, pagaliau po truputį ėmė gyti ir galiausiai, dar po dviejų patirtų ankstyvų persileidimų, Norvaišų giminę pratęsė paskutiniu lemtu ir be galo lauktu kūdikiu, Ona Magdalena, dabar gulinčia aptaisyta flandriškais nėriniais ir krikštynoms skirtu rūbeliu mažučiame karstelyje ant altoriaus šeimos koplyčioje, su raižyta sidabro plokštele kojūgalyje, graudžiai pasakojančia jos trumpo gyvenimo istoriją, sutilpusią į tris eilutes.

Koplyčioje dienų dienomis sėdinti, juodu šydu apsigaubusi ir nuo ašarų šlapią skepetą rankose gniaužianti Elžbieta iš tikrųjų gedėjo ne tik to mažučio, jau ketvirto laidojamo kūdikėlio, bet ir savo negrįžtamai išeinančios motinystės; savo tikėjimo, kad Dievas yra teisingas, gailestingas, visa matantis ir sąžiningai seikėjantis kiekvienam pagal nuopelnus. Elžbieta negalėjo patikėti, kad vargšės, pamaldžios ir gyvenime nė musės nenuskriaudusios Dorotos išniekinimas, kančios ir siaubinga mirtis galėtų būti dieviškojo plano dalis. O kitos panelės klarisės, jaunos ir senos? Ar jos taip pat turėjo mirti nukankintos? O ar jas užmušę bedieviai kazokai veikė su Dievo žinia ir pagal jo planą ir tebuvo įnagiai jo rankose? Ar po mirties jie už tai sulauks atpildo ir bus nubausti pragare? Tačiau kaip ir už ką Viešpats gali juos bausti, jei pats pasirinko juos savo aklais įnagiais tik jam vienam suprantamam planui įgyvendinti? Už ką ją persekioja vienos negandos, ją, kuri gyvenime sąmoningai ir pikta valia nėra pažeidusi nė vieno iš Dešimties įsakymų, o už kiekvieną negerą galvon užklydusią mintį nuolatos

nuoširdžiai atgailavusi? Ir kodėl turėjo staigiai mirti iš pažiūros sveikas ir taip lauktas vaikelis, dar nespėjęs net mintyse nusidėti, priešingai – visai šeimai teikęs tik tyrą, patirtus baisumus pagaliau verčiantį užmiršti džiaugsmą? Ir išvarginta galvoje dūzgiančių minčių spiečiaus Elžbieta vėl apsipildavo ašaromis, nes tik iš akių srūvantys ir jėgas atimantys upeliai laikinai išvargindavo, o kartu ir išvaikydavo abejonių spiečių.

Jonas Motiejus tuo tarpu persiplėšdamas tvarkė mažosios laidotuvių, kapelio ir mišių reikalus, vis užsukdamas į koplyčią užmesti akies į gedinčią ir iš gilyn traukiančio sielvarto liūno bandančią išsikapstyti žmoną. Tarpais sūpuodavo ją apkabinęs tarsi vaiką, tarpais – švelniai, bet rimtai bardavo už tai, kad pasiduoda nevilčiai; tarpais – abu kartu grūmodavo aukštybėms, tarpais – priešingai, ragindavo ją neprarasti tikėjimo ir tikindavo, kad nieko bloga nenutiks, kol jie visi drauge, ir vis primindavo jai apie dvynukus, kuriems ji reikalinga.

Dvynukai į koplyčią buvo atvesti vos ketvirčiui valandos. Pakylėti ant rankų paskubom atsisveikino su mirusia sesute, kuri ūmai jiems pasirodė panaši į mažą vaškinę lėlytę, tik dabar keisto, nepažįstamo ir susenusio veido, ir tai kažkodėl į jų galveles atvijo mintį apie Mauricijų, lygiai taip pat po mirties išrodžiusį neatpažįstamą ir bloga lemiantį. Prisiglaudę prie vigilijoje[11] sėdinčios Elžbietos abu netikėtai ir garsiai apsižliumbė, bet ne tiek gailėdami sesutės, kiek išsigandę pajuodusios ir sielvarto iškankintos motinos, kurios veide neklysdami atpažino mirties gaivalą, po truputį laimintį prieš prigimtinį norą gyventi. Galiausiai buvo nuspręsta jų nebevesti į koplyčią ir atiduoti namų tarnaitės priežiūrai, idant netrukdytų ruoštis laidotuvėms.

Toji nesugalvojo nieko geresnio, kaip tik nuolatos kvailiausius klausimus užduodantiems dvynukams užkimšti burnas maistu, ir

11 Budynėse prie mirusiojo.

pasisodinusi virtuvėje, visaip užkalbinėdama jiems dantis, mažne *gvoltu*[12] primaitino pačios privirtais balandėliais; tada nutarė vaikiūkščius anksčiau užmigdyti, idant galėtų netrukdoma užsiimti dėl laidotuvių užgriuvusiais darbais. Prišerti ir patys tarsi balandėliai išsipūtę dvynukai praleido sunkią ir ilgą naktį kamuojami nevirškinimo sukeltų baisių sapnų, kuriuose jie patys arba, dar baisiau, abu jų tėvai buvo mirę, o paskui dingojosi, kad palovyje slepiasi mirusi sesutė, tik ir besitaikanti savo mažomis paukštiškomis rankutėmis, piktomis tarsi pražioti negyvo Mauricijaus dantys, juos už kojų nutempti į amžiną tamsą. Rytą Kazimieras ir Uršulė abu pabudo paskendę lipniame siaubo prakaite ir Jonui Motiejui teko ilgai dvynukus glostyti ir raminti bei tikinti, kad daugiau, bent jau artimiausiu metu, tikrai niekas nežada mirti. Vaikai iš tėvo išsiderėjo leidimą tąryt nevalgyti pusryčių ir vietoj to eiti pažaisti į didįjį dvaro kiemą. Išprausti ir aprengti geresniais drabužiais, dvynukai kurį laiką maklinėjo lauke, stebėdami dėl liūdnų pasiruošimų zujančius namiškius ir naudodamiesi tuo ypatingu atlaidumu, kuris būna rodomas mažiems vaikams per laidotuves. Niekas jų neaprėkė už nuolatinį painiojimąsi po kojomis ir neišbarė už peiliuko svaidymą į kieme augančių medžių kamienus, už ką įprastomis aplinkybėmis būtų gavę pylos. Ilgainiui, nebeturėdami įprastinių dienos užsiėmimų, tokių kaip privaloma malda, rašto pamokos ir nesudėtingi darbai, kuriuos, kad nedykinėtų be reikalo, tėvų paliepimu padėdavo atlikti namų tarnams, dvynukai išbaigė savo žaidimų atsargas. Nuobodžiaudami ir nepatenkinti be paaiškinamos priežasties, jie nuklydo prie arklidės, ir ten rado ant pasilypėti skirtų pakopų tupintį Jonelį, kuris iš tokio pat neturėjimo ką veikti spjaudė ant žemės ir jau buvo spėjęs isspjaudyti gana taisyklingą puslankį. Užsiropštę ir įsitaisę šalia, jie padėjo jam spjaudyti – juk žinia, kad nieko nėra labiau užkrečiančio už

12 Nuo *gwałtem* (lenk.) – per prievartą.

blogą pavyzdį, o ypač šiuo užsiėmimu mėgavosi Uršulė, nes jai, kaip mergaitei, labiausiai nederėjo to daryti.

Kažkuriuo metu, veikiausiai kaupdami seiles tarp dviejų spjūvių, jie pradėjo kalbėtis apie mirtį ir apie tai, kokia turėtų būti savijauta ką tik mirus. Kazimieras tvirtino praeitą naktį bandęs gulėti ir visiškai nejudėti, nekreipti dėmesio į sklindančius garsus, nejausti po nugara tysančio lovos čiužinio, nekvėpuoti ir visiškai nieko negalvoti, o tik mėginti įsivaizduoti visiškai juodą ir beribę tamsą, kuri turbūt turi tvyroti po mirusiųjų akių vokais. Bet galiausiai pasidavęs, nes pasidarę tikrai baisu, be to, buvę neįmanoma vienu metu ir apsimesti negyvam, ir įsivaizduoti, nes vien jau galvojimas yra veiksmas pats savaime. Uršulė užginčijo, kad kapelionas sakė, jog mirusieji iš tiesų užmiega ir atsibunda Paskutinio teismo dieną, kai turi stoti prieš Dievą, tai gal ir būdami negyvi jie gali sapnuoti. „Be to, atsimink, kaip senelis grįžęs iš Seimo sakė, kad velionis karalius turbūt grabe apsivertė", – ginčų nepripažįstančiu tonu ji pagrindė savo mintį, kad mirusieji ne tik miega ir sapnuoja, bet dargi ir vartosi per miegus. Nė vienas iš vaikų vėliau neprisiminė, kam kilo mintis iškasti Mauricijų ir pažiūrėti, ar kartais savo grabelyje jis nebus apsivertęs ant kito šono. Jie tik puikiai paminė, kad katiną paguldė letenėlėmis į kairę, tad jei jį aptiktų pasisukusį į kitą pusę, tatai ir būtų tikras vartymosi grabe, o kartu ir neginčijamo pomirtinio gyvenimo įrodymas. Atkapstę vaistažolių daržo kampe supiltą kauburėlį, kurį dabar žymėjo išdžiūvusios ir išdrikusios jų prieš kelias savaites susmaigstytos gėlės, šešiais nekantriais delnais nubraukė žemes, aplipusias dėželės dangtį, ir, atsargiai jį atstūmę, išvydo aksomą, kuris dabar išrodė šlapias tarsi sumirkęs grindų skuduras. Tai Kazimieras, paėmęs dviem pirštais už audinio krašto, galiausiai atvertė katino įkapes.

Nors letenos tebebuvo pasuktos kairėn, tačiau katinas kvėpavo. Jo šonai kilnojosi ir liulėjo, o kailis buvo šlapias, tarsi būtų sulytas

ar smarkiai išprakaitavęs. Ūmai, vaikams nė nespėjus atsitokėti nuo šio netikėto atradimo, išsipūtęs Mauricijaus šonas plyšo, tarsi kažkas jį būtų čirkštelėjęs skustuvu, ir iš jo pasipylė srautas putojančių gleivių, baltų knibždančių dykūnų[13], pilkų besiraitančių lervų, geltonų riebių kirmėlių ir rausvų besimazgančių sliekų, atrodė, tuoj pradėsiančių virsti per katino karstelio kraštus ir tarsi patvinusi upė užpilsiančių išraustą žemę, lysvės kraštą ir vaikų batus. Kelias akimirkas sustingę iš netikėtumo ir pasišlykštėjimo, vaikai šį ūmai išsiveržusį mirties ir nykimo fontaną kiekvienas priėmė savaip. Kazimieras liko stovėti lyg įbestas, Uršulė net nespėjusi pasilenkti išvėmė vakarykščius balandėlius, o Jonelis tarsi šėtono apsėstas kojomis puolė kapstyti žemes, bandydamas visą šlykštybę vėl užkasti, palaidoti ir nugrūsti atgal į žemes, kapus ar pragarop, ten, kur jai ir buvo vieta. Atsitokėjęs Kazimieras pajuto, kad ką tik matytas vaizdas yra pateisinama proga vyriškai nusikeikti, ir garsiai pasakė „šūdas". Tiesa, tyliai pamąstė, kad dar kai tėvas pasakojo apie kraujo tekėjimą ir klapanus, jis taip ir įtarė, jog nėra jokio katinų rojaus ir numirus viskas supūva velniop ir yra suėdama kirmėlių. Jonelis nutarė vyriškumu neatsilikti nuo Norvaišaičio, o gal net jį pralenkti, todėl dar garsiau pasakė „ot kurva katinas", o pats tylomis pajuto pasididžiavimą, kad vienintelis iš trijulės nesutriko, puolė veikti ir tuoj pat užkapstė tą šlykščią pragaro išperą. Uršulė nežinojo daugiau jokių keiksmažodžių ir buvo baisingai susigėdusi, kad apsivėmė. Ji nusprendė, kad norint ištrinti šią gėdą iš atminties ir išvengti liūdnos dalios po mirties virsti supuvusia, lervų ir kirmėlių ėdama dvėsena, jai telieka vienintelis kelias. Uršulė iš Milkantų Norvaišų nusprendė tapti šventąja.

13 Smulkučių kirmėlaičių.

II

Uršulės pirmąjį žingsnį šventumo link pastebėjo tik jos brolis dvynys, tačiau tasai didvyriškas judesys sulaukė tik nepatiklaus Kazimiero prie smilkinio pasukioto piršto. Rytojaus dieną, namų koplytėlėje laikant laidotuvių mišias už Oną Magdaleną ir jau užsriegus jos mažytį karstelį, Uršulė pakilo iš suolo, priėjo prie altoriaus, persižegnojo ir apsidairiusi bei pasistiebusi iškilmingai, kaip jai pačiai atrodė, pabučiavo relikvijoriaus stikliuką, už kurio glūdėjo baisusis įskeltanagis nežinomo kankinio pirštas. Deja, jos pasiaukojantis tikėjimo aktas kažkaip stebuklingai praslydo pro akis gedulo prislėgtiems namiškiams, ir tik Kazimieras, seseriai grįžus į maldos suolą, pusbalsiu pasiteiravo, ar tik toji nebus pablūdusi. Tačiau Uršulė jau buvo nusprendusi kentėti tiek, kiek tik reikės kelyje į šventumą, tad į brolio patyčias nekreipė dėmesio.

Atvirkščiai, po šlykščiojo piršto pabučiavimo sekusiomis dienomis, savaitėmis ir mėnesiais Uršulė visiškai įsitikino, kad jos pasiaukojimas ir įveikta baimė pamaldžiai bučiuojant baisiąją relikviją įvykdė stebuklą, mat Norvaišų šeimos gyvenimas po mažylės laidotuvių, priešingai nei galėjo lemti toks liūdnas įvykis ir buvo galima tikėtis sveiku protu, ėmė stebėtinai laimingai stotis į vietas,

tarsi kažkieno stebuklinga ranka būtų ėmusi pamažu traukti virš namų pakibusią slogios nevilties ir nusivylimo skraistę.

Todėl savo sukeltam stebuklui Uršulė nedvejodama priskyrė motinos išbridimą iš beviltiško liūdesio liūno, nors iš tiesų šis nuopelnas priklausė ne kam kitam, o Jonui Motiejui ir grynam atsitiktinumui. Vos dviem savaitėms praslinkus po mažosios Onos Magdalenos laidotuvių kaimyninėje Viržuvėnų bažnytėlėje, Jonas Motiejus jodamas iš tenykščio vikaro, su kuriuo buvo suderėjęs naują altariją[14] mažiukei atminti, Tarvydų kaimelio pakelėje pastebėjo prie vienos iš vargingų trobų besibūriuojančius mužikus. Nulipęs nuo arklio aptiko, kad vis didėjantis žioplių būrys, apspitęs trobos langus, pasirodo, smaginosi stebėdamas, kaip trobos šeimininkei maišosi protas. Nei vyras, nei susirinkę kaimynai negebėjo įveikti vargšės moters, kuri, paaiškėjo, kaip tik tądien buvo palaidojusi vos kelias savaites teišgyvenusį savo kūdikį. Tarsi šėtono apsėsta moteriškė blaškėsi po trobą, įsibėgėjusi trankė galvą į rąstų sieną, draskė drabužius ir rėkė dvesiančio gyvulio balsu, kuriame nebebuvo nieko žmogiška, ir net kelios poros rankų negalėjo suturėti besiblaškančio kūno, iš kurio visiškai pasitraukė sąmonė, užleisdama vietą beatodairiškai, skausmo nejaučiančiai ir tik bepročiams būdingai jėgai. Kaimiečiai, išvydę Joną Motiejų, akimirką pertraukė savo bergždžias pastangas suvaldyti motiną ir pagarbiai šnabždėdamiesi nusitraukė nuo galvų kepures, o vėliau vienu balsu žioptelėjo, kai tasai, ramiai priėjęs prie vis dar inkščiančios moteriškės, atsivėdėjęs rėžė jai du antausius, po vieną į kiekvieną žandą, mat buvo skaitęs savo knygose, kad būtent taip reikia tramdyti įsisiautėjusius nevispročius. Nežinia, ar netikėtumas, ar nutvilkantis antausis, ar negincijama medicinos mokslo tiesa lėmė, kad moteriškė išties bent jau kuriam laikui nurimo. Jonas Motiejus liepė ją už parankių

14 Kuriam nors iš bažnyčios altorių tikinčiojo užsakomos mišios, kurios turi būti laikomos tam tikrais laiko tarpais priklausomai nuo tam tikslui paaukotų lėšų kiekio.

išvesti į lauką ir perlieti kibiru, o geriausia – keletu kibirų šalto vandens, vėliau sugrąžinus trobon paguldyti, apklostyti ir pagirdyti kokiu karštu viralu. Paliepęs smalsuoliams nešdintis, vyrui pasakė netrukus grįšiąs, mikliai įšoko į balną ir pentinais paragino arklį mikliau įveikti tas kelias mylias, skiriančias jį nuo Milkantų. Vos grįžęs į namus, liepė pabalnoti antrą arklį, o patsai nuskubėjo į antikamerą, kurios plačioje palangėje žinojo rasiąs Elžbietą, kaip ir kasdien pastarąją savaitę sėdinčią su siuviniu rankoje, tačiau iš tiesų dygsniuojančią ne audinį, o savo iškankintą sielą nesibaigiančiomis sąžinės priekaištų adatomis. Išvydęs į vieną tašką įsmeigtą žmonos žvilgsnį, liepė jai rengtis, susirinkti visus savo vaistinius antpilus, nes josią į Tarvydus, kur reikią jos pagalbos, mat buvo tikras, kad tik pareigos jausmas gali priversti Elžbietą pakilti iš sielvarto krėslo.

Kai abu Norvaišos, paskubom į skepetas surišę kelis butelaičius Elžbietos variniame alembike[15] išdistiliuotų vaistažolių antpilų, po kelių valandų vėl sugrįžo prie nelaimingosios trobos Tarvyduose, smalsuoliai ne tik nebuvo išsiskirstę, bet ir dar labiau bruzdėjo, žegnodamiesi ir minėdami Šėtoną bei Dievo bausmę, o prie slenksčio sutiko Jonelio tėvą, patį kaimo šaltyšių Antaną Tarvydą, žmogų, šiaip jau ne itin jautrų mužikų vargams. Įžengus į trobą jų laukė baisus vaizdas ir tatai buvo ne išprotėjusi motina, kuri dabar virvėmis surišta gulėjo kampe ant gulto: kol vyras ir kaimynai bergždžiai bandė ją slaugyti, be priežiūros paliktas keturmetis tos pačios motinos vaikelis bemaklinėdamas aplinkui sugebėjo užsiversti ant kobinio virš ugnies kabėjusį katilą verdančio vandens, klaikiai nusiplikyti ir dar įgriūti į patį ugniakurą ir beveik mirtinai nusideginti. Elžbieta Norvaišienė, pamačiusi nuplikytą, klaikiomis pūslėmis nuėjusį ir veikiausiai nebeatsigausiantį kūnelį, nevalingai įsikniaubė Jonui Motiejui į petį. Tasai, paglostęs žmonai pečius, tepasakė: „Matai, kas būna." Paskui paėmęs už parankės tvirtai ją

15 *Alembicus* (*lot.*) – specialus distiliavimo indas, plačiai naudotas XVII–XVIII a. dvaruose farmacijos tikslais.

tarsi laivą nuvairavo į kampą, kur tebeinkštė vargšė motina, ir toje liūdnoje akistatoje pridūrė: „Mes neturim tokios prabangos."

Nežinia, ar toji vyro netyčiomis surengta pamoka, ar savosios nelaimės atspindys, kurį išvydo vargšės surištos moters akyse, ar suvokimas, į kokias beprotybės plynes gali tarsi pasibaidęs arklys nunešti netramdomas sielvartas, ar jos kraujyje tekantis įgimtas pareigos jausmas lėmė, kad visą kelią iki Milkantų tylėjusi Elžbieta Norvaišienė nuo arklio nulipo pagaliau iš tiesų palaidojusi savo kūdikį ir pati tvirtai apsisprendusi dar kiek pagyventi gyvųjų pasaulyje. Tądien pirmą kartą po paskutinio jųdviejų kūdikio mirties ji pagaliau apkabino ir priglaudė dvynukus, išalkusi, noriai pavakarieniavo ir paprašė antros taurės vyno po vakarienės. Kitą rytą atsibudusi nešina raktais apėjo namus, kurie palikti tarnams šeimininkauti šen bei ten buvo bepradedą trauktis netvarkos greimu, ir užkūrė vajų – liepė vėdinti patalus, dulkinti kilimus, šveisti sidabrą, gremžti grindis, – tarsi siekdama išnaikinti net menkiausią namus paženklinusios mirties pėdsaką ir ieškodama paguodos ilgas dienas trunkančiuose darbuose.

Jonas Motiejus, iš savo patirties tvirtai žinodamas, kad ne kas kita, o dykinėjimas yra pati trąšiausia dirva savigailos piktžolėms tarpti, ir matydamas, kokią atgaivą Elžbietai teikia jos pastangos, jei neįveikti žiaurų chaoso dėsnių valdomą pasaulį, tai bent sutvarkyti nedidelį to pasaulio lopinėlį Milkantuose, priėmė nelengvą sprendimą ir seniai jam ramybės neduodantiems Zabieloms pardavė vieną iš valdų pakraščio palivarkų. Šiokių tokių sąžinės priekaištų kamuojamas, mat dar tėvo buvo įkalta, kad žemę galima tik pirkti, bet ne parduoti, pats sau tylomis teisinosi tai darąs dėl sunkaus pokario meto, tačiau iš tiesų darė tai dėl žmonos užsimiršimo. Ir dėl savęs paties, nes širdies gilumoje pats geidė pasijusti šiokiu tokiu kūrėju ir sutvarkyti seną dvarą pagal savo supratimą ir sukauptas mokslo žinias, pradėti viską iš naujo ir paversti jį mažyte klestinčia Arkadija, kur karaliautų sveikas protas, graži tvarka ir paprasti

gyvenimo džiaugsmai, regis, visiškai pastaruoju metu išnykę iš karo ir suirutės išdraskyto pasaulio. Po galais, tyliai sau mintijo, juk gyventi galima ir nuošaliame dvare vidury miškų, ir tegu visi pasikaria su savo intrigomis, politika, rietenomis ir karais. Dalį už žemę gautų pinigų apdairiai padėjęs už geras palūkanas pas Varnių vyskupą, idant priaugtų lėšų tam metui, kai Kazimierą gal reikės leisti į rimtesnius mokslus, didžiąją dalį nusprendė skirti Milkantų dvarui atnaujinti. Ir dar save teisino darąs tai dėl vaikų – juk nebe už kalnų, o tik už gerų kelerių metų ateis laikas, kai Kazimieras turės parsivesti naują šeimininkę, o pas Uršulę pradės lankytis piršliai, tad suprantama, kad dvaras turi atrodyti deramai. Nutaręs, jog prieš šimtmetį statytas patsai rūmas storomis mūro sienomis ir drūtais kampiniais bokščiukais, kad jau ir išėjęs iš mados, vis dar pakenčiamas, Jonas Motiejus užsiėmė sodu, o Elžbietai leido į valias atsidžiaugti šeimininkaujant namų viduje. Įdiegtam saiko jausmui galynėjantis su nevaržoma ir mylinčio vyro skatinama galimybe leisti pinigus, ji vis noriau ėmėsi keisti dvaro rūmą. „Daryk ką nori, tik kad paskui neatrodytų kaip prakutusio plebėjo svajonė", – toks buvo vienintelis Jono Motiejaus pageidavimas, išsakytas su šiokia tokia šypsena ir veikiau sau pačiam į žilstelėjusį ūsą.

Pirmiausia Jonas Motiejus pasirūpino viso rūmo langais – išimdamas bene piršto storumo, grubaus pūtimo ir seno butelio dugną primenančius senuosius ir pakeisdamas juos naujo rašto, plonais ir skaidriais kaip ašara. Pro juos įspindusi saulė apšvietė visus įtrūkius sienose, voratinklius kampuose ir iki ataudų nudilusį aksomą, kuriuo buvo aptraukti keli krėslai, ūmai pasirodę tokie graudūs ir beviltiškai pasenę, kad buvo nutarta juos atiduoti kumečiams ir namų tarnams. Tuo pat metu į Milkantus ėmė plaukti pirklių katalogai, mat pakalbinus stiklių ir audinių pirklį garsas apie išlaidauti pasiryžusį Norvaišą pasiekė ir baldininkus, ir pasmanterininkus[16],

16 Galionų, juostų ir galanterijos pirklius.

ir puodžius, ir tapisierius[17], ir liustrius[18], tad nebuvo nė savaitės, kad namų nepasiektų kokia knyga odiniais viršeliais, prie kurios puslapių būtų prisiūtų įvairiausių audinių atraižų, aplankas su tinkuotojo išpaišytais štukaterijų[19], karnizų ir gzimsų[20] projektais, albumas su šimto Gdansko spintų piešiniais ar net iš Karališkųjų Prūsų atkeliavusi knyga, kurią reikėjo grąžinti šiukštu ne vėliau kaip po savaitės ir kurioje buvo neįtikėtino brangumo mėlynai paspalvintų dar brangesnių kiniškų vazų pavyzdžių graviūrų ir pluoštas piešinių, vaizduojančių kur kas pigesnes, bet ne tokias gražias olandiškas. Elžbieta Norvaišienė smaginosi glostydama glotnias damasto ir kitaikos[21] skiautes, šiaušdama prieš plauką venecijietišką aksomą ar šiurpdama pirštui pabraukus per standų sidabrinėmis skaisgijomis ataustą brokatą; žingsniavo po kambarius matuodama vietą naujiems baldams ir pasiėmusi rankon uolektimis sudalytą kartelę pasistiebusi matavo, ar naujosios konsolės aukštis nesikirs su įstabaus, dar tik paveikslėlyje matyto, tačiau jau užsisakyto itališko veidrodžio rėmais. Kartais, negalėdama naktį užmigti, apsigaubusi pečius kailiu pamuštu kambariniu rūbu ir pasiėmusi žvakę, nutapsėdavo žemyn į menę ir mintyse pradėdavo stumdyti bei rikiuoti dar neatkeliavusius baldus, mintyse kabinti ant sienų dar nepagamintus veidrodžius ir nenutapytus paveikslus ir mintyse kurti naujus namus, kurie, jos šventu įsitikinimu, turėjo nuo šiol įstabiai ir laimingai pakeisti visos šeimos likimą.

Tuo tarpu Jonas Motiejus tyloje ir ramybėje, kurią matavo tik vienas paskui kitą beveik nepastebimai slenkantys metų laikai, kūrė savo mažąją svajonių Arkadiją. Daržoves išgyvendinęs iš sodo į ežių pakraštį, liepė iškirsti paežerėje esantį miškelį taip, kad nuo

17 Gobelenų ir kilimų pirklius.
18 Veidrodžių ir lempų pirklius.
19 Tinko apdailų.
20 Puošnių architektūrinių karnizų tipas
21 Vidutinės kokybės šilko audinys, naudotas ir drabužiams, ir interjero apdailai.

dvaro rūmo atsivertų niekieno netrikdomas vaizdas į Salotą. Nepatikliai galvą kraipantiems baudžiauninkams atseikėjęs po gorčių kviečių ir atsidėkodamas iškepęs nemažą veršį darbų užbaigtuvėms, jis įgyvendino savo viziją: į laiptus panašiomis pakopomis liepė nukasti nelygų link ežero besileidžiantį kalnelį, jo šlaitus apsodino atvežtais kleveliais ir arklio kaštonais, kiekvieną pakopą aprėmino kirptomis žalitvorėmis ir padalijo į keturias dalis keturių metų laikų, keturių elementų ir keturių temperamentų garbei, o už jų įrengė brangiai kainavųsi tikro marmuro saulės laikrodį su paauksintu rodyklės galu. Atsivertęs herbariumus jis ilgai suko galvą ir popieriuje plunksna braižė projektus, kaip susodinti augalus, kad jo arkadiškas sodas ne tik visuomet būtų gyvas – ar tai būtų sangviniškasis pavasaris su vėjo kedenamu hiacintų kvapu, ar choleriškoji vasara, liepsnojanti raudonomis nasturtomis, ar melancholiškasis ruduo su žemėn svyrančiais granato vaisiais, ar flegmatiškoji žiema su sustingusiais varvekliais ir atsiveriančiu ežero vandenų vaizdu, – bet ir kad tas sodas teiktų peno išsilavinusiam protui, gebančiam vertinti subtilesnius gyvenimo dalykus ir matyti po kasdienių daiktų paviršiumi glūdinčią dieviškąją pasaulio prasmę. Paleidęs vaizduotės vadžias, jis leidosi jos nevaržomai nešamas ir netgi pradėjo svajoti apie dar niekur nematytas beprotiško grožio augalų rūšis – juodas tulpes, sprindžio aukščio medžius, trimito dydžio nasturtas, žmogaus ūgio hiacintus, mėlynus varpelius, tokius didelius, kad po jais būtų galima slėptis nuo lietaus, nesibadančias rožes ir rankomis neapglėbiamus obuolius, o vėliau netgi pradėjo įsivaizduoti, kas būtų, jei pavyktų išauginti augalus, turinčius pasakiškų, beveik embleminių savybių, – pušį, ant kurios vietoj kankorėžių derėtų raudoni obuoliai, ar rožę, kuri nužydėjusi sukrautų granato vaisių. Prisiminęs Radvilų kunstkameros undinę, per kazokų antpuolį išmestą į rūmų kiemą, kurią įtarė esant apsukraus meistro susiūtą iš žuvies uodegos ir dar nežinia kokio padaro, jis sumanė šį keistenybių kūrimo būdą pritaikyti

augalams ir tarsi apsėstas susižavėjo skiepijimu. Apsiginklavęs aštriu sodininko peiliu ir skustuvu, jis valandų valandas leido sode skiepydamas visus įmanomus augalus vieną į kitą ir skverbdamas įkypai nusmailintas vieno augmens šakeles ar ūglius po kito augalo žieve, o vėliau tvarstydamas šią dirbtinę jungtį tarsi gyjančią žaizdą pakulomis ir audinio atraižomis; apmaudžiai genėdamas nudžiūvusius ir neprigijusius savo bandymus ir mėgindamas iš naujo, o tomis dienomis, kai neskiepydavo, Jonas Motiejus, padėjęs peilį į šalį, galėdavo valandų valandomis stebėti amžiną augimo stebuklą – besikalančius daigus, sprogstančius pumpurus, atsiriečiančius lapelius, besiskleidžiančius žiedus ir besimezgančius vaisius – ir gelbėti juos nuo visokeriopų kirmėlių, amarų, muselių, erkučių, lervų ir kitokių kenkėjų, mat šiems veistis buvo stebėtinai palankūs šio nedėkingo krašto orai, tokie atšiaurūs ir negailestingi lepiems Jono Motiejaus augalams. Užėjus žiemai vakarus jis leisdavo prie savo knygų ir graviūrų, vėl ruošdamasis artėjančiam pavasariui ir stengdamasis pasivyti Elžbietą, kuri, į darbą įkinkiusi ne tik namų tarnus, bet ir kaimiečius, siautėjo po dvarą apsiginklavusi apmušalų rietimais, rėmais, užsakytomis vazomis, stumdydama kiekvieną baldą po tuziną kartų, kol visiems namams buvo suteikta prašmatni, bet saikinga tobulybė su arabeskomis spaustais odiniais apmušalais, altembasu[22] muštais ąžuoliniais baldais, žalvario sietynais su ąžuolo lapų pavidalo krištolo karuliais ir dideliais veidrodžiais, dėl kurių senos pirmo aukšto menės dabar atrodė dvigubai didesnės. Nebuvo nė vieno pakojo, nė vienos kiliminės kutuotos staltiesės, nė vienos pagalvėlės, nė vienos vazos su svyrančiomis sodo ir lauko gėlėmis, kurių vieta nebūtų kruopščiai apgalvota bent dvidešimt kartų; nė vienos Gdansko spintos, nė vieno prancūziško armuaro[23], nė vienos konsolės, kurių, keikdamiesi pro griežiamus dantis, bent tuziną kartų nebūtų perstumdę tarnai, o sienas, be protėvių portretų,

22 Venecijietiško reljefinio aksomo rūšis (*it. alto basso*).
23 *Armoire* (*pranc.*) – prancūziškos spintos tipas.

papuošė ir keliolika paveikslų, kruopščiai parinktų pagal prasmę ir paskirtį, tad, be flandriškos Švenčiausiosios Panelės, apsuptos gėlių vainiko, kuri nukeliavo į koplyčią, atsirado ir iš prūsų pirklių įsigytų medžioklės paveikslų, ir paveikslas su gėlėmis, vaisiais ir vabalais, tarp kurių buvo pavaizduoti gyvenimo tuštybės ženklai – išmėtytos kortos ir lošimo kauleliai, ir netgi ganėtinai nepadorus paveikslas iš pagoniškos romėnų istorijos, kuriame visas paišinas Marsas laikė suėmęs už spenelio rubuilę Venerą ir kuris, atsidūręs priešais Norvaišų alkovą, vakarais pakurstydavo ne tik valiūkišką bendrą poros kikenimą, bet kartais – ir geismą pamažėliais senstančio Jono Motiejaus slėpsnose. O paskui vėl išaušdavo rytas ir vėl Elžbieta paskęsdavo rūpesčiuose dėl namų, patalų, sidabro, baldų, podėlių, atsargų, tarnų ligų ir užpiltinių, sūrių, uogienių ir skilandžių, ir vėl Jonas Motiejus, praleidęs kelias valandas prie savo knygų ir sąskaitų ar pavizitavęs aplinkinius kaimus, keliaudavo į sodą džiaugtis prasikalusiais ūgliais ir nepaliaujamai stebėtis, kodėl neprigyja koks nors eilinis beprotiškai kergiamas skiepas.

Taip bežaisdamas kūrėją ir beplanuodamas savąją Arkadiją, Jonas Motiejus nė nepastebėjo, tik vieną gražią dieną pakėlęs galvą nuo savo užrašų ir popierių ūmai išvydo kaip reikiant ūgtelėjusius klevelius, į vientisą sieną suaugusią kitados kuokštais susodintą žalitvorę ir trimis terasomis link ežero besileidžiantį iš dvylikos ketvirtainių dalių sudarytą sodą, kuriame be perstojo viskas žydėjo – vos nuvytus krokams, skleidėsi snieguolės, šioms nužydėjus – žibuoklės, tada hiacintai, o po jų – narcizai ir olandiškos tulpės, vėliau – rožės, nasturtos, lelijos, levandos, jurginai; ir netgi stiebėsi iš Amerikų atvežta didžialapė *Nicotiana tabacum* ir lepus, žiemą šiaudų kūliais apraišiojamas granatmedis. Truputį palenktas nuo ežero pučiančio vėjo stiebėsi jo didysis ir bene vienintelis sukurtas stebuklas – pušaitė, į kurią buvo įskiepyta beržo šaka ir kurios vainike pynėsi spygliai ir širdies formos lapeliai. Tiesa, kitų jo bandymų nevainikavo tokia sėkmė ir jam nepavyko sukurti rožės,

kraunančios granato vaisių, ar varpinės dydžio mėlynųjų varpelių, užtai jis galėjo didžiuotis obelimi, kuri savo lajoje brandino net keturių veislių obuolius. Besigėrėdamas savo sodu, jis ūmai pastebėjo kai ką, kas privertė susimąstyti, kad pro jo akis vis dėlto praslydo bene pats didžiausias augimo stebuklas.

Ten, sodo kampe prie gyvatvorės, jis pastebėjo žaidžiančius savo vaikus ir Jonelį ir staiga suvokė, kad mato nebe vaikus, o išstypusius jaunus žmones, tiesiog nepastebimai pačioje jo panosėje virtusius beveik suaugėliais. Ir nors jie kaip kokie mažvaikiai tebežaidė aklą vištą, tačiau Jonas Motiejus ir iš savo lango tolybės galėjo aiškių aiškiausiai matyti, kad Kazimiero ir Uršulės rykštelėmis kirkinamam juos gaudančiam Joneliui net ir skepetaite užrištomis akimis kuo puikiausiai pavyksta vis tarsi netyčiomis grybštelti Uršulei už prasikalusių – ką ten prasikalusių, net ir didžiausius Jono Motiejaus išvestus obuolius jau praaugusių – krūtų. Uršulė savo ruožtu šiam aklam gaidžiukui taikėsi ne tik skaudžiai šmaukštelti rykštele, bet ir už marškinių užkišti kitoje rankoje laikomą slapčia išsirautą dilgynę, o Kazimieras smaginosi pasalūniškai vanodamas ir draugą, ir seserį, užuot slėpdamasis nuo aklos vištos, nes akivaizdžiai nė nesistengė laimėti.

Tasai bruožas – niekaip ir niekada Kazimierui neįsižiebiantis noras laimėti – ne juokais kėlė nerimą Jonui Motiejui, kuris, būdamas protingas ir įžvalgus žmogus, jau senokai buvo pastebėjęs, kad jo vienintelis įpėdinis į daugumą kasdienio gyvenimo dalykų ir vyksmų dažnai žiūri su tam tikra vos juntama panieka ir pašaipa, visuomet tarsi iš šalies, į prieš jį besiskleidžiančias aplinkybes žvelgdamas kaip į kokį olandų paveikslą, vaizduojantį smuklėje lėbaujančius juokingus valstiečius, bet visuomet tarsi pabrėždamas esąs už to paveikslo ribų, tarsi anapus rėmo, bet jokiu būdu ne tame, kas vyksta. Apdovanotas guviu protu, iš pusės žodžio suvokiančiu net painiausius moksliškus aiškinimus iš Jono Motiejaus knygų, ir vikrumu, dėl kurio ir arklio balnas, ir kardas rankoje jam tebuvo

vieni neprakaituojantys juokai, Kazimieras iš tiesų niekada nerodė noro atsiduoti kuriam vienam užsiėmimui, tarsi niekur nematytų jokio tikslo ir viskas jam atrodytų vienodai kvaila ir beprasmiška. Jonas Motiejus kartais pats savęs klausdavo, ar šis Kazimiero bruožas – nepataisomo tingumo ar neeilinės rezignacijos požymis, ir spėliodavo, kur pakastas šuo, kad taip, regis, Dievo apdovanotas ir kalnus gyvenime nuversti galintis sūnus savo dienas skina tokia atbula ranka. Tačiau mąslusis Jonas Motiejus klydo dėl vieno dalyko – iš tiesų čia buvo pakastas ne šuo, o katinas, ir tas pats – ne pakastas, o atkastas, mat būtent tądien, kai prieš šešerius metus Kazimieras atkasė Mauricijų, kartu su katino dvėsena atkapstė ir savąjį beviltišką suvokimą, kad žmogus – tai tik kada nors taip pat supūsiantis gyvulys, ir būtent tada abejonės dėl savojo gyvenimo kasdienės prasmės jį apniko visiems laikams, tarsi iš katino kadaverio[24] išsiveržusios kirmėlaitės, nuolatos graužiančios jo sielą it augalo lapą, mat jokiuose savo veiksmuose jis nebematė jokio tikslo ir net aršiausi žaidimai ar pratimai nepriversdavo jo užsimiršti.

Ir tėvui nejučia kirbėjo nerimas, kad jo atžala visiškai negebės gyventi įžūlių ir suktų žmonių pasaulyje, kuriame, kaip jis pats puikiai žinojo, ne tik reikia numatyti penkis žingsnius į priekį, bet ir nuolatos saugoti nugarą nuo pasalūniško dūrio. Jonui Motiejui dingojosi, jog atėjo metas sūnų tarsi kačiuką įmesti į gyvenimo vandenį, kad tasai pagaliau atsibustų iš pašaipaus visažinio vaikiško snūdo ir kapanodamasis pradėtų gyventi nebe pagal virvelę susodintoje, levandomis dvelkiančioje atokioje Milkantų Arkadijoje, o tikrame pasaulyje su visa jo klasta, bjaurumu ir netikėtumais. Pasaulyje, prie kurio, atrodo, buvo puikiai prisitaikęs Jonelis, jau kuris laikas kamuojamas nerimo, tarsi rimbo genamas amžino paties neįsisąmoninto pavydo jausmo ir savo įsivaizduojamo menkumo suvokimo, pagimdyto nuolatinio noro pasivyti ir pralenkti

24 Lavono (*vulg. lot.*).

draugą, kuriam likimas nepašykštėjo tik vieno pranašumo – gimti kitame luome. Dargi išvaizdesnis už Norvaišaitį, nes vešlių garbanų ir mėlynų akių, tarsi koks Apolonas, ir ne mažiau sumanus, nes draugo gabumą pavydavo savo uolumu ir pastangomis, Jonelis Tarvydas užsidegęs mėgdžiojo viską, ko tik imdavosi jo bičiulis, ir Jonas Motiejus, atokiame širdies kampelyje jaučiantis beveik tėvišką meilę šaltyšiaus vaikiui, niekada neprieštaravo, kad tasai kartu su jo sūnum mokytųsi rašto ir skaičiavimo ar pasibalnojęs gerą arklį iš jo arklidžių muštruotųsi drauge. Kartais pagalvodavo, kad sulipdžius abu jaunuolius išeitų bene tobulas bajoraitis, išmintingas ir veržlus, atsainus, bet siekiantis sėkmės.

Kur kas mažiau mįslių Jonui Motiejui teikė Uršulė, mat būdama mergaitė, dargi labai griežtai išauklėta, užaugo dailutė, nuolanki, lipšni ir meili, tikras džiaugsmas senstančiam tėvui, niekada nedraskanti akių ir nesakanti žodžio „ne", už ką atsidėkodamas tasai niekada nebuvo su ja pernelyg griežtas ir elgėsi tarsi su lepiu augalėliu, kuriuo dėl trumpo žydėjimo reikia skubėti džiaugtis, ir todėl nevengė jos paikinti, lepinti, laistyti pagyrų vandenėliu ir tręšti brangiais niekučiais. Elžbieta, būdama nekvaila moteriškė ir dargi priklausydama tai pačiai moterų padermei, o todėl puikiai perprasdama visas jų gudrybes, kiek įtariau žvelgė į bręstančią dukterį, mat gyvenimo išminties buvo išmokyta niekada nepasitikėti lipšniais žmonėmis, kurių neįmanoma išmušti iš pusiausvyros, o jei tas žmogus – septynioliktus metus pradėjusi angeliška, niekada nesiožiuojanti ir nė menkiausių įnorių neparodanti panelė, tai ja reikia nepasitikėti dvigubai. Iš tiesų net visokių siaubų gyvenime prisižiūrėjusi Elžbieta būtų krūptelėjusi, jei koks stebuklingas raktas jai būtų leidęs atsirakinti dukros sielą ir pažvelgti jos vidun, mat Uršulė buvo tarsi flamandų ebenisto[25] spintelė, kurios paviršius – iš

25 Ebenistas (*pranc. ébéniste*) – XVII a. baldininkas, gaminantis prabangius baldus, ypač tam tikro tipo spinteles, gausiai dekoruotas skirtingo medžio, brangiųjų metalų ir kt. medžiagų inkrustacijomis.

šilto raudonmedžio, inkrustuotas švelniai žibančiu sidabru ir rausvu perlamutru, lygus kaip veidrodis, o viduje – stalčių, stalčiukų ir slaptų užkaborių labirintas. Po glotniu ir spindinčiu paviršiumi Uršulės sielos stalčiuose ropinėjo neišduodamo pykčio tarakonai, puikybės blakės, driekėsi susikaupusios paaugliškos pagiežos pelėsiai ir ramybės nedavė betikslio žiaurumo kinivarpos, mintančios išlepusios vaikystės kvailumu, o po visu tuo dar slūgsojo ir dvigubas dugnas, kuriame paslėpta glūdėjo didžioji Uršulės paslaptis. Tik pasiryžimas vieną gražią dieną neišvengiamai tapti šventąja ir tokiu būdu išsikovoti amžinąjį gyvenimą ne tik savo sielai, bet galbūt ir kūnui tarsi švininis dangtis laikė prislėgęs ir neleido išsiveržti Uršulės viduje siaučiančiam septynerius metus slopinamam įtūžiui, tylomis nurytoms nuoskaudoms, netėkštiems antausiams ir neišverktoms ašaroms. Pati sau įsikalbėjusi esanti nepaprasta ir ypatinga, ją supantį pasaulį galinti paveikti vien savo valios, minčių ir norų galia ir gebanti daryti tikrus stebuklus, ji, nutaisiusi angelišką ir nekaltą veidelį, iš tiesų nedarė nieko kita, kaip tik bergždžiomis stūmė laiką, kantriai laukdama ženklo iš aukštybių, neabejotinai turinčio įrodyti jos šventumą. Atsiklaupusi koplytėlės klaupte melstis ir sunėrusi rankeles, Uršulė nė pati nepajusdavo, kaip mintyse atitrūkdavo nuo maldos žodžių ir vaizduotės leisdavosi nešama į netolimą ateitį, kurioje save regėjo aprengtą įstabiausio aukso brokato suknia, su rožių vainiku ant išleistų garbanų, apkarstytą brangenybėmis, perlais ir koralais, kuriuos sunešė dėkingi ją garbinantys maldininkai, alpstantys nuo jos dangiško grožio ir mielaširdingumo, o tėvai, Kazimieras ir visi namų tarnai tyrai ja didžiavosi ir dėkojo Viešpačiui, jiems bent trumpam dovanojusiam tikrą šventąją, karčiai atgailavo už visus jai pasakytus piktus žodžius ir ne iš blogos valios padarytas skriaudas... Ir nuo šio šventybės triumfo bei visuotinio garbinimo Uršulei taip salo širdis ir jaukėsi galvelė, kad ji nė nesusimąstydavo, o kas gi būtų toliau. Atsitiktinai ar ne, ji pastebėjo, kad geriausiai sekasi svajoti nevalgius, o ryškiausios

vizijos gimsta tuščiame ir gurgiančiame skrandyje, tad ėmė uoliai pasninkauti arba per pusryčius namiškiams nematant į skepetą skreite slėpdavo maistą, o vėliau ištykinusi iš namų išmesdavo kur į pakrūmę. Bet ką gi jai reiškė bedieviškai į krūmus išmesta kasdienė duona ar kitos Viešpaties suteiktos ir palaimintos stalo gėrybės, kai jos tikslas buvo tapti tikra šventąja, misiančia dangiškąja ambrozija ir angelų giesmėmis? Vienintelis tikras stebuklas buvo tik tai, kad tokio jos elgesio nepastebėjo senstantis, akylumą beprarandantis ir vis dažniau savo svajonių sode gyvenantis tėvas ir namų ūkio rūpesčiuose užsimiršimą radusi motina, tačiau maisto pilnas skreitas nepraslydo pro dvynio akis, kuris, nepaisant visos broliškos meilės, jau kuris laikas manė, kad seseriai trūksta kelių šulų, todėl jokios jos keistenybės nebegalėjo jo nustebinti ir pakeisti jo gilaus įsitikinimo, kad pasaulyje aplink jį – vieni kvailiai.

Tik vienui vienas žmogus pasaulyje nė nelaukdamas dangiško ženklo ar kanonizacijos jau dabar visiškai dievino Uršulę ir buvo pasiruošęs bučiuoti žemę, kuria ši vaikščiojo ir kurią lietė jos pėdos, galbūt širdies gilumoje turėdamas karčią nuojautą, kad tai bene vienintelis su Uršule susijęs dalykas, kurį jis gali bučiuoti nebaudžiamas. Jonelis nė pats nepastebėjo, kada jam, tarsi nujunkytam kačiukui, nuo akių nukrito kažkoks giedravalkis, ir vieną gražią dieną jis ūmai praregėjęs pamatė, kokios keistos, į nieką nepanašios Uršulės akys – rudos kaip biržietiškas alus, o saulėje geltonos tarsi katino, kokie blizgantys jos plaukai, tamsūs it viržių medus, kokios putlios ir tvinksinčios jos aviečių spalvos lūpos ir kokia švelni jos oda, vienur vos vos paliesta saulės ir atrodanti tarsi krosnies nurudinta kvietinė bandelė, kitose gi vietose, tokiose kaip dilbio vidinė pusė, – pagailėta šešėlio ir balta it nenugriebta grietinėlė. Jonelis galėdavo valandų valandom stebėti, kaip nuo vėsesnio gūsio pašiurpsta Uršulės ranka ir ant jos tarsi kviečių laukas pasišiaušia auksiniai plaukeliai, ir svajoti, kaip būtų nuostabu patapti kokia mažyte blusele ar net neįžiūrimu utėliuku ir nebaudžiamam neregimam nuropoti tuo

auksiniu kviečių lauku ant dilbio, ką ten ant dilbio – pakilti alkūne link jos peties, aplankyti jos kvepiantį paausį, baltu kaklu ir melsva vos persišviečiančios gyslelės upe nusileisti iškirpte žemyn, užkopti į abu krūtų kalnus ir pasiilsėti jų rausvose viršūnėse, o tada keliauti toliau, žemyn, į juodą miškais apaugusį tarpeklį, kuriame žioji svaiginanti bedugnė, kur kartą patekus jam kelio atgal nebebūtų... Čia Joneliui užgniauždavo kvapą, ausyse pradėdavo skambėti varpai ir taip suskausdavo stuburo apačią, kad dingojosi, jog jis kietu kaulu išlįs per papilvę ir kartu su jo pimpalu pradurs pludrus[26], kurių plačios klostės jį maloningai gelbėjo nuo viešos jaudulio gėdos. Kitąkart, užuot svaigęs būti blusele, jis svajodavo tapti didžiuliu nuožmiu milžinu, paimti Uršulę į ranką tarsi šiltą, kvepiančią bandelę su medumi, grietinėle ir avietėmis ir negailestingai, be mažiausio pasigailėjimo ją kąsti, suvalgyti ir praryti, amžinai padaryti ją savo dalimi ir užgerti protą jaukiančiu jos akių alumi.

Nors ir neįtardama, kokią negailestingą baigtį milžino nasruose jai žada Jonelio vaizduotė, Uršulė puikiausiai matydavo, kaip tasai tarsi į krantą išmesta žuvis žiopso į jos plaukus, ranką ar krūtinę. Nė pats velnias nebūtų paaiškinęs kodėl, bet ji jautė nepaaiškinamą malonumą jį erzindama ir žaisdama, jos manymu, nekaltą žaidimą – vos pajutusi, kad šaltyšiukas įsistebeilijo į kurią nors jos kūno dalį, ji tarsi netyčia atsiliepdavo į jo žvilgsnį. Šiam bespiginant akimis į jos plaukus, ji neva užsisvajojusi pradėdavo juos sukti ant piršto ar pakreipdavo galvą taip, kad jie kuo labiau spindėtų saulėje, paskui krestelėdavo galvą atmesdama garbaną, apnuogindavo kaklą ir leisdavo jam pasigrožėti raktikaulio duobute; jam užsižiopsojus į lūpas – jas papūsdavo, prikąsdavo jų kampelį, o vėliau ūmai praverdavo, palikdama beveik alpstantį Jonelį gėrėtis, kaip raudonas kraujas po plonyte drėgnos lūpos oda suplūsta į tą vietą, kur ką tik rėmėsi jos iltinis dantis. Tačiau baisiausias jos ginklas slypėjo

26 XVII a. mados plačios, rauktos, kelius siekiančios kelnės, mūvimos su kojinėmis ar ilgaauliais batais.

po tankiomis juodomis blakstienomis – jomis taip pat buvo išsigudrinusi įspūdingai klapsėti ar atgręžti į šviesą taip, kad nuo jų ant skruostų kristų ilgi tarsi vėduoklės šešėliai, – mat, sumaniai be tikslo paklejojusi akimis, Uršulė ūmai ir netikėtai įbesdavo žvilgsnį tiesiai į Jonelį ir tatai jam prilygo mažų mažiausiai plaktuko smūgiui per galvą, kuriam laikui galinčiam jį palikti be žado. „Ar ne taip, Jonai?" – iškart po to paklausdavo Uršulė, nors prieš tai nebuvo uždavusi jokio, nė mažiausio klausimo, o Jonelis triko, suprasdamas, kad kuriam laikui buvo ištrūkęs iš šio pasaulio ir dabar atrodo kaip visiškas kvailys. Kazimieras ir Uršulė juokdavosi stebėdami besimuistantį draugą, o žiauri būsima šventoji dar ir susimąstydavo, kad Jonelis kažkuo – veikiausiai sukeliamu svetimo skausmo, draudžiamo žaidimo ir pikto smagumo mišiniu – primena senąjį katiną Mauricijų, tampomą už uodegos.

Kazimieras, kaip ir anuomet niurkant katiną, čia buvo nepamainomas Uršulės sėbras, su dvyne seserim jau seniai bendraujantis nebe žodžiais, o dažnai vienodomis ir vienu metu į galvą ateinančiomis mintimis. Jis nė neprašytas prigalvodavo trijulei naujų įmantriausių išdaigų ir sudėtingų taisyklių žaidimų, kupinų gaudynių, gūžynių ir ristynių, kurių tikslas iš esmės tebuvo vienas – erzinti ir iš proto varyti Jonelį neva atsitiktiniais prisilietimais, šmėsčiojančiais kūno lopinėliais ir netyčiniais niuksais ar įbrėžimais; o įsiūbavęs žaidimo šėlsmą – tarsi patyręs sąvadautojas pamažu nemačiomis atsilikdavo ir leisdavo seseriai smagintis su jos savanore, iš nesuvokto malonumo alpėjančia auka. Tačiau kartą, pačiam Kazimierui nė nežinant, vienas jo sumanytų žaidimų nuvedė į klaidžią dviprasmybių tankmę ir joje pasiklydę Uršulė ir Jonelis jau niekaip nebegalėjo rasti kelio atgal į pirmykštį nesugadintos paauglystės būvį. Prasidėjusios Kazimiero sugalvotos įmantrios gaudynės su pėdsakų mėtymu, netikėtais iššokimais iš krūmų ir paslėptų ženklų ieškojimu juos nuvedė gerokai toliau nuo dvaro, į mišką tarp Saloto ir Kliokio ežerų, kuriuo, pasikėlusi sijonų palankas ir spiegdama iš

noro būti pagauta, lėkė įraudusi Uršulė, persekiojama per ištiestą ranką atsiliekančio Jonelio, tikro, kad pavys, ir įsivaizduojančio save esant katinu, žaidžiančiu su pele. Pusiaukelėje atsilikęs Kazimieras, ūmai susidomėjęs skruzdėlyne baltai nugraužtais kažkokio smulkaus gyvūnėlio kaulais, nė nepastebėjo, kaip ir sesuo, ir draugas dingo iš akių, ir juo labiau nematė, kaip Jonelis, pagaliau sukaupęs jėgas vienam paskutiniam šuoliui, pargriovė Uršulę aukštielninką ant žalių samanų geltonomis viršūnėlėmis ir prispaudęs jos užlaužtas rankas prie žemės buvo besiruošiąs visu balsu skelbti savo pergalę žaidime, bet staiga nematomas gumulas užgniaužė jam gerklę, mat atsidūręs taip arti, vos per sprindį nuo viso Uršulės medaus, alaus, aviečių ir grietinėlės, jis vėl patyrė protą jaukiančius pojūčius, ausyse tvinksinčius varpus, galūnes apleidžiantį kraują ir gero nežadantį skausmą stubure, dėl kurio visiškai pamiršo ne tik ką darąs, bet ir kas esąs, ir pasidavė vienam vieninteliam įmanomam veiksmui, kurį tą akimirką tebuvo pajėgus atlikti – įveikti jį skiriantį oro sprindį iki Uršulės lūpų ir išvalgyti visas iki vienos jų avietes, ir kiek įmanoma užtęsti kelionę iki jų, kad spėtų pasigrožėti dar niekada iš taip arti ir tokiu kampu nematytu veidu, panirti į kiekvieną jos odos porą, žvilgsniu paglamonėti blakstienas ir pasigrožėti savo paties atspindžiu jos drumstose geltonose akyse... Tačiau apsalęs Jonelis be reikalo uždelsė vos kelias akimirkas, nes Uršulė, taip pat nustebinta visiškai kitaip atrodančio ir priartėjusio išdaigų draugo veido su lig tol nepastebėtu prinokusiu spuogu ant kaktos, jo staiga įtartinos ūkanos aptrauktų akių, jo kūno kvapo, kuriame maišėsi ką tik nukirsto alksnio ir kažko aitraus dvelksmas, ir pasinaudodama tuo, kad Jonelis akivaizdžiai išmuštas ne tik iš žaidimo, bet ir apskritai iš šio pasaulio vėžių, ūmai išsivadavo iš jo gniaužtų, kakta vožė jam į raktikaulį ir žaibiškai paguldžiusi ant menčių raita užšoko ant Jonelio, pasiruošusi skelbti savo pergalę ir juokais smaugdama jam kaklą abiem rankom, iš anksto tikėdamasi jį pasiduosiant. Tik vieno ji nesitikėjo – užuot pasidavęs,

Jonelis, atrodo, buvo pasiruošęs leistis dusinamas jos rankų, ir ji nė nespėjo atsitokėti, kai pajuto kažin ką kieto remiantis į šlaunį per ploną pasijonio drobelę, o Jonelio kūnas, išsirietęs tarsi lankas, ūmai pavirto šuoliuojančiu ristūnu ir po kelių šuolių išleido visiškai neatpažįstamo balso aimaną ir čiurkšlę kažko karšto ir lipnaus tarsi ką tik paskersto gyvulio kraujas. Uršulei prireikė kelių akimirkų susivokti, kad veikiausiai ką tik įvyko tai, apie ką jai buvo pasakojęs Kazimieras ir kas buvo jų dažnų slaptų juokų ir nešvankių pokštų turinys. Nė pati nesuprasdama kodėl ir negalėdama susivaldyti, ji staiga pradėjo balsu kvatotis – taip juokinga jai pasirodė visa, kas ką tik įvyko, toks apgailėtinas, į save nebepanašus ant samanų gulintis pridusęs Jonelis išdrikusiais plaukais ir drėgnu primušto šuns žvilgsniu, ir taip saldu suvokti, kokio nieko pakanka, kad įveiktum dvigubai už save stipresnį vaiką, kad ji leidosi į valias purtoma per mišką aidinčio ir jos garbanas drebinančio juoko. Jį nutraukė tik Jonelio rankos, staiga sugriebusios už liemens ir piktai nubloškusios ją nuo savęs. Netaręs nė žodžio, atsistojęs ir nuėjęs akivaizdžiai linkstančiomis, tarsi išnarintomis kojomis kažkur į tankmę, jis paliko Uršulę sėdinčią ant samanų su tarsi gėlės žiedas išsiskleidusiais sijonais, sutaršytais, spyglių prisivėlusiais plaukais ir gerklės pusiaukelėje įstrigusiu juoku. Po kelių minučių atklydęs brolis pirmąkart pamatė Uršulę tokią sutrikusią. Pagaliau išsivadavęs iš amžino abejingumo, Kazimieras sunerimo, ar kas nebus atsitikę, ir pridūrė užmušiąs Jonelį, tačiau sesers patikintas, kad nieko baisaus neįvyko, padėjo jai atsikelti ir iš bežadžio dvynio supratingumo daugiau nekamantinėdamas parlydėjo Uršulę namo, kuri eidama tylomis, mintyse pati savęs klausinėjo, ar iš tikrųjų kažkas ką tik nebus nutikę. Tik beveik pasiekus namus, jau prie dvaro sodo ir vaistažolių daržo, Uršulei nežinia kodėl į galvą atėjo keista mintis, kad po gaudynių su Joneliu jos širdį užgulusį blogumą galima prilyginti tik vienam jausmui – tarsi anuomet tampoma Mauricijaus uodega ūmai būtų nutrūkusi ir likusi jos rankoje.

III

Po gėdingai pasibaigusių aistringųjų gaudynių miške tarp Kliokio ir Saloto Jonelis tarsi nuplikytas ėmė vengti Milkantų ir abiejų Norvaišaičių. Vien pagalvojus apie dvarą ir abu draugus, lig tol buvusius neatsiejamais jo dienų tėkmės palydovais, dabar Joneliui sukildavo neapsakomas apmaudas, lydimas ausyse aidinčio Uršulės juoko. O apmaudžiausia buvo tai, kad iš tiesų pykti tegalėjo ant savęs paties – ir pirmiausia todėl, kad dėl savo kvailumo buvo įtikėjęs esąs lygus Norvaišaičiams ir apgaulingai jautėsi įaugęs į jų gyvenimą. Nekentė ir pyko patsai ant savęs už savo šunišką meilę Norvaišų moterims – ne tik beširdei saldžiajai erzintojai Uršulei, bet ir nuolatos dailiai apsitaisiusiai, tyliu balsu šnekančiai ir džiovintomis gėlelėmis kvepiančiai Elžbietai, tikrai skardžiabalsės Karolinos Tarvydienės priešingybei. Šalia Elžbietos jo motina atrodydavo didelė, drūta, strazdanomis nusėta liulančia raudona iškirpte, atsiduodanti pienu ir prakaitu, pernelyg garsiai kleketuojanti ir negrabiai tūpčiojanti. Negana to, jis tarsi šunytis buvo įsimylėjęs ir patį Joną Motiejų Norvaišą – tą visas pasaulio knygas perskaičiusį, amžinai medžius pjaustantį ir apie kažin kokias paslaptis nuolat susimąsčiusį žmogėną, kurio nėsyk nebuvo matęs

girto, išvesto iš kantrybės ar svaidančio prakeiksmus, kas dažnai nutikdavo jo tėvui Antanui Tarvydui, ypač kai padauginęs pas žydą grįždavo namo ir imdavo šokdinti namiškius, reikalaudamas nuauti jam pušnis, plūsdavosi ir taikstydavosi įspirti motinai ar patarnaujančiai mergai, apgailėtinai apsidrabstęs pilvą barščiais ir klaidžiodamas krauju pasruvusiomis akimis. Dabar gi Jonelis nekentė visų be išimties Norvaišų ir visko, kas tik su jais susiję – jų senų namų, apstatytų brangiais naujais baldais, vasarą vėsių, su aidinčiomis akmeninėmis išblizgintomis grindimis, o žiemą šiltų ir nutiestų kilimais, išrikiuotų knygų rudomis ir raudonomis auksu spaustomis rumbuotomis nugarėlėmis, tolimų pasaulio šalių atlaso ir daugybės kitų nenaudingų daiktų Jono Motiejaus kambaryje, jo apkarpyto ir pagal nutiestą virvelę susodinto sodo, kurio šiukštu nebuvo galima trypti, į kurį nėkart nebuvo atklydęs joks galvijas ar višta ir kuris stebino tarsi bažnyčios altorius gražiais gėlynais; mėlynais raštais margintų Elžbietos vazų su nuolat keičiamomis darželio gėlėmis, ąžuolinių spintų su džiovintomis levandomis, prikaišiotomis tarp staltiesių ir paklodžių, jos lentynų su eilėmis puodynėlių, ant kurių kiekvienos buvo priklijuotas popierėlis su ranka rašytu paaiškinimu, jos virtuvės kvapų, kur baltos duonos dvelksmas maišėsi su apskrudusios kepsnio odelės, karšto vyno – su gvazdikėlių ir rozmarinų, kmynų – su kitų sužymėtuose ryšulėliuose ir indeliuose laikomų prieskonių, kurių net vardai jam buvo negirdėti; lyginant su visu tuo, Tarvydų namai atrodė prakaituoti, nešvarūs, atsiduodantys seniai neskalbtais patalais, virintu pienu, troškintais kopūstais ir virtomis ropėmis, ir negelbėjo nė tai, kad jo tėvas sekdamas Norvaišų atsinaujinimo vajumi prieš keletą metų medines Tarvydų dvarelio sienas išklijavo madingu, ranka gėlėmis ir raštais išpaišytu popieriumi, nukabinėjo ginklais ir iš kareivių pirktais turkiškais kilimais ir apkarstė sumedžiotų briedžių ragais – jų namai taip ir teliko kopūstais prasmirdusiu viltingo plikšio būstu,

kuriame net nauji daiktai stebėtinai greitai susidėvėdavo, susiriebaluodavo ir apsinešdavo gličios nevilties greimu. Bet labiausiai dabar Jonelis nekentė Kazimiero, abejingo, viso to, ką turi, nevertinančio gudručio išdvasos, kuriam nė piršto nereikėjo pajudinti ir pakako gimti viso to gražaus, vieną gražią dieną paveldėjimo teise jam nuosavybėn atiteksiančio pasaulio viduryje ir kuris tame įmantriame pasaulyje neršė tarsi žuvis vandenyje, o ne kaip negrabus įsibrovėlis, koks nuolatos pasijusdavo patsai Jonelis. Apmaudžiausia, kad tasai ponaitis bajoraitis viską, ko imdavosi, darė lengvai, atmestinai, tarsi atbula ranka, neprakaituodamas ir nesistengdamas, ir viskas jam sekėsi, viskas pavykdavo, tarsi šoktų šokį pagal jam vienam girdimą muziką, į viską jis žvelgė su pašaipėle, tuo tarpu jam, Jonui Tarvydui, ko nors mokantis ar imantis reikėjo kibti nagais, šokti aukščiau bambos, devyniskart žlugti, kad dešimtą kartą pasisektų. Vien pagalvojęs apie visą šią neteisybę, jis atsikrenkštė ir karčiai nusispjovė. O pikčiausia jam buvo tai, kad jis, tikras Viešpaties kvailelis, diena iš dienos besimaldamas su Norvaišaičiais, taip įsijautė, kad pradėjo manyti, jog ir pats toks šaunus gali tapti, kurgi ne, Uršulė aiškiai parodė jo vietą – jis tik pajuokos vertas juokdarys, o ne jiems lygus, iš kurio vyriškumo ji tikrai nebūtų žvengusi kaip kumelė. Ne, būtų buvęs jai lygus – pati prieš jį būtų pasikėlusi savo sijonus ir dar maniusi, kad jai labai pasisekė. Ir Jonelis toliau niršo, duso ir nekentė visų, o labiausiai – savo paties menkumo, kurį nepaliaujamai blusinėti dabar turėjo marias laiko, kitados užimto išdaigomis su Norvaišaičiais.

Bene vienintelis laimingas ir patenkintas nepaaiškinamai atvėsusia vaikiščių draugyste buvo Antanas Tarvydas, kuriam niekada nebuvo prie širdies, kad jo įpėdinis nuolatos mina kelią į Milkantus. „Ką tu ten su tais ponais darai, tik fanaberijų[27] paskui namo prisineši", – niršdavo jis kiekvieną kartą, kai Jonelis tarsi užkratą

27 Manierizmų, prietarų.

parsinešdavo Norvaišoms būdingų tuščių įpročių – kasvakar praustis prieš miegą, druska trinti dantis, blizginti taukuose pavilgytu skudurėliu aulinius batus, paprotį auginti ilgas kudlas ir trumpinti sermėgą, kad būtų panašesnė į vokišką, – ar, neduok Dieve, parsitįsdavo maloningai Norvaišaičio paskolintą brangią knygą, į kurią įkišęs nosį leisdavo vakarą tuščiai žibindamas balaną. Knygos Tarvydų namuose buvo neginčijamas blogis, mat jų skaitymas prilygo tuščiam laiko leidimui – laiko, kurį Jonelis galėjo panaudoti vakarais smulkiems namų ūkio darbams atlikti. Tėvui pradėjus eilinę bambėjimo litaniją, Jonelis nesiginčydamas padarydavo ko prašomas ir vėl įkišdavo nosį į knygos puslapius, kur virė kur kas įdomesnis gyvenimas nei tėvų namuose, kur Aleksandras Didysis kariavo su persais ir degino pagonių šventyklas, karalius Midas vos prilietęs viską paversdavo auksu, o gražuolės karalaitės pastodavo paglosčiusios gulbę ar pro bokšto langą užlijus aukso lietui[28]. Kartą, Joneliui nuo tėvo bambėjimo užsisklendus nė patrankomis neperšaunama abejingumo uždanga ir vis tiek skaitant apie Kastoro ir Polukso draugystę, jam tokią panašią į jųdviejų su Kazimieru, tėvas ištraukė iš rankų tomą, atsikrenkštęs spjovė į atverstus puslapius, užvožė knygą ir suriko: „Gal bent dabar paklausysi?!" Tąkart tokios bedievystės įsiutintas Jonelis beveik užsimojo smogti tėvui, išniekinusiam Norvaišų knygą, ir už šitokį įžūlumą buvo gerai nupliektas rimbu, taip smarkiai, kad ištisą savaitę nešiojo mėlynai raudonas dešras ant nugaros ir šonų. Dabar gi, Antanui Tarvydui pilant pamazgas ant Norvaišų, dėl jų visiško išpendėjimo – „pamanyk tik, visus rakandus užsisakė iš pirklių, kas juos matys, ir dar tokiais neramiais laikais, viskas bus marodierių džiaugsmui, jei vėl kils karas"; dėl nuolatinio pasipūtimo – „anąkart, kai šiam jojant pro šalį buvo išnešta kvorta ir norėta sugerti kaip su ponu broliu, tai žaltys atsisakė, nes, pamanyk tiktai, degtinės negeriąs"; dėl

28 Turima omenyje Plutarcho *Aleksandro gyvenimas* ir Ovidijaus *Metamorfozės*, mitai apie Ledą ir Danają.

nesuprantamų fanaberijų – „vakarieniauja prie stalo su didžiausia pompa, su šakutėmis ir dubenimis rankoms plauti, dar gerai, kad nesugalvoja per užpakalį valgyti"; taigi dabar, tėvui tyčiojantis iš viso to, kas dar taip neseniai Joneliui teikė didžiausią pasigėrėjimą ir buvo siekiamybė, ir jam pačiam dingojosi, kad visa tai tėra išpendėjusių šlėktų niekai, dėl kurių, pikčiausia, jis buvo laikinai pasiryžęs išsižadėti tikro tėvo ir motinos. Nebylų taikos paktą tarp tėvo ir nuvilto sūnaus sutvirtino geriausia, ką Antanas Tarvydas galėjo sugalvoti – pirma vyriška abiejų išvyka į Varnių karčemą. Ten, vakarėjančiame mieste, virš kurio tarsi rūstus grasinančio Dievo pirštas stūksojo apdegęs Katedros bokštas, kaukšėdamas nevalytais batais grindiniu link Mykolo Pūkio laikomos užeigos, Jonelis dar prisiminė Kazimierą, kuris grįžęs iš Varnių bažnytinės mokyklos, kartu su juo kaldavo tarsi burtažodžiai skambančias lotyniškas išimtis: *caro, arbor... inter quos, merces, quies, seges, dos...* bet tėvo letena, sunkiai užgulusi petį, jau stūmė pro karčemos duris. Ten neilgai trukus gėrėjų prakaito, įsigėrusių dūmų ir šunimi atsiduodančių šlapių drabužių tvaiką permušė vis girtėjančios ir linksmėjančios blevyzgos ir nuo pakaitinto alaus po kūną plintanti linksma šiluma, priartėjusi prie širdies, po truputį pradėjo iš jos stumti tarsi akmenį užgulusį atsiminimą apie Uršulę, Norvaišas, jų knygas, veidrodžius, džiovintų levandų ir užjūrio prieskonių kvapus. Netrukus į alaus išskalautus praalkusius skrandžius abu Tarvydai su pasigardžiavimu kikendami kimšo taukuotą žirnių košę su spirgais ir pasimėgaudami pirštais rakinėjo keptą kiaulės koją. Tarsi pasiutimo kipšo apsėstas, Jonelis ėmė išdaigauti, mėtyti kaulus į pavargėlius, sėdinčius prie gretimo stalo ir ant rankovių ryšinčius vyskupo Paco[29] neseniai išduotus raiščius, kurių turėtojams, tikriems, o ne apsimetusiems,

29 Turima omenyje Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco tarp 1667 ir 1669 m. išleistas įsakas, pagal kurį Varnių smuklininkai privalėjo vyskupo administracijos išduotus specialius raiščius ryšintiems parapijos pavargėliams kartkartėmis teikti nemokamą maitinimą.

nepritekliaus kamuojamiems varniškiams, karčemininkai pagal naują tvarką privalėjo šventadieniais dykai duoti po lėkštę viralo. „Suskiai, žinos, kaip lįsti į karčemą", – iš apgirtusio Jonelio išdaigų juokėsi Tarvydas vyresnysis ir iš Pūkio reikalavo degtinės sau ir savo sūnui, kuris pagaliau išaugo į tikrą vyrą. Alavo puskvortėse atnešta tikrų vyrų degtinė Jonelį paveikė visai nevyriškai – iš pradžių neužsičiaupdamas kvatojęs iš tėvo juokų ir nešvankybių, ūmai įsistebeilijęs į ratilais virpantį skystį kvortoje, vėl prisiminė Uršulę, susigraudino iš meilės, neapykantos ir bejėgiškumo, ir apsižliumbė didelėmis tarsi pupos tikro pijoko ašaromis. Antanui Tarvydui net žadą užėmė, kad sūnus toks mižnius, bet vėliau, pagautas užplūdusio girto gerumo, jis ėmė tapšnoti jam per petį, kamantinėdamas ir bandydamas juokauti. Per banguojančią degtinės skraistę pažvelgęs į tėvą, kurio apdribusiuose, išburkusiuose bruožuose ir už kaklą siauresniame veide įžvelgė savo paties apybraižas, save, kaip šio didelio, aptukusio, kiek atgrasaus, bet stipraus ir sāvo vyro kūną ir kraują, Jonelis pamanė, kad tėvas – bene vienintelis, kuriam galįs pasipasakoti apie jį smaugiančią gėlą. Kūkčiodamas ir springdamas, besipinančiu liežuviu painiodamasis tarp žodžių ir jų skiemenų, jis išstenėjo savo nelinksmą istoriją, pasibaigusią mirtinai įžeidžiu Uršulės juoku; istoriją, kuri, ūmai balsu įžodinta, skambėjo visiškai kvailai. Antanas Tarvydas ne iškart suprato, ką šis norįs pasakyti, o pagaliau suvokęs nė nežinojo, kas jį labiau pritrenkė – ar kad jo sūnus įsižiūrėjo į Norvaišų Uršulę, ar kad ši jį išjuokė vieną iš Tarvydų, ar kad štai dabar sūnus lieja ašaras dėl tokio nesąmoningo dalyko. „Nė viena boba nėra verta, kad dėl jos vyras bliautų", – piktinosi jis ir pasiryžo kartą ir visiems laikams išaiškinti tai, kuo buvo pats tikras: kad visos jos – kvailos kurvos, pora metų – ir neatpažįstamai susidėvi, ir vienintelė nauda iš jų, kad moka virti barščius, praverčia ūkyje nuaudamos aulinius batus ir gali pakasyti nugarą ten, kur pats nepasieki. Priminęs jo sugėrovų vienbalsiai išpažįstamą tiesą, kad boba – geriausias žmogaus draugas po šuns ir arklio, jis pradėjo

užkalbinėti Joneliui dantį, sakydamas, kad bobos rūpi tik nieko gera nesugebantiems skystaklyniams, galiausiai jiems užsiropščia ant sprando ir pamina juos po padu, jų gyvenimą paversdamos nesibaigiančio pažeminimo pragaru. Ir viskas tik dėl to, kad vyras pradeda galvot anuo galu, o juk net ir pats malonumas ne kažin koks – kelios akimirkos pasilamdymo su prakaituotu kūnu ir jausmas, tarsi garą gerai nuleistum į žuvimi švinktelėjusią šiltą skylę. „Einam, aš tau parodysiu", – ūmai už pakarpos ištraukęs svyruojantį Jonelį iš užstalės ir kupinas šviečiamojo pasiryžimo ir pasididžiavimo, kad pagaliau ir jis, ne vien Norvaiša, gali Jonelį šio to išmokyti, tėvas jį išvilko į žvarbstantį rugsėjo vakarą.

Neilgai trukus Jonelis įsitikino, kad viskas iš tiesų yra taip, kaip pasakojo tėvas, – pro girtą ūką jis prisiminė šiltas, nuo prakaito lipnias dvigubas rinkes ant liemens, į šonus nuslydusias krūtis su talerio dydžio išskydusiais speniais, ožkos pienu ir žuvimi atsiduodantį glėbį, kuris jį kilnojo, vartė ir supo į visas puses, buvo klampus tarsi pelkė ar smegduobė, atstumiantis, bet ir įtraukiantis vienu metu, kol galų gale šitoje šiltoje lipnybėje jis išsiliejo, tačiau tai nėmaž nepriminė skausmingo ir saldaus, mirtį iš laimės primenančio malonumo, kurį patyrė juokais Uršulės smaugiamas, o tik, kaip tėvas ir sakė, garo nuleidimą, tarsi kas būtų atkimšęs pilnos statinės volę. Jis pabudo tik tėvui pradėjus belsti į duris ir šūkaujant, ar viskas gerai, nes lauke baigiąs sušalti. Paskubomis maudamasis savo pludrus ir bandydamas pataikyti į aulinius, taukinės žvakės šviesoje jis turėjo progą pagaliau apžiūrėti pirmąją savo gyvenime moterį – buvusią Varnių gražuolę, buvusią nežinomo kunigo suvedžiotą ir paliktą, buvusią apkaltintą benkarto nužudymu, buvusią olandų pirklio išlaikytinę, buvusią paženklintą įdagu petyje vagilę, buvusią švedų markitantę; buvusią Eleną Butkutę, o dabar – Pastervio Elenutę, garsiausią, nes bene vienintelę apylinkės šliundrą, aptarnaujančią meilės ištroškusius vietinius ir pakeleivius savo vienkiemyje prie Stervo ežero, o laisvu nuo šio užsiėmimo laiku

prekiaujančią nuodėmės vaisius naikinančiais antpilais. Platus ir apskritas tarsi mėnulis, taisyklingas, bet išpurtęs moters veidas, kurio lūpų kampučiai sviro žemyn net jai šypsantis, kambaryje tvyranti troškuma, kurioje jis paliko ir savo kūno karščio pėdsaką, skeliantis besipagiriojančios galvos skausmas, didžiulis nusivylimas ir nuojauta, tarsi visas būsimas gyvenimas bus lydimas šio slogaus kvapo – štai ir viskas, ką atsiminė Jonelis apie savo tapimą vyru. Išgrūdęs jį laukti laukan, Tarvydas vyresnysis pasinaudojo su Pastervio Elenute sulygta nuolaida: tėvas už pusę kainos, nes sūnui – pirmas kartas, nė nežinodamas, kad, priešingai nei kitos senstančios, bet plačiaširdės meilės pardavėjos, savo saulėlydyje besiviliančios nepatyrusių bernelių dėka atgaivinti rusenančias buvusių aistrų žarijas, šioji, iš dievobaimingos ūkininkų šeimos kilusi, kitados graži kaip angelas, angelu bažnyčios chore giedojusi Elena Butkutė, iš tiesų keršijo kiekvienam į jos glėbį pakliuvusiam nekaltam jaunikliui. Pirmojo karto nykuma ir slogutis jos pašvinkusiame glėbyje, purvo ir smarvės pėdsakas ant visų būsimų paklodžių, kad ir kokios baltos jos būtų, – štai koks buvo jos kerštas visai vyrų giminei, visiems tiems gaiviems bernužėliams, iš kurių anksčiau ar vėliau išaugs dar vieni saldžialiežuviai, kaip tie ją suvedžioję, o vėliau iš sakyklos fariziejiškai smerkę kunigėliai, jaunystę nuskynę ir į gatvę ją išvarę pirkliai, ją mušę ir apvaginę sugulovai, gaujomis prievartavę švedai, kriokiantys ir gnaibantys prasmirdę kaimiečiai ir tokie kaip šaltyšius Tarvydas, įsivaizduojantys, kad sutaupė kelis supuvusius skatikus savo sūnaus sąskaita. „Ponas, visas malonumas – mano pusėj“, – šypsojosi Pastervio Elenutė Antanui Tarvydui ir iš tiesų joks pasaulio auksas jai nebūtų atstojęs malonumo atimti nekaltybę geltonplaukiam mėlynakiam angeliškam gražuoliui Joneliui, tarsi prancūziška liga visam gyvenimui apkrėsti jį pasišlykštėjimu kūniška meile ir tas kelias akimirkas pačiai pasijusti taip, kaip jautėsi jos nelemtą gyvenimą sugriovę suvedžiotojai, tvirkintojai, skriaudėjai ir niekintojai.

Žvarbiame brėkšme laukdamas, kol tėvas triukšmingai naudojosi savo nuolaida, Jonelis keletą kartų vimtelėjo prie rąstų trobos kampo, tačiau galvą skeliantis pirmųjų pagirių skausmas nepraėjo nė tada, kai gerai įdienojus abu vargais negalais parsirado į Tarvydus. Ten, namuose, kaip visada tokiais atvejais nuo nerimo ištįsusiu veidu jų abiejų laukė motina, į kurią Jonelis pasijuto žiūrįs visai kitomis akimis, o veikiau – apskritai vargiai begalintis žiūrėti, nes į jo pagiringą galvą dabar lindo šlykščiausios, Dievo bausmės vertos mintys apie tai, ar po motinos sijonais slūgsantis ir į dėmėtą kikliką įspraustas kūnas iš prigimties nėra toks pat liulantis ir lipnus nuodėmingo nešvarumo šaltinis kaip tasai, kurį jis ką tik patyrė girtumo miglose prie Stervo. Pirmą kartą savo gyvenime jis atrado tėvo irzlumo ištakas ir tarėsi suprantąs, kodėl tasai kaip ir kas kartą niršta, spardosi, reikalauja jam nuauti batus, nes juk skeliamo galvos skausmo, troškulio ir pagiringos savišlykštos kamuojamas žmogus nė negali elgtis kitaip. „Svarbiausia – paskui neprisidirbk, o jei prisidirbsi – ginkis, kad ne tavo", – ausyse jam skambėjo tėvo žodžiai, kuriais kelyje namo, kažkur prie Užrotkalnio, bet dar neprijojus miško, Antanas Tarvydas pajuto pareigą pasidalyti su sūnum. Sūnus nė neįtarė, kad šį tėvo priesaką paskatino iš uždulkėjusio sąžinės užkampio išsprūdęs senas atsiminimas apie išprotėjusią jo kaimo valstietę, kurios vardo jau nė nepaminė, Juozapotą ar Agotą, turėjusią neatsargumo pagrasinti, kad paskelbs apie jo pavainikį, apie įsiūčio įkarštyje prie lopšio pasičiuptą pagalvę ir po tiek metų iš po tos pagalvės jam tebeaidintį tylų kaip laužiamas sumedėjusio žolyno kotas trakštelėjimą. Joneliui tėvo priesakas sukėlė klausimą, ar ir jis pats kitados pradėtas kaip „prisidirbimas" tokiame pat lipniame pasimaigyme ir ar kiekvienas prasidėjimas vyriškai padermei tarsi nusikaltimas, kurio žūtbūt reikia išsiginti. Dar pagalvojo, ar Jono Motiejaus dvyniai, Kazimieras ir saldžioji Uršulė, taip pat šiam buvo „prisidirbimas", ir atėjęs suvokimas, kad ne, kad pas Norvaišas viskas vyksta kitaip, geriau, gražiau ir oriau, ir kad jis – padaras iš

kito pasaulio, kuriam niekada nelemta peržengti nematomą juos skiriantį slenkstį, tarsi sunkus akmuo po kaklu vėl Jonelį nutempė į troškintais kopūstais nešantį tarvydyno liūną. Stebėdamas, kaip tėvas įremia naują, bet jau iškleiptą ir nevalytą aulinį motinai į pilvą, kad šioji jį nutrauktų, ir kaip kaskart aploja ją dėl atsivijusio auto, jis suprato, jog ateis diena, kai vietoj tėvo stovės jis pats, o vietoj motinos – ne Uršulė, o kokia nors nemylima atsitiktinė moteriškė, abiem rankom apglėbusi šlapimo purslais nutaškytą jo bato aulą, nes jis, Jonas Tarvydas, iš esmės tėra nieko negalinti pakeisti grandis savo beviltiško luomo kartų grandinėje. Ir kartėlis, kurį tarsi sunkų šaltą akmenį ant krūtinės pastaraisiais mėnesiais nešiojosi Jonelis, ūmai ėmė deginti virsdamas pačia tikriausia neapykanta jo vakarykščiams draugams dvyniams.

Jonelio išnykimas iš Milkantų varė tikrą neviltį dvyniams, kurie staiga pasijuto nepaprastai vieniši, mat iš esmės savo mintimis abu veikiau priminė vieną būtybę su dviem kūnais nei du atskirus žmones. Išdidžioji Uršulė veikiau būtų nusikandusi liežuvį, nei prisipažinusi, kaip jai trūksta kasdienio draugo, kurio vyriškumą suprato taip kvailai ir atsitiktinai įžeidusi, o Kazimierui niekas netrukdė keletą kartų įveikti atstumą, skiriantį Milkantus ir Tarvydų sodybą. Keliskart rado Jonelį triūsiantį ir todėl nešnekų, o paskutinį kartą aptiko šeimą sėdančią prie pietų stalo ir Tarvydo vyresniojo buvo pakviestas prisėsti kartu, „jei tik ponui ne per prasta kompanija“, tad po šių žodžių nebebuvo galima atsisakyti nei gabalo pilkos virtos kiaulienos, nei dubens troškintų kopūstų su kruopomis, nei puskvortės degtinės, kurios Antanas Tarvydas primygtinai ragino nepaniekinti. Gerbdamas draugo šeimos svetingumą, Kazimieras prisivertė suvalgyti keletą riebių prėskos ir beskonės mėsos gabalėlių ir nuryti keletą šaukštų spirguotos kopūstienės, kurią nustumti stemple žemyn padėjo tik gurkšnis degtinės. Tačiau glitesnė už maistą buvo Antano Tarvydo tirada, kurią tasai jautė pareigą skelti užstalėje viešint apylinkės pono sūnui. Tarp

tarvydiškos išminties žemių tvarkymo, kumečių kvailumo, Seimo politikos ir karų klausimais buvo naiviai klastingai prismaigstyta primygtinių klausimų Kazimierui, kamantinėjančių apie vieną ar kitą jo tėvo ketinimą, tačiau atsainusis Kazimieras nuo vaikystės nebuvo pratęs atsakinėti į jam nepatinkančius klausimus, tad tik gudriai šypsodamasis galėjo Antanui Tarvydui pasiūlyti paties tėvo ir pasiklausti. „Aišku, kurgi ponaitis pasipasakos, mes gi jam per prasti", – siuto Tarvydas vyresnysis ir, nusukęs kalbą kitur, ėmė įsikarščiavęs kumščiu trankyti stalą taip, kad net drebėjo virtos kiaulienos lašinys lėkštėje. Su Joneliu tąkart irgi dorai nepavyko pasikalbėti, mat pakilus nuo stalo šis buvo nekalbus, o sprendžiant iš paraudusių akių – ir gerokai įmetęs degtinės. Trūkčiojantys tylos ir stringančių žodžių intarpai, net pasikeitę draugo judesiai ir tarp jų nusidriekusi gniaužianti tuštuma Kazimierą galutinai įtikino, kad jųdviejų draugystė baigėsi.

IV

Ir tada, Šventojo Martyno dieną[30], Norvaišoms visiems kartu gražiai bepietaujant prie stalo Milkantų dvare, Uršulė pareiškė norinti eiti į vienuolyną. Tiesiai ir ūmai vidury gražaus Jono Motiejaus svarstymo, kad gal ne per Kalėdas, o per ateinančias Užgavėnes reikėtų

30 Lapkričio 11-ąją.

pasikviesti svečių ir surengti sau, aplinkiniams ir tolimesniems kaimynams gražią šventę su pasišokimu ir gal net persirengėlių karnavalu, nes juk pagaliau yra kur žmones priimti ir dvynukams būtų neprošal žmonėms prisistatyti, o Uršulei – pradėti žvalgytis, gal kuris iš kaimynų ar pažįstamų kris į akį, nes tai juk skubos nepakenčiantis ir ne vienos dienos reikalas, vyro juk nesusiras nei po laukus lakstydama, nei per atlaidus bažnyčioje, kur reikia melstis, o ne akim šaudyti, tad linksmas pasibuvimas per Užgavėnes neabejotinai padėtų susipažinti, kas iš rimtesnio jaunimo yra kaimynystėje. Čia Uršulė atsikrenkštė, staltiesės krašteliu nusivalė lūpas ir saldžiu balseliu pranešė tai, ką bemaž jau kelis mėnesius tyliai mintyse įsivaizdavo iškilmingai pranešianti. Kad jei visa tai rezgama būsimiems piršliams pritraukti, tai gal verčiau būtų pataupyti, nes ji jaučiasi esanti pašaukta Dievo tarnystei ir jos apsisprendimo niekas nepakeis. Kad yra regėjusi ženklų, sapnuose ir dienos aky, neklystamai jai nurodžiusių kelią Dievop. Kazimieras net terkštelėjo šakute į alavinę lėkštę, bet ne iš pasipiktinimo, o iš didžios nuostabos, kad toks sesers apsisprendimas taip visiškai jam praslydo pro akis. Elžbieta naujieną priėmė bemaž kaip ir viską, ką iškrėsdavo ar pasakydavo Uršulė – su geru žiupsniu nepasitikėjimo. Jonas Motiejus su jam būdingu įžvalgumu apskritai neskubėjo daryti išvadų ir nutarė palaukti, kol išaiškės, ar gilios tokio ūmaus apsisprendimo priežastys ir ar apskritai jis neišsivadės kaip trumpalaikis mergaitiškas įnoris. Uršulė liko neapsakomai nusivylusi, kad jos didžioji naujiena, kuri turėjo prilygti žaibams ir perkūnui iš giedro dangaus, nepadarė jos šeimai įspūdžio kokio tikėjosi. Tačiau tąvakar Norvaišos savojoje gorėmis įšildytoje lovoje, į kurią nuo priešingos sienos iš paveikslo geidulingai žvelgė Marsas ir Venera, ilgai negalėjo užmigti karštai besiginčydami dėl Uršulės vienuolystės užsidegimo tikrumo. „Palaukim, išblaškykim ją ir gal praeis savaime“, – toks buvo sprendimas Norvaišos, įpratusio stebėti nenumaldomus gamtos ir pasaulio dėsnius savajame sode, ir todėl

įsitikinusio, kad kartais gyvenimas pats savaime patvarko iškilusias keblybes, todėl kartkartėmis geriausia palaukti nė nejudinant piršto. Tačiau nors abu savo vaikams nuo kūdikystės diegė pamaldumą ir pagarbą vienuoliškam pašaukimui, Jonui Motiejui ir Elžbietai vienintelės dukters apsisprendimas dabar pasirodė kaip didžiausia, būsimą jų giminės pratęsimo šaką nugnybanti nelaimė.

Tuo tarpu pati Uršulė, kuri jautėsi tarsi po Jonelio išnykimo susidariusiam pūliniui pratrūkus, nuo tos dienos ėmė uoliai ruoštis būsimajam noviciatui; beveik taip pat uoliai – kaip ir jos tėvai minties apie vienuolystę išmušimui jai iš galvos. Užgavėnių pokylį Milkantuose vis dėlto nuspręsta surengti ir, kol Norvaišos lankydami pamaldas per adventą ir Kalėdas kvietė rinktinius, nepriekaištingo vardo jaunimą auginančius kaimynus net iš tolimiausių apylinkių, Uršulė tykiai, apylankomis domėjosi tomis bažnyčioje sutiktomis šeimomis, kurios buvo išauginusios ne sūnus, o vienuolynan išėjusias dukras. Iš ponios Žebrauskienės pasakojimo susidarė vaizdą, kad pas Krakių kotrynietes geriau nesiprašyti, nes vienuolynas, nors ir skirtas bajoraitėms, yra naujas ir neturtingas, negalintis pasigirti geromis fundacijomis, ir Brigita Žebrauskaitė, pernai tapusi seserimi Potencija, dabar skundžiasi, kad fundatorių pamirštos seserys kotrynietės baisiausiai skursta, pačios turi rinkti žabus miške, vos ne elgetauja pas aplinkinius kaimiečius ir taip šąla nebaigtame rengti vienuolyne, kad žiemos rytais turi pramušti ledą prausimosi dubenyse. Kiti baisiausiai gyrė Kražių benediktines – gerai besitvarkančias, ypatingo pamaldumo ir mokytumo, atgabentas į Žemaitiją tiesiai iš sausakimšai perpildyto Vilniaus vienuolyno ir vos per dvidešimt metų išmokslinusias ne vieną dešimtį aplinkinių bajoraičių, kurių daugybei taip pritinka Kristaus sužadėtinių gyvenimas, kad veržte veržiasi pasilikti Kražiuose, nes būti benediktine – tai tas pat, kas būti pašauktai į Romą pas Šventąjį Tėvą, mat panelės benediktinės, nors jų devizas *Ora et labora*[31], beveik nedirba jokio juodo darbo,

31 „Melskis ir dirbk" (*lot.*).

laisvai kalba lotyniškai, kai kurios ir prancūziškai, o savo dienas leidžia dievobaimingose apmąstymuose ir prie išmintingų tikėjimo knygų, ką ir kalbėti apie tai, kad vienuolija tokia šlovinga, jog net patys Radvilos, Pacai, Valavičiai ir Glebavičiai didžiausia garbe laiko savo dukras atiduoti vilniškėms benediktinėms. Ir todėl Uršulė, grįžusi į Milkantus ir valandų valandas matuojama ir daigstoma net iš Biržų atvykusio siuvėjo Konrado Pšituleckio, kuriam buvo pavesta pasiūti suaugusiai Norvaišaitei, o kartu ir šeimynai po visiškai naują rūbų rinkinį, motinos itališkame veidrodyje stebėdama save aprengtą nauja melsvo aksomo suknele, kurią Konradas tempė, rišo, kaišė, timpčiojo ir dabino galionais ir nėriniais, tylomis nusprendė, kad jos vertas, nei daugiau, nei mažiau, bet tik vienas patsai Vilniaus benediktinių vienuolynas. Metusi paskutinį žvilgsnį į savo atvaizdą veidrodyje, į švelnų tarsi žilvičio kačiukų pūkas žydrą aksomą, korseto suveržtą liemenį, įrėmintą sidabro skaisgijų galionais, į nėriniais apkraštuotas rankoves, privarstytas gelsvais kaspinais, į voverių kailiukais pamuštą ferezijąą[32], šauniai ant peties susegtą iš galiono padaryta sege, kuriai Elžbieta paaukojo penkis ametistus iš savo skrynelės, Uršulė neabejojo – taip ir turi atrodyti būsima šventoji, prie kurios portretų pamaldieji kada nors smilkys mirą, neš gėlių ir kals aukso ir sidabro votus.

Motina, klaidingai supratusi Uršulės ilgesingus žvilgsnius į atspindį, palaikė tai bundančia tuštybe, kurią, esant dabartinėms vienuoliškojo pašaukimo aplinkybėms, jos galva, derėjo kuo labiau skatinti. Tad 1665 metų Kalėdoms abu šešiolikmečiai dvynukai buvo gausiai apdovanoti iš šeimos skrynelės, ta proga dovanas uoliai išvardijant silvoje. Kazimieras gavo du rinkinius (sidabrinį filigraninį ir kitą paauksintą, su mažyčiais granatais) kaltinių guzikų, paauksintą skrybėlės sagtį, kurią buvo galima nešioti ir prie kailinės kepurės, ir signetą su Ašaka[33], kuris, kaip kiek apmaudžiai pastebėjo

32 XVII a. kailiu pamuštas vengriškos kilmės viršutinis rūbas su kilpiniu užsegimu.
33 Ašaka (*Kosciesza*) - Norvaišų giminės herbas.

Jonas Motiejus, buvo kiek didokas laibapirščiam sūnui ir tetiko ant didžiojo piršto, taip pat knygą – Lukašo Gurnickio *Lenkų dvariškį*[34], į kurią nedelsdamas ir susidomėjęs įbedė nosį. Uršulė gavo dvi poras auskarų, didelę segę su granatais ir gėlavandeniais perlais, penkias filigranines sagteles, kurias buvo galima naudoti vietoj sagų ir svarbiausiąją puošmeną – atveriamą prisegamą medalioną su žaliu smaragdu, po kuriuo tarsi maža lauko kriaušė kabojo tikras Pietų jūrų perlas. Kūčių vakarienei visą šį naują lobyną ji susikrovė tiesiai ant savęs ir, jei tik būtų galėjusi, turbūt būtų įsisegusi ir abi poras auskarų vienu metu. Jonas Motiejus su Elžbieta tik tyliai šypsojosi žiūrėdami į tokį pirklišką dukters perteklių, bet nieko nesakė, abu ūmai užplūsti kažkokio nenusakomai vaiskaus tarsi giedras žiemos vakaras liūdesio. Juolab kad Kalėdos pasitaikė ne mažiau giedros ir gražios. Kūčių vakarą pasnigo, ir sniego prikrito lygiai tiek, kad padengtų užsilikusius rudeninius stagarus ir purvinas nuotirpas Milkantuose, tačiau ne tiek, kad arkliai klimptų ar keliai taptų neišvažiuojami. Besileidžianti saulė dangų nudažė žibuoklių spalva su rausva pašvaiste vakaruose, kurios fone bolavo Milkantų rūmelis su rūkstančiais keturiais kaminais ir pro langus plūstančia veidrodžių atspindima žvakių šviesa. Viduje šventinio šurmulio pagauti dvigubai greičiau sukosi tarnai, baigiantys paskutinius pasiruošimo darbus. Nukloję raštuota kilimine staltiese padengtą stalą lėkštėmis su baravykais įdarytomis ausytėmis, dubenimis su purpuriniais garuojančiais barščiais, grybiene, polmiskais[35] su įdarytu karpiu, apibarstytu šafrano dulkėmis, su keptu lynu, kapotais migdolais ir drebučiais užpilta lydeka, pyragais su kopūstais, pyragėliais su grybais, riešutais ir sūdytomis kanapių sėklomis, žieminiais obuoliais, uogienėmis, džiovintais vaisiais ir cukatomis, tarnai skubėjo

34 Łukaszo Górnickio (1527–1603) 1566 m. išleistas veikalas *Dworzanin polski* – B. Castiglione's *Il Cortegiano* pavyzdžiu dialogo forma parašytas bajorų manierų, retorikos ir etiketo vadovėlis, buvęs itin populiarus ir XVII a. LDK.

35 Polmiskas (*lenk. półmisek*) – didelė ovalo formos lėkštė.

persirengti šventadienio drabužiais dar prieš įsižiebiant pirmajai žvaigždei. Laukdamas, kol visi susirinks prie stalo, Jonas Motiejus tik spėjo įsitaisyti krėsle ir priešais ūžiančio židinio liepsną ištiesti nuo senstančio kūno nešiojimo vis labiau vargstančias kojas, vos pripylė po taurę malvazijos[36] sau ir iš Žarėnų atvykusiam kapelionui, kai iš šunų amsėjimo sutemose, švysčiojančio ūkvedžio deglo ir pasipiktinusio jo balso suprato, kad pirmojo kalėdotojo Milkantai sulaukė jau per Kūčias.

Bonifacas Durnelis nepaisant mažybinės pravardės iš tiesų buvo senas beprotis valkata, jau kuris laikas klajojantis po kunigaikštystės pavietus, o jo paties tikinimu – ir po beveik pusę svieto, nuo pat Kijevo iki Bohemijos, nuo Liubeko iki Romos. Sudžiūvęs kaip šakalys, išsprogusiomis, paklaikusiomis akimis ir į kietus kaltūnus sušokusių ilgų juodų plaukų dešromis, jis veikiau panėšėjo į atgijusią sudžiūvusią Šventojo Simono Stulpininko[37] mumiją nei į šio pasaulio gyventoją, tačiau patsai anaiptol jokia šventybe nedvelkė. Priešingai, iš jo burnos tarsi nepaliaujamas srutų srautas liejosi keiksmažodžiai ir blevyzgos, paįvairinamos šaižaus kudakavimo, čirpavimo, ūbavimo, ulbėjimo, kleketavimo, mat tasai įspūdingas idiotas turėjo nepaaiškinamą įprotį savo šneką ūmai pertraukti tikroviškais paukščių balsų mėgdžiojimais. „Bus tikros Kūčios su paukštiena", – mestelėjo Kazimieras, kai Jonas Motiejus, nepaisydamas nei jo vaipymosi, nei aukštai pakeltų Elžbietos antakių, liepė ant stalo padėti dar vieną lėkštę užklydusiam klajūnui, idant ir tasai galėtų pasitikti Viešpaties gimimo stebuklą su ponais. Labiau nei šeimyna raukėsi tarnai, o šešiametė ūkvedžio Marcytė, išvydusi Bonifacą Durnelį, iš išgąsčio apsiašarojo ir pradėjo žviegti it pjaunama. Vis dėl to, prie stalo pasodintas beprotis elgėsi beveik pavyzdingai; tik štai, kad užsižiūrėjęs į išsipuošusios Uršulės iškirptę

36 Saldaus baltojo vyno.

37 Iš Kilikijos kilęs V a. gyvenęs šventasis asketas, garsėjęs nežmonišku pasninkavimu ir tuo, kad siekdamas atsiskirti nuo pasaulio pasirinko gyvenimą stulpo viršūnėje.

džiugiai sukudakavo „papai, papai, papukai, nerodyk, bo įkiš kas birką tarp jų“, visą vakarą šeimyną linksmino čirpimo, čiulbėjimo ir muistymosi pertraukiamomis istorijomis iš savo klajonių, kuriose keistai ir klampiai pynėsi amžiai, šalys, miestai, karai, popiežių ir karalių valdymai. Net užgniaužę kvapą visi klausėsi istorijų, kaip, pabėgęs iš Rudolfo II burtininko dirbtuvės, nes tasai norėjęs nuo jo gyvo nudirti odą ir panaudoti ją filosofinio akmens paieškoms, Bonifacas Durnelis žygiavo paskui Leopoldo I markitantus palei Reiną, tada – pasakojimo, kaip jis slėpėsi nuo Chmelnickio kazokų įlindęs į mūšio lauke besivoliojančios arklio dvėselienos pilvą, ir tame pilve tvyrojusi smarvė buvo baisesnė už andainykščio Moravijos maro smarsą. Norvaišos ir jų namiškiai klausėsi tų su kliedesiu besiribojančių spalvingų ir baisių pasakų, kartkartėmis smagiai pasiduodami jų stringančiai ir žiauriai tėkmei, tokiai nederančiai prie gausiai bemėsiais skanėstais nukrauto stalo, ūžiančio židinio ir vyno skatinamo malonaus virškinimo; prie palaimos, dar malonesnės šventos Kūčių nakties šaltyje, už lango godžiai amsint šunims. Tik Jonui Motiejui kažkodėl vienu metu į galvą atėjo mintis, kad Bonifacas Durnelis galbūt iš tiesų visa tai patyrė, nes joks beprotis negalėtų sugalvoti šitiekos nereikšmingų, bet tikrų atrodančių smulkmenų – pavyzdžiui, sugebėti nupasakoti, kaip kvepia rožių laukai Vengrijoje, kaip įstabiausiais paveikslais ištapytame popiežiaus priimamajame girdėti gaudžiant Romos varpus už lango, kokios plačios jį besivijusių pečenegų kelnės ir kaip kvepia imbieru įmantriai suraityti riestainiai Magdeburge. Paklaustas, kokie vėjai jį atpūtė į Žemaitiją, Bonifacas Durnelis mįslingai tarė „laikas yra kaip popieriaus lapas, bet tik su viena puse“, ir pridūrė norėjęs pažiūrėti, kas yra anoje pusėje laiko, bet Dievas jį už tai nubaudęs paklaidindamas ir jo klajonių ratą apsukdamas taip, kad jis atsidurtų vienui vienoje vietoje, į kurią niekados nebūtų norėjęs grįžti, ir kad jis verčiau jau likusį gyvenimą praleistų arklio dvėselienoje, nes iš dvėselienos anksčiau ar

vėliau galima išlįsti, o tačiau nuo čionykščio apninkančio tamsybės gaivalo, kurio vardas Peklus[38], išsigelbėjimo nėra. „Baisiausia, kad tas gaivalas į kiekvieną gali įsiskverbti, gali apsėsti vieną brolį, užtemdyti protą, o kito pasigailėti, šššffffffiiii, Viešpats sako, jei kvailas gaivalas trenkia per veidą, atsuk kitą skruostą, bet kaip jį atsuksi: kai paskutinį kartą čia buvau, žemaitiškas gaivalas nukirto man galvą ir įmetė į upę, į aitrią upęęę, su visais mano skruostais... Tai ką ten paskui beatsuksi?" – ir pats nuoširdžiai pradėjo kvatotis iš savo sąmojo. „Ponas nuo to gaivalo atsitvėrėt sodu ir knygom, ponia – veidrodžiais, o šiuodu nabagai – vienas kitu, bet visa tai – neilgai", – pridūrė mosteldamas į Kazimierą su Uršule ir, linksmai sušvilpęs tarsi dagilis, pareiškė, kad, jo galva, jei nenori prarasti galvos arba bent jau sveiko proto joje, geriau čia ilgai neužsibūti, tuo kapelioną priversdamas persižegnoti, o visus namiškius ūmai nevalingai krūptelėti ir pasigailėti jį pasikvietus prie stalo.

Negelbėjo nė tai, kad po trumpų mišių, kurias koplytėlėje paaukojo kapelionas, Uršulė kartu su Kazimieru ir kitais dvaro vaikiais nutarė užsiimti būrimais. Susirinkusios kumečių mergiotės, net pačios negražiausios – ir tos jaudulingai krizendamos mėtė kurpes per virtuvės slenkstį, traukė šiaudus, glėbė žabus ir į pasiskolintą didžiulį alavinį dvaro dubenį varvino vašką, stebint Norvaišoms, kapelionui, namiškiams ir aplinkui linksmai kleketuojant Bonifacui Durneliui. Kai atėjo Uršulės eilė burtis ateitį, šioji buvo itin rami, nes savąja buvo tikra – jos neišvengiamai laukė vienuolynas ir šventybė, tad tik norėjo įsitikinti, kokiais pavidalais jai tą patvirtins vandenyje išsiliejęs vaškas. Gumulas išėjo beformis, panašus į špygą ir raguotas. „Panelė ištekės už velnio, ištekės už velnio, tprrrrrrrrr, ne, už kiaulino, už juodo veislinio kiaulino!" – kratydamas išskėstas plaštakas klykavo Bonifacas. Uršulė, ūmai net išraudusi nuo įsiūčio, rėžė raganiumi apsimetančiam silpnapročiui,

38 Aliuzija į M. Stryjkowskio *Kronikoje* minimą pagonių būtybę *Poklus* – pragaro, debesų, užtemimų ir skrajojančių velnių dvasią.

kad panelė pasirinko būti Viešpaties sužadėtine, tad jai tas niekaip negresia. „Išduos Jėzusėlį nemirktelėjusi, išduos dėl juodo kuilio, išduooosssss ir išsižadės, tėvą motiną išduossss dėl velnio, pamatysit, nebus šitoj giminėj nė vienos vienuolės, fiiiiissssffff, nė velnio, sakau jums, tai jau tikrai, bus tik Dievo netikintis kunigas, kurio kapą sutryps kazokai, daug ko bus, bet jau vienuolės tai nė vienos, nesitikėkit, patikėkit senu vyskupu!“ – visa žinančiai kvatojosi aiškiaregis kretinas, kurio lūpų kampučiuose po truputį ėmė kauptis putos. Jonui Motiejui mostelėjus, kad bernai nuvestų besiskeryčiojantį Bonifacą už dvaro kiemo, į klojimą, kur benamiui ant šiaudų pėdų buvo paklotas patalas, tasai staiga bedė pirštu jam tiesiai į krūtinę „šviesiausias ponas peri tuščią kiaušinį, kiaušinis tuščias, ponas tuščiai peri, ar verta buvo šitiek gyvenimo atiduoti dėl kažkokio supuvusio tuščio kiaušinio“, ir, jau tempiamas link klojimo, persisukęs su pašaipa metė iš siaubo suakmenėjusiam Kazimierui „kic kic, kac kac, kac, kirmėliukai, ne kirmėliukai, tikra mirtis visai ne ten – pats pamatysi, jei tik pasižiūrėsi į akis!“, ir suokalbiškai draugiškai mirktelėjo nepaliaudamas gašliai kaišioti ilgėliausio virpančio liežuvio.

Nors nei Jonas Motiejus, nei Elžbieta nebuvo itin prietaringi, bet neprašytos Bonifaco Durnelio pranašystės juos gerokai išmušė iš vėžių, ką ir kalbėti apie dvynius, kurių vienos nė kiek neviliojo tapti šėtono nuotaka, o kitas, nepaisant jo išdidaus veido ir šmaikščių juokavimų visą vakarą, buvo ne mažiau persigandęs nei tada, kai prieš šešerius metus atkasė padvėsusio katino kapelį, tarsi užklydėlis beprotis būtų ir anuomet slapčia žvairavęs jam per petį. Tačiau naktį Norvaišos miegojo stebėtinai ramiai, kiek buvo galima tikėtis po nevispročio kliedesių sudrumstų Kūčių, ir kitą rytą Bonifacas jau buvo dingęs taip pat netikėtai, kaip ir atsirado, tiesa, net per užrakintas duris, kažkokiu stebuklingu būdu beveik švariai nušlavęs ant stalo nakties vėlėms paliktas gausias Kūčių va-

karienės liekanas. Kalėdos praėjo kaip ir daugybė kitų Kalėdų – su kepsniais ir valgiais, su pamaldomis, su srautu kalėdotojų, šūkalojančių, avikailiais, medinėmis kaukėmis apsitaisiusių ir barškalais kleketuojančių mužikų, kumečių ir jų vaikų, kurie mynė per sniegą į dvarą kas pinigėlio, kas dešros rinkės, kas cukatų, cukruotų riešutų ar riestainių. Tik per Šventąjį Tomą[39] užsukęs tebekalėdojantis Žarėnų klebonas papasakojo kraupų nutikimą su vargeta, vadintu Bonifacu Durneliu, kuris, patraukęs į pietus ir vos pusmylį nukeliavęs, už Tverų buvo žiauriai pamiškėje užpultas girtų tenykščių mužikų, klajūną apkaltinusių užbūrus gyvulius kažkuriame iš kaimų ir padegus dvaro kluoną, nors vargšas beprotis veikiausiai nė nebuvo ėjęs pro tą kaimą, o kluoną netyčia padegė patys girtuokliai ir kaltę nutarė suversti prašalaičiui, baimindamiesi savo pono bausmės. Paukščių balsais nepaliaujamai giedantį Bonifacą jie be gailesčio kūlė spragilais iki atvirų žaizdų ir atvirų lūžių, o vėliau taip nevykusiai pastūmė, kad tasai krito ant kažkieno atremto dalgio taip, kad aštrus įnagis vienu ypu nurėžė nelaimėliui galvą, ir persigandę piktadariai nesumanė nieko geresnio, kaip atsikratyti kūno – įmetė jį ir ilgaplaukę kaltūnuotą po mirties tebesišypsančią galvą į greta tekančią Aitros upę. Keistas dalykas: galva pradėjo šviesti tarsi jonvabalis ir nuplaukė prieš srovę tiesiai į Tverus, ten ją radę prievaizdo Leono Palubinskio žmonės išgriebė ir Bonifaco Durnelio kūną ir jį krikščioniškai palaidojo. Tai girdint Kazimierui nugara nuėjo pagaugais tarsi išgirdus patvirtinimą, kad klajūnas Bonifacas apsuko ratą vienpusiu laiko lapu ir tarsi antrą sulaukė lemties, apie kurią jau kartą pasakojo, ir pasakojo taip mįslingai tiksliai, net paminėdamas aitrią upę. „Tesuteikia Viešpats ramybę jo sielai", – susimąstęs tarė Jonas Motiejus, tačiau labiau nei dvasios ar keisti sutapimai jam iš tiesų rūpėjo, kad apkvaitę

39 Gruodžio 29-ąją.

netolimos apylinkės piktadariai būtų kuo griežčiau nubausti už tokius dalykus, nes kur tai matyta imti ir užpulti niekam nieko pikta nedarantį kvailelį.

Iškart po Grabnyčių ir Dievo Motinos apsivalymo šventės Milkantuose pradėta ruoštis Jono Motiejaus sumanytam karnavalui su medžiokle, pasivažinėjimais rogėmis ir šokiais; karnavalui, kuris iš tiesų tapo ne kuo kitu, o tik didžiuliu brangiai kainavusiu nusivylimu – ir visa tai neskaitant dviejų statinių alaus, statinaitės vyno, kepto veršio, pustuzinio paršelių, tuzino žąsų, pustuzinio kaplūnų[40], dviejų tuzinų vištų, tuzino kurapkų, kapos kiaušinių, statinaitės lajaus, keturių puodynių medaus, nemažos dalies daržovių žiemos atsargų, taupytų užsieninių šaknelių, imbierų, pipirų, muskato riešutų, džiovintų vaisių ir iš jų pagamintų galybės kepsnių, užpiltinių, paštetų, troškinių, pyragų, pyragėlių, spurgų, prie kurių mažne penkias dienas triūsė ne tik namų tarnai, bet ir į pagalbą pasikviesti lažininkai. Skanumynais nukrauti stalai, paskendę šaknelių, žolelių ir gvazdikėlių kvapuose, karnavalo nepavertė puota, per kurią jaunimas turėjo prisišėlti ir susidraugauti, o senimas – išspręsti užsigulėjusias kaimynų nesantaikas. Vos susirinkus kviestiesiems svečiams, pirmąją medžioklės dieną Uršulė sugebėjo taip kvailai pasiklysti Ankantų miške, kad vėliau, jau surasta šūkalojančių ant kojų sukeltų namiškių, net gėdijosi prisipažinti, kokia tikroji jos paklydimo priežastis. Išsipuošusi, su naująja ferezija, šauniai pakreipta kailio kepure, ji kurį laiką jojo nuobodžiaudama ir klausydamasi nesibaigiančių jaunojo Dominyko Parčevskio pagyrų, į kurias vargiai pati begalėjo įterpti žodį, kol jos akį patraukė ant šakos besisupanti juodoji meleta. Tyliai truktelėjusi pavadį, nusprendė išsukti iš tako ir paukštį pasekti, o kartu įsitikinti, ar nuo savo paties svarbos svaigstantis jaunasis

40 Keptų kastruotų gaidžių, tradiciškai valgytų per Kalėdas.

pagyrūnas pastebės jos dingimą, ar ir toliau kvaiš nuo savo paties įsivaizduojamos didybės. Raudonkuodžiam paukščiui purpčiojant nuo šakos ant šakos nė pati nepastebėjo, kaip jo paklaidinta ūmai atsidūrė apsnigtoje ir keistai tylioje tankmėje, kurioje jau nė nesigirdėjo varovų šūksnių. Iš pradžių, kaip liepė sveikas protas, pabandė grįžti savo kumelės pėdomis, tačiau netrukus suprato tiesiog apsukusi ratą ir atsidūrusi toje pačioje vietoje, prie pusiau nuvirtusios pušies, ant kurios šakos tarsi besišaipydama suposi ir kleketavo juodoji meleta. Ūmai pajuto, kad ne juokais gelia šaltis ir netgi per ferezijos voverių kailiukus skverbiasi tiesiai link širdies, surakina ją retai juntama ir dėl to dar grėsmingesne baime. „Velnias, velnias, velnias, po velnių!“ – tylomis nusikeikė mintyse ir dar labiau išsigando susizgribusi besišaukianti ne Dievo pagalbos, o velnio, tarsi jau būtų pradėjusi pildytis Bonifaco Durnelio pranašystė. Sunkiai nulaikydama besimuistančią kumelę, kuri staiga pradėjo baugiai prunkšti ir stotis piestu, išsigando dar labiau, apnikta įspūdžio, kad kažkas ją nepaliaujamai stebi. Dairydamasi į šonus ir pro pradėjusias kristi snaiges bandydama įžiūrėti, ar kas nežvelgia pro vis labiau temstančias medžių properšas, ūmai kilstelėjo galvą aukštyn ir pro apniukusių debesų tarpą išvydo porą didelių, keistai vaiskių, pilkų kaip ledas į ją įsistebeilijusių akių, Peklaus, velnio ar kokio kito mono akių, bet kad ne Dievo aukštybėse, tai tikrai, ir pajuto, kaip jai pradeda suktis galva – dar akimirka ir ji netekusi jėgų išslys iš balno. Tai supratusi ir pamiršusi bet kokią gėdą pradėjo klykti iš visų jėgų ir tik tą jos riksmą išgirdę, jau kelias valandas temstančiame miške jos ieškantys medžioklę nutraukę Norvaišos ir jų kaimynai pagaliau sugebėjo rasti nustėrusią ir sušalusią Uršulę.

Sugadintos medžioklės neatpirko nė kitos dienos karnavalas, prasidėjęs linksmais persirengėlių pokštais didžiojoje menėje, kur tarp pasieniais išstumdytų stalų šokti rinkosi jaunimo poros. Jonas

Motiejus, apsirišęs galvą šilko juosta, dar viena susijuosęs ilgą seną karmazininį[41], savo tėvo žiponą ir rankon paėmęs riestą lazdą, nutarė tąvakar pabūti Judėjos išminčiumi Melchioru, Elžbieta galvą apsisuko languota vilnone skara ir apsivilkusi iš laimingos kumetės už dvidešimt timpų nusipirktu apdaru su žaliai ir raudonai dryžuotu kalamėjos[42] sijonu karnavalo vakarui tapo valstiete; Uršulė gi, atsigavusi nuo išgąsčio, mieliausiai būtų prisitinkinusi išsvajotą vienuolės abitą, bet paskutinę akimirką leido sveikam protui nugalėti ir apsimetė klajojančia čigone – su senu tėvo turkišku, pinigėliais nusagstytu diržu, kuris apie jos laibą liemenį apsisuko dukart ir prie kurio prikabino keletą odinių kapšų, surauktu margu gėlėtu kitaikos sijonu ir iš motinos skrynios ištrauktu bene penkių dešimtmečių senumo altembaso kikliku; apsimuturiavusi galvą šydu, nusijuodinusi antakius ir nusiraudoninusi lūpas burokėlių sultimis, atrodė visai panaši į gerai prisivogusią čigonaitę ir dabar smaginosi siūlydamasi pavaražyti senajam Leonui Palubinskiui, kuris tiesiog salo ir raudo nuo jaunosios valiūkės pokštų ir muistėsi kraujui pradėjus mušti ne tik į smilkinius, bet ir į kitas, seniai apmirusias kūno vietas. Ne taip gerai karnavalas prasidėjo Kazimierui, mat tasai nutarė visiems nušluostyti nosį persirengdamas mauru: pasikišo plaukus po juodo ėriuko kailio kepure, su taukais sumaišytais suodžiais išsitepė ne tik veidą, bet ir krūtinę, rankas ir tai padarė net įtikinamiau, nei to reikalavo persirengėlių karnavalas. Pažvelgęs į veidrodį ir išvydęs tikrą, tarsi iš tėvo knygose esančių raižinių nužengusį juodų juodžiausią maurą, nė pats savęs nepažino ir tuo liko taip patenkintas, kad net nusuko signetą ant piršto herbu į delno pusę ir nutarė visą vakarą neišsiduoti, kas esąs, ir visiems atsakinėti tik „maurų“ kalba. Įėjęs į didįjį kambarį dar labiau nudžiugo, mat dauguma svečių, persirengusių karaliais, žydais, pirkliais, kromelninkais, kareiviais – kas kuo, tik ne provin-

41 Audinys, dažytas vertinamais sodrios raudonos spalvos organiniais dažais.
42 Kalamėja (*lenk. kalamajka*) – vilnonis nebrangus audinys iš iškarštos avių vilnos.

cijos bajorais ir bajorėliais, – tiesiog išsižiojo, savo tarpe pamatę tokį juodą akibrokštą, apie kurį buvo tik girdėję iš pasakojimų, matę knygose ar, kai kurie, geriausiu atveju regėję didiko dvare, bet niekada – savo tarpe ir taip ranka pasiekiamai arti. Norvaišos, aišku, įdėmiau pasižiūrėję pažino suodinus, riebiai blizgančius bruožus, bet iš tolimesnių kaimynų kuždesio ir galvų kraipymo Kazimieras suprato savo tikslą visus priblokšti pasiekęs ir į primygtinius prašymus atskleisti, kas esąs, tik sprogino akis ir, viduje gniauždamas juoką, gomuriniu balsu burbėjo „aburaburabaur", kas, jo giliu įsitikinimu, turėjo skambėti kaip maurų kalba.

Kazimiero nelaimei, du iš jaunųjų svečių – Tenenių įpėdinis Mikalojus Bilevičius ir Varnių vaznio sūnus Samuelis Barauskas – nutarė šio reikalo taip sau nepalikti. Patykoję, kada Kazimieras išeis į lauką, jie nepastebėti išslinko iš paskos ir, šiam nespėjus nueiti nė dvidešimties žingsnių, užbėgę už akių pastojo kelią reikalaudami prisipažinti. „Ajabur alakabur", – vis dar springdamas juoku kratė galvą Kazimieras ir nė neketino atskleisti, kas esąs. „Kas čia toks nori būt murzinas, nori būt *murzynas?*[43]" – neatlyžo įkyruoliai, o Kazimieras tik purtė galvą ir dabar jau balsu juokėsi, smagindamasis, kad jo pokštas taip erzina dičkius, ir tuo pat metu mintyse stebėdamasis, kiek nedaug tereikia – juodos kepurės, trupučio suodžių ir trupučio lajaus, – kad taptų visiškai kitoniškas, ir kiek nedaug tereikia – tik tapti kitoniškam, – kad šiuodu stuobriai ūmai jo paties namuose pradėtų prie jo kabinėtis. Tuo tarpu Bilevičiukas su Barauskiuku, kurstomi akiplėšiško Kazimiero juoko, vis labiau niršo. „Ei, tu, juodašikni, mes nejuokaujam, – siuto tieji. – Mes tau parodysim, kaip apsimetinėti juodžiu, mums tik įdomu, kurie čia namai tokį šūdvabalį išaugino, ar gal nori, kad pridaužytume iki tikro pajuodavimo?" Kazimieras, užuot jiems nusileidęs, tiesiog atsuko nugarą ir pradėjo žingsniuoti į rūmą tyliai svarstydamas,

43 Negras (*lenk.*).

kas nutiktų, jei ūmai į Milkantus atvyktų tikrų tikriausias mauras iš Afrikos, ir kad tokie bukapročiai kaip Mikalojus ir Samuelis, matyt, jį išvydę galutinai išdurnėtų, ir todėl nematė, o ir negalėjo matyti, kaip tuodu, ūmai nesitarę ir be žodžių, bet apimti kažkokio nepaaiškinamo, protą temdančio ir jaukiančio, tarsi vandenyje sklindantis rašalas juodo dūko, kad kažkas jiems papriešgyniavo, pasilenkę paėmė po mažne kumščio didumo akmenį, kokių eilė žymėjo tako pakraštį, ir neskubėdami, gerai prisitaikę ir atsivėdėję sviedė tiesiai Kazimierui į galvą patiesdami jį vietoje, pasliką, praskelta krauju plūstančia galva, ant kaipmat raudonai nusidažiusio sniego.

Tik Jonelis Tarvydas girdėjo, kaip staiga išsigandę to, ką patys padarė ir ko prieš kelias akimirkas nė neįtarė padarysiantys, Mikalojus Bilevičius ir Samuelis Barauskas susikeikė ir nutarė apskritai niekam nieko nesakyti, o lyg nieko nebūtų įvykę grįžti į besilinksminančius Norvaišų namus. Tylomis susiliejęs su apsnigta žalitvore, jis jau kurį laiką stebėjo Kazimierą ir du prie jo priekabiaujančius dičkius, mat nors Tarvydai iš mandagumo ir dėl Milkantų privengiančio Jonelio buvo kviesti į šventę, Antanas Tarvydas nusprendė ponus nubausti jų pasilinksminime nesirodydamas ir uždrausdamas rodytis namiškiams, todėl Jonelis sutemose išslydęs iš namų jau kurį laiką sliūkino palei Milkantų langus, slapčia iš tamsos žvelgdamas į apšviestą vidų, nukrautus stalus ir čigonaite apsimetinėjančią Uršulę, begėdiškai valiūkaujančią, išdykaujančią ir šaudančią pajuodintomis akimis, o Kazimierui išėjus laukan patamsyje nėrė kaip žebenkštis ir susiliejo su žalitvorės šešėliu. Iš ten ne tik matė įvykusį barnį, bet ir, įsisegęs į tamsą, regėjo ir akmens beieškančius piktadarius, ir ten, tamsoje, karčios įsisenėjusio pavydo pasėtos piktdžiugos apimtas kažkodėl galugerklyje užgniaužė šūksnį, kuriuo draugą norėjo perspėti apie atskriesiantį pavojų. Dabar gi užgniaužtas šūksnis burnoje įgavo

kraujo skonį, nes pribėgęs prie kruvino Kazimiero jį apvertė aukštielninką ir pagaliau pradėjo šaukti pagalbos.

Pirma Jono Motiejaus ir jo svečių į lauką išpuolė Bilevičiukas su Barauskiuku, kurie nė nebuvo spėję nueiti toliau prieangio. Išvydę prie Kazimiero parklupusį Jonelį, jie vienu metu suvokė matą stebuklingai paties Dievo ar veikiau paties velnio tamsoje jiems atsiųstą atpirkimo ožį ir todėl beveik vienu balsu pradėjo klykti „laikykit, tai jis, tai jis metė, mes matėm!" paties kvailiausio nepaaiškinamo išgąsčio apimtam ir bėgti pradėjusiam Joneliui pavymui. Bėglys, kurio nė nesivijo gerai jį nuo mažumės pažįstantys dvaro šunys, sustojo tik už geros mylios nuo Milkantų, todėl nė neįtarė ir nė negalėjo žinoti, kad atskriejęs akmuo Kazimierui galvą praskėlė visai negiliai, mat jį kiek sulaikė avikailio kepurė, ir kad, kraują sustabdžius voratinkliais ir tvarsčiais, Mikalojus ir Samuelis nė negalėjo nupasakoti katrą mužiką matę patamsyje, o Kazimieras kažkodėl tylomis nusprendė palaukti geresnės progos atkeršyti savo skriaudikams, nes apskųsti juos susirinkusių svečių akivaizdoje jam atrodė pernelyg paprastas ir silpnas kerštas. Juolab kad iki paryčių užsitęsęs pokylis atnešė dar dvi nelauktas bėdas – apopleksijos smūgį senajam Leonui Palubinskiui, kurio aptukęs kūnas neatlaikė gausių vaišių, vyno pertekliaus, o gal vylingų Uršulės žvilgsnių, privertusių pašėlusiu greičiu plakti to didžiapilvio linksmuolio širdį, ir nelaimingą atsitikimą pernelyg įkaušusiai Zabielų jaunamartei, praradusiai saiką ir šokusiai tol, kol nukrito ir prarado pupelės dydžio gemalą, kurį nė neįtarė nešiojanti. Tad daug kainavusios Norvaišų Užgavėnės Milkantuose, paskutinės prieš jiems išvykstant į Vilnių, visiems ir ilgam įsiminė sugadinta medžiokle, praskelta galva, apopleksija ir persileidimu.

V

Nė nelaukdami Velykų, o tik sulaukę išvažiuojamų kelių, Norvaišos išsiruošė į Vilnių – pasižvalgyti nerimstančiai Uršulei noviciato kuriame nors iš kelių vienuolynų, į kuriuos neapsikentę jos nepaliaujamų prašymų jau buvo pasiuntę laiškus. Baldai ir sietynai Milkantuose buvo apkloti marškomis ir gūniomis, raktai ir nurodymai bent pusmečiui į priekį perduoti prievaizdui, ir vienas vežimas su būtiniausia manta bei karieta, kuri iš esmės tebuvo naujas dengtas vežimas varinėmis vinimis kniedytais, oda muštais šonais ir pagalvėmis išklotais suolais Elžbietai ir Uršulei, palengva pajudėjo į kelią – su sustojimais nakvynei pakelės užeigose ir nekantraujančio Kazimiero užjojimais į priekį. Jodami pirma purvais nutaškytos karietos, kuria keliavo moterys, tėvas ir sūnus kelionę trumpino pokalbiais, kurių taip stigo pastaraisiais metais, kuriuos ryte rijo kasdieniai rūpesčiai, kassavaitiniai darbai, kasmėnesinės prievolės ir kasmetiniai pasikartojimai. Jonas Motiejus pagaliau iškvotė, kas jam ilgai nedavė ramybės – kieno ranka sviedė sūnui į galvą akmenį, ir susimąstė, šiam į klausimą, kodėl neįskundė svečių vaikiščių, ne pagal metus mįslingai atsakius: „Dar tam nebuvo laikas. Kerštas kaip vanduo – saldžiausias atšalęs.“ Bet tai tebuvo bene vienintelis probėgšmais nuvogtas

žvilgsnis į sūnaus vidų, pro glotnų ir slidų Kazimiero sielos paviršių, nuo kurio tarsi nuo žąsies vanduo nutekėdavo bet kokie bandymai skverbtis į neįžvelgiamas jos gelmes. Tačiau pažvelgęs iš esmės ir iš šalies, Jonas Motiejus neturėjo kuo skųstis – jo vaikas buvo mandagus, sumanus, iš tų, kuriems metęs gilesnę mintį pajusdavai raibuliuojant. Galbūt todėl, prieš išvykdamas iš Milkantų, jis paprašė Kazimierą, savo įpėdinį ir giminės tęsėją, patarimo, kur saugiai paslėpti nedidelę, vos dviejų plaštakų, sidabrinę dėželę, kurioje glūdėjo jo didžioji paslaptis ir pareiga ir kurią jis prieš septynerius metus prisiekė šventai saugoti – galų gale, juk Jono Motiejaus metai ėjo į pabaigą ir jo amžius jau artėjo link to, kad net ir būdamas sveikas galėjo vieną rytą tiesiog imti ir nepabusti. Tad, jo galva, mažesnė blogybė bus sūnui sužinoti, dėl visa pikta, jo dėželės saugojimo vietą, bet tik ne tai, kas jos viduje. Jis pats buvo pagalvojęs apie koplytėlę – gal net atlupti ir vėl užmūryti mažytę nišą, kurioje gulėjo mažosios Onos Magdalenos karstelis. „Būčiau grobikas ar marodierius – tai ten ir ieškočiau", – pareiškė Kazimieras ir pasiūlė dėželę, jei ji tokia svarbi ir jos atradimas turėtų neįsivaizduojamai grėsmingų pasekmių, slėpti ten, kur jau tikrai tikrai niekas nieku gyvu neieškos – suvyniojus ir užsiuvus į gerai išvaškuotą audinį paslėpti didžiąją Jono Motiejaus paslaptį po išvietės grindimis, tiesiog liulančiose daugiametėse išmatose. Tėvas net krūptelėjo, pagalvojęs, kas bus panardinta – tiek jau to, pavadinkim tikruoju vardu – tiesiog į paprasčiausią šūdą, bet negalėjo nesutikti su Kazimieru, kad išties tai paskutinė vieta, kurioje sveiko proto žmogus sumanytų ieškoti jo dėželės. Prisaikdinęs sūnų viskuo, kas jam švenčiausia, nors ir nebuvo tikras, kas gi tie šventi dalykai jo paties įpėdiniui galėtų būti, ir, Kazimiero žodžiais tariant, palaidojęs savo didžiąją paslaptį šūduose, Jonas Motiejus kiek aprimusia sąžine galėjo iškeliauti.

Keliautojų draugėje, kurią, be Norvaišų, sudarė dar keli tarnai su merga, trūko vieno – Jonelio. Jį kartu į Vilnių pasiimti buvo

sumanęs Jonas Motiejus, kuris tuo tikslu net buvo nuvykęs į Tarvydus. Tačiau Antanas nė nesutiko kalbėti apie sūnaus kelionę į Vilnių – ko? Pasižiūrėti sostinės? Pasižmonėti? Pažiūrėti, ar neišeitų prisidėti prie užsienin vykstančios kokio didžiūno vaiko palydos? Norvaiša kelionę apmokėtų, tereiktų pasiimti tik būtiniausią mantą? Visa tai Antanui Tarvydui atrodė pati tikriausia gaišatis ir nenaudinga paikystė. Juolab kad tas nedėkingas mižnius iškart po Užgavėnių buvo dingęs kelias dienas ir nežinia kur valkatavo. Ką ir kalbėti apie tai, kad mintį skirti sūnui nors kelis auksinus iškart užgniaužė pavydo gumulas, sužinojus apie Norvaišų karietą – kad ir paprasčiausią dengtą vežimą, bet vis tiek skausmingą pranašumo priminimą.

Kai gerokai apdulkėjusiais drabužiais ir purvu nutaškyta karieta Norvaišos pagaliau Šventojo Kazimiero dieną pasiekė Vilnių, prisiminimas apie Tarvyduose likusį ir tėvo neišleistą Jonelį jau buvo gerokai išsivadėjęs, o juolab jie nė negalėjo žinoti, kad iki širdies gelmių įskaudintas ir iš nusivylimo apkvaitęs Jonelis vos jiems išvykus iš Milkantų vėl dingo iš namų, nuklydęs į vieną iš pakelės smuklių pradėjo gerti, kažkokio dosnaus smuklės lankytojo buvo dar pagirdytas, gėrė iki išnaktų, kažkuriuo metu pasirašė jam pakištą popieriaus lapą su savo vardu ir besidvejinančiu akyse kryželiu vietoj antspaudo ir kitą rytą atsibudo pietų kryptimi dardančiame vežime, plikai nuskustas, be savo gražiųjų auksinių garbanų, kurios kariuomenėje būtų buvusios tik utėlių veisykla, pagiringas ir nelaimingas jo karališkosios didenybės Jono Kazimiero pėstininkų armijos rekrūtas.

Viso to nė nenutuokė Norvaišos, į miestą įvažiavę pro tuos pačius Bernardinų vartus, pro kuriuos kitados, prieš vienuolika metų, bėgo iš niokojamo miesto. Šiuosyk miestas juos pasitiko nebe degėsių smarsu ir kraujo klanais gatvėse, o žvirblių čirškimu, ore tvyrančiu pavasariu ir gausybe pastolių, mat net ir prabėgus šitiekai metų Vilnius vis dar atsistatinėjo savo rūmus ir bažnyčias,

gydydamas per šešerius metus kazokų padarytas žaizdas, ir vis dar balino septyniolikos dienų gaisro paliktus suodžius ant namų sienų. Nors Kazimieras buvo gimęs Vilniuje, miestą, kurį paliko šešiametis, prisiminė tik pro miglas. Dabar gi jis buvo gyvas, kurtinantis savo garsais – arklių pasagų ir prie aulinių batų prikaltų pasagėlių kaukšėjimu į grindinį, praeivių, prekeivių keiksmais ir šūkalojimais, varpų gaudesiu, vėjo klebenamų langų ir langinių dunksėjimu; viskas čirškė, caksėjo, džeržgėjo, o nuo kvapų galėjo apgirsti galva. Į latakus pilamų paplavų dvokas maišėsi su begėdiškai išsikvepinusių moterų gėlių vandens dvelksmu, čia pat gūsiais užnešdavo deguto kvapą nuo naujai dengiamų stogų, čia pat – čirškinamo lydyto sviesto ir ką tik iškeptų riestainių. Aukštėliau Šventojo Mykolo Arkangelo ir Pilies gatvių sankirtos viską nustelbė gaižūs raugtų kopūstų ir silkių kvapai, mat kiek toliau nuo didžiulės tarsi laivas raudonų plytų bažnyčios buvo įsikūręs milžiniškas žuvų turgus, kur sūdytas, rūkytas ar šiaip švinktelėjęs laimikis maišėsi su šviežiu, išdėliotu ant meldų ir vandenžolių. Žuvyną netrukus nustelbė mira ir smilkalai iš dviejų didžiulių kodylų[44] ir Norvaišos su visa manta turėjo stabtelėti praleisti šventojo Kazimiero garbei surengtos procesijos, kurią vedė Katedros kapitulos nariai, aukštai iškėlę gryno sidabro šventojo statulą su paauksinta lelija rankoje. Paskui Bažnyčios šviesiausiuosius žengė amatininkai su išeiginiais drabužiais, puošniomis perpetėmis, cechų simboliais ir vėliavomis; po jų linksmoji procesijos dalis – Jėzuitų akademijos auklėtiniai, įsitaisę ant kelių patiesalais dengtų vežimų su pakylomis, pritaisytomis kartono kolonomis, šventyklas vaizduojančiais frontonais ir vartais, kuriuos ir buvo tuzinais aptūpę, persirengę ir miesto globėjo dienos proga virtę dorybių alegorijomis, antikos dievaičiais ir netgi skruostus nusirausvinusiomis mergelėmis bei mūzomis, kurių paskubomis

44 Smilkyklių.

surauktos tunikos vargiai beslėpė raumeningas rankas ir prasikalusius tamsius krūtinplaukius.

Gatvės miniai, susižavėjimą reiškiančiai šūksniais, plojimais ir pritariamu švilpimu, ypač patiko vienas persirengėlis, matyt, turėjęs vaizduoti kokį romėnų pagonių fauną, nes, net spaudžiant pavasarinei žvarbai, buvo išsirengęs iki pusės, ilgaplaukę galvą apsitaisęs popierinėmis gebenėmis ir iš gaurų gauruočiausio avikailio pasisiuvęs kelius siekiančias kelnes. Faunas uoliai sprogino akis, gašliai viepdamasis kaišiojo ilgėliausią, smailiausią, riesčiausią rausvą liežuvį, staipėsi šokdamas ir rankomis rodė baisiausiai dviprasmiškus judesius, taip sukeldamas didžiausią gatvės žioplių pasigėrėjimą. Nors, kaip ir visi procesijos studiozai, buvo truputėlį paslapčia kauštelėjęs, jis akivaizdžiai mėgavosi kiekvienu savo mostu, kiekvienu vyptelėjimu, nuo kurių tiesiog šėlo susižavėjusi minia. Jo vežimui priartėjus prie gatvės sankirtos, ties pat kampu, raitam Kazimierui pasirodė, kad akimirką fauno akys įsistebeilijo, tiesiai ir neabejotinai, į jį, ir nuo to žvilgsnio net pakratė šiurpas, tarsi tos pilkos, šaltos tarsi ledas akys yra mačiusios dalykų, palyginti su kuriais irimo suėstas katino kadaveris – vieni juoko teverti niekai. Kazimieras Norvaiša pasijuto tarsi susitikęs patį tikriausią, žmogaus pavidalą įgavusį velnią ir tai buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Įkišęs ranką pro karietos dureles jis pamėgino pažadinti ramiausiai snūduriuojančią Uršulę, idant ir toji galėtų pasižiūrėti į nepaprastąjį fauną, tačiau kol sesuo išsiblaivė iš snaudulio, ir faunas, ir visas jo vežimas su plaukuotomis mūzomis, dorybėmis ir alegorijomis, lyromis ir dūdelėmis jau buvo pajudėjęs aukštyn, Didžiosios gatvės kryptimi, į priešingą pusę, negu turėjo sukti Norvaišų vežimai.

Norvaišos Vilniuje apsistojo čia pat, Pilies gatvėje, pas našlaujantį Jono Motiejaus bičiulį, garbų patrankų ir varpų liejiką bei didelio apytuščio namo savininką Joną Delamarsą, nediduką prancūzą

didžiule nosimi ir skvarbiomis juodomis akimis. Iš tiesų jo vardas buvo Jeanas iš Marche grafystės, tačiau atkakęs į šį keistą šiaurės miestą jis nuolankiai susitaikė su vietinių kraipomu ir tampomu savo vardu. Juolab kad po pradinio liežuvio laužymo ir bandymų jį perkrikštyti Liamaršu, Delmeršu ir kitais keisčiausiais vardais, jis galiausiai čia visiems paliko Jonu Delamarsu, kas visai derėjo patrankų liejikui, gaminančiam ugnimi spjaudančius Marso pabūklus, ir buvo visai paranku tėvynainių privengiančiam pabėgėliui hugenotui konvertitui. Juolab, kad ilgainiui įsikūręs Vilniuje jis suprato, jog norint išgyventi šiame mieste būtinas ne talentas ar meistrystė, grožis ar turtas, o tik begalinės kantrybės šarvas, padedantis apsisaugoti nuo nesibaigiančių šio miesto keistenybių ir beribio jo gyventojų įkyrumo. Tačiau visa tai Jeanui iš Marche grafystės tebuvo niekai, palyginti su stingdančiu, kaulus gelianačiu šalčiu ir pilka sniego pliurza, kuri padengdavo gatves vos nukritus auksaspalviams Vilniaus slėnio medžių lapams ir geriausiu atveju nutirpdavo tik po Velykų. Nuo to šalčio ir nykaus praeivių kurpių sukeliamo žliugsėjimo nepadėdavo sušilti nė stalo skanumynai, mat čia, Lietuvoje, vertinta visų pirma maisto gausa, o ne jo skonis, tad visko buvo daug, stalai lūždavo, bet viskas būdavo prėska, pervirta, neiškepta, ir Jonui ne juokais skaudėdavo širdį matant, kaip dailiausios putpelės ir gražuoliai laukų kiškiai į stalą atkeliauja sunaikinti ir paskendę pilkose alumi atmieštose miltų buzose, kurių jo prancūziškas liežuvis, prisimindamas ragavęs lengvutį *Béchamel* padažą, *velouté* ar kad ir papraščiausią *sauce Soubise*[45], nesivertė vadinti padažais; jį užplūsdavo apmaudas matant, kaip puikiausia jautiena iš viršaus sudeginama, o viduryje lieka žalia, ir kaip vietiniai prasčiokai didžiausiu pasaulio skanumynu laiko keptą kiaulės koją su žirnių koše, kurią pasičepsėdami rako pirštais

45 Klasikiniai prancūzų virtuvės padažai, išpopuliarėję nuo XVII a. vidurio.

ar plėšia dantimis tiesiai nuo kaulo tarsi laukiniai žvėrys. Dar tebenuomodamas kambarį pas savo pirmąją šeimininkę Puškarnioje[46], jis nusprendė pats sau gamintis maistą ir taip sukėlė didžiulį jos pasipiktinimą, mat našlė tai priėmė kaip asmeninį įžeidimą – jai ir jos beskoniams pilkiems virtos tešlos kukuliams. Kartą ji net pasišlykštėjusi, vos jam spėjus akimirkai nusisukti, išmetė didžiausią skanumyną – jo kantriai kelias valandas gamintas užkeptas sraiges kriauklelėse su lydytu sviestu, česnakais ir petražolėmis, mat toji riboto protelio moteris negalėjo suvokti, kaip tokius, anot jos, pasibjaurėtinus šliužus krikščionis gali apskritai dėti į burną. Bet Jonas Delamarsas iki to meto jau buvo apsipratęs, kad vietiniai čia dažnai nevertina geriausių dalykų, o garbina visišką niekalą, kad ir kas tai būtų. Jie reiškė pasišlykštėjimą nuostabiomis, visiškai tokiomis pat kaip Burgundijoje, tik dvigubai didesnėmis sraigėmis, kurios čia tūkstančiais buvo nugulusios Vilijos pakrantes ir miestiečių daržus[47], ir žavėjosi greimo aptrauktomis pieniškomis sriubomis su kleckais; tas pats tiko ir moterų grožiui, mat čia tiesiog garbintos rėksmingos, mėsingos ir apskritaveidės vietinės gražuolės, tuo tarpu iš tiesų subtilaus grožio miestietės vyto nesulaukdamos jokio vietinių dėmesio. Tačiau dėl pastarojo reikalo Delamarsas negalėjo skųstis ir, kaip čia buvo sakoma, vyti Dievo į medį, nes puikiai suvokė, kad tik pasibaisėtinam vilniečių skonio neturėjimui turėjo būti dėkingas už savo gražiąją Ceciliją, kuri, jo akimis žiūrint, jei būtų gimusi saldžiojoje Prancūzijoje, tai nebūtų padariusi gėdos nė paties jo didenybės dvarui ir apie tokią merginą jis pats nė nebūtų galėjęs pasvajoti. Tuo tarpu čia, Vilniuje, paprašęs jos rankos, iš karto gavo šeimos sutikimą, nes jos tėvai buvo įsitikinę, kad jų lieknutės, kuklutės, neišvaizdutės dukros, kurios

46 Vilniaus priemiestyje dabartiniame Žygimantų gatvės rajone, garsėjusiame liejyklomis.

47 Sraigės į Lietuvą iš Prancūzijos buvo atvežtos XVI a. kaip dvarų parkų ir sodų puošmena ir dėl tinkamo klimato greitai paplito.

smakrą dargi bjaurojo didokas juodas apgamas, laukia beviltiška senmergystė, todėl per daug nesispyriojo, kai tasai susisukęs, mažiukas, į tarakoną panašus šalčmirys prancūzas ėmė rėžti apie ją sparną, mat juk geriau svetimšalis sraigių valgytojas, žmogus, gerai uždirbantis ir turintis garbią profesiją, negu apskritai jokio. Cecilija atitekėjusi Jonui atnešė ne tiek kraitį, kiek didžiulę sėkmę, o tėvų nepataisoma kliauda laikytas apgamas įsimylėjusio prancūzo akims tebuvo neabejotinas moters aistringumo ženklas, kurį jo tėvynainės Prancūzijos dvaruose, jei tikėsime keliautojų pasakojimais, pastaruoju metu net įsigudrino klastoti klijuodamos juodo aksomo skritulėlius. Tarsi su geruoju aitvaru su Cecilija atskriejo užsakymai – ilgųjų ir trumpųjų armotų, oktavų ir bajonečių[48], varpų ir varpelių, į kurių kiekvieno formą paslapčia, prieš liedamas skystą metalą, Jonas atsargiai dviem pirštais įdėdavo dalelę Cecilijos – jos plauką, kad naujasis liejinys būtų toks pat sėkmingas ir turėtų tokį patį gražų balsą kaip jo laimę nešanti žmona. Ir kaip tik tuo metu, kai gyvenimas rodėsi gražus ir nuostabus, pasiekė garsas apie artėjančius prie miesto kazokus.

Po antpuolio Jeanas iš Marche grafystės visiškai ir galutinai tapo Jonu Delamarsu, mat jo visa prancūziškoji, džiugioji, pagyrūniškoji, aistringoji ir maištingoji esybės dalis išnyko kartu su Cecilija, kurią išsiuntė iš miesto su pažįstamų pabėgėlių būriu, tikėdamasis taip išgelbėti, tačiau ji dingo be žinios su visais bendrakeleiviais. Liejikas apie jaunos žmonos likimą taip nieko tikra niekada ir nesužinojo, ir jis atsisakė tikėti gandais ir nuogirdomis, kad veikiausiai pabėgėliai kokiam priemiesčio miške pataikė tiesiai kokiam kazokų būriui į glėbį. Šiaip ar taip, Jeanas iš Marche grafystės nieko nebegalėjo padaryti, nes beveik per visą antpuolį, bene kokius ketverius metus, kartu su savo nuliedintais patrankų vamzdžiais slapstėsi viename Puškarnios rūsyje, tokiame giliame,

48 XVII a. paplitusios patrankų rūšys.

kad parako sandėlių sproginėjimas viršuje ant žemės teatrodė duslus kaip kaimyno kosėjimas už sienos. Naktimis išlindęs pro slaptą angą, išeinančią į Vilijos pakrantės krūmus, jis įsitikindavo, kad priešas tebesiautėja – iš padegtų šalimais esančių didžiojo kunigaikščio rūmų aidėjo į žmogiškuosius nepanašūs riksmai, mat priešas uoliai dalijosi apytuščių rūmų grobį – vertė į vežimus karališkus baldus, lupo dailylentes ir parketą, pjaustė senovinių kasetonų[49] galvas, draskė spaustos odos apmušalus nuo sienų, plėšė baldakimus ir užuolaidas, daužė puošnių krosnių koklius; ir viską vežimais vežė į savo Maskoliją, net iki pat Maskvos, kur šias nematyto grožio gėrybes pardavinėjo miestų turguose ir užvažiuojamuosiuose pirklių namuose.

Kai pagaliau kazokai buvo išvaikyti Kazimiero Leono Sapiegos ir jo kariuomenės, Jonas Delamarsas apirusiame miesto lavone atsitokėjo gerokai žilstelėjęs ir vienui vienas. Jonas Motiejus Norvaiša pabėgo dar pačioje antpuolio pradžioje, kartu su visa šeima ir savąja paslapties dalimi į savo dvarą šiaurėje. Delamarso kitą artimą bičiulį, kaip ir jis atvykėlį, olandą Peterį Dankertsą prieš penkerius metus Rūdininkų girioje užpuolė marodieriai – senąjį teptuko meistrą vykdami pro šalį amatininkai rado nužudytą pakelėje, rankoje sugniaužusį popieriaus lapą, kuriame silpstančiomis linijomis jis buvo spėjęs nupiešti piktadarių snukius, pagal piešinį vėliau tuos prakeiktus valkatas ir pavyko surasti. Delamarso mylimas globėjas, šaunusis pulkininkas Fridrichas Getkantas, žmogus, išmanęs ne tik viską apie gynybinių sienų tvirtumą, bet ir kaip, ir kokiomis patrankomis jas geriausia sugriauti, karališkosios tarnybos buvo blaškomas nuo pat karo pradžios po visą karalystę ir, jei tikėsime žmonių pasakojimais, mirė nublokštas į Lvovą, mirtinai sergantis ir nelaimingas, nes tame mieste kvailas gaisras pasiglemžė ne tik visus jo raštus ir žemėlapius, bet ir jo dvasios tvirtybės likučius. Net

49 Kasetonas – korio pavidalo renesansinių lubų dalis, dažnai puošta centre esančiu ornamentiniu ar skulptūriniu motyvu.

Delamarso pirmoji šeimininkė, toji pasišlykštėtinų kleckų virėja, buvo dingusi be žinios, o iš jos medinio namo Puškarnioje tebuvo likę kažkas panašaus į seną, lietaus nuplautą laužavietę. Delamarsas buvo likęs vienui vienas. Nepaisant to, jo dirbtuvė mikliai atgijo ir amatas kaip tyčia sekėsi puikiai, mat reikėjo ne tik lieti pabūklus, bet ir atstatyti visas bažnyčias, o į visas jų varpines įkelti varpus, savo gaudesiu skirtus įspėti ne tik apie galimus pavojus, bet ir kasdien priminti nusidėjėliams, kokios Dievo bausmės gali nei iš šio, nei iš to bet kada užklupti miestą, šiam apleidus tikėjimą. O gal tam įtakos turėjo ir tai, kad, kaip ir seniau, į kiekvieno varpo formą jis prietaringai įmesdavo savo dingusios Cecilijos plauką iš užsilikusios kažkada seniai seniai, kai jie dar nė nebuvo susituokę, atminimui dovanotos jos plaukų sruogos, kuri grėsmingai ir nepaliaujamai plonėjo, ir Jonas puikiai žinojo, kad dabar tegalės nulieti tik trisdešimt du varpus, nes tik tiek plaukų tebuvo likę iš gražiosios pilko sidabro spalvos žmonos garbanos. Vos prieš trejus metus vienišasis Delamarsas įsikraustė į nusipirktą dailų namą pačioje Pilies gatvėje, ilgą ir siaurą, bet užtat su nedideliu sodeliu pačioje kiemo gelmėje, apsodino jį žolelėmis, jazminais, alyvomis ir rausvais migdolais ir jame nevaržomai šliaužiojo šimtai jo taip mėgstamų riebių ir sočių sraigių, kurias nelaimingasis liejikas raškydavo tiesiai nuo kaimyno ugniasienės ir gamindavo sau vienam paguodos vaišes šaltais vakarais, kurių nešildė nei puikūs jo uždirbti gobelenai, nei įmantriausia koklinė krosnis, nei minkštutės gelumbės, aksomo ir kailio drabužiai, nei vynas, atgabentas iš jo gražiosios Prancūzijos. Jis jautė, kaip tos Prancūzijos jame lieka vis mažiau, o jos vietą palengva užima keista ir nepaaiškinama meilė tam atšiauriam, karo suniokotam pasaulio užkampio miestui, kuris taikos metais vos prėskai gyvaliojo, nuklotas savo gyventojų tingumo plėvėmis ir netvarkos lopiniais, o dabar, tarsi ant pykčio savo niokotojams, pradėjo tiestis iš degėsių, puoštis, stiebtis pastoliais, kuriuos nuardžius vis nustebindavo savo prisikėlusiu atsainiu

grožiu; miestui, kuris dabar nebebuvo svetimas, nes kalbėjosi su prancūzu jo paties nulietų varpų balsais, kurių gaudesyje girdėjosi ir Cecilijos dalelės palikta balso gaida.

Užsitęsusią Delamarso vienatvę pagaliau nutraukė Norvaišos, mat tasai negalėjo nesuteikti prieglobsčio senam bičiuliui, atvykusiam atiduoti dukros į vienuolyną. Jonas Motiejus jam pasirodė kiek susenęs, kur kas labiau nužilusia barzda ir praretėjusiais, suplonėjusiais plaukais, kurie dabar atrodė šilkiniai tarsi kūdikio, Elžbieta bemaž nepasikeitusi, tik tapusi dar tylesnė ir ramesnė, būsimoji novicė – neypatinga gražuolė, tačiau taip vylingai šaudanti akimis, kad nuo jos net ir norėdamas negalėjai atitraukti žvilgsnio, ir tokia trykštanti gyvybe, kad jis nejučiomis pamanė, jog to vaiko klauzūroje[50] laukia labai sunkus laikas. Ilganosis vaikinas jam pasirodė orus ne pagal amžių, kiek prigesusių akių, su nenusakomo liūdesio žyme ir pašaipia šypsenėle, kuri prasimušdavo lūpų kampučiuose, kai tasai manydavo, kad jo niekas nemato, ir Jonas Delamarsas pamanė neįsivaizduojantis šio rimtuolio balsu besikvatojančio ir pats susizgribo ką tik davęs sau tylų pažadą kada nors imti jį ir prajuokinti.

Tačiau iki prajuokinimo dar teko palūkėti, mat vos atvykęs į Vilnių, patį pirmą vakarą, Kazimieras turėjo neatsargumo Delamarso namuose išgerti kaušą nevirinto, ką tik pasemto Vilniaus vandens – visos jame esančios nuotekų, paplavų ir kito brudo nuosėdos taip paleido jam vidurius, kad vargšelis negalėjo ne tik mėgautis svečiams sutaisyta Delamarso vakariene, kurią papildė prancūzui iš Milkantų dvaro atvežtos lauktuvės, bet ir visą savaitę nutolti nuo išvietės daugiau nei per šimtą žingsnių, nes užteršto gimtojo miesto vandens sukelti pilvo nepatogumai galėjo jį užklupti bet kurią akimirką – ir čia nepadėjo nei degtinės ir juodųjų pipirų antpilas, nei vienų džiūvėsių valgymas užsigeriant

50 Pašaliniams neprieinamoje vienuolyno dalyje, kurioje gyvena įžadus davusios vienuolės.

vaistažolių nuovirais. Tad kol tėvai ir Uršulė ėjo į priėmimus pas vienuolynų abates, o Delamarsas, išdidus tarsi pats Vulkanas, kas rytą pėdindavo pro apgriautus Tribunolo rūmus į savo klestinčią liejyklą Puškarnioje, Kazimieras, kuriam ant kaklo dėl visa pikta buvo pakabintas prancūzo namų raktas, buvo paliktas savo paties valiai. Nereikia nė sakyti, kad, net ir siaubingai raižomu pilvu, jis nė nemanė sėdėti tarp keturių Delamarso sienų ir atsirakinęs medinius bromos[51] vartus išsliūkindavo į Pilies gatvę ir gretimus skersgatvius, kurie kitados patį Paryžių mačiusio prancūzo akims tebuvo ramios užkampio miesto gatvelės, o Kazimierui – tikras didmiesčio siautulys: pro šalį dardėjo karietos, už kurių langų buvo matyti išdidžiai kikenančios moterys, neįsivaizduojamai oriai jojo didikai ir jų alebardomis ginkluotos palydos, lektikose buvo nešami vyskupai ir klebonai, o apačioje, palei praeivių blauzdas, nardė klaikūs karo palikti luošiai – berankiai, bekojai, beausiai ir sutraukti, klipatuojantys, klibinkščiuojantys ar besiiriantys rankomis, užkėlę bekoję kūno pusę ant lentų su ratukais, ir šimtų šimtai praeivių virš jų, kurie ne tik kad nesisveikino vieni su kitais, bet dažnai ir paniekinančiai vieni kitus nužiūrėdavo, o nužiūrėję toliau rimtais veidais skubėdavo užsiimti savo paslaptingais ir neatidėliotinais reikalais, ir jokių ten pagarbių kepurės nukėlimų, kas buvo įprasta Milkantuose sutikus kad ir nepažįstamą žmogų kelyje. Visa tai, tiesą sakant, buvo velniškai Kazimierui prie širdies – ir skubėjimas, ir atžarus svetimumas, ir apsišaudymai žvilgsniais, ir virš gatvių tvyrantis pasipūtimo, apsimetinėjimo ir apgaulės debesis, mat jis neskubėdamas galėjo mėgautis savo slaptu malonumu – stebėti visą tą spektaklį, bet pats išlikti beveik nepastebimas. Po keleto dienų gatvės minioje jis pradėjo skirti pažįstamus veidus – kažkur netoliese gyvenantį poną su didelėmis sagtimis ant kurpių, kuris prieš vidurdienį apsikrovęs pirkiniais, matyt, iš Rotušės aikštės prekeivių,

51 Vilniaus architektūrai būdingi pastate įkomponuoti įvažiavimo į kiemą vartai.

ir oriai įsikibęs žmonai į parankę, parlydėdavo ją namo, o po kelių valandų, persirengęs kur kas prastesniais drabužiais ir nebe taip oriai, nes truputį susikūprinęs nuskubėdavo atgal – atrodo, pas skardžiabalsę pardavėją ar amatininkę, kurios sėdmenis grabinėjanti pono ranka kartą nepraslydo pro visa matančią Kazimiero akį. Kitas gi, tuklus didikas pavargusiu veidu, beveik kiekvieną popietę paleidęs savo arklį lėta žingine sukdavo nepaliaujamą lėtą kilpą Pilies gatve, paskui Didžiąja, paskui pro Rotušės aikštę, pro Vokiečių kvartalą ir vėl žemyn Dominikonų gatve, pro Vyskupų rūmus ir Skapo skersgatviu vėl į Pilies gatvę – nieko neveikdamas, tik tyliai panosėj niūniuodamas kažko kią sau vienam težinomą dainą ir gašliai nužiūrinėdamas merginas. Arba, pavyzdžiui, Kazimieras stebėjo tą patį elgetą, kuris lygiai keturis kartus per dieną įgudusiu judesiu iš kepurės susižerdavo sumedžiotas monetas ir palikdavo vos keletą varganų variokų. Ir kitą poną, sprendžiant iš brangių juodų rūbų ir paprastos batisto apykaklės – galbūt akademijos profesorių, kuris kaskart tuo pačiu metu sustodavo ant to paties plokščio ir nugludinto grindinio akmens, tyliai kosteldavo ir iš durtinio kišenės išsitraukdavo dailų auksinį prancūzišką laikrodį su didele apskrita ausele ir, dar kartą kostelėjęs, sutikslindavo jį su Šventojo Jono bažnyčios varpinės laikrodžiu. Tačiau didžiausią susižavėjimą jam kėlė Jėzuitų akademijos studentai, kurie buvo tarsi atskiras luomas mieste – vos keleriais metais už jį vyresni, bet akiplėšiškai pasitikintys savimi, su savo slapta ženklų kalba, vyno buteliu vienoje durtinio kišenėje ir knyga – kitoje, žaismingai užkabinėjantys praeives moteris, kurios raudo ir krizeno nuo jų juokų. Kazimiero akis netruko pastebėti, kad studentų esama dviejų rūšių: vieni, tokie gan panašūs į Barauskiuką su Bilevičiuku, su kaimiškais žiponais, į aulus sukištomis kelnėmis, nudryžusiomis juostomis ir kariškai skustomis galvomis; kiti gi itin mandri, apsitaisę pagal išgales mėgdžiodami olandišką ar net prancūzišką madą – su liemenėm ir durtiniais, su plačiausiais baltais marš-

kiniais ar bent jau kaklaskarėm ir apykaklėm, su pludrais ir kojinėm – ir, priešingai, užsiauginę ilgėliausias garbanas, kai kurie vos ne iki juosmens, madingai įsisprendę į šonus, žengiantys madingai pasisiūbuodami ir dargi pasiramsčiuodami medinėmis lazdomis tarsi kokie dvariškiai. Nereikia nė sakyti, kad Kazimieras akimirksniu nusprendė norįs būti panašus į pastaruosius ir mintyse davė įžadą daugiau nebesikirpti plaukų ir susižinoti, ko reikia norint pakliūti į akademiją.

Vieną dieną taip stovėdamas šalia bromos, Kazimieras ūmai pats pasijuto kažkieno stebimas, tik nesuvokė, kieno akys galėtų jį sekti, mat apžvelgęs praeivius akiratyje turėjo pripažinti, kad šie skuba užsiėmę savo reikalais kaip ir skubėję. Tačiau neabejotinai kažkas įkyriai į jį stebeilijosi, tuo jis galėjo būti tikras, mat nuo nematomų akių žvilgsnio jam net pradėjo perštėti odą ir vėl pūsti pilvą, nors manėsi, kad jo negalavimas jau bepraeinąs. Netikėtai tiesiai į kaktą atskriejęs obuolio graužtas jį ir privertė pakelti akis aukštyn, į priešingą gatvės pusę, kur, nusvarinęs vieną basą koją nuo palangės, prasagstytais ir išsipešusiais marškiniais, lango rėme sėdėjo ką tik tą obuolį baigęs valgyti ir iš neturėjimo ką veikti nusprendęs žioplinėjantį mažvaikį paerzinti baugusis andai matytas religinės procesijos faunas, – Kazimieras jį iškart atpažino iš šėtoniškos šypsenos, tačiau, savo didžiai gėdai, nieko negalėjo padaryti, nes pajuto, kaip susijaukęs pilvas didžiuliu pagreičiu pradeda vėl šauktis išvietės, ir, mintyse tyliai keikdamasis, bailiai ir paskubomis, nerimaudamas, ką apie jį pamanys pašaipusis obuolio valgytojas, ir todėl dar labiau nepataikydamas į spyną, puolė drebančiomis rankomis rakinti bromos vartų, paknopstomis nulėkė į prancūzo privetą[52] ir atsipalaidavo tik apmaudžiai paleidęs skystą savo negalavimo čiurkšlę, o ne padaręs orų ir atsainų įspūdį velniškajam nepažįstamajam, kaip kad reikalavo Vilniaus gatvės žvilgsnių karo taisyklės.

52 Išvietės pavadinimas XVII–XVIII a.

VI

Pavadinti jį velniu būtų buvęs retorinis persūdymas, bet, švelniai tariant, filosofijos bakalauras Jonas Kirdėjus Birontas turėjo šiokių tokių asmeninių sąskaitų su Dievu, o tai, kad mielai būtų jį sutikęs kokį tamsų vakarą siaurame Vilniaus skersgatvyje ir kumščiais išsiaiškinęs savo santykius su Viešpačiu, jam pačiam vis dėlto buvo pats tikriausias jo tikėjimo įrodymas. Visų pirma jis tam visa matančiam niekšui trijuose asmenyse, be kurio žinios pasaulyje nenukrinta nė plaukas nuo galvos ir kuris skelbiasi esąs atpildo ir teisingo keršto seikėtojas, būtų pažiūrėjęs tiesiai į akis ir paklausęs, kur jis buvo, kur žiūrėjo ir apskritai ką veikė, kai kazokas, sėbrų šauktas Bohdanu, paėmęs už kojų jo penkiametį broliuką iš visų jėgų taip žiebė į Birontų vaikų kambario sieną, kurios tinke buvo nutapyta Nojaus arka ir į ją lipantys visi įmanomi pasaulio paukšteliai ir gyvuliukai, kad freska beregint nutiško Antano Jeronimo smegenimis. Jis primintų Dievui, jei tasai nebeprisimena, kur tuo metu buvo jis pats – slaptavietėje kitoje sienoje, už apmušalais paslėptų durelių, ant kurių jo tėvas ir motina paskubomis užstūmė sunkių sunkėliausią Gdansko spintą; ankštoje aklinoje slaptavietėje, kurioje jis praleido penkias dienas ir naktis, stačias, apsitriedęs,

apsišlapinęs ir suakmenėjęs iš siaubo; pirmas dvi dienas klausydamasis maskvėnų kazokų prievartaujamos motinos ir kankinamo tėvo riksmų, o vėliau – smūgių, lūžtančių baldų traškesio, dūžtančių indų, dreskiamų apmušalų ir kilimų garso, paskui kažkas, ištuštinęs ant jo slėptuvės užstumtą spintą, dar dėl visa ko smeigė jataganu kiaurai jos sienelę taip, kad net smaigalys įlindo slėptuvėn vos per porą sprindžių nuo jo veido, paskui viskas aprimo ir po kiek laiko tepasigirsdavo baugiai tylus grindlenčių girgždėjimas po marodierių kojomis, kurie daugių daugiausia tik užsukdavo pasižvalgyti, nes, tiesą sakant, iš Birontų namų Arklių gatvėje jau viskas buvo išnešta, išlupta, nuplėšta. Ten jį po penkių dienų rado dėdė, Teodoras Birontas, nepaisydamas mieste siaučiančių kazokų atvykęs į vyresniojo brolio namus suteikti paskutinę pagarbą šeimos kūnams, bet vogčiomis nutaręs dėl visa pikta patikrinti jam žinomą slaptavietę, kurioje, be vyresniojo brolio santaupų ir brangenybių, buvo laikomas ir jo testamentas, Birontų turto, žemių ir dvarų nuosavybės dokumentai, ir, atstūmęs apkapotą spintą, atradęs sūnėną Joną Kirdėjų – nutirpusiomis, apmirusiomis galūnėmis ir netekusį amo, dvylikametį stabdį tarp jo, Teodoro Bironto, ir Birontų giminės turto paveldėjimo, pusgyvį puslavonį; geibią būtybę, apmaudžiai gyvą tik įstatymo akyse. Teodoras Birontas buvo doras krikščionis, todėl tą akimirką nuvijo nuodėmingą mintį tiesiog imti ir neatrasti sūnėno, kuris galėjo būti dingęs antpuolio sūkuryje, ar maža ką, todėl ėmė ir parsigabeno pusgyvį vaikiščią į savo namus, bet, tiesą sakant, būtų melas teigti, kad kaip nors ypatingai stengėsi sūnėną pastatyti ant kojų, tikėdamasis, kad Viešpats ras išeitį ir padorumui dėl akių išsaugoti, ir paveldėjimui į jo rankas pereiti savaiminiu būdu. Jonas Kirdėjus bene pusmetį pragulėjo ant patalo tarnų aukšte, lankomas tik dėdės ūkvedžio ir atžagarios tarnaitės, kuri, jei tik nepamiršdavo, kartą per dieną atnešdavo jam viralo ir bambėdama pakeisdavo paklodes bei pasirūpindavo jo

pragulomis. Visą kitą laiką jis gulėjo paslikas, arba, kaip įvardijo jį aplankęs gydytojas, *adflictus, paralyticus hypnopompicus*[53], tačiau anaiptol ne vienas, mat ištisom dienom bandė kalbėtis su Kristumi savo kojūgalyje, Prisikėlimo paveiksle ant sienos. Daugiausia klausinėjo ir dažniausiai jo klausimai prasidėdavo „kodėl?", „už ką?" – kodėl jo tėvus? už ką jo broliuką? kodėl jam? kodėl nejuda jo rankos ir kojos? ar du nekenčiamiausi žmonės jo gyvenime, kazokas Bohdanas ir jo dėdė Teodoras[54], yra jam jo, Dievo, tyčia siųsti, ir jei taip, tai ką jis norėjo pasakyti juos pasiųsdamas? Kodėl? Tačiau rausvai vilkinčio ir ranką prie širdies pridėjusio Kristaus tarp debesų akys buvo graudulingai nukreiptos į paveikslo rėmo viršų ir į jokius Jono Kirdėjaus klausimus jis nė neketino atsakyti, užtat, kai gydytojas, kaip paprastai palingavo galvą, kad būklė be permainų, tik jau dabar galima visiškai pagrįstai pridurti ir *atrophia muscularis progresiva*[55], o tatai jau neabejotina pabaigos pradžia, į tuos klausimus atsakė dėdė Teodoras: „Ką gi, jei taip, tebūnie Viešpaties valia..." Čia tarsi šlapias rankšluostis gulintis bežadis vaikelis mirtinai supyko ir nutarė, kad jis, Jonas Kirdėjus Birontas, jau kuo kuo, bet dar vienu to beširdžio valios įnagiu nebus, ir tegriebia jį velniai, bet jis iš patalo pakils – ne dėl to, kad itin norėtų gyventi, o tik dėl to, kad papriešgyniautų Dievui; ant pykčio jam ir ant pykčio dėdei Teodorui. Taip nutarus jam teprireikė trijų savaičių, kad didžiulės valios pastangomis pradėtų krutinti rankų ir kojų pirštus, vėliau daužyti apmirusias galūnes į lovos rėmą, paskui į galvūgalį, vien tam, kad vėl pajustų skausmą, kad vėl pajustų esąs gyvas, nes buvo tikras, jog visas tolesnis jo gyvenimas tebus ilgas, bukas ir vienišas sopėjimas, bet tebūnie taip, svarbu, jis bus, bus

53 Paslikas, ištiktas ypatingos paralyžiaus formos, kai smegenys atsibudusios, o kūnas surakintas miego (*lot.*).

54 Bohdan (*sen. slavų*) – „Dievo duotas", Theodorus (*lot.*) – „Dievo dovana".

55 Besivystanti raumenų atrofija (*lot.*).

gyvas ir sveikas, prieš Dievo valią ir ant pykčio visiems kitiems. Vien ko buvo verta dėdės Teodoro veido išraiška, kai vieną gražią dieną, pasijutęs pagaliau gebąs, Jonas Kirdėjus išklišusiomis, sulysusiomis, linkstančiomis kojomis nulipo laiptais tiesiai į valgomąjį, kur Teodoras, jo žmona Barbora iš Kuncevičių ir du jų pametinukai, Martynas ir Laurynas, buvo bepradedą savo kuklią badmečio vakarienę. Vien ko vertas buvo Barboros žvilgsnis, pirma mestas į jį, tą klišą ir atgijusį sąžinės priekaištą, dar vieną burną prie stalo, paskui – į Martyną ir Lauryną, tuodu vargšus mažutėlius, kurie, jei ne šitas išdvasa, būtų turtingi įpėdiniai, o dabar veikiausiai vienas teliks smulkus šlėktelė, o kitam teks eiti į elgetaujantį vienuolyną. Tąkart Jonas Kirdėjus pavakarieniavo, užsigerdamas pašildytu alumi ir prie stalo tvyrančia nebylia neapykanta, kuria, dabar suvokė, teks maitintis diena iš dienos. Bet jį tai tenkino, kaip ir visiškai tenkino tai, kad vis dar taip ir nebuvo atgavęs amo – juk nesijautė turįs ką nors pasakyti, nematė nė vienos gyvos būtybės, su kuria būtų norėjęs pasikalbėti, o su numirėlių dvasiomis juk puikiausiai galėjo bendrauti tiesiog mintimis, nepraverdamas burnos. Jis pats klausdavo, ko vienu ar kitu atveju būtų norėjęs jo tėvas, ir pats atsakydavo, pats pagalvodavo, kas būtų pradžiuginę jo motiną, ir būtent taip pasielgdavo. Sunkiausiai ėjosi šnekėtis su Antanu Jeronimu, mat tas juk buvo visai mažas ir nedaug ką nutuokė apie gyvenimą, tad ilgainiui Jonas Kirdėjus jam mintyse tiesiog aiškindavo visokius būtinus ir svarbius dalykus ar papasakodavo tai, kas džiugino jo paties akį. Ilgainiui jis sukaupė jėgas ir įsidrąsino nueiti į savo suniokotus namus Arklių gatvėje – nes juk tai jis dabar buvo jų paveldėtojas ir nes juk to būtų norėjęs jo tėvas; apėjo varganais rakandais apstatytus kambarius, kuriuos Teodoras jau buvo spėjęs išnuomoti be pastogės likusiems, bet šiek tiek dar gebantiems sukrapštyti miestiečiams, kurie dabar baimingai įsileido tą gležnutį, blyškų kaip paklodė, bet kažkokį

keistą siaubą skleidžiantį trylikametį Birontą; perėjo per didžiąją menę, kuri atrodė neatpažįstama be giminės portretų, plikomis sienomis, nuo kurių buvo nulupti ne tik apmušalai, bet ir riešutmedžio buazerijos[56]; pakopomis su išlaužytais mediniais turėklais užlipęs į vaikų kambarį rado prisiglaudusią kažkokią plikbajorių nuomininkų šeimyną ir baltomis kalkėmis uždažytą sieną, ant kurios kitados buvo nutapyta Nojaus arka ir į ją lipantys visi įmanomi pasaulio gyvuliukai ir paukšteliai. Krūptelėjo, pamatęs prie nuomininkų vaikiščio lovelės pastatytą per visišką stebuklą išlikusį Antano Jeronimo žaislą – išpaišytą olandišką dėželę su veidrodėliais viduje ir keliomis skylutėmis šonuose, pro kurias pažvelgus į vidų atsiverdavo stebuklingas, tarsi gyvas ir vis kitoks vaizdas – už tikrą tikresnis miškas su medžiais ir krūmais, ir per sniegą brendančiais medžiokliais. Netaręs nė žodžio, ramiausiai priėjo prie dėželės, pasikišo ją po pažastim ir išsinešė nekreipdamas dėmesio nei į svetimo snarglino vaikiščio paleistas dūdas, nei į kelią jam pastoti šokusią jo motiną, kurią sulaikė tik liūdnaakis šeimos galva, nebyliai mosteldamas, kad Jonas Kirdėjus tik neštųsi ką pasiėmęs ir eitų iš čia kuo greičiau, nes nors paauglys ir suprato, kad kas Birontų – Birontų, bet vis tiek liko dėkingas to vaiko tėvui už supratimą.

Ilgainiui Jonas Kirdėjus sustiprėjo ir išaugo iš savo klišumo – mat buvo tikras, kad to būtų norėjusi jo motina, todėl stengėsi pagal išgales maitinti savo kūną ir tvirtinti jį kaip įmanydamas, net jei tai ir reiškė, kad kartą kitą, būdamas stipresnis, vogčiomis atimdavo kokį kąsnį iš Martyno ir Lauryno. Išsliūkinęs iš dėdės namų, jis karstydavosi stačiausiomis namų griuvėsių atbrailomis; galėjo tik rankomis laikydamasis už kokios apgriuvusio stogo sijos pereiti per visą jos ilgį; galėjo apsivertęs žemyn galva žingsniuoti rankomis ir vienu kojos spyriu paguldyti suaugusį vyrą – tuo pats

56 Pilni ar daliniai, reljefiniai, puošnūs sienos paneliai, būdingi XVII a. interjero architektūrai.

ne kartą įsitikino, nes Vilniaus griuvėsiai anaiptol nebuvo pati saugiausia vieta, o juose įsikūrę valkatos, elgetos ir kiti žmogiško pavidalo padarai anaiptol nebuvo draugiškiausi miesto gyventojai. Teodoro namuose, į kuriuos Jonas Kirdėjus pareidavo tik nakvoti, niekas neskaičiavo ir netvarstė vis daugėjančių randų ant augančio ir tarsi akmuo tvirtėjančio paauglio kūno, ir turbūt neypatingai būtų nuliūdę, jei kurį vakarą jis apskritai nebūtų grįžęs, kad tik būtų patikimų įrodymų, jog nebylys vaikis kur prisiplojo ar buvo nuknekcintas kokioje landynėje, nes dingimo be žinios atveju *de iure* būtų tekę laukti mažiausiai septynerius metus, idant jis būtų paskelbtas teisiškai mirusiu.

Būtent teisiniai dalykai, o veikiau – laimingas atsitiktinumas, kad notaras Ksaveras Gurevičius buvo žmogus kruopštus ir skrupulingai besilaikantis įstatymo raidės, lėmė, kad Jonas Kirdėjus Birontas vieną gražią dieną pagaliau atgavo amą. Garbusis notaras Gurevičius buvo įpratęs, kad įstatymuose reikia vadovautis ne sveiku protu, o pačiais surašytais įstatymais, net jei jie sveikam protui ir prieštarauja. Todėl Ksaveras Gurevičius ir pareikalavo, kad globos aktas, pagal kurį Teodoras Birontas, nesant daugiau jokių tiesioginių giminaičių, taptų įgaliotu savo nepilnamečio sūnėno Jono Kirdėjaus Bironto turto valdytoju *in loco parentis*[57], o šisai, sulaukęs pilnametystės, savo ruožtu būtų paskelbtas *incapabilis,*[58] mat visiškai akivaizdu, kad net ir tapęs pilnamečiu dėl savo nebylumo ir, atleisk jam, Viešpatie, pakrikusio proto nebus tinkamas valdyti šitokį turtą, vis tiek turi būti pasirašytas pačiam Jonui Kirdėjui *de facto et in corpore*[59] dalyvaujant, kaip reikalauja įstatymo raidė. Vos nebyliajam neįgaliajam įpėdiniui pražiojus burną – ant pykčio Teodorui ir nes taip tikrai būtų norėjęs jo miręs tėvas – taigi, vos Jonui Kirdėjui pražiojus burną ir iš jos lūžinėjančiu, kiek

57 Vietoj tėvų (*lot.*).
58 Neveiksniu (*lot.*).
59 Betarpiškai ir tiesiogiai (*lot.*).

spigiu ir mergiotišku balsu pagaliau pradėjus veržtis kelerius metus užsigulėjusiems priplėkusiems žodžiams, ir notaras su dviem liudininkais, ir, savo didžiausiam apmaudui, pats Teodoras Birontas turėjo pripažinti, kad įpėdinis gal ir *indocilis*[60], bet anaiptol ne joks *incapabilis*, nes kreipėsi į susirinkusiuosius sklandžiai, su pagraudenimais – išdėstė savo vargană likimą ir pasiryžimą vos sulaukęs pilnametystės pats rūpintis šeimos palikimu bei sugrąžinti giminei šlovę ir prašė garbiojo notaro bei garbiųjų liudininkų užtarimo, mat jo tėvas būtų norėjęs, kad ligi įpėdinis taps pilnamečiu, turtu pasirūpintų patikėtinių taryba, o ne tarpusavio nesutarimais su broliu pagarsėjęs Teodoras Kirdėjus, ir tam pagrįsti jis, Jonas Kirdėjus Birontas, turįs tai įrodantį velionio tėvo ranka rašytą raštą.

Rašto paminėjimas sukėlė nuostabą ne tik Teodorui, kuris pats, savo rankomis buvo sudeginęs maždaug tokio paties turinio brolio testamentą, rastą slėptuvėje už spintos, bet ir pačiam Jonui Kirdėjui, kuris, žinoma, jokio rašto ne tik neturėjo, bet ir nė akyse nebuvo matęs ir vos prieš akimirką nė nesiruošė nieko apie jį sakyti, jei ne kažkoks velnias, timptelėjęs jį už liežuvio. Prasitaręs apie raštą, pats persigando, ir persigando dvigubai, kai ir jaunajam suplikantui[61] čia pat pasišovęs atstovauti notaras Gurevičius, ir liudininkai sutarė, kad šį reikalą gali išspręsti tik teismas. Kartą išsižiojus, Jonui Kirdėjui Birontui jau nebebuvo kelio atgal ir nebebuvo būdo sugrįžti prie palaimingų savo tylos įžadų, mat įvykiai klostėsi taip, kad tik jo liežuvio miklumas, gebėjimas užkalbėti dantis, dovana stebėtinai nuoširdžiai meluoti, graudulingai, liūdnai ar, priklausomai nuo aplinkybių, susižavėjusiai, žvelgiant į akis ir be paliovos beriant tinkamai parinktus žodžius, priversti pašnekovą patikėti jo tiesa tapo jo didžiausiu ginklu, geriau už bet kokius spyrius paguldančiu jo priešininkus ant menčių. Vos tik tas besistiebiantis paauglys įbesdavo savo pilkai žalias akis su plačiais, į vidurį kaktos

60 Nesutramdomas, sunkiai auklėjamas, neklusnus (*lot.*).
61 Nuolankus prašytojas, čia – nuolankus ieškovas (*lot.*).

gailiai kylančiais antakiais ir praverdavo plonas drebančias lūpas, pro kurias pradėdavo lietis jo balsas, pagaliau atsikratęs tylos rūdžių, švelnus nelyginant šilkas, virpantis tarsi rasos lašas ant žolės stiebelio, džeržgiantis iš gėlos, lūžtantis nuo nepelnytų nuoskaudų ir gaudžiantis švento teisingumo reikalavimais, pašnekovas galėdavo taupydamas laiką pasiduoti iš karto, nes visa kita buvo tik klausimas – per kiek laiko žmogelis bus neišvengiamai užburtas, sugraudintas, užliūliuotas ir įtikintas, mat vaikigalis turėjo įstabų sugebėjimą persikūnyti ir kalbėti būtent tai, ką pašnekovas ir norėjo girdėti; o paskui viską imti ir nepastebimai apsukti savo naudai taip, tarsi pašnekovas pats būtų savo noru priėjęs tokią išvadą. Pirmąja šviežiai prabilusio Jono Kirdėjaus auka tapo vienos griuvėsių landynės gyventojas Petras, pravarde Mašna, mikliarankis valkata, praeityje teistas ir Rotušės aikštės gėdos stulpą dažniau nei savo paties žmoną glėbesčiavęs dokumentų klastotojas, kurį, pats dusdamas iš baimės ir spigindamas akimis, tas įžūlus vaikigalis įtikino surašyti tikrų tikriausią, išlikusį ir išsaugotą savo tėvo testamentą – testamentą, kuris, gerai jį patepliojus, užlašinus keletą taukų lašų bei pradurto piršto kraujo ir apskrudinus jo kraštą liepsna, atrodė tarsi tikrai ištrauktas iš mirusio Bironto vyresniojo rankos, dargi užantspauduotas raudonu laku ir tikru Birontų žiedu, kurį sūnėnas mikliai pasiskolino kassavaitinių dėdės Teodoro maudynių metu. Kiek sunkiau ėjosi su Ksaveru Gurevičiumi, mat tasai buvo tvirtų įsitikinimų žmogus ir papirkinėjantys pažadai ar grasinimai nelabai jį veikė, tačiau paveikė graudus puolimas ant kelių, besąlygiškas ir pavojingas prisipažinimas apie padirbtą testamentą, nuoširdi atgaila, sielvarto kupinas veidas, beviltiškas maldavimas padėti grąžinti teisingumą Dievo ir įstatymo akyse vargšo našlaičio naudai ir patikinimas, kad tik su garbiojo notaro pagalba, tik jam tėviškai globojant jaunasis suplikantas gali likti doros kelyje – o tokiam prašymui ir pasitikėjimui žmogus su įsitikinimais negalėjo juk atsispirti, nes kas gi gali būti atsakingiau, nei laikyti jauną gyvenimą

visiškai savo rankose ir rūpintis jo ateitimi? Lygiai kaip negalėjo neigiamai atsakyti ir garbusis Vilniaus vyskupas Zaviša, į kurį jaunasis Birontas kreipėsi padedamas Gurevičiaus, nes negi juk galima atsakyti neigiamai, kai vargšas našlaitis taip nuolankiai prašo tapti jo globėju ir patikėtiniu ir dargi žada, kad įsigalėjus teisingumui funduos tris altarijas šeimos atminimui pagal jo ekscelencijos šviesiausiojo vyskupo nuožiūrą ir skirs vieno iš dvarų rentą šviesiajam vyskupui iki gyvos galvos, nes juk tai mažiausia, ką gali padaryti jo ekscelencijai, jei šis sutiktų tapti jo dvasios tėvu. Tarpuose tarp nuolankių suplikacijų Jonas Kirdėjus uoliai darbavosi – prieš veidrodį, meistriškai tarsi pirštines mainydamas veido išraiškas, virpindamas šnerves, mokydamasis bet kurią akimirką išspausti ašaras, žvelgti nekalto ėriuko, kvailo veršiuko ar mušamo šuns akimis; ir atokiame Kreivojo kalno šlaite prie Vilnios, kur niekas jo negalėjo nei matyti, nei, šniokščiant tėkmei, girdėti ir kur jis tobulindavo savo graudžias prakalbas bei mankštindavo savo virpinantį širdis balsą. Nereikia nė sakyti, kad šitai veidmainei daugiaveidei ir daugiabalsei šėtono išperai be jokios sąžinės ir skrupulų stebėtinai gerai sekėsi ir dar nesulaukęs penkiolikos jis, kaip ir siekė, tapo visateisiu ir vieninteliu Birontų turto paveldėtoju ir pavedė jį administruoti iki to laiko visiškai užvaldytam principingajam Gurevičiui, ir vienu metu įsivažiavęs netgi pradėjo svarstyti, ar nereikėtų ko nors sumanyti, kad, saldžiam užsigardžiavimui kerštu, paskelbtų teismų nutampytą ir nupešiotą Teodorą *incapabilis*, tačiau galiausiai kilniaširdiškai nusprendė, kad tiek jau to, ir pasitenkino dėdei paskyręs tikrai žeminančią menkutę rentą, leisiančią vos vos pragyventi ant skurdo ribos, ir atėmęs iš jo Bironų signetą. Angelišku nuolankumu apkerėjęs vyskupą Zavišą, paniro į apsimestinį pamaldumą, mat ne tik jautė galįs išpešti iš to naudos dvasiškojo tėvelio akyse, bet ir juto piktą pasitenkinimą sėdėdamas per antpuolį apgriautoje savo didžiojo priešo tvirtovėje, Katedroje, ir dargi garbioje vietoje kaip

paties vyskupo globotinis, tarsi vilkas ėriuko kailyje nieko nenutuokiančių Viešpaties avelių bandoje, tarsi šėtono žvalgas, prasibrovęs į krikščionių kariuomenę. Kartais visgi jausdavosi beviltiškai kaltas ir nelaimingas – ypač kai grįžęs į savo kambarį Valerijono bursoje[62], kur vyskupo nurodymu asmeniškai prižiūrimas prefekto[63] glaudėsi, kol baigs parapinę mokyklą, valandų valandas žiūrėdavo į Antano Jeronimo olandišką dėželę su medžiokliais žiemos miške, nes tai buvo bene vienintelis daiktas, išlikęs iš jo ankstesnio gyvenimo; gyvenimo, kuriame nereikėjo nuolatos meluoti ir kovoti, kur buvo tėvas ir motina, ir brolis, prie kurių buvo galima prisiglausti ir būti tuo, kuo jam ir derėjo būti – tiesiog sau kaip augalas augančiu vaiku, o ne meluojančiu, Dievo ir žmonių nekenčiančiu pabaisa. Taip begalvojant jam pradėdavo tvenktis ašaros ir prieš akis plaukti olandiškos dėželės viduje elnią persekiojantys medžiotojai, tarnai ir skalikai, kurių vienas juokingai kėlė koją prie medžio kamieno, ir kažkur tolumoje brūzgynuose pasiklydusi mažytė vos įžiūrima raita figūrėlė, tokia pat vieniša, nuošali, pasiklydusi ir visų užmiršta kaip ir jis, ir kartais Jonas Kirdėjus tyliai tyliai, inkšdamas tarsi pašautas skalikas, paraudodavo, bet laikui bėgant taip nutikdavo vis rečiau ir rečiau.

Pagaliau baigęs parapinę mokyklą ir vyskupo parekomenduotas jaunasis Birontas, kaip ir derėjo bajorui, įstojo į Jėzuitų akademiją įgyti išsilavinimo Filosofijos fakultete ir pasirinko nuodugniau studijuoti – ką gi daugiau, jei ne retorikos, arba, kaip ją vadino pats Jonas Kirdėjus, „dantų užkalbinėjimo“, meną pas patį auksaburnį prokanclerį Zigmuntą Liauksminą[64]. Kaip ir derėjo turtingam, iš

62 1577 m. vyskupo Valerijono Protasevičiaus Bernardinų gatvėje įkurtas bendrabutis vargingiems studentams, tebeveikęs ir 1666 m.

63 Bursos komendanto.

64 Zigmuntas Liauksminas (Sigismundus Liauxmin, apie1597–1670) – filosofas, retorikos ir muzikos teoretikas, Vilniaus akademijos profesorius, 1655–1658 m. vicerektorius, vėliau – prokancleris.

žemių ir dvarų rentos be rūpesčių gyvenančiam pilnamečiam studiozui, jis nebegrįžo į jokias bursas, o nusisamdė tarną ir išsinuomojo dailų butą Stiklių gatvėje, prie Rotušės aikštės, visai šalia vaito namų; butą, kuris, be kitų privalumų, turėjo dar ir tą, kad į jį tiesiai iš bromos vedė laiptai su pusiau dengta galerija, kuria buvo patogu niekieno nepastebėtam įsivesti moteris, mat pagrindinis ir dažniausiai naudojamas baldas šio dvidešimt trejų metų Bironto bute dabar buvo didžiulė damasto baldakimu puošta lova, į kurią meilusis bakalauras, šiaip daugiausia laiką leidžiantis arba prie knygų, arba lindynėse, prisiviliodavo dešimtis, ką ten dešimtis – turbūt šimtus moterų, pradedant raudonuojančiomis krizenančiomis jauniklėmis, baigiant nesantuokinio jaudulio ieškančiomis matronomis, neatsispiriančiomis pragaištingam šio švelnialiežuvio žavesiui. Jam patiko jos visos – jaunos ir subrendusios, storos ir plonos, šviesiaplaukės, raudonplaukės ir tamsiaplaukės, šliundros, doruolės, tarnaitės, kaimietukės, miestietės, bajorės ir didikės, stambiakrūtės ir vos prasikalusiomis krūtimis, rubuilės ir lieknutės, – bet patiko trumpai, pamylėdavo keliskart ar vos vieną kartą, nepaisydamas jų graudžių ašarų ir maldavimų, ir to, kad visos norėdavo dar ir dar, ir pats save teisino, kad iš tiesų čia užsiima ne kokiomis meilėmis, o mokslinėmis studijomis, mat laikė profesinės ir akademinės garbės reikalu vos metęs akį, per kelias akimirkas, po kelių persimestų žodžių, rasti raktą į moters širdį ir savo iškalba ją pavergti taip, kad, pamiršusi Dievo baimę, tėvus, vyrus ar vaikus, gėdą, dorą ir sąžinę, ji tarsi šunelis ant nematomo pavadžio nusektų paskui jį į Stiklių gatvę, ir šį savo užsiėmimą pats vadino *ars rhetoricae in praxis*[65], taigi tai nieko bendra su jausmais ir afektais[66] neturėjo, vien tik grynas mokslas ir nieko daugiau. Čia buvo būtini nuoseklūs ir kryptingi metodai, nes jis jautėsi tarsi medikas, iš simptomų turintis nustatyti sergančiojo ligą ir rasti vaistą jam pagydyti, tik gydė jis ne moterų

65 Retorikos menas praktikoje (*lot.*).
66 Intensyvus meilės jausmas XVII a. dažniausiai vadintas „afektu".

kūnus, o sielas, ir veikiau ne gydė, o tik laikinai nuskausmindavo, nes juk sąmoningai ir nesavanaudiškai daryti kokį nors gėrį buvo visiškai ne Jono Kirdėjaus būdui, mat visiškai nesijautė kam nors ką nors skolingas, o priešingai – visas neteisingas Viešpaties pasaulis buvo skolingas jam. Tad, mediko-retoriko akimi įvertinęs savo pacientę, o veikiau – auką, jis per akimirką rasdavo jai vaistą: vienas reikėjo pavergti be ceremonijų, beveik prievarta, prieš kitas gi, priešingai, apsimesti bejėgiu nuskriaustu kūdikiu, idant sužadintų joms motinišką gailestį, vienas reikėjo sudievinti ir apsimesti nuolankiausia pamina po jų kojomis, kitas – pažeminti, nes tik netekusios valios ir švelniai kankinamos pajusdavo patį tikriausią malonumą; vienas reikėjo vytis ir persekioti, nuo kitų – bėgti ir tapti jų persekiojamuoju. Buvo ir tokių (ir iš savo mokslinių stebėjimų Jonas Kirdėjus galėjo daryti pagrįstą išvadą, kad jei kalbėtume apie luomus, daugiausia tai buvo arba šliundros iš Odminių priemiesčio prie Marijos Magdalietės vartų, arba, neminint garsių pavardžių, pačių didžiausių didikų giminių moterys), prieš kurias beveik nereikėjo niekuo apsimesti ir buvo galima beveik – bet tik beveik, nes jis niekada taip ir nenusiimdavo užsidėtos kaukės – būti tuo, kas esi: nieko šventa nepripažįstančiu, abejingu, bet gerai jas galinčiu išdulkinti išpera. Buvo ir tokių, kurioms tam, kad jas pasiguldytų į lovą, reikėjo kurstyti ne meilinguosius jausmus, o visai kitokius, tarkime, paprasčiausią keršto ir kartėlio jausmą, kaip kad jį sukirtusio profesoriaus labai dorybingai žmonai, kuri jam atsidavė ne iš meilės, ne iš gailesčio ir ne malonumo ieškodama, o tik norėdama įskaudinti mirtinai jai savo neištikimybėmis su prekyvietės pardavėjomis įsiėdusį vyrą, ir dargi padarė tai čia pat, po akademijos stogu, profesoriaus bute Pilies gatvėje, vos už kelių dešimčių žingsnių nuo auditorijos, kurioje šisai savo migdančiu, pilku tarsi dulkės balsu nelaimėliams studentams kaip tik į galvas kalė uždulkėjusias savo mokslo tiesas, tuo tarpu jis, Jonas Kirdėjus Birontas, nepailsdamas kalė poniai profesorienei į tarpkojį ir dulkino ją be jokio pasigailėjimo. Kai viskas buvo baigta

ir kerštingoji profesorienė alsiai tvarsėsi lovoje, jis, sėdėdamas ant miegamojo palangės, žvelgdamas pro atvirą langą į pavasarinės gatvės šurmulį ir graužtdamas profesoriaus rūsyje išlaikytą žieminį obuolį, tyliai sau davė žodį daugiau niekada su kerštaujančiomis moterimis nesusidėti, nes tai per lengva pergalė ir paprasčiausias *ars rhetoricae* švaistymas, vis tiek nepranokstantis bet kokiu atveju viršų paimančio įskaudintos moters pykčio. Taip nusprendęs, jis užsimiršęs karčiai metė obuolio graužtą pro langą ir visai pralinksmėjo, pamatęs, kad netyčia pataikė kažkokiam stypsančiam vaikigaliui tiesiai į tarpuakį, o tasai bailys, ūmai mirtinai peršikęs, puolė drebančiomis rankomis rakinti savo bromos vartų.

VII

Elžbieta nė pati nesuprato, kaip čia atsitiko, kad, įtariai žiūrėjusi į dukros pašaukimą būti vienuole, ūmai pati suskato rūpintis kuo greičiau įkišti dukrą į vienuolyną, bet kadangi buvo moteris uoli ir pareiginga, darė tai kaip ir viską, ko imdavosi gyvenime, – visa širdimi ir nuosekliai, nes nemokėjo būti kitokia. Visų pirma, atsisėdusi Delamarso namų svetainėje prie lango ir apsiginklavusi žirklutėmis, gerą pusdienį colis po colio ardė sidabrinius galionus ir kitas pasmanterijas nuo gerosios žydrojo aksomo Uršulės suknelės, kurią toji tebuvo apsivilkusi vos dukart – per Kalėdas ir per liūdnai pagarsėjusias Užgavėnes. Gražusis Konrado Pšytuleckio

siuvinys dabar atrodė taip, kaip ir derėjo atrodyti būsimos novicės suknelei – kukliai, nuolankiai, neišsiskiriančiai; tiesą sakant, taip kukliai, kad Elžbieta net tarėsi išgirdusi Uršulės atodūsį, kai šioji apsivilkusi apardytą drabužį žvilgtelėjo į save didžiajame prancūzo veidrodyje, ir taip kukliai, kad galbūt tapo viena priežasčių, kodėl Uršulė nepateko pas Vilniaus benediktines.

Konstancija Tyzenhauzaitė ne tik dėl savo pamaldumo, didžios kilmės ar mokytumo, bet ir, svarbiausia, dėl savo skvarbaus proto, darbštumo ir gebėjimo tvarkytis buvo tapusi Vilniaus benediktinių vienuolyno vyresniąja, ir tai suprato ir ji, ir Vilniaus vyskupas, ir pačios seserys, likusios gyvos po antpuolio, tačiau šąlančios ir šlampančios apgriautose celėse ir suniokotoje bažnyčioje, nesgi kas galėjo pagalvoti, kad 1650 metais su didžiausia pompa konsekruota, gražiausiais altoriais išpuošta ir šventosios Kotrynos globai patikėta šventovė teišstovės nenusiaubta vos penkerius metus. Išvijus niokotojus kazokus, liko seserys – prisižiūrėjusios baisybių, pakrikusios, sušlubavusiu tikėjimu, paliegusios, nuskurusios, išsekusios; ir verkiant reikėjo vyresniosios, kuri galėtų ne tik ant kojų pastatyti seseles, jų sielas nukreipti Dievop, bet ir pasiraitojusi rankoves atstatyti patį vienuolyną, į kurį jau vėl beldėsi viltingos naujos kandidatės, ir jų – našlaičių, bekraičių, suluošintų ir dėl to vargiai beištekėsiančių ar tiesiog prisižiūrėjusių pakankamai pasaulio baisybių, kad jo nuoširdžiai atsižadėtų ir paskirtų savo gyvenimą Viešpačiui, – po antpuolio buvo triskart daugiau nei iki jo; ir nebuvo savaitės, kad vienuolyno nepasiektų kokios pamaldžios šeimos laiškas ar nepasibelstų vienuole norinti tapti panelė. Todėl vieną gražią dieną, giliai įkvėpusi ir persižegnojusi, garbioji motinėlė Konstancija iš Tyzenhauzų nusprendė, kad šventas tikslas pateisina priemones, kad sunkumų išbandyto tikėjimo senbuvės seserys svarbiau nei viltingos novicės, o svarbiausia – kad jai patikėtas vienuolynas apskritai išliktų Vilniaus mieste ir katalikiškojo pasaulio žemėlapyje, ir todėl pasiryžo į noviciatą nuo šiol imti tik

kandidates, neklystamai spinduliuojančias dieviškąjį pašaukimą – ir jas reikėjo atpažinti – arba kandidates, atsinešančias tokį stambų kraitį, kad būtų nuodėmė jų nepriimti ir taip nepadėti savajam vienuolynui – ir jas reikėjo atrinkti.

Per tuos kelerius metus tikrai pašauktųjų pasitaikė vos kelios, o įžvalgi motinėlės Konstancijos akis taip įsigudrino įžvelgti Tvano sūkuriuose išsaugotą novicių kraitį, kad celės buvo atstatytos, o pati Šventosios Kotrynos bažnyčia apaugo pastoliais ir joje dieną naktį pokšėjo plaktukai, džeržgė pjūklai ir plušo meistrai, prikeldami buvusią šventovės šlovę. Pas benediktines besiprašančiųjų srautas nemažo, o tam įtakos turėjo ir tai, kad pro vienuolyno sienas nebešvilpė vėjai, seserys užsiėmė tuo, kuo joms ir derėjo užsiimti – malda, religinės literatūros studijomis ir kasdieniais darbais, o ne skursdamos plušo po griuvėsius ar glaudėsi labdaringų donatorių namuose kaip, pavyzdžiui, iš Moravijos grįžtančios, kur buvo pabėgusios nuo Tvano, panelės karmelitės. Viltingos kandidatės į benediktines ir toliau mynė motinėlės Konstancijos priimamojo slenkstį nė nenutuokdamos, kad tasai slenkstis – nematomo, bet labai tikslaus aukščio – ne mažiau kaip penkių tūkstančių auksinų ritinėlio aukščio arba popieriaus lapo, kuriame įrašytas dvaro su pajamom dovanojimas, aukščio. Viskas tik novicėms išlaikyti, na ir vienuolyno reikmėms, mat reikėjo suprasti, kad laikai – nepalankūs, auksinai akyse mažėja, o seselėms reikia maitinti ne tik dvasią, bet ir kūną, ir apie jas turėjo galvoti motinėlė Konstancija, taigi, ginkdie, nieko asmeniško, bedieviško ar fariziejiško nebuvo tame, kad dabar ji nužiūrinėjo į priėmimą atėjusius Norvaišas, tuos provincijos dvarininkus (daug žemės Žemaitijoje ir truputis į rytus nuo Vilniaus, neblogai), kurie bene pusmetį rašė laiškus su protestacijomis[67] dėl savo dukros pašaukimo. Motinėlė Konstancija Tyzenhauzaitė patyrusia akimi nužvelgė Jono Motiejaus žiedus (brangūs, bet seni),

67 Patikinimais (*vulg. lot.*).

drabužius (nauji, bet nebrangūs), Elžbietos segę (šimtas du šimtai auksinų) ir rankas (nesudiržusios, bet ir neišpuoselėtos – tarnų nedaug, matyti, kad ir pati kartais griebiasi naminių darbų), slystelėjo Uršulės veidu (akys laksto kaip vagilės, tikrai ne viena iš pašauktųjų) ir drabužiais (atrodo persiūti, matyt, norima dukros atsikratyti, galbūt ištekinimo laukia dar kelios, tad didelio kraičio nesitikėk) ir dar nė nepradėjusi pokalbio nusprendė, kad Uršulei iš Milkantų Norvaišų, jei ji tikrai taip jau pasiryžusi tapti vienuole, geriausia vieta – pas Kražių benediktines. Garbioji motinėlė nė nesivargino užduoti šešis privalomus klausimus apie novicės amžių, padėtį, ligas, kilmę, tikėjimą, gebėjimus ir pamaldumą, bet pradėjo nuo septintojo – kuo ir kaip panelė galėtų praturtinti šį varganą, padėk Viešpatie, tokį sunykusį vienuolyną, kurio vien *expensa ordinaris*[68] kasmet – mažiausiai trisdešimt tūkstančių auksinų, ką ir kalbėti apie panelių reikmes ir išlaikymą, o vietų panelėms profesėms[69] – vos keturiasdešimt, ir stogas kiauras, ir vargsta seserys po karo, ir priimti tokią jauną panelę šiuo metu sąžinė neleidžia, neturint gvarancijos[70], kad vargšas vaikas paskui nešals ir nebadaus, taigi, ponai Norvaišos tegul atleidžia, bet pradėkim nuo klausimo apie numatomą kraitį, jeigu ponai nieko prieš.

Jonas Motiejus Norvaiša jau tą akimirką suprato, kuo baigsis priėmimas, todėl mažne vien iš mandagumo išsitraukęs iš kišenės kelis lakštus su skaičiavimais išvardijo sumas, kurias galėtų skirti Uršulės vienuolystei – pusantro tūkstančio *ab initio noviciatus*[71], būtini drabužiai, abitai, patalynė, rakandai ir kiti dalykai nuo pat *opprobrium*[72] pradžios iki gyvos galvos ir kasmetinis keturių šimtų, na, daugių daugiausia, penkių šimtų auksinų išlaikymas, gaunamas

68 Paprastosios išlaidos (*lot.*).
69 Įžadus davusioms vienuolėms.
70 Garantijos (*lenk.*).
71 Nuo noviciato pradžios (*lot.*).
72 XVII a. bandomasis kelių mėnesių laikotarpis prieš noviciatą.

iš palūkanų nuo lokatos[73] pas šviesiausiąjį Aleksandrą Sapiegą, Žemaičių vyskupą. Konstancija Tyzenhauzaitė net lengviau atsiduso, nes dabar galėjo lengva sąžine novicei atsakyti ir dargi labai patogiai, pasiūlydama tokiu atveju kreiptis į Kražių benediktines, mat ir išlaikymą būtų lengviau administruoti *de die in diem*[74], ir jei ponai Norvaišos norį, ji parašysianti rekomendacinį laišką, užtikrinantį šitos mielos panelės Uršulės iš Milkantų Norvaišų tinkamumą vienuolystei.

Tuo tarpu, kol panelei Uršulei šitai girdint akyse tvenkėsi ašaros, Elžbietai ėmė tvinksėti kraujas smilkiniuose, mat pro jos moterišką akį nepraslydo nei oriosios, taip vienuolyno skurdu ir vargais besiskundžiančios motinėlės brangios juodos vilnos abitas, nei vos vos juntamas gėlių vandens kvapas, nei plonutės brangios flandriškos drobės kaptūras[75], nei naujas, matyt, dažnai keičiamas brangus šydas ant jo; kaip nepraslydo ir garbiosios motinėlės Konstancijos žvilgsnis, įvertinęs jos Uršulę, ir tai, kad jos, Elžbietos iš Siedleščinskių Norvaišienės, vienturtė dukra, kuriai taip nenoriai ir po tokių ilgų dvejonių jos motiniška širdis leido žengti vienuolystės keliu, jos brangiausias vaikas, jos kūnas ir kraujas, Kulmo kongregacijos Vilniaus benediktinių vienuolyno vyresniajai pasirodė per prasta. Paskutinis lašas, perpildęs Elžbietos įžeistos savimeilės taurę, kaptelėjo jiems jau išeinant iš motinėlės priimamojo ir erdviame vienuolyno koridoriuje prasilenkiant su kitom dviem viešniom – skrybėlėta, stručio plunksnomis linguojančia, sabalų kailiais išsipuošusia motina ir dukra, Uršulės bendraamže, strazdanota rudaplauke, neva vilkinčia kukliau nei motina, bet vis tiek šitokia daugybe perlų apsiūta suknele, kad jų rodėsi daugiau negu strazdanų ant veido, tiek daug, kad ir Uršulė, ir net pati Elžbieta neišlaikė neatsisukusios pavymui – vien tam, kad pamatytų svetin-

73 Kaip apyvartinės lėšos investuoti pinigai, duodantys pelną arba palūkanas.
74 Diena iš dienos (*lot.*).
75 Benediktinių kaktą ir smakrą dengianti balta kepurėlė su antkrūtiniu.

gai viešnioms tarpduryje išskėstą motinėlės Konstancijos glėbį. Tą akimirką iš pykčio nevalingai išraudusi Elžbieta tylomis prisiekė sau, kad, jei jau taip, puiku, ji padarys viską, kas jos galioje, kad Uršulė įstotų į savęs vertą Vilniaus vienuolyną – į patį geriausią, į kokį tik pavyks, ir išraudo dar labiau, pastebėjusi, kad jos nuoraudį matė Jonas Motiejus, kuris mąsliai kramtydamas ūsą ir netardamas nė žodžio tik apkabino per pečius Uršulę, jau nė nebeslepiančią besiritančių ašarų.

Vakare, per vakarienę Delamarso namuose, nusivylusi šeimyna vis narstė susitikimo benediktinių vienuolyne akimirkas: reikėjo pasiūlyti didesnį kraitį? Reikėjo neardyti prašmatniųjų puošmenų nuo Uršulės suknelės, o ir patiems pagal išgales pasipuošti, idant sudarytų akivaizdžios gerovės įspūdį? Reikėjo leisti mestis Uršulei po kojomis garbiajai motinėlei? Čia Elžbieta ūmai vėl išraudo ir ne juokais supykusi tarė, kad, atleisk, Viešpatie, jeigu vienuolynas nenori skaisčios, puikiai išauklėtos panelės, ne našlės, našlaitės ar atgailaujančios moteriškės, o merginos iš garbingos, ne kokių ubagų šeimos ir juolab pasiryžusios visa širdimi tapti Jėzaus sužadėtine, tai jau nebe Uršulės, o tik vienuolyno rūpestis ir praradimas, ir gal tik į gera, kad vaikas nepateko po tokios trumparegės ir, atleisk, Viešpatie, dar kartą, bet kitaip nepasakysi – tokios godžios motinėlės sparnu. Po negalavimo sveikstantis Kazimieras gi negalėjo patikėti savo akimis, matydamas tokią motinos permainą, ir širdyje tyliai džiaugėsi šios dienos nesėkme, mat nė velnio netikėjo, kad jo išdykėlė sesuo, kurios meistriškas pasimėgavimas Jonelio kančiomis vis dar nebuvo išdilęs jam iš atminties, galėtų būti iš tiesų pašaukta vienuolystei ir visiems laikams atsisakyti begėdiškų kūno aistrų. „Pfff..." – tyliai purkštelėjo Kazimieras ir tasai purkštelėjimas nepraslydo pro Jono Delamarso ausis, ir šis lengvai ir neįkyriai, tarsi balsu pats sau mąstydamas, pasakė, kad štai jo gimtojoje Prancūzijoje novicių tėvai apdairiai pradeda nuo mažiausiai pageidaujamų vienuolynų lankymo, ten įsitikina,

kokių panelių pašauktųjų tuo metu labiausiai Viešpaties tarnystei reikia, juk ne paslaptis, kad vienusyk gali prireikti itin mokytų, kitusyk – itin gabių kokiems išmoningiems rankdarbiams, trečiusyk – tiesiog pamaldžių ir pasiryžusių pagelbėti vienuolynui ne tik darbais, bet ir apčiuopiamo turto gėrybėmis, o tada jau beldžiasi į labiausiai vertinamo ir siekiamo vienuolyno vartus. „Teisus ir įžvalgus kaip visada, Jeanai", – mąsliai tarė Jonas Motiejus, senu papratimu į bičiulį kreipdamasis jo prancūzišku vardu, ir tatai Delamarsui padvelkė jo mieląja tėvyne, o dvelksmą dar labiau sustiprino petražolių ir česnakų kvapas, pasklidęs nuo tarno atnešto dailaus molinio dubenėlio su šešiomis duobelėmis, kuriose ilsėjosi pustuzinis pirmųjų pavasarinių sraigių, nuraškytų jo paties kieme, ir tasai derinys – jo skanumynas, jo bičiulis su šeima, jausmas, kad pagaliau yra kažkam reikalingas savo patarimais, ir po ilgų metų pertraukos pagaliau taisyklingai ištartas jo vardas – mažne išspaudė ašarą Delamarso akyse, mat pagaliau, pagaliau, po šitiekos ilgų metų, jis pasijuto nebe toks vienišas savo paties svetainėje, kur lig tol vienintelę tikrą draugiją užstalėje jam tepalaikydavo Dankertso sidabriniu pieštuku kažkada dar spėtas nupiešti, dailiai įrėmintas ir juodais šilko kaspinais dekoruotas Cecilijos konterfektas[76]. „Kas tai?" – tėvą pertarė Kazimieras, ūmai susidomėjęs namų šeimininko lėkšte, pilna kiautų, kuriuose, kaip jis teisingai spėjo, čirškė baisiausi nuo pat Mauricijaus atkasynų laikų gyviai pasaulyje – kirmėlių, dykūnų, lervų ir šliužų padermės atstovai. Delamarsas pajuto pareigą paaiškinti mielam ponaičiui Kazimierui, kad tatai yra tai, ką vieni krikščionys laiko šlykštybe, neverta dėti į burną, o kiti krikščionys laiko mažučiais, bet dėl savo skonio didžiais skanumynais, žinotais dar romėnų, vertais daugelio valandų kruopštaus darbo ir paruošimo dėl trumputės akimirkos dieviško malonumo, leidžiančio dėl žmogaus išmonės pasigėrėti Viešpaties dovanomis, teikiamomis jo

76 Portretas.

nevertam tarnui įvairiausiais ir netikėčiausiais pavidalais, kuriuos vieni niekina, o kiti – pripažįsta, nes juk kulinarija – tai didis askezės būdas. Taip samprotavo liejikas, dvišake sidabro šakute su dramblio kaulo koteliu išrakdamas mažytę, susisukusią, kvapaus sviesto ir žalių petražolių laše paskendusią troškintą sraigę, mikliai ją įsimesdamas burnon, užsimerkdamas, lygiai šešiolika kartų sukramtydamas, nurydamas, išleisdamas atodūsį, atsimerkdamas, gurkštelėdamas raudonojo vyno, išsiurbdamas syvų likučius iš kiauto, vėl vos pavilgydamas lūpas vynu, baltos duonos gabalėliu vienu įgudusiu judesiu išdažydamas sviesto likučius iš tuščios įdubos dubenėlyje ir šį judesį vėl palydėdamas geru vyno gurkšniu. Kazimieras liko taip pritrenktas, kad nė pats nepajuto ištaręs „ar galėčiau?..", o sumišęs Jonas Motiejus beveik tuo pat metu nepatikliai suabejojo sraigių asketiškumu. Čia Delamarsui buvo puiki proga išskleisti savo didžiai filosofinę mintį mielam draugui Jonui Motiejui, kad juk laiko pratęsimas kruopščiai rengiant Dievo dovaną jos suvartojimui nuteikia pačiam tikriausiam dėkingumui ir pasigėrėjimui jo kūrinijos didybe – tobulomis karvėmis, teikiančiomis tobulai baltą pieną, iš kurio sumušamas sviestas, stangriais baltais česnakais, turinčiais stebuklingą savybę daugintis skiltimis, tobulu petražolių žalumu ir jų aitriu kvapu, pagaliau – kukliais ir neišvaizdžiais šliužais, turinčiais savybę pasislėpti savo kiaute, ir Viešpaties neverčiausiu kūriniu – nusidėjėliu žmogumi, visgi nuo gyvulio besiskiriančiu tuo, kad, užuot puolęs ir nemokšiškai rydamas iškart patenkinęs alkį, jis nutaria ilgiau jį pratęsti, idant, mušdamas sviestą, ruošdamas sraiges, pjaustydamas česnaką, žiesdamas dubenėlį ir užkurdamas ugnį, pasigėrėtų Viešpaties kūrinijos įvairove, ja gėrėdamasis mintyse padėkotų už suteiktas gėrybes ir malšindamas alkį pajustų šio dėkingumo viršūnę ne tik gomuriu, bet ir mintimis, nes juk tai ir yra dieviškas malonumas. Taip postringaudamas, jis mostu pakvietė Kazimierą prisidėti prie jo iškalbingos puotos ir Norvaišaičiui neliko nieko kita, kaip pusiau iš smalsumo, pusiau

iš mandagumo, bet su pasitikėjimu, praverti burną artėjančiam ant šakutės pasmeigtam pilkšvam gumulėliui, kurio skonis pasirodė visai ne pragariškas, o veikiau malonus ir primenantis kokį grybuką, užgeriamą kvapiu lydytu sviestu ir gurkšniu vyno. Bičiulio išmintimi susižavėjęs Jonas Motiejus ūmai pajuto pareigą šį įstabų ir neįtikėtiną prancūzų fuzoriaus[77] patiekalą aprašyti savosios silvos *miscellanea*[78] skyriuje, idant toks paprastas ir išradingas dalykas liktų ateinančioms šeimos kartoms.

Ir po kelių dienų Jonas Motiejus susimąstė apie nelaimingus sutapimus, per daug keistus ir stebėtinai panašius veikiau į kokius pasikartojančius prakeiksmus, ištinkančius, vos tik jis sumano ką pats, širdies ir smalsumo vedamas, įrašyti į šeimos silvą, tarsi kiekvienas nerimtas jo įrašas pritrauktų kokią neišvengiamą bėdą, o prieš keletą dienų būsimoms šeimos kartoms įrašytas patiekalo receptas pragaištingai sumažino bet kokią būsimų Norvaišų kartų galimybę apskritai. Mat prieš pat Velykas, kurios tais metais išpuolė neįprastai vėlai, beveik pačioje balandžio pabaigoje, Uršulė pagaliau buvo priimta probacijai į vienuolyną, o Kazimieras atsidūrė taip arti mirties, kad niekas nebesitikėjo, jog jis liks gyvas, ir jau atrodė, kad Norvaišų giminė taip ir pasibaigs – su įpėdine vienuolyne ir su įpėdiniu mirties patale, o Elžbieta ne juokais pasigailėjo savo išdidžiosios priesaikos padaryti viską, kas jos galioje, idant dukra atsiribotų nuo pasaulio.

Iš tiesų Elžbietai tam tereikėjo nueiti vos tris šimtus žingsnių – nuo Delamarso namų Pilies gatvėje iki pastoliais apkaltų Šventojo Mykolo Arkangelo klarisių vienuolyno vartų, kur kitados prie tvoros buvo pasmeigta išniekinta jos antros eilės teta, garbioji motinėlė Dorota iš Siedleščinskių. Elžbietai tereikėjo nueiti tuos tris šimtus žingsnių – ji buvo tikra, kad jos dukrą klarisės priims vien jau iš pagarbos giminystei su nukankintąja motinėle, ką ir kalbėti

77 *Fusor* (*lot.*) – liejikas.
78 Įvairenybių (*lot.*).

apie tai, kad Siedleščinskiai visuomet dosniai rėmė vienuolyną ir kad ji pati kitados ten mokėsi rašto, ką ir kalbėti apie tai, kad senoji Norvaišų Ašaka nuo fundatorių Sapiegų Lapino[79] skyrėsi vos vienu skersiniu ir abi šeimos pagal legendą kildinosi iš to paties nebeatmenamo herbinio protėvio, savo balta strėle grūmojusio priešams dar gerokai iki visų unijų, taigi tatai irgi buvo galima paminėti, nes, nors turtais Norvaišoms iki kunigaikščių buvo labai toli, praeitis yra praeitis, kilmė yra kilmė ir todėl, blogiausiu atveju, visuomet buvo galima prašyti Sapiegų užtarimo, patarimo ar protekcijos. Elžbieta buvo beveik tikra, kad klarisės priims jos dukrą be didesnių atsikalbinėjimų, tačiau vis tiek tuos tris šimtus žingsnių ėjo, tarsi prie kojų jai būtų parišti nematomi svarsčiai, ir tatai nebuvo vien baimė po daugelio metų pirmą kartą pažvelgti į tas kitados krauju nutaškytas sienas, galinčias vėl iš atminties stalčių ištraukti kažkada matytus kraupius vaizdus, tokius kraupius, kad net anuomet pareikalavusius užsimezgusios jos kūdikio gyvybės, – visa tai atrodė dabar kaip tolimas klaikus sapnas, nes per septynerius metus, būdama iš prigimties blaivaus mąstymo moteris, ji įsitikino, kad net baisiausios bėdos gyvenimo vis dėlto nesustabdo, dienos eina kaip ėjusios, ir, jei gebėsi suimti gerai save į rankas, tos viena po kitos plaukiančios dienos gali, didžiai nuostabai, netgi suteikti netikėtų džiaugsmų. Elžbieta ėjo tarsi nesavomis kojomis vien dėl to, kad dabar jai į galvą lindo kuo keisčiausios ir nederamiausios mintys ir abejonės; pavyzdžiui, didžiulis gailestis, kad, nors ir neparodydamas, Jonas Motiejus juk baisiausiai sielojasi atiduodamas Uršulę į vienuoles, nes savo svajonėse visuomet regėjo dukrą ištekančią už kokio padoraus, gerai išauklėto, mokslus baigusio ir tvarkytis mokančio bajoro, su kuriuo susitikus vakarais būtų galima protingai pasišnekėti prie židinio ir malvazijos taurelės ir kuris jų

79 Norvaišų herbas Ašaka (*Kościesza*) – balta strėlė raudoname fone su skersiniu, smaigaliu nukreipta į viršų – šiek tiek primenantis Sapiegų herbą Lapiną (*Lis*) – baltą strėlę raudoname fone su dvigubu skersiniu.

dukrai padarytų sveikų, geros veislės vaikų, kurie augtų ir kuriems būtų galima pasakoti apie kiekvieną augalėlį, apie tai, kaip žmogaus gyslomis ratu sukasi kraujas, apie tai, kodėl kulnas buvo silpniausia graikų didvyrio Achilo kūno vieta, ir apie kitus žinotinus dalykus, ir taip paruošti antrąją savo atskiesto kraujo kartą gyventi pasaulyje, o kartu išbaidyti jam jau ilgus metus ramybės neduodančią mintį, kad iš tiesų anapus mirties nieko nebėra. Einant Elžbietai nerimą kėlė dar viena gėla, bet jau jos pačios, kad – atleisk, Viešpatie, už tokias mintis – galgi yra kur kas daugiau moterų, nei manoma, kurioms iš tiesų geriau dera vienuoliškasis pašaukimas, ir dar neaišku, kaip josios pačios gyvenimas būtų susiklostęs ir ar tik nebūtų buvusi ji laimingesnė, jei anuomet, jaunystėje, pati būtų sumąsčiusi eiti į vienuolyną, nes, nors ir žiauriausiai kankinama, ji niekada nebūtų prisipažinusi balsu, bet turėjo tylomis pasakyti pati sau, kad nei buvimas žmona, nei – dar kartą, Viešpatie, atleisk – netgi savo vaikų motina jai, Elžbietai iš Siedleščinskių Norvaišienei, jei jau ji bus visiškai atvira, jokios laimės jos gyvenimui nesuteikė. Dėl šių šventvagiškų minčių Elžbieta jautėsi didžiausia nusikaltėlė, nusidėjėlė ir nedėkingoji, bet nieko negalėjo sau padaryti – nors Jonas Motiejus buvo puikus žmogus ir visokeriopos pagarbos vertas, ją tikrai nuoširdžiai mylintis vyras, nors po daugelio persileidimų ir mažosios Onos Magdalenos mirties jiems pavyko užauginti dvynius, kurie, dėkui Dievui, dar ne patys blogiausi vaikai ir, jei pasiseks, gal išaugs geri ir garbingi žmonės, iš tiesų, jei reikėtų jai pridėti ranką prie širdies ir prisipažinti tarsi Paskutinio teismo dieną, motinystė jai visą laiką teikė daugiau skausmo nei džiaugsmo. Tie visi persileidimai ir Onos Magdalenos mirtis vien ko verti, ne žmogaus jėgoms atlaikyti, po jų, atrodo, gyvenime neatsigausi, bet atsigauni ir toliau augini tuos nenustygstančius tarsi gyvas sidabras dvynius, dėl kurių vien nuolatinis, dieną naktį nesibaigiantis, iš proto varantis rūpestis: kad tik jiems nieko bloga nenutiktų, kad tik nieko nestigtų, kad viskas būtų sužiūrėta, užrakinta, nukaista,

apsaugota; kad tik nepaskęstų, nenusiplikytų, neužsimuštų, nepasiklystų, nesusirgtų, kad tik viskas, kas jos, Elžbietos, galioje, būtų padaryta ir kad jos vaikams ir jos šeimai nieko nenutiktų. Ir kitų moterų pasakojimai apie visus vargus atperkančią kūdikėlio šypseną jos nėmaž neįtikindavo, nes kai pagaliau tų šypsenų iš dvynių sulaukdavo, jau taip būdavo nusilaksčiusi nuo kojų, kad nuo to jai būdavo, atleisk, Viešpatie, nei šilta, nei šalta, ir apskritai didžiumą šypsenų susirinkdavo Jonas Motiejus, mat tai jis žaisdavo su vaikais ir pasakodavo jiems istorijas, tuo tarpu kai ji beveik nieko nedarė – tik nepaliaujamai ir nepastebimai rūpinosi jais dieną ir naktį, savo gležnose rankose laikydama tris namų kampus. Betgi, gink Dieve, ji negalinti priekaištauti – Jonas Motiejus ją gerbė ir mylėjo, net ir po šitiekos bendro gyvenimo metų vis dar pažvelgdavo į ją ne tik sutuoktinio, bet ir jauno vyriškio akimis, ir ji meluotų sakydama, kad tai jos nė kiek nedžiugino ar neglostė savimeilės; buvo ištikimas, rūpestingas, ūkiškas; padovanojo jai gražius namus, leido tvarkytis savo nuožiūra, samdytis kiek tik reikia tarnų, ir, regis, kitų žmonių akimis žvelgiant, visai pavydėtiname jos gyvenime nieko netrūko. Nieko, išskyrus vieną vienintelį dalyką – kad niekas niekada gyvenime jos nė neklausė, ar ji iš tiesų nori tokio gyvenimo; kad visą savo amželį ji buvo tik svetimų svajonių, svetimų taisyklių ir svetimų sugalvotų pareigų kupinas indas, tiesiog sąžiningai, sandariai ir labai gerai talpinantis tai, ko iš jos, Elžbietos iš Siedleščinskių Norvaišienės, tikėjosi kiti – kad ji būtų klusni dukra, darbšti, meili, neužgožtų pašnekovų, kokia nederama kvailyste neatbaidytų galimų jaunikių, tad geriau daugiau patylėtų nei kalbėtų; būtų paslaugi, įtiktų vyrui, pavydėtinai šeimininkautų, būtų pamaldi ir rodytų kitiems pavyzdį, saugotų savo ir kitų sveikatą, gimdytų sveikus vaikus ir rūpintųsi, kad niekam nieko niekada netrūktų. Darytų tūkstančius gerų ir teisingų darbų, bet tik ne tai, ko geidė jos pačios širdis; o toji keistuolė širdis, reikia pasakyti, kartais užsimanydavo kuo beprotiškiausių dalykų, tarkime, kaip per praėjusias

Kalėdas, visiems taip gražiai išsipuošusiems sėdint prie gausaus stalo gražiuosiuose, jos iš griuvenų prikeltuose Milkantuose, toji širdis ūmai, beveik krauju apsipildama nuo savigraužos dėl tokios šventvagiškos minties, užsimanė, kad nuo jos, Elžbietos, nebebūtų priklausoma jos vyro ir vaikų gerovė, kad nereikėtų prižiūrėti tarnų, besikuičiančių prie šventinių patiekalų virtuvėje, kad nereikėtų atsibusti kitą rytą ir vėl, kaip kasdien, be galo ir be pabaigos rūpintis tais pačiais dalykais – tarnais, kuriems kasdien viską reikia aiškinti iš naujo; išmoningai gardžiais pietumis, kurie vėl bus suvalgyti ir teliks atliekos; švariais patalais, kuriuos vėl reikės skalbti; sidabru ir veidrodžiais, kurie vėl apmūsos ir kuriuos reikės valyti; kambarių kampais, kurie vėl pridulkės. Ji tiesiog ėmė ir užsimanė būti kur nors už tūkstančių mylių nuo čia, kad ir kokiame laivo, plaukiančio į Naująjį pasaulį, denyje, kad ir tarp katorgininkų ar plėšikų, kad ir plaukiančiame į baisių pusnuogių laukinių krantą, ar galų gale pasielgti kaip vyras ir išeiti į karo lauką – kad vietoj to bukinančio nepaliaujamo galynėjimosi su kasdieniu smulkmenų chaosu ir įsismelkusio blogų nuojautų nerimo pajustų tikrą, kraują kaitinantį išlikimo kovos siaubą; ji tiesiog užsimanė nors kartą gyvenime pabūti tuo, kuo dar niekada nebuvo buvusi – tiesiog Elžbieta, Elžbieta be pavardės, be šeimos ir be giminės, ne Siedleščinskių dukra ir ne Norvaišos žmona, Elžbieta be jokių ją tarsi prisisiurbusios dėlės apkibusių pareigų ir be jokio sąžinės graužimo, kad tas pareigas blogai atlieka. Ji nė neabejojo, kad vienuolynai tokioms moterims kaip ji – tinkamiausia vieta dvasios ramybei atrasti, kad juose galima užsidaryti nuo pasaulio, pasiaukoti tik Dievo, bet ne žmonių tarnystei ir atgailauti už tai, kad pristigo jėgų nešti kasdienę krikščioniškų pareigų naštą. Ji tylomis niršo, kad kitados jai pritrūko užsispyrimo ir įžvalgumo pasprukti nuo primestos lemties, bet tų dalykų nepritrūko jos šešiolikmetei Uršulei, kuri ūmai sumanė visiems laikams nusišalinti nuo tos begalinės niekada nesibaigiančios moteriškų pareigų naštos ir užsidaryti

vienuolyne, kur garbins Viešpatį, leis dienas dievobaimingose apmąstymuose, skaitys knygas, šelps pavargėlius ir ramiai sau susens, neatbukinta nesibaigiančios smulkių rūpesčių žinginės, niekada nepajutusi, ką reiškia būti panašiai į nebylų baldą, į kurį kas ką nori, tas tą krauna, kur nori – ten pastumia, ir niekada nepažinusi to pasaulio pabaigai prilygstančio jausmo, kuris apima, kai ant rankų laikai savo mirusį kūdikį; viso to nelemto moteriško likimo, kurio, kol pasaulis bus surėdytas taip, kaip jis surėdytas dabar, neatpirks nė paties geriausio, nė paties kilniausio vyro meilė, ir nieko nuostabaus, kad moterų vienuolynai už tai reikalauja kraičių, nes kitąkart atrodo, kad jokia kaina nėra per didelė, idant išsipirktum moterišką laisvę – kad ir labai ankštą, bet šiokią tokią dvasios laisvę tarp keturių klauzūros sienų.

Šventojo Mykolo Arkangelo klarisių vienuolyno vyresnioji, garbioji motinėlė Konstancija iš Sokolinskių, į moteriškos laisvės dalykus žiūrėjo kur kas paprasčiau: dvasinės laisvės telieka laisvės, bet seserys vienuolyne, pageidautina, turėjo būti kuo labiau užimtos ir, pageidautina, visą laiką – malda, darbais, rankdarbiais ir mokymais, nes duok tik joms laisvę – ir prasideda baisiausia netvarka; nes, niekam ne paslaptis, jos vienuolyne buvo pilna kilmingų panelių iš garsiausių didikų šeimų, tokių, kurios net jo šviesiausiajai didenybei pačiam karaliui prasilenkdamos ne visada kelia duoda, ir kai tos namie lepintos ir popintos panelės pradėdavo rodyti visokius savo nikius ir steigti savo pačių iš namų atsineštą tvarką, tai būdavo ne juokas jas suvaldyti, ir dargi valdant reikėjo atsiminti, kad kai kurios jų, kaip kad Vainaitė ar Chreptavičiūtė, ką ir kalbėti apie pačią panelę Sapiegaitę – nemažų dvarų, iš kurių pajamų vienuolynas gyvena, savininkės, ir pakaktų vieno nelaimingo ašarom palaistyto nusiskundimo, kad šeimos apsigalvotų dėl duotų kraičių, nes šiais laikais su gerais teisininkais bet kokį raštą ar fundaciją galima atšaukti. Ir nors motinėlė Konstancija Sokolinskaitė buvo itin tvirto būdo ir šiaip jau gero ir giedro ūpo vienuolė, kartais ir ji bejėgiškai nuleisdavo rankas,

ir kartais, atleisk, Viešpatie, jai pačiai netgi ateidavo į galvą mintis užsinerti kilpą ant kaklo ir šokti pro bokšto varpinės angą – ypač tomis dienomis, kai prieš kasmėnesinio moteriškojo apsivalymo dienas klarisių vienuolynas primindavo tikrų tikriausią širšių lizdą – tokį pat nevaldomą, įaudrintą ir taip pat pritvinkusį piktų geluonių, mat dėl stebėtino sutapimo, visos seselės kasmėnesinį negalavimą patirdavo tuo pat metu, ir netgi į vienuolyną patekusių naujokių kūnai, iki noviciato gyvenę pagal visai kitokį kalendorių, stebuklingu būdu vos per kelis mėnesius prisitaikydavo prie visuotinio ritmo. Tomis dienomis netgi pati garbioji motinėlė Konstancija Sokolinskaitė vengdavo laikinai išprotėjusių seselių draugijos ir mieliau užsidarydavo savo kabinete prie savojo *Dangiškojo lobyno* rankraščio, kuriame aprašinėjo vienuolyne saugomo Sapiegų Švenčiausiosios Panelės paveikslo stebuklus, ir nuo knygos lapų atsitraukdavo tik tada, kai pamatydavo, kad nuo skalbinių virvės vienuolyno vidiniame kieme jau dingo ir nebeplevėsuoja išskalbti maži tvarsteliai ir drobulėlės, nes buvo įsitikinusi, kad netgi gražusis stebuklingasis jų vienuolyno paveikslas, išgydantis luošius, neregius, paralitikus ir mirtinai sergančiuosius, yra bejėgis prieš mėnulio pažadinamą gyvulišką moterišką gaivalą, dėl kurio netgi romiausios vienuolės ūmai galėdavo iškeikti viena kitą bjauriausiais žodžiais ar net kibti viena kitai į kaptūrus dėl mažiausio niekniekio; ir netgi parklupdytoms tomis dienomis melstis ir prašyti Švenčiausiosios Panelės atleidimo joms užkliūdavo, atleisk, Viešpatie, patsai spindulingas švento paveikslo grožis, tad reikalai tas kelias dienas būdavo gana beviltiški ir seserų tarsi širšių geriau apskritai reikėdavo nejudinti – ir taip iki kito karto. Vis dėlto sunkiausiai surikiuoti sekėsi tas kelias pusamžes seseles, kurios prieš palikdamos pasaulį gyveno ištekėjusios ir turėjo šeimas, mat tosios seserys buvo kupinos per ilgus metus susitvenkusio kartėlio, amžinai nepatenkintos ir dėl įgimto nesugyvenamo būdo nerado sau vietos nei anapus vienuolyno sienų, nei klauzūroje, išskyrus gal tik vieną jų, bet toji romioji buvo ne visai pilno protelio,

priklydusi ir priglausta per karą – tačiau nieko nepadarysi, klarisių vienuolija turėjo į savo tarpą imti ir našles, ir atgailaujančiąsias, bet čia jau nuo vyresniosios priklausė, kiek jų bus, ir ji buvo linkusi priimti jaunas, darbščias, kokių naudingų gebėjimų turinčias paneles iš vidurinio bajorų luomo, nes tosios buvo uolios ir vertino tai, kad pakliuvo į garbingą vienuolyną tarp geriausių šeimų panelių, todėl stengėsi būti klusnios ir kėlė mažiausiai rūpesčių. Lygiai tokios kaip kad štai šioji dabar prieš ją stovinti Uršulė Norvaišaitė, mergaitė iš pažiūros sveika ir skaistaus veido, gerai išauklėta, iš pažiūros guvi ir protinga, ir, pažvelgus į šalia sėdinčius tėvus, matyti, kad šeima padori, ne kokie prakutę išpuikėliai, bet ir tikrai ne elgetos, ką ir kalbėti apie švento atminimo žiauriai nukankintą seserį Dorotą, artimą Norvaišų giminaitę, o tokios istorijos, kai nepaisant giminaitę ištikusios žiaurios lemties šeima vis tiek patiki vienuolynui dukterį, visada labai įkvepia ir gali tapti geru pavyzdžiu kitoms, ką ir kalbėti apie tai, kad tikrai pritraukia naujų novicių. Ir vienuolyno vyresnioji Konstancija Sokolinskaitė, kurios mėsingame, rausvažandžiame veide stigo antakių, bet užtat buvo įsispaudusi nuolatinio geraširdiško džiugesio išraiška, nutarė šeimai mandagiai aprodyti visą vienuolyną, išskyrus, žinoma, pačias klauzūros celes, juk šeima turinti žinoti, kur atiduoda dukrą.

Jonui Motiejui Norvaišai įspūdis liko geras – motinėlė, nors irgi buvo vardu Konstancija kaip ir anoji, kaip diena ir naktis skyrėsi nuo išrankiosios ir išdidžiosios benediktinių vyresniosios, o vienuolynas, nors vis dar buvo atstatomas, atrodė puikiai sutvarkytas, neskurstantis, refektoriumas[80] švarutėlis, biblioteka didžiulė ir įvairi, daržas ir sodelis prižiūrimi, sesuo furtininkė[81] – geros nuotaikos ir noriai atliekanti pareigas; tiesa, paaiškėjo, kad visas tas geras įspūdis kainuoja ir kad Uršulės išlaikymas vis tiek atsieis

80 Vienuolyno valgomasis.
81 Vienuolė, budinti prie vienuolyno vartų ir turinti teisę bendrauti su interesantais iš išorinio pasaulio.

daugiau, nei Norvaiša buvo apskaičiavęs. Elžbietai viskas pasirodė kur kas laisviau ir šeimyniškiau, nei ji atminė iš to laiko, kai pati čia mokėsi globojama tetos Dorotos, nes, nors už lango lygiai taip pat kaip ir jos prisiminimuose čirškė pavasariniai žvirbliai, anuomet mergaitės vis vien buvo kur kas labiau muštruojamos, dabar gi mažosios bajoraitės vienuolyno mokykloje susėdusios sau mokėsi skaityti, tarpais draugiškai pakikendamos ir, atrodė, visai naudingai ir įdomiai leisdamos laiką, ir Elžbietai net širdį suspaudė, nes jos buvo būtent tokio amžiaus, kokia būtų buvusi vargšelė Ona Magdalena, o motinėlė Konstancija pabrėžė, kad mokinukių dabar, ačiū Dievui, netrūksta, nes mokomos ne tik Šventojo Rašto tiesų, bet ir kitą pamaldžią lektūrą skaityti, ir rašyti, ir sąskaitybos, ir dailiai siuvinėti, ir peltakiuoti, ir lotynų pagrindų, ir netgi truputį prancūziškai, nes viena iš seserų gana gerai mokanti šią kalbą, o juk ne paslaptis, kad šiandien karaliaus dvare jokios karjeros nepadarysi be prancūzų kalbos, ką ir kalbėti apie tai, kad visas jos didenybės karalienės Marijos Liudvikos fraucimeris[82] išimtinai tik ta kalba ir šneka – pati įsitikinusi tuo prieš dvejus metus, kai jos didenybė lankėsi Vilniuje, na, bet jeigu ir ne kiekvienai lemta tapti dvaro savante[83], tai iš savo patirties ji galinti pasakyti, kad bent jau Vilniuje vis dažniau kilmingi vyrai ieško nuotakų, su kuriomis būtų galima pasikalbėti ne tik apie valgį, kaspinėlius ir ūkiškus reikalus, bet ir apie subtilesnius gyvenimo dalykus. Uršulei kažkokios mažės ar vedybų reikalavimai mažiausiai rūpėjo, mat jai tiesiog žadą atėmė išvydus Švenčiausiosios Dievo Motinos paveikslą bažnyčios altoriuje, nes tokio grožio, apsagstyto tokia daugybe stambiausių deimantų, nusėto įvairiausiais rubinų, smaragdų, safyrų ir ametistų

82 Taip Abiejų Tautų Respublikoje vadintos rūmų damos, terminas kilęs iš vokiško žodžio *Frauzimmer*, reiškiančio „damų kambarys“, atkeliavusio kartu su Habsburgų dinastijos karalienėmis.

83 *Savante* (*pranc.*), *sawantka* (*lenk.*) – taip XVII a. Abiejų Tautų Respublikoje vadintos išsilavinusios, meną ir literatūrą išmanančios, intelektualinių ambicijų turinčios aukštuomenės moterys.

papuošalais, apkarstyto tiek perlų ir koralų vėrinių, kad, atrodė, jokio karo niekada nė nebūta, ir taip žėrinčio altoriaus žvakių šviesoje, ji niekad lig tol nebuvo mačiusi, bet viską būtent taip ir įsivaizdavo savo svajonėse ir tarėsi truputėlį, bet tik mažytį truputėlį pati esanti panaši į paveiksle pavaizduotą Švenčiausiąją Panelę, tad neabejojo, kad tik laiko klausimas, kada jos pačios, naujai iškeptos šventosios, atvaizdas vieną gražią dieną pakibs šioje pačioje bažnyčioje. Ir visa apsiašarojusi iš laimės ir jaudulio Uršulė maldaujamai pažvelgė į tėvą, motiną ir džiugiąją vienuolyno vyresniąją, jei viskas laimingai susiklostys, galbūt netrukus tapsiančią jos naująja motinėle, ir suaugusiųjų trijulė negalėjo nesusigraudinti matydama tokį jausmingą jaunosios panelės pamaldumą, tad garbioji motinėlė Konstancija Sokolinskaitė net užbėgdama pati sau už akių pradėjo lenkti pirštus ir skaičiuoti, kad štai turime balandį, dar gegužė, birželis, liepa, rugpjūtis... ir nors paprastai nuostatai novicės probacijai reikalauja skirti ne mažiau kaip šešis mėnesius, idant, be kita ko, būtų įsitikinta, ar panelė kartais netyčia, gink Dieve, į vienuolyną skreite neatsinešė pavainikio, ji esanti tikra, kad mielos panelės Uršulės iš Milkantų Norvaišų atveju to visiškai neprireiks ir, truputėlį sutrumpinus probaciją, įvilktuves būtų galima surengti per Švenčiausiosios Mergelės Dangun ėmimo šventę, nes juk kaip būtų gražu ir prasminga, ir visi trys linksėdami galvas sutiko, kad tikrai gražu ir prasminga, o Uršulė taip apsidžiaugė, tarsi per ateinančią Žolinę ir ji bus gyva paimta dangun gyventi amžinojo gyvenimo.

Tad po neilgų pertraktacijų[84], dar kelias dienas trukusio zujimo pirmyn atgal Šventojo Mykolo Arkangelo gatve tarp Delamarso namų ir klarisių vienuolyno visi reikiami popieriai ir ketinimų pasižadėjimai buvo pasirašyti, jų nuorašai surašyti į silvą, būtiniausia manta Uršulei sukrauta ir ji – paskutinį kartą savo gyvenime, jei viskas gerai seksis, jei išlaikys ir probaciją, ir noviciatą, – vilkėdama

84 Derybų (*vulg. lot.*).

pasaulietės drabužius, tą pačią žydrąją suknelę, vis dar be pasmanterijų, tik dabar su vėl prisiūta olandiškų nėrinių apykakle, skambant vidurdienio varpams išėjo į gatvę: kad nueitų tuos tris šimtus žingsnių iki vienuolyno vartų, iki vartų, kurie, jei viskas bus gerai, užsivers ir visiems laikams atitvers ją nuo pasaulio iki pačios jos žemiškojo gyvenimo pabaigos ir taps laikinu prieangiu amžinam dangiškajam gyvenimui. Uršulė išėjo lydima tėvo Jono Motiejaus Norvaišos ir motinos Elžbietos iš Siedleščinskių, bet ne brolio Kazimiero, kuris jautėsi taip išduotas ir apleidžiamas, kad, paprašytas palydėti seserį į vienuolyną, išraudo tarsi burokas ir tepasakė „gali ir negrįžti, man tokios durnės nereikia“, taip užsidirbdamas pirmąjį savo gyvenime skambų tėvo antausį ir tarsi tulžimi apnuodydamas tuos tris šimtus dvynų žingsnių vienuolyno vartų link, kuriuos lydėjo žvirblių čirškimas, sprogstančių pumpurų kvapas ir gašlūs kelių jaunikaičių žvilgsniai, mintyse dreskiantys žydro aksomo suknelę nuo tos taip pasitikinčiai į šventybę žingsniuojančios, avietėmis dvelkiančios šešiolikmetės rimtuolės, besikilnojančia krūtine ryjančios ašaras dėl brolio nejautrumo. Antausis taip seserį išlydėjusiam Kazimierui tarsi pikta lemiantis antspaudas paženklino tą dieną, kurios nelaimės dar tuo nesibaigė, nes kai Norvaišos pagaliau po kelių valandų, atsisveikinę su Uršule ir prisaikdinę ją, svarbių svarbiausia, jei kas nors nepatiks ar bus per sunku, ar jei tik jausis ne savo vietoje, nesilaikyti prisirišus ir nebijoti apsigalvoti, o duoti žinią ar išsiprašyti namo, nes tai juk tik probacija, o dar ne jokie ne įžadai, grįžo į Pilies gatvę, prie bromos juos pasitiko išblyškęs tarsi popieriaus lapas Delamarsas. „Tik neišsigąskit, nežinau, kaip čia atsitiko, bet ponaitis Kazimieras, atrodo, bus susimušęs su žakais[85]“, – tarė prancūzas, imdamas bičiulį už rankos, apkabindamas jo žmoną per pečius ir vesdamasis juos į antrą savo namų aukštą, kur svečių miegamajame skeryčiojosi iškviestas gydytojas, su vandens dubenimis lakstė tarnai, o lovoje

85 Taip XVII a. Abiejų Tautų Respublikoje miestiečių buvo pravardžiuojami studentai.

be sąmonės, paplūdęs kraujais ir neatpažįstamai suknežintu veidu gulėjo Kazimieras Norvaiša. Jonui Motiejui pamačius tą vaizdą tiesiog pakirto kelius, tarsi tą akimirką pagaliau būtų suvokęs į Milkantus užklydusio bepročio pranašystę apie visą gyvenimą tuščiai perėtą kiaušinį, nes ką gi daugiau galėjo pagalvoti žmogus, tą pačią dieną atidavęs vienintelę dukrą į vienuolyną, o vienintelį sūnų radęs begulintį mirties patale?

VIII

Kai Kazimieras antausio nutvilkytu žandu kaip kulka išlėkė iš Delamarso namų, jam tik norėjosi eiti kur akys veda ir visai nevyriškai balsu verkti ir labiausiai dėl to, kad tą akimirką jam visi aplinkui pasirodė galutinai pablūdę ir jis jautėsi visiškai bejėgis prieš tą visuotinę beprotybę. Iš tiesų tai jam reikėjo skelti antausį Uršulei, kad toji atsipeikėtų ir pagalvotų, ką daranti, pripuolus papurtyti ūmai savo nuostatą pakeitusią motiną už pečių, kad toji vėl prieštarautų ir vėl mėgintų savo moteriškomis gudrybėmis išmušti Uršulei vienuolystę iš galvos, kad ką nors sugalvotų, ir... ir... jis nežinojo, ką būtų turėjęs padaryti tėvui, kad jis atsipeikėtų, tėvui, kurį širdies gilumoje dievino, tad dievinamam tėvui juk neskelsi nei antausio, nei pripuolęs jį supurtysi, jį galima tik besąlygiškai garbinti, ir todėl sulaukti iš jo antausio buvo baisiau nei kad būti vietoje nutrenktam žaibo. Kazimierui gatvės plaukė prieš akis nuo

susitvenkusių ašarų, mat tas antausis, jis puikiai žinojo, tebuvo ilgus metus trukusio, įsenėjusio tėvo nusivylimo sūnumi išdava – nusivylimo, kad Kazimieras per lėtas, per vangus, neuolus, neguvus, negabus, niekuo neužsidegantis, nieko neuždegantis, niekada nesugebėsiantis vesti į jokius mūšius paskui save kitų nei pasiaukojamai sekti paskui kitus, toks amžinai viskuo abejojantis, pašaipus, mirties bijantis liulantis drebutis, kurio vienintelė svajonė iš tiesų tebuvo kada nors tapti tokiam kaip jo tėvas, bet juk tai buvo neįmanoma, nes to žmogaus galvoje juk tilpo ištisos enciklopedijos, ką ten enciklopedijos – ištisos enciklopedijų bibliotekos, jis buvo išmintingas ir kilnus visais gyvenimo atvejais, juk vien pakako pažiūrėti, kaip jis tvarkosi su savo žmonėm, ar tai būtų kumečiai, ar lažininkai, – nenuolaidžiaudamas, griežtai, betgi teisingai ir maloningai, taip, kad prieš jį ne iš papročio, o iš nevalingos pagarbos visi nusikeldavo kepures, net tas šlykštynė girtuoklis Tarvydas, kad ir springdamas, lenkėsi jo tėvui ir niekada neleisdavo savo liežuviui atsirišti jo akivaizdoje; arba štai, kai buvo pasikviestas tas beprotis Bonifacas Kūčių vakarienės, tai net ir nevisprotis visą vakarą tėvo akivaizdoje sėdėjo kaip styga ir kaip užsuktas porino savo istorijas, nes jo tėvo tiesiog nebuvo galima negerbti ir jo akivaizdoje derėjo elgtis padoriai netgi bepročiui, toks tatai žmogus yra jo tėvas, kuriam iš tiesų gyvenime nepasisekė tik dėl vieno dalyko – kad įpėdinis nė jo puspadžio nevertas ir niekada jam neprilygs. Jis buvo tikras, kad jei Jonas Motiejus būtų paklausęs, jis būtų gebėjęs paaiškinti, jog bet ko imantis jam rankos nusvyra ne tik dėl to, kad yra tvirtai įsitikinęs, jog stenkis nesistengęs nėra jokios prasmės, vis tiek visus kirmėlės suės, bet ir dėl to, kad, ko besiimtų, jam nusvyra rankos nuo suvokimo, kad ir ką darytų, kad ir kaip stengtųsi, niekada nebus nė perpus toks šaunus ir pagarbos vertas kaip jo tėvas. Kazimieras buvo tikras, kad Jonas Motiejus būtų supratęs, atleidęs, bet ir susirūpinęs, ir ieškojęs būdų, kaip įžiebti sūnui tą neberusenančią ugnelę, tad kištų jam

tinkamas ir pamokomas knygas, imtų į nesibaigiančias medžiokles ir naudingas keliones, bandytų jį išmintingai kalbinti ir nuteikti, pradėtų švelniai, nepastebimai brautis į tokius Kazimiero minčių brūzgynus, kuriuose jis ir pats pasiklysdavo ir iš kurių tik jis pats privalėjo rasti kelią lauk, bet pabandyk tai paaiškinti tėvui, žmogui, įsitikinusiam, kad niekada nėra padėties be išeities, kad viską galima įveikti sveiku protu ir kad sudėtingiausiai supainioti dalykai iš tiesų yra labai paprasti. Jis buvo tikras, kad su Jonu Motiejum apie daugybę dalykų nebūtų gebėjęs pasišnekėti – mat tiek daug jo minčių buvo žemos, purvinos ir menkos, nedarančios jokios garbės tokio kilnaus bajoro sūnui, nes negi galėjo, žiūrėdamas į akis, su tėvu pasikalbėti apie tą dalyką, kurį padarė Bilevičiui ir Barauskui prieš išvažiuodamas iš Milkantų, kai vieną sekmadienį Varniuose jų arkliams į kibirą šliūkštelėjo gerą pusbonkį šunobelės nuoviro, tokio stipraus, kad ir arklį paveiktų, negana to, buvo besusitaręs su smuklininko mergaite, kad to paties įpiltų Mikalojui ir Samueliui į alų, nes pamanė, kad būtų geras atpildas, jei visų akivaizdoje miesto aikštėje su trenksmu apsitriestų ir arkliai, ir jų raiteliai, mat buvo girdėjęs, kad šunobelė veikia liuosuojančiai, bet, bėda, neapskaičiavęs nuoviro stiprumo ir dar gerai, kad pats buvo šalia ir pamatė, kai dvesiantys žirgai pradėjo klupti agonijoje, ir tą pratisą graudų žvengimą dar ir dabar kartais prisimindavo, visa laimė, kad spėjo atšaukti savo mažąjį smuklės sąmokslą, tai negi jis galėjo apie šitai kalbėtis su tėvu?

Ir čia apsiašarojęs Kazimieras ūmai įsikniaubė į kažkieno baltus levandomis ir mira kvepiančius marškinius ir į juodu plonu milu aptemptą kietą petį ir nė nespėjo atsitokėti, kaip tas kažkas jį dar ūmiau pastūmė, ir pastūmė taip, kad jis atbulas skriete nuskriejo keletą žingsnių, koja užsikabino už išklibusio medinio šaligatvio lentgalio ir aukštielninkas visu ūgiu plojosi tiesiai į paplavų ravą, apsuptas tiesiog pašėlusio nepažįstamų vyrukų kvatojimo, drebinančio visą jam dar nematytą skersgatvį, kurio viduryje, tiesus

tarsi įkaltas, vieną ranką įkišęs į siaurutėlio juodo milo durtinio kišenę, kita pasirėmęs juodmedžio lazda sidabriniu galu, visiškai nesijuokdamas, tik klausiamai pakėlęs antakius vidurkaktyje ir žvelgdamas – nesuprasi, su dygia pašaipa ar su visai nešvelnia užuojauta, – stovėjo vienintelis pažįstamas veidas – procesijos faunas, obuolio valgytojas, filosofijos bakalauras ir būsimasis retorikos meno licenciatas[86] Jonas Kirdėjus Birontas, kuriam savo liūdnų minčių ir miesto gatvių tankmėje pasiklydęs Kazimieras ką tik užsižiopsojęs iš visų jėgų rėžėsi tiesiai į petį. Akimirkos akimirką Kazimieras pagalvojo, kad jei visa tai būtų buvęs sapnas, tai būtų pats metas dabar pabusti; bet ne, tai nebuvo joks sapnas, nes keturi sėbrai toliau sau kvatojosi, Kazimieras jautė, kad kelnių užpakalis persismelkęs paplavų drėgme, o ant kaktos kažkas prilipę, ir plaštaka jis nusibraukė papuvusią ropės lupeną, to obuolio valgytojo lūpų kampučiai pradėjo vieptis į neabejotinai niekinančią šypseną, ir Kazimieras suprato: dabar arba niekada, jis turįs parodyti, kas esąs ir ko vertas, todėl spriegė atgal ant abiejų kojų ir lėtai lėtai, kad net buvo galima girdėti čirpčiojant žvirblius, žvelgdamas į jį graužtus mėčiusiam pašaipūnui tiesiai į akis, kiek drebančiomis rankomis, taip pat tykiai, lėtai ir neatitraukdamas žvilgsnio, vienu truktelėjimu išlupo šaligatvio lentigalį su gale styrančiomis parūdijusiomis vinimis ir, kaip jį Milkantuose buvo mokęs tėvas pratimų metu, iškėlė nei per aukštai, nei per žemai, o kaip tik taip, kad galėtų smogti žaibiškai, netikėtai ir nelauktai, bet nieko nespėjo, nes ūmai į pabaidytų žvirblių čirškesį įsiterpė metalinis caksėjimas, ir iš pašaipūno žvilgsnio bei nutilusio jo bendrų juoko suprato nebesąs pagrindinis veikėjas šitoje paplavų skersgatvio tragikomedijoje. Skersgatvio gale pasirodė kita gauja – tų, jau matytų, plikai skustų, su žiponais, sujuostais keistai išsipūtusiomis

86 XVII a. antroje pusėje Vilniaus universiteto teikiamas mokslinis laipsnis, aukštesnis už bakalauro, bet žemesnis už daktaro, maždaug atitinkantis dabartinį magistrą (magistrais tuo metu vadinti humanitarinių mokslų daktarai).

juostomis, su riestanosiais metalinėmis pasagėlėmis kaustytais auliniais, ant kaklų užkabintais dideliais rožančiais ir škaplieriais, ir jų buvo vienas, du, keturi, devyni, ir jie visi persižegnojo vienu metu; ir nereikėjo didelio proto suprasti, kad tie devyni yra prieš tuos keturis ir pašaipųjį obuolio graužiką, taigi iš viso – penkis, taigi iš viso – šešis, nes Kazimierui nereikėjo daugiau nė akimirkos suprasti, kad trečio išėjimo iš skersgatvio nėra, yra tik du jo galai, kurių viename – tie besižegnojantys skustagalviai, o kitame – tie besityčiojantys ilgaplaukiai plevėsos, ir dabar jau niekur nesidėsi, čia Vilnius, čia reikia žengti tą vieną žingsnį, anų su rožančiais, aišku, daugiau, bet jis nė nebesvarstė, nes ir taip aišku, kad tegul tieji penki jį apmėto kuo nori, apspjaudo ar išjuokia, bet tą žingsnį jis žengė, nes nė už ką nenorėjo būti toje pačioje pusėje su tais dumblais kaip du dumblo lašai panašiais į Bilevičiuką su Barauskiuku, ir tą žingsnį jis žengė, ir dabar jie buvo jau šešiese. „Dabar saugok galvą“, – tepasakė jam procesijos faunas, ir jo balse, kuris nuskambėjo kimiai, murkiančiai, bet be galo jaudinančiai, Kazimieras išgirdo kažką netgi panašaus į rūpesčio gaidą, bet toliau nebuvo laiko nei grožėtis, nei galvoti, nes Norvaišaitis labai mikliai suprato, kad anaiptol ne dėl mados tiems ilgaplaukiams dabitoms buvo reikalingos lazdos ir kodėl anųjų skustagalvių juostos išsipūtusios, mat klaikiai bliaunant iš po tų juostų buvo ūmai ištraukti tikri geležiniai lenciūgai, kokiais rišamos karvės, ir Kazimieras mintyse padėkojo Dievui turįs tą šaligatvio lentgalį su dviem vinimis, bet ir dėkoti nebuvo daug laiko, nes toliau tereikėjo dairytis, kad kokia iš visų jėgų išsukta grandinė neišmaltų dantų, nes viena jau skaudžiai grybštelėjo jam šoną, bet tieji, kurių pusėn jis stojo, nė nesidairė, o tiesiog meistriškai tvatino lazdom žiponuotuosius, faunas pasišokėdamas spyriais talžė aniems į krūtines, jo draugai neatsiliko, faunas išsisukęs žiebė sidabriniu lazdos galu vienam iš skustųjų tiesiai į galvą ir paleido kraują, bet į jo vietą iškart stojo kitas ir dar vienas iš nugaros, kurio grandinės galas jau skriejo

tiesiai į galvą faunui, ir nebuvo čia ko galvoti, Kazimieras apsuko savo lentgalį taip, kad vinys nekliudytų, žiebė tam užnugariniam su lenciūgu ir jį iškart patiesė; išgelbėtas faunas atsisuko ir suokalbiškai mirktelėjo, ir Kazimieras atmušė dar dvi grandines ir vieną spyrį, o trečios nebespėjo, ir paskutinis vaizdas, kurį jis pamatė, buvo nuo visų penkių jo plaštakos pirštų penkiomis taisyklingomis vienodomis srovelėmis tekantis kraujas, ir tik tada suprato, kad tas kraujas plūsta iš praskelto smilkinio ir kartu su juo taip pat greitai išteka paskutinės likusios jėgos.

Jonas Kirdėjus Birontas nusišluostė iš nosies bėgantį kraują, bet labiausiai, tiesą sakant, jam buvo gaila naujų, džiovintomis levandomis ir iš vieno kanauninko pirkta nušvilpta mira iškvepintų ir pirmą kartą užsivilktų marškinių, nes visa kita ir jam, ir jo sėbrams buvo nebe pirmas kartas, o štai nauji marškiniai gatvinio krikšto neatlaikė, bet muštynės buvo baigtos, ir jis niekinamai spyrė šalia besivoliojančiam pridaužytam Moralinės teologijos katedros nuopisai, iškruvinusiam jo marškinius. Jo bičiuliams irgi kliuvo, bet vis dėlto pergalė buvo jų, kad ir su savo lazdom prieš jų piemeniškas grandines, bet vis tiek penkiese prieš devynis – tai šis tas, ak, tiesa, gi buvo dar tas vaikigalis, taigi, šešiese, o, beje, kur jis, po velnių, tegul tik pabando! Ir įsiutęs Birontas pasilenkė ir griebė to vaikigalio iš rankų paleistą lentgalį su vinimis ir pasuko jį taip, kad vinys kliudytų, ir iš visų jėgų žiebė į akį vienam iš tų atsitraukiančių skustagalvių, nes tasai taikėsi padaryti šlykščiausią gatvių muštynėse įmanomą dalyką, kurio net baisiausios griuvėsių padugnės be rimto reikalo nedarydavo, – pasikėlęs žipono skvernus sagstėsi klyną ir ruošėsi apšlapinti kraujo klane be sąmonės gulintį Kazimierą. Jono Kirdėjaus nejaudino pasigirdęs skerdžiamas draugų paskubomis tempiamo šalin suluošintojo klyksmas, nes jis buvo įsitikinęs, kad su tokiais tamsumos gaivalais galima tik taip ir kovoti, jokie čia sentimentai ar argumentai nepadės, nes jie supranta tik jėgą, bet užtat jam neįprastai sugnybo širdį ir jis

atsigręžė dar kartą pažiūrėti į aukštielninką gulintį Kazimierą, po velnių, kuriam gi ne daugiau kaip šešiolika, po velnių, gi Antanui Jeronimui dabar irgi būtų buvę apie tiek, ir šito vaikigalio tėvai tai turbūt gyvi, jo negalima čia taip palikti, kas, jei jis dar vis dėlto gyvas, juk jis turbūt turi motiną, ir kas atlaikytų tos motinos žvilgsnį, jai sužinojus, kad be priežasties paliko niekuo dėtą jos vaiką taikos metu nukraujuoti vidury gatvės? Ir Jonas Kirdėjus Birontas, pats savęs nekęsdamas už tokį minkštakūniškumą, mostelėjo Andriui Choleckiui, kad padėtų partempti be gyvybės ženklų tysantį jaunuolį namo, nes, jam regis, šisai gyvena kažkur Pilies gatvėje ar bent jau ten trynėsi, jei atmintis jo neapgauna, jis beveik atsimena, kur tiksliai jį matė, tiesiai priešais katrą langą, ir, jei susuptų jį į apsiaustą, vengiant didžiųjų gatvių ir nesutikus sargybinių, jį būtų galima ten nugabenti, aišku, tikintis, kad jaunikLis, jei tik atsigaus, neprasižios, nes ta išmušta Boreikos, ar kuo ten jis vardu, akis tai dalykas rimtas, vėl reikalas gali pasiekti akademijos rektoriaus teismą[87], ir jei tebebūtų gyvas velionis vyskupas Zaviša, išsuktų jį viens du, o dabar pakibusi ir jo Vilniaus vyskupui paaukota renta, nes kapitula niekaip neišsirenka naujojo vyskupo, ir dabar nepalankus metas, ir visą reikalą keičia tas prašalaitis, nes jis juk ne joks studentas, ir čia jau nebe universiteto vidaus reikalas, ir per jį galima atsidurti magistrato teisme, bet ne, velniop viską, palikti čia jį nusibaigti irgi negalima.

Bromos vartus atrakinusi Delamarso tarnaitė išsižiojusi prarijo graudulingą Bironto pasakojimą, kad ir jis, ir jo kolega Andrius, ir šisai jaunuolis, kurio vardo jie nežiną, tebuvo niekuo dėti atsitiktiniai praeiviai, pakliuvę į gatvės muštynių sūkurį skersgatvyje prie Subačiaus vartų, ir kad tasai prieš prarasdamas sąmonę spėjęs išlementi, kur gyvena, ir ar tikrai pataikyta čia, pas jo šeimą ar globėjus; ir ne juokais išsigandusi tų kruvinų jaunuolių, iš pažiūros

87 Pagal karališkąją savivaldos privilegiją Vilniaus universiteto studentų nusižengimai buvo sprendžiami ne miesto, o vidiniame universiteto teisme.

neabejotinai akademijos studentų, ir vienas jų, o Viešpatie, tikras gražuolis, o taip sumuštas, kitas irgi labai stotingas ir tokių gerų liūdnų akių, tikrai, kokios gražios jo akys, vadinasi, tikrai tiesą sako; ir ji išraudusi tesugebėjo išlementi tuoj pakviesianti namų šeimininką, garbųjį poną Delamarsą, nes Kazimiero tėvų kaip tik nėra, nes jie išlydėję dukrą, ponaičio seserį, kuri stoja į klarisių vienuolyną; ir tarnaitei nesukėlė nė mažiausio įtarimo, kodėl įstūmę jai į glėbį Kazimierą šiuodu geradariai gelbėtojai atsitiktiniai praeiviai skubiai dingo, nė nelaukdami namų šeimininko. „Jeigu į klarisių vienuolyną, tai, man regis, aš tą jo seserį šiandien mačiau, saldutė..." – tarstelėjo jiems nutolus Andrius, kurio praskelta lūpa ir sumuštas raudonas veidas jau pampdamas pastebimai tino, bet Jonas Kirdėjus jį užčiaupė, sakydamas, kad reikia visiems susirinkti ir sutarti, kokios istorijos jie laikysis, mat priešingu atveju gali nutikti taip, kad vienintelis saldus dalykas, kurio jiems teks ragauti, bus kalėjimo rūsio duonelė.

Kitos dvi savaitės, Norvaišoms prarijusios pačias liūdniausias jų gyvenime Velykas – kokia gi gali būti Viešpaties Prisikėlimo stebuklo šventė, kai tavo vaikas nebeatpažįstamai, dvigubai sutinusia sužalota galva guli neprisikeldamas mirties patale, ir koks gi gali būti velykinis džiūgavimas, kai visą laiką reikia klausytis kažkokių šėtonų apnikto vaiko kliedesių ir dejonių, – buvo pačios keisčiausios Kazimiero gyvenime, bet prabėgo labai greitai, tarsi dvi dienos. Keisčiausia, kad Kazimieras viską puikiausiai matė – matė tėvus, matė save Delamarso namų antro aukšto kambaryje, tik kažkaip keistai, tarsi iš palubės, bet užtai nieko nebeskaudėjo; matė gydytoją, kuris pasipiktinęs skeryčiojo rankom, ir matė Delamarsą, kuris, užsijuosęs odinę fuzoriaus prijuostę, kažką labai susijaudinęs kalbėjo prancūziškai, bet Kazimieras galėjo galvą guldyti, kad suprato viską žodis žodin, ką tasai šneka, nors prancūzas skiedė visiškas nesąmones, ak taip, kažką panašaus į „atleisk, vaike, bet sakydamas, kad noriu įdėti šypseną tau veidan, visai ne tai turėjau

galvoje", žodžiu, sapaliones kažkokias ir tiek, ir paskui staiga jam taip dūrė kažkuo į žandą, kad bėgdamas nuo pašėlusio skausmo Kazimieras turėjo kaip žaibas nerti žemyn ir keistai matė, kaip jį kažkas tarsi užsiuva, jis buvo tikras, kad matė sidabrinę adatą ir šilko siūlą, ir toliau liko tiktai nesibaigiantis karštis, tamsa ir skausmas. Ir tada ūmai jis atsibudo, sprendžiant iš šviesos už lango, per patį priešaušrį, nes tik priešaušrio metu Vilniuje būna tokia tanki vaiskuma, kurią tarsi užuolaidą galima skleisti rankomis, atsibudo pažadintas keisto tylaus garso, kuriame pynėsi rupūžės kurkimas ir pratisas varno karkimas, ir pamatė ant praviro lango palangės brėkšmoje tupintį keisčių keisčiausią padarą su varno ar gaidžio sparnais, driežo uodega, šlykščiu tarsi kalakuto kaklu ir didžiule pasišiaušusia juoda kaltūnuota galva, kurią tuoj pat atpažino, todėl visai nebijodamas, o veikiau nuoširdžiai nustebęs pašaukė jį Bonifaco vardu. „Esu vardu Brrrrrrrruno, bet kaip pavadinsi, taip nepagadinsi, visa tai tėra tušti vardai ir vadink mane nors karalaičiu, nors šventuoju vyskupu, vis tiek niekas čia negali man pažiūrėti į akis", – kurkdamas ir įnirtingai rakinėdamas sau juodai mėlyną posparnį skundėsi padaras. „Smilko, smilko, išrūkyt nori, kiša rūtas, kryžius kiša – man! kryžius! jie! purrrrrr! – ogi tiek nedaug tereikia, kad galėtum pažiūrėt man į akis, gali paklaust savo tėvo, visai nedaug, bet tas tavo draugas tai dar nežiūrėjo, brrrrrrrr, aš pats bijau jam į akis pažiūrėti!" – kurksėjo Bruno pats iš savo sąmojo ir pradėjo kišti galvą po sparnu tarsi taisydamasis miegoti ir nė nenorėjo girdėti Kazimiero prašymų, kad leistų jam pažvelgti į akis, vis tiek jau matęs jį ne kartą, ir Kazimieras gi ne toks kvailas ir supranta, kad jis ne šiaip sau čia nutūpė ant palangės. Bruno, Bonifacas, ar koks bebūtų tikrasis jo vardas, dabar jau maivėsi ir kurkčiojo tik dėl akių, todėl paklausė Kazimiero, į kurią jo akį tasai norįs pažvelgti, mat jojo akys – skirtingos ir pro jas matyti skirtingi dalykai, vienoje jis pamatytų, kaip viskas yra, o kitoje – kaip viskas yra iš tikrųjų, ir į pastarąją tikrai geriau nežiūrėti, nes

po to, tiesą sakant, galįs visai nebenorėti atsibusti. „Į abi“, – neatlyžo Kazimieras, sakydamas, kad jis toks vienišas, toks beviltiškai vienišas, jog jam nebesvarbu, ir Bruno gynėsi, kad nuo vienatvės tas neišgydys, taip, padės ją suprasti, bet paskui galįs likti visam gyvenimui žvairas, nes kelio atgal jau nebebūna.

Atsibudęs Kazimieras žinojo tik viena – jo vienatvė baigsis tik tuomet, kai atsiras nors viena gyva būtybė, kuriai jis galės papasakoti, ką matęs ir supratęs to padaro su Bonifaco galva, Bruno, ar kaip jis ten vadinasi, akyse, o matė jis tokius dalykus, kad buvo tikrų tikriausias – jo vienatvė bus amžina. Ir buvo tikras, kad jo tėvas, jei ir kada žvelgė tam padarui į vieną ar abi akis, tai išvydo ten visiškai kitokius dalykus nei tieji, kuriuos matė Kazimieras, tuo tai jis buvo tikras visiškai ir be jokių abejonių. Kaip ir buvo visiškai tikras, kad po tos akistatos neliko žvairas, nes tą patvirtino jam veidrodis, kai jis įdėmiai apžiūrėjo gyjantį savo veidą, kuris mainėsi vaivorykštės spalvomis, kuriame raukėsi pavojingai, visai visai ties smilkiniu, grandinės prakirstas antakis ir kairiajame skruoste puikavosi gana didelis, gana riestas šilko siūlais susiūtas randas, atrodantis visai kaip pašaipios kreivos šypsenos duobutė. Tai ją apžiūrėjo Delamarsas, sveikstančiam Kazimierui paaiškinęs, kad ne juokais susikivirčijo su gydytoju, siūliusiu laukti, kol žaizda sugis savaime, kadangi buvo pavojingai atvira ir nesusiūta grėsė užkratu ir karštine, tad jis susiuvęs, kaip kad siūlo tokiais atvejais daryti karaliaus kariuomenės medikai, o ne tas šundaktaris barzdaskutys, ir, ačiū Dievui, Kazimieras galįs manyti laimėjęs savo pirmąjį mūšį. „Gal papasakosi, dėl ko susimušei?“ – paklausė Jonas Motiejus ir vėl Kazimieras jam negalėjo to papasakoti, nes balsu ištarus žodžius viskas būtų nuskambėję pernelyg kvailai – atsitrenkimas į nepažįstamą bajorą, gėdingas krytis į paplavas, dvi gaujos, kurių vienos pusėn jis stojo be jokios protingos priežasties, tik norėdamas padaryti tuščią įspūdį, ir žiaurios muštynės lazdomis ir grandinėmis, kurių pabaigos jis neatsimena, – tai negi tatai

protingo suaugusio bajoro elgesys ir negi jis tai galėjo papasakoti tėvui? Todėl pasitenkino pasakęs, kad, užklydęs į nepažįstamą skersgatvį, visai netyčia pateko į kilusias muštynes, kliuvo ne tik jam, bet ir keliems kitiems niekuo dėtiems praeiviams, ir toliau nieko nebepamenąs, tik tiek ir nieko daugiau, kaip Dievą myli. „Kodėl gi tau nepapasakojus, kaip viskas buvo iš tikrųjų", – neatlyžo tėvas, ir čia Kazimieras kažkodėl įsiuto, užsiplieskė ir atrėžė, kad kodėl gi tėvui verčiau nepapasakojus apie tą padarą ant palangės, tą pusiau paukštį, pusiau driežą su durnelio Bonifaco galva, nes jei jau norisi atvirauti, tai labai prašom, galima paatvirauti ir apie tai. „*Une rencontre*[88] su bazilisku... tokiame amžiuje... ankstokai..." – sumurmėjo Delamarsas, o Jonas Motiejus pastebimai sunerimęs susimuistė, bet tuoj pat atgavo savitvardą ir pasakė, kad visa tai tėra pramanai, baisi pasaka mažiems vaikams gąsdinti apie gaidžiui ir gyvatei susikergus iš kiaušinio išsiritusį baisuoklį, neva gyvenantį Vilniaus rūsiuose ir požemiuose ir žvilgsniu galintį nužudyti žmogų, bet tai, kaip minėta, tėra pasaka, nes bazilisko egzistavimas mokslu neįrodytas, o pasakojimai apie tai, kaip eidamas pro kokio rūsio angą kažkas ūmai neva kritęs negyvas nuo to bazilisko žvilgsnio, yra veikiausiai lengvai paaiškinami kokiais susikaupusiais nuodingais garais, atsilupusiomis šaligatvio plytomis, už kurių žmonės užkliuvę prasiskelia galvas, įsisenėjusiom ligom, staigiais apopleksijos smūgiais ar galybe kitų sveiku protu paaiškinamų priežasčių, tik jau ne žudančiais nesamų baidyklių žvilgsniais, tikrai ne, dėl to galįs būti ramus. Juokingiausias dalykas, kad tamsuomenė ne tik tiki baziliską esant, bet ir kad jį galima nubaidyti aitriu rūtų kvapu, kad kaip visos šėtono išperos jis bijosi kryžiaus ir kad sunaikinti jį galima atkišus veidrodėlį, mat tada jis pats nugaiš nuo pragaištingo savo paties žvilgsnio, ir jis, Jonas Motiejus, pamena, kad kitados jo jaunystėje netgi būta

88 Pažintis, akistata (*pranc.*).

mados, jog mirtinai bazilisko įsibaiminę vilniečiai nešiojosi kur prie rūbo – prie apykaklės, rankogalio ar juostos – prisisiuvę po mažytį veidrodėlį ar bent jau jo šukę dėl visa pikta, kad reikalui esant galėtų jį kyštelti baziliskui, arba kaip perstatant bastėją prie Subačiaus vartų prietaringi darbininkai į rūsius virvėmis leido rūtų ryšelius; vienas juokas tokie mužikiški prietarai, ir nieko daugiau. Čia nebeištvėrė Delamarsas ir pertarė, kad štai pulkininkas Fridrichas Getkantas pats tikėjo bazilisku, nes neva patsai buvo jį matęs savo akimis ir todėl perstatydamas bastėjos fortifikacijas neva net atidavė jam duoklę ir įrengė ten visiškai atskirą rūsį, kad tasai padaras nesupyktų trukdomas prašalaičių, nes visiems žinoma, jog to padaro buveinė kažkur ten ir yra, tik niekas nežino tiksliai kur – ar bastėjoje, ar prie Subačiaus vartų, ar, kaip kai kurie mano, miesto budelio namo rūsyje, bet sprendžiant iš liūdno pulkininko galo – tik pamanykit, mirė vienui vienas kažkur skurdžiame bute Lvove, apleistas, sudegus jo viso gyvenimo darbams, opusams ir traktatams, bemaž išprotėjęs iš liūdesio, – tai baziliskas nemėgsta būti trukdomas, ir galima manyti ką sau nori, bet sutapimų šitoje istorijoje tikrai per daug. „Jei baziliskas ir gyvena, tai jis gyvena tiktai čia ir niekur daugiau“, – pertarė jį Jonas Motiejus, pabaksnodamas pirštu sau į kaktą, ir pridūrė, kad tam padarui geriausia terpė veistis – ne rūsio, o žmogaus minčių tamsa, ir minta jis ne kokiais nekaltais praeiviais, o tik vienu dalyku – įsisenėjusiais nešvarios sąžinės priekaištais, kas tik patvirtintų ir liūdną pulkininko Getkanto galą, nesgi, nors jam atleido ir karalius, ir žmonės, jis pats sau iki gyvenimo pabaigos niekada nebeatleido to laikino perbėgimo į švedų pusę, mat šie jį apmovė, apsuko ir gudriai išnaudojo pasiglemždami jo patrankų paslaptį, ir kaipgi paskui jis pats sau galėjo atleisti, kai baisingos, neišvengiamą mirtį spjaudančios, baisiausiais sprogmenimis, net po septyniasdešimt sviedinių iš karto, užtaisytos armotos buvo atgręžtos į jo tėvynainius, nes Getkantas tai nors ir vokietis, bet juk visą sąmoningą gyvenimą

praleido čia, naujojoje savo tėvynėje, ir kaip jam reikėjo jaustis, kai tos tėvynės sūnų kūnai jo paties išradimu buvo draskomi į gabalus per jo minkštakūnystę? „Aš nelaikyčiau bazilisko vien alegorija", – paprieštaravo Delamarsas, įdėmiai žvelgdamas Kazimierui į akis, ir šiam paklausus, ar pats kada matęs baziliską, kostelėjęs ir atsidūsėjęs atsakė, kad ne, ir ačiū Dievui, nes, matyt, gebėjimas regėti tą padarą duotas tik vilniečiams ir, matyt, reikia būti gimus šiame mieste, kad galėtum atlaikyti jo žvilgsnį, tad visiems kitiems verčiau nešiotis po veidrodėlį – dėl visa ko. Kazimieras į tai atšovė, kad jis – gyvas įrodymas, jog nuo to mažiuko, bet dėl to nė kiek ne mažiau šlykštaus, bazilisko žvilgsnio nemirštama, ir paklausė tėvo, o kaipgi jis, ar, būdamas gimęs ne Vilniuje, o Norvaišiuose, Upytės paviete, matęs kada tą vištos ir gyvatės išperą, kaip kad Bonifacas tikino jį sapne? „Mano mielas sūnau, esu įpratęs baziliskui pažvelgti į akis bent kartą kiekvieną dieną, mat jau daugelį metų esu jį visiškai prisijaukinęs", – atsakė tas neįprastai švelniai ir liūdnai, ranka duodamas ženklą Delamarsui daugiau šio pašnekesio nebetęsti, nes į kambarį įėjo Elžbieta, nešina kvapios garuojančios sriubos lėkšte, pasiryžusi pamaitinti savo vargšelį, savo gražuolį, savo kaip obuolėlis krituolis sumuštą vaiką, kurio veidas dabar amžinai bus paženklintas randu, ir tas randas bjauroja jos vargšą berniuką, bet negalima nepripažinti, kad ir teikia jam kažkokio niūraus nebevaikiško grožio, ir, ak, taip, beje, kalbant apie nebe vaikus, prieš dvi dienas, kai Kazimieras dar tebebuvo be sąmonės, į namus buvo užsukęs tas vyrukas, kuris jį anuomet rado ir kilniaširdiškai atgabeno, teiravosi, kaip Kazimieras sveikstąs, ir žadėjo dar aplankyti progai pasitaikius, nes tikįs, kad šis pasveiks anksčiau ar vėliau, ir, beje, Uršulė jau buvo susiruošusi viską mesti ir grįžti brolio bent aplankyti, bet, laimei, dabar, kai jau aišku, kad pavojus praėjo, jai nebereikės nutraukti savo probacijos.

Ir nuo tos akimirkos visos dienos, pragariškai greitai kas savaitę užsibaigiančios sekmadieniais, Kazimierui virto vienu ilgu kaip

gyjantis randas perštinčiu laukimu, bergždžiu, bet tuo pat metu ir tokiu palaimingu, kad net norėjosi įsižnybti ir įsitikinti, jog nesapnuoja, kad iš tiesų nors mandagią mažumėlę parūpo tam tokiam šauniam, jog net žiūrint į jį skaudėjo akis, nepažįstamajam, kurio net vardo jis nežinojo, bet jautėsi taip, tarsi būtų jį pažinojęs visą gyvenimą nuo neatmenamų laikų. Kol vieną gražią pavakarę, mandagiu metu, po pietų, bet dar tolokai iki vakarienės, maždaug apie penktą valandą vakaro, visa išraudusi Delamarso tarnaitė pranešė, kad atvyko ponas Jonas Kirdėjus Birontas, filosofijos bakalauras, pasiteirauti, kaip sveiksta jaunasis ponaitis.

Lipant laiptais žemyn, dar pirmiau nei išgirdo balsus, dar anksčiau nei nuo laiptų aikštelės pamatė tamsias ant pečių nusidriekusias jo garbanas, Kazimierui apie atvykėlį pranešė jau pažįstamas jo kvapas – saldžiausios miros; miros ir dar kažko, – kuris tarsi nuodėmės ūkas jau buvo nugulęs visą prancūzo namų pirmą aukštą ir nuo kurio linko keliai, o kojos tapo minkštos tarsi pūkinės. Tądien procesijos faunas buvo apsitaisęs pilkai; pilkai, kukliai ir nepriekaištingai, ir ne iš pirmo, o tik iš antro žvilgsnio buvo matyti, kokia brangi jo gerokai nudėvėtų, bet kruopščiai valomų pušnų oda ir kad vien kuklūs kaklaskarės nėriniai verti tiek, jog koks vargeta už juos galėtų maitintis visus metus, ir kaip dailiai jis sėdi, tiesiai, pagarbiai, o tuo pat metu ir laisvai, nė nepalyginsi su kokiu andai Milkantuose viešėjusiu Dominyku Parčevskiu, kuris svarbus tik pats sau ir vis amžinai išsiskėtęs, vis įsisprendęs ranka į šoną, vis besiskeryčiojantis, vis tauškiantis, krutantis ir nerimstantis, ir besisukantis pats apie savo ašį, tas Parčevskis, ir, *pardonnez-moi*, kaip sako Delamarsas, bet tarsi koks šūdas eketėj, tas Dominykas, dievaži. Ne, dievaži, šito svečio būta visai kitokios veislės, ir net Elžbieta ūmai sėdėjo kitaip jo akivaizdoje ir jos balsas skambėjo tarsi gerai suteptas sviestu, ir tėvas, ir Delamarsas kažką itin rimtai šnekėjo su juo kaip su sau lygiu, ir girgžtelėjus laiptams jis atsuko galvą aukštyn į Kazimierą, ir jo antakiai vėl pakilo kaktos vidury,

ir lūpos vėl vos šyptelėjo, bet tai buvo nieko gera nelemianti suokalbininko šypsena, ir Kazimieras nebuvo toks visiškai kvailas, kad jo neapniktų nuojauta, jog anaiptol ne samarietiškam gailestingumui turi būti dėkingas už šį apsilankymą. „Jei jau taip sakote, tai esu senamadiškas ir laikausi to seno papročio, kad išgelbėjęs kam nors gyvybę tampi truputėlį už ją atsakingas", – tęsė tasai pokalbį, kurio pradžios Kazimieras negirdėjo, ir patikino miegosiąs ramiau, matydamas, kad sužeistasis per tą klaikų, sveiku protu nepaaiškinamą gatvės užpuolimą pagaliau atsistojo ant kojų, ir Jonas Kirdėjus Birontas prisistatė pasakydamas savo vardą, ir tas vardas nuskambėjo tarsi trys dūžiai į duris, ir Kazimieras pasakė savąjį, ir Birontas jį pakartojo, ir Kazimierui jo paties vardas iš tų lūpų nuskambėjo tarsi nuosprendis, ir jis nebežinojo, džiaugtis ar verkti, kai jo tėvai sutiko, kad jaunasis Birontas kartkartėmis atsilankytų jų namuose, mat, be kita ko, šis dairąsis licenciatui pageidautinos tutoriaus[89] praktikos, tad jei Kazimieras kartais galvotų apie rimtesnius mokslus, ką gali žinoti, jam juk geriau praktikos dėlei mokyti bajoraitį nei skaityti paskaitas ir pamokslus neišmanėliams pavargėliams Žvejų priemiestyje, ką daro kiti jo kolegos. Ir Birontui jau išėjus, po to, kai Delamarsas su Jonu Motiejumi kažkodėl atlapojo svetainės langus ir puolė vėdinti tą miros, o galbūt ir svetimo patino kvapą, ir dar vėliau Kazimiero mintys priminė jo tėvų miegamąjį, iš kurio tą vakarą ilgai netilo pakelti balsai, nes Jonas Motiejus ir Elžbieta ginčijosi dėl tokį retą nesantaikos grūdą tarp jųdviejų pasėjusio svečio: motina sakė, kad tasai iš nepaprastai geros šeimos, puikiai išauklėtas, matyti, kad išsilavinęs, ir jo tokios liūdnos ir gilios akys, tą galima suprasti, juk žmogus, jei tikėsime pasakojimais, turėjęs tokią baisią vaikystę, o Jonas Motiejus sakė, kad jis slidus, nekeliantis pasitikėjimo, ir ko apskritai toks vyresnis norįs, turbūt nieko gera, nes Delamarsas jam pripasakojęs istorijų

89 Asmeninio namų mokytojo, korepetitoriaus.

apie tuos žakus ir kad visi jie šiais laikais Vilniuje velnio nešti: vien ištisinės tarpusavio muštynės, neramumai, naktiniai valkiojimaisi, vynas, tarnaitės, kortos, kauleliai ir abejotinos išdaigos, didžiausias stebuklas, jei kuris apskritai mokslus baigia, nė patys jėzuitai jų nebesuvaldo, visiškas bendras nuopuolis, kurio vien karo paliktais randais žmonių sąmonėje nebepaaiškinsi. Ir tuos tėvo žodžius nusiklausiusiam Kazimierui visi šie dalykai skambėjo tarsi tikras nuotykingo jo laukiančio gyvenimo žavesys, nes niekas, juk tikrai niekas, netur i tokios viliojimo galios kaip kad į šaunumo rūbą įvilktas blogis, ir Kazimieras viltingo drebulio apimtas tik tikėjosi, kad Jonas Kirdėjus Birontas neapsigalvos ir nepamirš pažado jį dar aplankyti. Ir kai po kelių savaičių, pačioje vasaros pradžioje, Birontas iš tiesų apsilankė nešinas keliais dailiais knygų tomeliais, neseniai išleista akademijos studentų poezijos knyga, Gurnickio *Dvariškiu*, kurį Kazimieras jau buvo skaitęs ir beveik mokėjo atmintinai, ir Cicerono *De Amicitia*[90], kurios pirmieji puslapiai pasirodė kiek migloti ir sunkiai įkandami, netgi Jonas Motiejus nieko negalėjo prikišti tam išauklėtam jaunam bakalaurui, juolab kad dirstelėjęs pro langą negalėjo girdėti, kaip Jonas Kirdėjus, kartu su Kazimieru ir knygomis įsitaisęs ant suolelio Delamarso namų kiemo atokaitoje, šypsodamasis pačia meiliausia įmanoma šypsena, bet nieko gera nežadančiu balsu tarė jo sūnui: „Jeigu nori, kad niekas nesužinotų, kas nutiko prie Subačiaus vartų, turėsi mums kai ką padaryti."

90 Cicerono veikalas *Apie draugystę* (44 m. pr. Kr.) – populiarus antikinės literatūros veikalas, dažnas XVII a. LDK bibliotekose.

IX

Jonas Kirdėjus Birontas jau kuris laikas gyveno pagal nusistovėjusią dienų tėkmę: sekmadieniais eidavo į pamaldas, ne tiek melstis, kiek veikiau būti matomas bažnyčioje dėl šventos ramybės, paskui, jei tasai gerai jausdavosi, valandai į svečius aplankyti garbiojo Zigmunto Liauksmino, parodyti jam per savaitę parašytų savo opuso puslapių ir pašnekėti su juo apie nieką – apie nepraeinančią jo podagrą, apie retoriką, apie muziką, apie poeziją, apie žlungančią universiteto studentų moralę ir apie vizituojančių ispanų profesorių paskaitas, ir apie tai, kaip po karo sumenkę dvarų ūkiai ir jų teikiamos pajamos, ir kokie pakrikę valstiečiai, kaip viskas šiais laikais eina šuniui po uodega – ar galų gale paskaityti savo gražiuoju balsu vis silpniau reginčiam prokancleriui poros puslapių iš kokios knygos. Būdamas geras retorikas, Jonas Kirdėjus puikiai žinojo, kad profesorius, lygiai kaip ir andai velionis vyskupas Zaviša, mėgo jį ne už gebėjimą kalbėti, o už gebėjimą klausytis nutaisius susidomėjusį veidą, vietoje užduodant vieną kitą neerzinantį klausimą ir neerzinant pašnekovo savo paties tarškėjimu, nemalonia išvaizda ar nemaloniu elgesiu ir kad visuotinio plepesio laikais būtent mokėjimas klausytis tapo didžiausia vertybe, juolab

kad profesorius kartais atseikėdavo karčios išminties subrandintų įžvalgų, kurios nepasiekdavo jokių jo knygų puslapių ir paskaitų užrašų. Pirmadienių popietėmis jo laukdavo toks pats susitikimas su išlaikytiniu tapusiu Ksaveru Gurevičiumi, kuris irgi ligojosi, vis labiau seno, diena po dienos darėsi vis kaprizingesnis, užsimanydavo tai cukatų, tai kokio mandro sunkiai gaunamo vyno, tai vos ne gulbės pieno ir kurio nepaliaujamų nusiskundimų sopuliais, skauduliais, maudžiančiais kaulais ir geliančiais klimbančiais dantimis reikėdavo klausytis mažų mažiausiai tris valandas, kol jie sužiūrėdavo Bironto pajamų ir išlaidų popierius, dvarų inventorius, ūkvedžių ir prievaizdų ataskaitas ir laiškus, nes žemių buvo daug, valstiečių – dar daugiau ir, norint, kad mažos paklaidos ilgainiui nevirstų dideliais nuostoliais, reikėjo kiekvieną skaičių stulpelį nuosekliai perbraukti pirštu, o vargšas Gurevičius seno ir buvo nebe toks atidus kaip anksčiau, ir sveiku protu vadovaujantis reikėjo seniausiai atsisakyti jo notarinių paslaugų, tačiau senas zyzlys per daug žinojo apie jaunąjį Birontą ir apie tas, švelniai tariant, ypatingas aplinkybes, kuriomis jis paveldėjo teisėtai priklausančius turtus, tad jį reikėjo popinti, karšinti, kęsti jo nepabaigiamus dejavimus ir laukti savaiminio galo, o kol kas – tyliai mokytis perimti sąskaitybos ir teisės paslaptis, idant paskui pats gebėtų tvarkytis su savo geru. Antradieniais Jonui Kirdėjui reikėdavo tylos ir ramybės ir paprasčiausiai pailsėti nuo tų senatvinių aimanų, kurioms iš burnos dvelkė kapais, todėl visą dienos liekaną po paskaitų jis leisdavo prie knygų, namie ar universiteto bibliotekoje. Trečiadieniais po studijų jis kartais išeidavo į gatves pritaikyti retorikos meno praktikoje, tad pavakare mediniais girgždančiais laiptais į jo butą dažniausiai kopdavo vis kokia nauja retorikos suviliotoji, vienoms jų reikėdavo paknopstom, paskubom, išsitaršius ir išraudus po kelių valandų, išplėštų iš įprasto gyvenimo ir praleistų Stiklių gatvėje, vėl grįžti į savąją kasdienybę, kitos gi klaidingai įtikėdavo, kad jų meilingo afekto sapnas gali tęstis be galo, likdavo nakčiai

ir baisingai nustebdavo, ir netgi ašarodavo, o viena ne juokais grasinosi nusižudysianti, kai jas tekdavo pažadinti ir priminti, kad nuotykis baigėsi ir joms metas grįžti ten, iš kur atėjusios. Po tokių ašaringų ekscesų Birontui tapdavo dar mielesnė jo sėbrų draugija, kurioje leisdavo savo ilgąjį savaitgalį, kartais net prasidedantį nuo ketvirtadienio ir besitęsiantį iki sekmadienio paryčių, kai liedavosi vynas, kortomis ir kauleliais buvo lošiamos šimtinės, žiedai, vertingos knygos, mokslų užduotys, fantai ir principiniai įsitikinimai, kartais padaužomi snukiai miesto valkatoms, vidury nakties karstomasi ant miesto paminklų, maudomasi fontanuose, truputėlį paištvirkaujama kurioje nors iš slaptų miesto pirčių, kur meilingos šlapiais apatiniais vilkinčios pirtininkės paduodavo ne tik vantas, vyną ar alų, bet ir savo kūnus, arba einama prie Marijos Magdalietės vartų, kur profesionalios meilės pardavėjos, išvargintos pakeleivių, prašalaičių ir nuolatinių vietinių gašlūnų, būdavo visai nieko prieš paįvairinimo dėlei paišdykauti su jaunais dailiais studenčiokais, kurie palikdavo jų glėbį sekmadienio paryčiais vos pastovintys ant kojų, pavargę nuo lėbavimo ir užkimę nuo dalijimosi įspūdžiais, ir pažeidę visas įmanomas universiteto reguliacijas, draudžiančias jiems išeiti po aštuntos valandos vakaro į miestą, ištvirkauti, lošti ir bendrauti su bastūnais, girtuokliais, miestiečiais ir amatininkais, ir išvengę sindikų[91] skundų, nes sindikai juk irgi buvo tokie pat žmogiškieji nusidėjėliai ir įkalbėti patys mielai slapta prisidėdavo prie Bironto gaujos lėbavimų, nes tie lėbavimai buvo patys linksmiausi visame mieste, per juos laisviausiai liejosi vynas, juose buvo gražiausios Vilniaus paleistuvės ir kartais, persirengę miestiečių drabužiais, visiškai slapta apsilankydavo net didžiausi kunigaikštystės didžiūnai, kurių pavardžių geriau net neminėti. Ir taip iki kito savaitgalio, ir taip septynias dienas, nuo sekmadienio iki sekmadienio; bet Jono Kirdėjaus Bironto ir jo draugelių dienas

91 Tvarkos stebėtojų, turinčių raportuoti apie nederamą studentų elgesį universiteto prefektui.

užimdavo dar vienas pastovus ir nesibaigiantis užsiėmimas – gatvės karas, padalijęs ne tik universiteto studentus, bet ir mažne pusę miesto į dvi nuožmias priešiškas stovyklas, nuolatos susidurian-čias, nuolatos žalojančias viena kitą ir laistančias skersgatvius krauju, barstančias kiemų pakampes išmuštais dantimis, nuolatos teikiančias darbo žaizdas lopantiems miesto barzdaskučiams ir keliančias siaubą kitiems padoriems miestelėnams.

Ir niekas nežinojo, nuo ko ir kada tas karas prasidėjo ir dėl ko ir už ką jame buvo kariaujama: miestiečiai kalbėjo, kad ištakos siekia trisdešimt devintuosius metus ir baisiąsias riaušes prie Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčios, kai jėzuitų studentai norėjo išpjauti kalvinistų žakus ir Vilnioje vos nenuskandino jų rektoriaus Hart-liebo, ir kad visas šis gatvių karas tėra senų kalvinistų ir katalikų rietenų atgarsis, ir kad dabar tiesiog vienoje pusėje atsidūrė Šven-čiausiosios Panelės sodalicijos[92] nariai, o kitoje – visi likusieji, betgi pats Jonas Kirdėjus Birontas galėjo tvirtai paliudyti, jog tai netiesa, nes tarp anųjų, jo priešų, buvo ne vien katalikai, būta ten ir vieno kito iš kalvinistų šeimų, ir vieno kito stačiatikio, ir unito, ir tokių, kurių šeimos keitė tikėjimą tarsi marškinius, jo, Bironto, pusėje irgi buvo visokių: ir garbiojo profesoriaus Olizarovijaus sūnėnas patrakėlis Gedeonas Margolis, ir uolus katalikas Andrius Choleckis, kuris pats priklausė sodalicijai ir kurio šeima paskutinius pinigus baigia išleisti bažnytinėms fundacijoms, ir liuteronas konvertitas Mykolas Kvinta, ir stačiatikis Jeremijus Bildziukevičius, ir daug kitų; taigi, ne, jis tikrai negalėjo pasakyti, kad gatvių rietenos būtų susijusios su išpažįstamu tikėjimu, griežtai imant, nes jo pusėje būta visai pamaldžių įvairių konfesijų vaikinų, buvo ir tokių, kurie tikėjo nesusimąstydami, taip, kaip kad nesusimąstydami kasryt prausė veidą, bet buvo ir jis pats, švelniai tariant, nelabai Dievą mylintis subjektas. Jis ir pats, tiesą sakant, jeigu jam reikėtų stoti net prieš

92 Religinė jėzuitų studentų brolija, XVII a. veikusi prie Vilniaus universiteto.

karo tribunolą, nebūtų galėjęs tiksliai įvardyti, kodėl jie taip žiauriai pjaunasi su tais kitais, bet žinojo, už ką kovoja tose gatvių muštynėse jis pats, kad ir kaip kvailai tai skambėtų ištarus tuos žodžius balsu: jis kovėsi už teisę būti pačiu savimi.

Ir maždaug spėjo, už ką kaunasi tos kitos pusės vadeiva, tas mažytis blyškus sutrauka Marijonas Daugėla, su kuriuo jie vienais metais įstojo į akademiją ir kuris, bent iš pažiūros, buvo pusėtinas vaikis ir pradžioje, tik atvykęs į Vilnių ir įstojęs, graužė knygas, dūko ir lėbavo kaip ir visi kiti; ir žinojo to Daugėlos iš tiesų visai liūdną, kai pagalvoji, istoriją, žinojo ją ir visi tų metų studiozai, nuo jos ir prasidėjo visa ta jo kvailybė: kaip jį atstūmė viena linksmoji panelė iš Odminių priemiesčio, juokingas sutapimas – taip pat vardu Marijona, o ką tik iškeptas pirmų metų studentas Marijonas buvęs taip jos apakintas, kad, kvailelis, netgi buvo pasiryžęs ją vesti, tad beveik paklaiko nuo įžeistos savimeilės; taip labai išgyveno tai, kad net šliundrai pasirodė per prastas, o juk tarėsi labai ją pagerbsiąs savo pasiryžimu paversti padoria moterimi; ir kaip jis pats paskui sumokėjo vienam tokiam vokietukui pirklio parankiniui, kad tą meilės pardavėją tyčia nuėjęs apkrėstų prancūziška liga, kurią nešiojosi, ir kaip nieko iš to neišėjo, nes lyg tyčia tą Marijoną tarsi koks angelas sargas saugojo, ir Marijos Magdalietės priemiestyje nuo vokietuko apsikrėtė trys jos amato draugės, bet ji – ne, ir nors tu ką, ir kaip tada Marijonas Daugėla nusprendė su pasaulio paleistuvyste, o iš tikrųjų – su savo paties beviltišku nepatrauklumu tos vienos priemiesčio kekšelės akyse kovoti didžiai moraliais būdais: pamaldumu, dorybingumu ir šventa misija priversti pasaulį gyventi pagal Dešimtį Dievo įsakymų. Juk jei būtų tykomis nuėjęs ir padegęs tos vargšės Marijonos skurdų medinuką, kuriame ji glaudėsi su dar keliom amato draugėm, tai visas miestas tebūtų kalbėjęs apie apgailėtiną nevykėlio šliundros atstumtojo kerštą, betgi kai jis bene metus palaukė, kai jis prikurstė ir pririnko bendraminčių – tokių pat, tik dėl kitų priežasčių nusivylusių nelaimėlių ar

šiaip ramybės nerandančių ir kažko ant viso pasaulio piktų, kurie buvo per daug bailūs išgyventi kas mielą dieną po vieną, bet būriu jautėsi daug drąsiau, – taigi, kai pririnko jų būrį, kai bene metus kapsėjo jiems tarsi nuodus lašą po lašo savo sukauptą kartėlį, kad pasaulis ritasi į nuodėmių liūną ir kad tik jie, ir tik jie galį padaryti jame tvarką, ir tik būriu, tik visi kartu, tik vienybėje, ir kad pradėti reikia nuo kurvų priemiesčio, kad reikia išvalyti miestą, ir kad tik jie – Jėzuitų akademijos studentai, šviesiausioji, moraliausioji jos dalis, kunigaikštystės ateitis ir viltis, galį tą padaryti, kad reikia su visom šaknim išrauti tą nuodėmės piktžolę; kai jie visi susirinko su deglais vidury nakties, kai jis rėžė kalbą pasilypėjęs ant kažkokio apversto kubilo, kai jie užsikabino ant kaklų škaplierius ir visi vienu metu persižegnojo, ir Daugėla pernelyg stipriu tokiam išgvėrusiam kūnui balsu suriko „pirmyn, už dorybę ir dangiškąjį teisingumą žemėje!“, ir kai jų kokios dvi dešimtys pasileido bėgte siaubti tų kelių namiūkščių, kuriuose glaudėsi skurstančios meilės pardavėjos, ir keletą jų padegė, o tos vargšės, pusnuogės ir cypiančios, puolė gesinti su kibirais vandens, ir keli jo sėbrai pasigavę jas duonriekiais peiliais nurėžė joms trumpai plaukus, tarp jų ir Marijonai; ir kai raudančias parklupdė ir liepė atgailauti; tą akimirką Marijonas Daugėla, stebėdamas visą incidentą iš saugios nuošalės, pajuto, kad jo vyriškumas, lig tol karojęs tarp kojų it šlapia mazgotėlė, iš to pasididžiavimo, kad visa tai jis sumąstė, visus sukėlė ant kojų ir įgyvendino savo kerštą, suteikdamas jam tokį kilnų kovos už šventą dorą pavidalą, pritvinko kraujo ir šovė į viršų – tarsi andai, kai užtekdavo pagalvoti apie Marijoną, kuri dabar štai ten verkė kruvinom ašarom, nukirpta ir apgailėtina; ir jis suprato, jog jam gyvenime nebereikės jokių moterų, kad galėtų pasijusti tikru vyru. Reikėjo tik priešų, prieš kuriuos buvo galima telktis ir kovoti už geresnį pasaulį, o jų pasistengus visada buvo galima rasti: turčiai išsipuošę miestelėnai (nes, nesunku spėti, skęstantys apsirijime ir godulyje, o tai juk didžiosios ydos), stačiatikiai (nes neteisin-

gai žegnojasi), ispanai teisininkai (nes sukti ir švepli), Vokiečių kvartalo gyventojai (nes liuteronai ir kalvinistai išperos), Lukiškių priemiesčio totoriai (nes kur tai matyta, šitiek metų ten gyvena, o vis tebegyvena ir tebevilki pagal savo papročius), studentai atvykėliai (nes rengiasi pagal kitą madą ir augina ilgus plaukus) ir jiems prijaučiantys (nes visi dori, šventos tvarkos paisantieji turėjo būti Daugėlos pusėje), ir net nereikia pradėti apie žydus, kurių dabar vis daugėja (nes smirdi, nes turtingi, nes gyvena apskritai pagal savo tvarką ir dar skelbiasi Dievo išrinktaisiais).

Gerai pagalvojęs, dėl ko gi vyksta tas gatvių karas, Jonas Kirdėjus Birontas tiksliausiai būtų galėjęs apibūdinti būtent taip: Marijonas Daugėla kovojo už teisę visus paversti lygiais – lygiai taip pat apgailėtinai nelaimingais kaip ir pats Marijonas Daugėla. Tuo tarpu jis, Jonas Kirdėjus Birontas, gynė savo teisę būti pačiu savimi – tokiu niekšu, koks nori būti jis pats; teisę už savo nusikaltimus atsakyti universiteto ar magistrato teismui, o už savo nuodėmes – Dievui, o ne gaujai su šliundromis kovojančių sifilitinių nuopisų, paskendusių visiškai klaidingoje saviapgaulėje ir įsivaizduojančių esant Kristaus kariais. Taip jis ir pasakė Marijonui, kai tasai prieš ketverius metus, neilgai trukus po to įvykio prie Marijos Magdalietės vartų, ūmai per pertrauką patykojęs po universiteto kiemo skliautais čiupo Joną Kirdėjų už rankos ir karštligiškai kuždėdamas pradėjo įkalbinėti prisidėti prie jų, pasitelkdamas labai svarius argumentus: Viešpats jų pusėje ir tvarką jie darys su jo vardu lūpose, ir jis puikiai viską apgalvojęs, ir todėl niekas negalės žodžio prieš pasakyti, nė pats rektorius Butvilas[93], nes negi galima pastoti kelią kovojantiems už Dešimties Dievo įsakymų vykdymą, čia labai geras kazusas – pastok kelią ir priversi suabejoti savo paties tikėjimo nuoširdumu; taigi dėl to bus daugiau mažiau ramu, ir jie įves tvarką visame mieste, ir jų bus galia, ir miestietis pagalvos dukart prieš eidamas

93 Danielius Butvilas – Vilniaus universiteto rektorius 1663–1666 m.

į smuklę linksmintis ar svetimauti, ir tuštybės apnikta miestietė pagalvos dukart prieš apsikarstydama nederamai brangiais papuošalais, ir prekyvietės pardavėja bijos Dievo, užuot laidžiusi nepadorius juokelius ir rodžiusi krūtis pro iškirptę, ir liuteronai pirkliai, ir ispanai advokatai, ir totoriai, ir žydai – visi žinos savo vietą ir, vos pamatę juos, nulenkę galvas baimingai trauksis jiems iš kelio; bet tam jiems būtinai reikia jo, Jono Kirdėjaus Bironto, nes jis iš garsios giminės, paties velionio vyskupo užaugintas, pasiturintis, išvaizdus ir turi dievišką iškalbos dovaną, turi gebėjimą vesti paskui save žmones, ir žmones sužavėti net jiems patiems to nenorint, tik jam štai truputėlį trūksta tikėjimo uolumo, bet, kita vertus, nors visa ko, ką čia išvardijo, jam, Marijonui, ir stinga, ir jis pats tai suprantąs, suprantąs, kad, dievaži, niekad nebūsiąs toks šaunus kaip Birontas, nes to jam gimstant neduota, užtat jis, Marijonas Daugėla, turįs tą tikėjimą ir turįs planą, kaip įvesti Dievo prisakytą tvarką, teisingumą ir visus priversti gyventi dorai krikščioniškai, ir jie abu, kartu, tik abu kartu su Bironto žavesiu ir su jo, Daugėlos, tikėjimu galį sukurti visa tai pakeisiančią jėgą, sutelkti universiteto vyriją, nes tokių, ieškančių tikro tikslo gyvenime, yra ir daugiau, galį suburti broliją, ir jie bus kaip viena šeima, ir jų bus galia ir jėga; ir mažyčiai seilių pursliukai tiško Marijonui Daugėlai iš burnos, ir jo paprastai blyškios pilkos akys dabar žėrėjo, ir jis abiem delnais suspaudęs kratė įtikinėdamas Jono Kirdėjaus ranką, ir Jonas Kirdėjus nė nepajuto, kaip ta jo kratoma ranka susigniaužė į špygą, ir jis pats pradėjo kvatotis, ir jo juokas vaiduokliškai nuaidėjo po skliautais, net tolėliau šnekučiavęsi keli profesoriai atsisuko, betgi tai buvo tikrai juokinga, ką tas cholera Daugėla jam siūlė – tapti dorovės *militia*[94] ir kumščiu bauginti miestiečius, ir dargi siūlėsi tapti jo broliu – jo broliu! – šitas apgailėtinas kerštingas šliužas, mokėjęs pinigus pirklio parankiniui, kad paskleistų prancūzišką

94 Milicija (*lot.*).

ligą; ne, dievaži, šito jau buvo taip per daug, kad liko tik juoktis. Ir tada ūmai surimtėjęs ir išvydęs, kaip Daugėla sutriko, ir nutaisęs susirūpinusį, apsimestinio nuoširdumo ir švelnumo kupiną veidą, Jonas Kirdėjus tarė „nori būti mano šeima? nori būti man brolis?“ ir kelias akimirkas pasigėrėjo uoliai galvą linksinčiu Marijonu Daugėla, palaukė, kol tojo akyse suspindo viltis, kad tasai pasigirdęs juokas buvo gal iš didelio džiaugsmo, ir tada taip žiebė jam kumščiu į veidą, jog tas plojosi aukštielninkas ant akmeninių *alma mater* grindų, ir pasilenkęs dar spjovė jam į veidą ir sušnypštė „nori būti mano šeima? nori būti man brolis? mano šeima – po antkapio plokšte, mano brolis – suknežinta galva; bet nei grabe, nei suknežinus tavo idiotišką galvą tu man broliu netapsi“, ir, nusibraukęs ant akių užkritusius plaukus, atsitiesė ir ramių ramiausiai nuėjo ta savo siūbuojančia besimaivančia eisena, tiesiai link pasipiktinusių profesorių, o šie paklausė, kas čia ką tik įvyko ir ar norįs už tokius dalykus atsidurti pas rektorių, ir jis jų karštai atsiprašė ir pasakė pasiruošęs būti teisingai nubaustas, bet tiesiog neišlaikęs, nes tas bjaurybė leido sau nepaprastai šlykščiai įžeisti Birontų šeimos atminimą.

Tąkart nuo nemalonumų išsisuko abu ir atsipirko tik pamokslais bei pagrūmojimais, viskas taip ir tebūtų likę prisiminimais apie nevykėlio kliedesį, bet Daugėla ilgainiui pradėjo darbais rodyti, kad nejuokauja, ir iš tiesų gověda, anuomet susibūrusi kekšių namams nusiaubti, taip ir nesubyrėjo, ir netgi neprireikė Bironto iškalbos, kad pasipildytų dar keliais studentais – daugiausia tais, gyvenančiais nepritekliuje ir nelabai gabiais, iš Ambraziejaus bursos[95], ir ten susitelkė visa jų irštva, ir nors jie iš pažiūros laikėsi draudimo neišeiti už bursos ribų po aštuntos valandos vakaro, bet tai kas iš to, nes po aštuntos valandos jie ten smagindavosi pro savo langus mėtydami plytgalius ar netgi didokus akmenis laidynėmis

95 Skapo gatvėje 1602 m. Katedros kanauninko Ambraziejaus Beinarto įkurta universiteto studentų bursa.

į nepatinkančius praeivius – daugiausia į atvykėlius svetimšalius ar šiaip miestiečius, nė nesuprasi, pagal ką jie atsirinkdavo savo skriaudžiamas aukas, nes kliūdavo visiems, visų konfesijų ir visų luomų; o dienomis, iki aštuntos valandos, sugebėdavo varyti praeiviams baimę miesto gatvėse, nes, nors ir neginkluoti, nes už ginklo turėjimą savaime galėjai būti išmestas iš universiteto, buvo baisūs – ypač kai jų keliolika apstodavo vieną miestietį ir pradėdavo ieškoti kliaudų: stačiatikiui liepdavo žegnotis katalikiškai, kataliką kamantinėdavo, kada tasai paskutinįkart išpažinties buvo ir kodėl taip ištaigingai išsipustęs, ar nežinąs, kad tai *vanitas*[96], kai kiti žmonės neturi ką valgyt, o moteris ne juokais privesdavo iki siaubo ašarų ir liepdavo atgailauti už nebūtas nuodėmes; ir visa tai jau klojo baimės pėdsakus miesto gatvėse, ir miestiečiai juos pamatę įtraukdavo galvas ir pagreitindavo žingsnį, ir stengdavosi apeiti skersgatviais, o pamatyti juos buvo galima jau iš tolo, mat laikui bėgant jie suvienodėjo, visi pabrėžtinai vilkėjo kaimiškus žiponus, tarsi tebegyventų savo dvareliuose ir kaimuose, ir pabrėžtinai nesirengė pagal miesto madą, visi skuto galvas mažne plikai kariškai, nesgi laikė save tikėjimo kariais, ir visi turėjo ant kaklo škaplierius ar medalionus, kad susidūrus su jais kokiam skersgatvyje niekam neliktų jokios abejonės, jog Dievas – jų pusėje. Ir universiteto valdžia nelabai turėjo juos už ką prigriebti – nes juk iš pažiūros laikėsi bursos ir universiteto taisyklių ir buvo sunku įrodyti, kas paleido kokį akmenį į praeivį, ir ką rektorius jėzuitas galėjo prikišti tokiam studentui, jei šisai sustabdė kokį praeivį gatvėje, liepė jam melstis, atgailauti ir žegnotis, o kai tas atsisakė, išvelėjo jam šonus, o dabar baramas teisinasi daręs tai todėl, vien tik todėl, kad Dievą mylįs ir jo didžiausia svajonė, jog visur ir visuotinai įsiviešpatautų teisingas tikėjimas, o štai pažiūrėkite į kitus studentus – ir naktimis valkiojasi, ir geria, ir lošia, ir mergas kirkina, ir į bažnyčią vaikšto

96 Tuštybė (*lot.*).

tik priešokiais per didžiąsias šventes, o jokių priekaištų nesulaukia? Ir, aišku, šiuo atveju galvoje buvo turima Bironto šutvė, nes taip jau įvyko, ir visiškai prieš Jono Kirdėjaus valią ir norą, jog jam teko stoti priešaky tos kitos pusės, vien tam, kad tiems skustiems puskvailiams būtų atsvara, nes jau tapo nebeįmanoma jų kęsti net tarp paties universiteto sienų, ir netgi kai kurie jaunesnieji dėstytojai, daugiausia Teologijos fakulteto, atrodo, pamažėliais visai linko jų pusėn, ir jau galutinai kantrybė trūko, kai prieš dvejus metus vieną gražią dieną į Liauksmino paskaitą Andrius Cholec-kis, tas didžiaakis, ne tik profesoriaus, jį laikančio muzikos meno ateitimi, bet ir visų merginų numylėtinis, atėjo smarkiai sumušta ranka ir tarsi šiltinės iššutintais plaukais, mat per susidūrimą su Daugėlos suburtais išperom, kurie ir geruoju, ir piktuoju siūlė jam šlietis prie jų gretų kaip ir dera tikram katalikui, Andrius pasiuntė juos po velnių ir už tai vienas prieš šešis gavo į skudurus ir buvo iškramsnotas žirklėmis, neva kad žinotų, jog tikram vyrui nedera auginti kudlų ir tuščiai vaikytis madų, ir, po velnių, dabar kokias dvi savaites negalės groti ir kada dabar ataugs jo gražieji beveik alkūnes siekę plaukai, kuriuos jis prieš išeidamas iš namų bene ketvirtį valandos šiaušdavo ir šukuodavo, ir mokėjo taip dailiai kresteleti, kad moterims nuo to dailumo linkdavo keliai. Ir Jere-mijus Bildziukevičius patvirtino, kad tie puskvailiai jau visiškai nebeduoda praeiti mieste ir jo dėdė popas jau buvo sustabdytas, ir dargi įžūliai pačiame stačiatikių kvartale, bet, laimei, jam pavyko prisišaukti porą savųjų diakonėlių, tai jie gerai atvanojo užpuolikus lazdom; ir Gedeonas Margolis prasižiojo, kad užpuolę jo antros eilės pusseserę ketvirtą valandą po pietų Dominikonų gatvėje, nes neva buvo per daug išsipuošusi, liepė būti kuklesnei, šėrė jai per veidą ir atėmė perlų vėrinį ir visus žiedus, ir neva perlų vėrinį nunešė ir pakabino kaip votą į šalimais esančią bažnyčią, betgi toji mačiusi, kaip jos žiedus išsidalijo patys tarpusavyje, ir verkdama parbėgusi ir pasiskundusi tėvams, ir tėvai pakėlė ant

kojų teisininkus, bet tieji dabar vargiai randa liudininkų, nes nors praeivių ir būta gatvėje, tačiau jie mirtinai įbauginti; tad dar keli studentai prabilo, kad jau tikrai užteks ir reikia kažką daryti. Ir jie visi, pasipiktinusieji, tyčia niekaip nesibūrė, bet taip jau išėjo, kad nė nesitarę kiekvienas atskirai, bet ir visi kartu nutarė su jais nebesitaikstyti, ir viskas prasidėjo nuo kelerių muštynių, į kurias stojo kartu vienoje pusėje, ir toliau viskas klojosi tarsi savaime, tarsi besiridenantis sniego kamuolys, ir mieste atsirado dvi studentų kariaunos, kurių antrąją taip pat buvo galima atpažinti plika akimi ir iš tolo, nes jie tyčia augino kuo ilgiausias garbanas, kad skirtųsi nuo anųjų, ir rengėsi miestietiškai, ir vaikėsi, kiek tik leido ploni studentiški kapšai, naujausių dabitiškų madų, nes tyčia norėjo taip dar labiau siutinti anuos ir šiukštu nebūti su jais supainioti, ir kažkaip būrėsi apie Birontą šiam visai nesistengiant ir visai to nenorint, ir maivėsi, ir pabrėžtinai apsimetinėjo plevėsom, ir nauji įstojusieji į akademiją nė patys nežinodami visų prieš tai buvusių istorijų ir painybių dabar pradėdavo arba skusti galvas, arba auginti ilgiausius gaurus. Ir kai pačioje pradžioje kažkas iš Jono Kirdėjaus bičiulių paklausė, už ką gi kovosią jie, nes anieji tai aišku už ką, jis atsakė kažkur girdėtais žodžiais, gal kokioje knygoje skaitytais, o gal kada kokio profesoriaus pasakytais: *bellum nunquam est pro, semper contra* – kovų nebūna „už“, kovos būna tik „prieš“; ir tuo jie skirsis nuo anųjų, nes visos pasakos apie šventas kovas už kokias nors dorybes tėra masalas kvailiams ir patogi priedanga niekšams, mat niekada jokia dorybė dar nėra gimusi iš prievartos.

Tačiau prievartos per tuos metus buvo gausu, nes kaipgi kitaip pavadinsi tuos nuolatinius susidūrimus, kurie vis žiaurėjo, ir kaipgi pavadinsi išmuštą Boreikos akį, jei ne prievarta, ir tas prievartos liūnas traukė vis naujus niekuo dėtus žmones, kurie tik atsidurdavo jos sūkury, kaip kad tas provincijos dvarponiūkštis, Kazimieras Norvaiša, ar kuo jis ten vardu, kuris užsidirbo pirmąjį savo randą, betgi galėjo tiesiog padėti ten galvą per tą jų susidūrimą.

Bet, tiesą sakant, labiausiai Jonui Kirdėjui Birontui nerimą kėlė ne niekuo dėti miestiečiai, o tai, kad Daugėlos sėbrai pastaruoju metu vis glaudžiau telkėsi, pats Daugėla buvo vis rečiau matomas gatvėse, tarsi vakarais visai nebeišeitų iš Ambraziejaus bursos, ir įtartiniausia, atrodo, kad priešo šutvė iš kažkur ir kažkokiais neaiškiais būdais pradėjo prasimanyti pinigų, tuo jis buvo tikras, mat neseniai pasipuošė ne tik naujomis juostomis, bet ir naujais žiponais, ir naujai kaustytais auliniais, ir tapo dar įžūlesnė užpuldinėdama miestiečius, tarsi turėtų naują neregimą užnugarį. Ir apmaudžiausia buvo, kad Jonas Kirdėjus šiuo metu buvo pačioje įdomiausioje savo opuso rašymo dalyje, ir, jei kalbėtume visiškai atvirai, jis norėjo spėti pabaigti savo darbą rašyti vadovaujamas Zigmunto Liauksmino, kol tasai dar nuo senatvės neatidavė Viešpačiui savo dūšios, ir jam kur kas įdomiau buvo tai, kas dėjosi jo prirašytuose popieriaus lapuose tarp skubrių eilučių, nei tai, kas laukė gatvių užkampiuose; ir – taip, tos nuolatinės muštynės jam trukdė susikaupti ir studijuoti, ir užuot užsiėmęs tuo, kas jam priklauso, jis turėjo rašyti ilgų ilgiausią pasiaiškinimą rektoriui, nes vėl grėsė universiteto teismas, į kurį pašaukė juos visus penkis, tąkart buvusius prie Subačiaus vartų, ir jis mieliausiai tuos visus puskvailius su Daugėla ir vienaakiu Boreika priešaky dabar tiesiog būtų apskritai nušlavęs nuo žemės paviršiaus; ir, o, beje, tai beprotiška, bet labai puiki mintis, ir jis net žino, kaip ją galima įgyvendinti, ir žino, kas jam padės tai padaryti, jeigu jau iš kvailumo stojo jų pusėn ir vis tiek jau yra paženklintas krauju. Ir todėl įsitaisęs su keliomis knygomis ant suolelio Delamarso namų kiemo atokaitoje, šypsodamasis pačia meiliausia įmanoma šypsena, bet nieko gera nežadančiu balsu tarė Kazimierui Norvaišai: „Jeigu nori, kad niekas nesužinotų, kas nutiko prie Subačiaus vartų, turėsi mums kai ką padaryti.“

X

Kazimierui Norvaišai šie žodžiai buvo tarsi smūgis į paširdžius – nes vos vieną akimirkos dalį jis vaikiškai buvo įtikėjęs, kad iš tikrųjų parūpo Birontui: parūpo jo randas, jo būsimi mokslai, parūpo jis pats – bent tiek, kad pagaliau nebėra vien bevardis veidas gatvėje; kad pagaliau galės pasidalyti muštynių įspūdžiais su Birontu, o gal net sulauks pritariamo patapšnojimo per petį, kad anąkart stojo jų pusėn. Bet susivaldė ir iš mandagumo paklausė, kuo galįs būti naudingas, nors pats greitai sumetė, kad šutvė dabar, matyt, turi nemalonumų su magistratu ar universiteto valdžia, ir gal bus prašomas melagingai liudyti teisme ar išsiginti kokių savo žodžių, ar apjuodinti tuos priešininkus, betgi čia jis ir klydo, ir buvo nustebintas, kad Birontui reikia iš jo visai ko kito. Birontui reikėjo vieno dalyko, ir tas dalykas buvo susijęs su priešininkais, ir tas dalykas buvo parakas, ir to parako, ir nemažai, kaip tik pagal jo sumąstytą planą, ir turėjo padėti gauti šis vaikis, prisiglaudęs garbiojo liejiko Delamarso namuose – nesvarbu iš kur: ar iš liejyklos, kur buvo nedideli kiekiai bandymams, ar iš paties arsenalo, kur buvo didžiosios atsargos ir kur liejikas neabejotinai turėjo priėjimą, ir nesvarbu kokiu būdu, ir tą būdą reikėjo sugalvoti, ir tas būdas priklauso nuo

aplinkybių, ir jis padėsiąs tas aplinkybes atskleisti: kada Delamarsas eina į Puškarnią ir kada tiksliai grįžta, kur laiko raktus ir kur tiksliai laiko paraką, kas būna liejykloje ir kada iš jos išeina, kada ir kas eina į arsenalą, ar patsai, ar ką pasiunčia, visos smulkmenos čia svarbu, ir jam neturi rūpėti, kas ir kaip, o tik tai, ką jis turįs sužinoti. Antraip apie muštynes prie Subačiaus vartų gali sužinoti jo garbusis tėvas: apie lentgalį su vinimis ir apie tai, kad vienas iš tų muštynių išėjo išmušta akim, ir visi mačiusieji tvirtina, kad veikiausiai tuo lentgaliu ir buvo išmušta, ir jis nieko nenorįs teigti be įrodymų, bet juk anieji matė jį, Kazimierą Norvaišą, laikant tą pagalį, tik štai nežino, kas jis esąs ir iš kur atsirado, ir geriau, kad niekada nesužinotų, nes reikalas atsidurs magistrato teisme, o tatai, jis privaląs sutikti, tikrai didesnė blogybė nei sužinoti apie Delamarsą tai, ko jis prašąs, juk prašo visai nedaug. Kazimieras to didžiai pagrįsto Bironto gražbyliavimo, vos pridengto skylėtu gerų norų šydu, klausė nieko nesakydamas ir žvelgė jam į akis, ir kažkodėl prisiminė savo kliedesį, kuriame baziliskas sakė pats negalįs tam jo draugui pažvelgti į akis, aišku, juk jis Birontą turėjo savojoje kaltūnuotoje galvoje, ne ką kitą, juk daugiau nieko panašaus į draugą arti Kazimiero nėra, o dabar štai Kazimieras žiūrėjo tiesiai Birontui į akis ir jautė šiokią tokią panieką, nes tasai juk jo prašė pasielgti išdavikiškai negarbingai, matė visą tą suktumą ir įsisenėjusią vienatvę, ir baimę jų pilkoj gelmėj, matė ir tai, kad Birontas neabejotinai su juo kalba kaip su kokiu durneliu, kurį manosi galįs apvynioti apie pirštą, ir vis tiek Kazimieras negalėjo jo nekęsti ir niršo pats ant savęs už tai. Bet išklausęs visą Bironto kalbą ramių ramiausiai tarė, kad jeigu jau taip, tai pats nueisiąs pas tėvą ir papasakosiąs jam visą muštynių reikalą, galų gale jis juk nesąs dėl nieko kaltas, ir teismai tam ir yra, kad išaiškintų nekaltuosius; tas reikalas dėl parako, aišku, įdomus, ir keista, kad pats to nesumąstė, juk gyvenąs pas patrankų liejiką, juokinga trumparegystė, dievaži, ir jis neabejotinai sužinosiąs ką

reikia, nes tai juokų darbas. Tik, va, štai mažytė pataisa – jis tai sužinosiąs savo paties dėlei, o ne Birontui, ir pats išsiaiškinsiąs su skustaisiais ir atsimokėsiąs jiems už savo randą, su paraku ar be parako, su trenksmu ar tyliai, čia jis dar gerai pagalvos, kaip geriau; ak, ir taip, beje, dėl tų atneštų knygų, geriausia būtų, jei pasiimtų jas atgal: Gurnickį jis jau seniausiai skaitęs, su akademijos poezija susipažinsiąs, kai ten įstosiąs, o štai šią apie draugystę, *De Amicitia*, didžiai gerbiamas ponas Birontas galįs susikišti sau į užpakalį giliai giliai, ir viso gero.

Jonas Kirdėjus Birontas dar niekada nebuvo matęs tokio atsparumo jo retorikai, juolab iš tokio mažvaikio; ir ta pašiepianti išmoninga panieka, dievaži, jis ir pats geriau nebūtų atsikirtęs to Norvaišaičio vietoj, ne, jam tas vaikinas patinka, ne koks veršis, kurį galima ginti kur nori, net kažkuo truputėlį panašus į jį, ne, tik pagalvok, įžūlumas neapsakomas, ir nieko neprikiši, taikliai jis čia su ta *De Amicitia*, ir jis pradėjo juoktis, ir gana nuoširdžiai, taip nuoširdžiai, kaip tik galėjo juoktis Jonas Kirdėjus Birontas, ir apkabinęs patapšnojo per petį Kazimierui ir pasakė, kad šisai jam, dievaži, patinkąs! Ir nors Kazimieras nebuvo toks kvailas, kad iškart taip imtų ir prarastų savo budrų įtarumą, bet, laikui bėgant, jis pamažu pradėjo dilti, juolab kad Jonas Kirdėjus Birontas, stebėtina, bet, atrodo, tikrai buvo nuoširdus – kartkartėmis vėlyvomis popietėmis užsukdavo su knygomis ir patarimais, ką derėtų perskaityti ruošiantis į akademiją, vėliau netgi keletą kartų Delamarso buvo pakviestas pasilikti bendros vakarienės ir buvo tikrai žavus užstalės svečias – ir žaviai klausėsi, ir dar žaviau pasakojo, ir noriai, su neapsimestu apetitu ragavo visus keistuosius prancūzo patiekalus – sraiges, apkeptus paštetus ir troškintą karvelio krūtinėlę, ir vyną gėrė saikingai, ir priversdavo juoktis Elžbietą; ir su Delamarsu galėjo šnekėtis apie prancūziškus dalykus, kuriuos žinojo iš perskaitytų knygų, ir niukino Kazimierą, kad tasai nebūtų kvailas – naudotųsi proga ir greičiau mokytųsi prancūziškai, nes

juk štai gyvenąs nemokamo mokytojo pastogėje, o gal – ir ne gal, o veikiausiai – kada sumąstys išvažiuoti į pasaulį. Ir nieko jam nebuvo galima prikišti; ir vis tiek nepatiko jis Jonui Motiejui, nors tu ką, ir tasai niekaip negalėjo paaiškinti kodėl, o Elžbieta, Jonui Kirdėjui išėjus ir Jonui Motiejui pradėjus kaip įprastai niurnėti, kiek nedrąsiai priekaištaudavo vyrui: „Nepatinka turbūt dėl to, kad pernelyg į tave panašus."

O Jonas Kirdėjus nė pats nepajuto, kaip pradėjo branginti tuos pasisėdėjimus Delamarso namuose – viešnages, kurios taip nepanėšėjo į jo lankomų senių namus nei į vakarojimą su šutve, nes čia buvo ir jaunystė, ir gėlės ant stalo, ir maistas, ir pokalbis, ir penas kūnui, ir penas dvasiai; ir tie žmonės Delamarso namuose buvo bene pirmi Jono Kirdėjaus sutiktieji, kurių jis neturėjo tikslo kaip nors apgauti, išpešti sau naudos ir iš kurių jam pagaliau nieko nereikėjo – na, gal tik trupučio parako, bet tas parakas gi kol kas galėjo palaukti. Ir, svarbiausia, ten buvo ta tyli, kukliai apsitaisiusi, vis dar šiek tiek patraukli moteris su kiek pageltusiais nėriniais žilstančiuose plaukuose, Elžbieta iš Siedleščinskių Norvaišienė, ir vyrai tiesiau sėdėjo jos akivaizdoje ir nelaidė liežuvio, ir pokalbiai dėl to buvo tokie nepanašūs į studentiškos vyrijos blevyzgas, nes toji moteriškė buvo visiškai kitokia nei visos lig tol sutiktosios, su ja nė nekiltų mintis išbandyti retorikos meno praktikoje, ir ne todėl, kad ji būtų buvusi nepatraukli ar nemoteriška, o tik todėl, kad ji buvo kažkas visiškai kita; tokia, kurios rankos glosnis per plaukus galėtų truputėlį apmalšinti įsisenėjusį jo sielos skausmą, ir jis truputėlį pavydėjo Kazimierui, nes tas galėjo bet kada priglusti prie motinos krūtinės, ir ji mielai būtų jį paglosčiusi, nors matyti, kad jau pati nebedrįsta, ir, akivaizdu, tas paikas vaikas šia galimybe beveik nesinaudoja, nes vaidina suaugusį. Ir jis pavydėjo Jonui Motiejui, nes šiam turėjo būti gera šalia tokios žmonos, su kuria jis galėjo susikalbėti iš pusės žodžio, ir jis net pavydėjo tai jų dukrai, Kazimiero dvynei, vienuolyno novicei, kurios nė nebuvo matęs ir

apie kurią stebėtinai jam niekas nieko dora negalėjo papasakoti, tarsi josios niekada nė nebūtų buvę pasaulyje, tik tai, kad buvo gera, nuolanki dukra, anksti suprato savo pašaukimą ir, atrodo, tasai pašaukimas – tikrai iš Dievo. Kiek šnekesnis kartą buvo Kazimieras, pasiguodęs „Uršulė yra Uršulė“ ir kad visą gyvenimą manęs, jog ji – tarsi dvynas moteriškas jo paties pratęsimas, ir kad visą gyvenimą ji jam atrodė velnių priėdusi, bet dabar pradedąs abejoti, ar ją kada iš tiesų pažinojęs, nes niekada nemanė, kad ji su tuo vienuolynu rimtai, o dabar štai, prašom, įvilktuvės bus per pačią Žolinę.

Jonas Kirdėjus jį paguodė, kad moterų neįmanoma suprasti, nes netgi didžiausių atlapaširdžių kokia širdies kertelė visuomet lieka uždara, bet iš tiesų jos – grynas smagumas, visos jos tam tikru būdu pašėlusios, kai kurios netgi labiau nei vyrai, netgi ir tos ramiosios, tik, va, reikia mokėti užkariauti jų pasitikėjimą, ir jei Kazimieras kada užsimanytų, jis galįs su kai kuriomis supažindinti, yra tokių neblogų, ir jis pažįstąs tokią vieną našlę, nuo kurios Kazimierui galbūt visai praverstų pradėti pažintį su moterija. Ir Kazimieras tik klusniai linksėjo galva, nors visai nebuvo tikras to norįs, mat vienintelis dalykas, ko jis norėjo – praleisti kuo daugiau laiko su Jonu Kirdėjumi vienudu ir klausytis jo be galo, mat tasai, kaip kad kitados mintyse kalbėdavosi su savo velioniu broleliu Antanu Jeronimu, taip dabar panašiai nesivaržydamas, be jokių stabdžių liejo savo išmintį ir pasakojo istorijas Kazimierui, kuris buvo gyvas, žvelgė blizgančiomis akimis ir atsakydavo įdomiai, kaip kad kitas nebūtų nė sumąstęs. Kažkurią dieną jis, leidus tėvams, buvo pakviestas į svečius pas Joną Kirdėjų į Stiklių gatvę, kur neva visą vakarą turėjo būti balsu skaitomos knygos ir apie jas diskutuojama, tačiau pakilęs girgždančiais mediniais laiptais į mira dvelkiantį Bironto butą, apstatytą prabangiai ir nerūpestingai, su kilimais, gausybe brangių knygų, keliais visai neprastais paveikslais, dar brangesniu nedideliu dangaus skliauto gaubliu ir atsainiai

ant konsolės tarp knygų besimėtančia žmogaus kaukole, jis aptiko jau matytus Gedeoną, Jeremiją, Mykolą ir liutnia bebrązginantį Andrių Cholecką, kurie, apstatę stalą raudonojo vyno buteliais, jau lupo raudoną laką nuo jų kaklelių ir traukė kamščius lauk, ir kaip tik dalijosi kortų kaladę. Tad Kazimieras visą vakarą praleido ne skaitydamas išmintingas knygas, o mokydamasis pliekti kortomis, žvengdamas iš niekų ir gurkšnodamas vyną, ir tai buvo smagu, ir į vakaro pabaigą negalėjo patikėti, kai sėbrai jam liepė iš tikrųjų, iš rimtųjų susižerti iš Gedeono išloštus dvidešimt auksinų ir neštis namo, nes paikai manė, kad visa tai juokais, o ne iš rimtųjų, o čia jau buvo ne juokas, ir Gedeonas nusiminęs karčiai jam mestelėjo, kad tegul nesidžiaugiąs, nes jei sekasi kortose – nesiseka meilėje, ir jau išėjus iš Stiklių gatvės su dvidešimčia auksinų kišenėje Kazimierui sugniaužė paširdžius, galbūt nuo išgerto raudonojo vyno, o galbūt – nuo tų Gedeono žodžių, nes turėjo nuojautą, kad tikrai meilėje jam nesiseka ir nesiseks visą gyvenimą. Bet nedoros pramogos su Bironto šutve vis dažnėjo, ir Kazimieras negalėjo sakyti, kad jos būtų buvusios jam nemalonios, ir jis mokėsi pamažėliais meluoti ir atsargiai gyventi dvejopą gyvenimą, nes tėvai būtų jo anaiptol nepaglostę, jei būtų sužinoję apie lošimą kortomis ir kauleliais iš pinigų, apie gausius vyno sriūbčiojimus ir kitas išdaigas, juolab kad jiems dar kartą teko aiškintis santykius su žiponuotaisiais, tik šįkart ne taip kruvinai, o daugiau žodžiavosi iš priešingų gatvės pusių, bet kol Kazimieras pareidavo namo laiku ir pernelyg nesvirduliuodamas, tol kažkaip tėvams nekėlė didesnio įtarimo, juolab kad vis labiau įsibėgėjant pavasariui dienos ilgėjo ir temo vis vėliau, ir dabar kartais išsiprašydavo net iki aštuntos, ir vyresniokai Andrius, Gedeonas, Mykolas ir Jeremijus juokėsi iš Kazimiero aštraus, gerai pakabinto liežuvio, o Jeremijus kartą net paprašė Kazimiero tą liežuvį iškišti ir parodyti, ar ne dvišakis, nes, pasak jo, „nuodingas it gyvatės“; ir pripažino jį savu, ir lošti jam sekėsi, ir po truputį pradėjo pagauti kai kuriuos mokslų dalykus,

dėl kurių šieji aistringai kartais susiginčydavo, ir Jonas Kirdėjus jį tarsi globojo ir juokėsi iš jo juokų, ir skolino jam knygas, o kartą netgi išprašė iš jo tėvų, kad leistų kartu su kitais rinktiniais, gerai pažįstamais studentais iš garbingų šeimų išvykti į užmiestį su nakvyne, aplankyti Jėzuitų rūmų šile prie Vingio, kurie garsėjo įstabia biblioteka ir retenybėmis, ir gražiu botanikos sodu šalia, kuriuo rūpinasi jėzuitas, Andriaus Choleckio giminaitis, taigi viskas su rimta priežiūra ir viskas labai atsakingai. Tačiau tik atvykus studentų kompanijai paaiškėjo, kad tasai Andriaus giminaitis ne joks jėzuitas, tik šiaip rūmų ekonomas, ir tai jis vakarop suveikė dvi valtis studentams sutemus persikelti per Viliją į Žvėryną, kur stūksojo Radvilų medžioklės dvarelis, bet jie tamsoje vogčiomis patraukė ne į jį, o į mažytį medinį paviljoną atokiame parko užkampyje, pro kurio užuolaidomis uždangstytus langus blausiai smelkėsi šviesa, o pravėrus duris jų vos neapakino, nes visas namelio vidus buvo vieni veidrodžiai, sietynai ir kandeliabrai su krištolo karuliais, ir stalai nukloti kortomis ir nustatyti taurėmis, ir tame atspindžių mirguliavime švaistėsi įstabaus grožio kekšės, tikrai rinktinės, ir skardžiai juokdamosi, begėdiškai atvarstytais korsetais, sėdinėjo susirinkusiems ant kelių, tarp jų ir pačiam Klecko ordinatui, Jono Kirdėjaus bendraamžiui Dominykui Mikalojui Radvilai, nes tai jo slaptasis brangakmenis buvo tasai mažytis medinukas vidury miško, kur jis bėgdavo nuo jau slegiančių jaunavedžio pareigų kiekvieną kartą atvykęs į Vilnių, ir tai su juo Gedeonas Margolis pliekdavo basetą[97], o Andrių iškart apspito tos moterys ir prašė pagroti, ir jei šiandien jis be liutnios, jos galinčios pabūti jam liutnia – krizeno jos, ir matėsi, kad jam čia nebe pirmas kartas, jis žinojo visų vardus, o Jonas Kirdėjus jau kažką šnibždėjosi ir kvatojo iš jiems vieniems tesuprantamų juokų su aukštaūge geltonplauke, atrodančia tarsi tikra Trojos Elena ar deivė Venera ir akivaizdžiai vadovaujančia visam

97 Prancūziškas kortų žaidimas, itin populiarus XVII a. antroje pusėje.

šiam slaptam reikalui. Ir Jonas Kirdėjus pokštavo Kazimierui – juk žadėjęs parodyti tikrą botanikos sodą, ir kaip jam patinkančios šios sodo gėlės ir vaisiai, ir Kazimierui iškart buvo pripilta vyno, ir jį apsupo gražuolės, tarp kurių buvo, kaip paaiškėjo, ir miestiečių, ir nuskurdusių bajoraičių, o tosios stotingosios, Eufemijos, tai apskritai būta kilmingos ir pasiturinčios našlės, užsimaniusios pagyventi nežabojant savo geidulių. O jas visas siejo tai, kad jos čia buvo prašmatnios, brangios ir išlepintos Dominyko Mikalojaus asmeninės išlaikytinės, be jokių skrupulų ir be jokių suvaržymų savo aistrose; taigi, tos gražuolės dabar rūpinosi, kad Kazimiero taurė nebūtų tuščia, ir aplink tą šešiolikmetį berniukėlį su tokiu žaviu tarsi šypsena randu ant skruosto suko ratus it katės aplink dešros gabalėlį, tarsi nebyliai varžydamosi, kuriai pirmai šis neragautas skanėstas atiteks.

Bet toms Žvėryno smaližėms dar reikėjo palaukti savo aistrų pasotinimo, nes dabar didžiausios aistros užvirė prie kortų stalo, kur Gedeonas ir Dominykas Mikalojus ne juokais lošė basetą, ir gražuolės plojo katučių ir krykštė, ir kišo lošėjams bučiuoti savo sklidinas vyno lūpas, savo krūtines ir kitas kūno dalis, bet Dominykas Mikalojus ūmai užsimanė pereiti prie kvindečiaus[98], o Gedeonas rausdamas atsisakė, nes jam tąvakar ne itin ėjo korta, o kvindečius juk ypatingai priklausė nuo laimingos kortos ir ne tiek nuo lošėjo gebėjimų, tad tegul eina tas, kam sekasi kortose, bet nesiseka meilėje, ir prie stalo pasišovęs sėsti Kazimieras atsidūrė tiesiai priešais Dominyką Mikalojų, kuris, priešingai nei derėjo tikėtis iš tokio didžiūno ir tokio įtakingo žmogaus, neatrodė visai baugus, o buvo dailus jaunas vyras, ir jo kaklaskarė dabar buvo atrišta, marškiniai dabar buvo ištaršyti ir atlapoti, ir po jo juodus krūtinplaukius dabar gosliai klaidžiojo balta Eufemijos ranka, ir čia nebegaliojo jokios luomų taisyklės, tik vienui viena geležinė

98 XVII a. populiarus prancūziškas penkiolikos taškų kortų žaidimas *Quinze*, primenantis akį ir LDK paplitęs itališku *Quindici* pavadinimu.

taisyklė – lėbauti, džiaugtis ir nebūti nuobodžiam; ir Dominyko Mikalojaus iš motinos italės paveldėtos didžiulės rudos akys su ilgom blakstienom buvo šiltos ir jose žaidė linksmi žiburėliai, ir jis tarė Kazimierui „parodykit, ką sugebat, mano mielas“, ir Kazimieras jį smagių smagiausiai aplošė, ir tasai juokėsi ir sakė „kiekgi jums metų, mielasis, kad jau taip nuleidot kraują mano kapšui kaip patyręs cyrulikas[99]“, o Gedeonas juokais purkštavo toliau, kad kam sekasi kortose, nesiseka meilėje. O tada Eufemija pamojo Andriui, kad ir jai pristatytų kėdę prie kortų stalo, ir pasakė sugalvojusi žaidimą tyčia jaunajam svečiui; žaidimą, kurį žaidžiant vienu metu gali sektis ir kortose, ir meilėje, nes to žaidimo, kurį jie dabar žais, taisyklės bus lygiai kaip ir kvindečiaus, bet žaiskim dviese, ne iš pinigų, o iš rūbų, ir kaskart pralošęs turės nusivilkti po rūbą, o likęs visai be jų taps priešininko laimikiu ir patenkins visas jo meilės užgaidas, taigi pralošusiųjų čia nebus, nes meilėje pralaimėti ir atsiduoti yra taip pat tam tikra pergalė.

Ir Eufemija parodė, kad nejuokauja, ir pralošusi pradėjo nuo savo šilkinės siuvinėtos kojinės, parodė ją aukštai aukštai pakeldama sijoną, iki pat keliaraiščio su raudonu kaspinu, ir nusimovusi metė tiesiai Gedeonui į veidą, ir tasai juokėsi ir sakė pasikarsiąs ta kojine iš nevilties, kad ne jis sėdo žaisti Eufemijos kvindečiaus, ir visi šūkalojo ir klausė, kam atiteks antroji kojinė, ir Gedeonas jau buvo tiesiog besuvalgąs nuogus Eufemijos kojos pirštelius, bet čia pralošė Kazimieras ir jam teko nusivilkti durtinį, tad kol kas pats atrodė visai padoriai, ir vėl prakišo Eufemija, ir visi laukė antros kojinės, bet toji visus nustebino imdama ir atvarstydama vieną rankovę, kurią prie korseto laikė pririšti žydri kaspinai, ir išsinėrusi iš jos užmetė žydrą kaspiną Kazimierui ant kaklo, vylingai žiūrėdama tiesiai į akis prisitraukė išraudusį Kazimierą taip arti, kad, rodės, tuoj įsisiurbs jam į lūpas, tačiau sustingo ir – visiems žiūrintiems

99 Barzdaskutys.

tai atrodė kaip amžinybė – atsidususi, papūtusi lūpas vos vos prisilietė prie jojo, ir besikilnojančia krūtine atsitraukė ir sėdo atgal prie kortų stalo sakydama „žaidžiam toliau", ir žaidė jie toliau, ir Kazimierui teko nusivilkti liemenę ir atsijuosti diržą, ir visi buvo jau bepradedą nuobodžiauti, ir tada vėl pralošė Eufemija, ir visi laukė, ką gi toji iškrės vėl, visi laukė tos antros kojinės, tiesą sakant, bet ji išsinėrė iš antros rankovės ir vėl pralošė, ir tada atsivarstė sijoną, visų nuostabai, ir liko tik su korsetu, žemę siekiančiais apatiniais marškiniais ir viena kojine po jais, tada atėjo Kazimiero eilė nusirišti kaklajuostę, kuri, kaip parankiai prisiminė, yra atskiras rūbas, ir Eufemija įsižeidusi papūtė lūpas ir vaidino supykusią, ir kai vėl pati prakišo, tik ištraukė iš plaukų savo segę su brangia stručio plunksna ir, pakutenusi ja Kazimierui pasmakrę, nesivaržydama įsegė juokais Dominykui Mikalojui į kelnių klyną, ir pakratė savo geltonas garbanas, kurios išlaisvintos ir rangydamosi tarsi gyvo aukso gyvatės nusidriekė jai iki pat alkūnių, gurkštelėjo vyno ir šįkart įsisiurbė Kazimierui į lūpas, pavaišindama jį savo sušildytu vynu, visiems šūkaujant, švilpiant ir uliojant, nes kortos niekam neberūpėjo ir visi tik sekė, kas čia bus. Ir kai vėl jai pagaliau pralošus nuo vyno ir vaizdo įkaitę studentai, Radvilos sugėrovai, o ir pats Radvila šaukė „kikliką!", o kiti „kojinę, kojinę!", Eufemija atsistojo visu ūgiu, didinga tarsi Trojos Elena ir vylinga tarsi pati Venera, ir pradėjo varstytis korsetą, tačiau jį tik vos atlaisvino, ir tada, visų nuostabai, išnėrė vieną baltą ranką iš marškinių rankovės, kitą – iš kitos rankovės ir ties strėnomis truktelėjusi leido marškiniams nukristi ant grindų, ir visi žioptelėjo, o kai kas ir liko išsižiojęs ir netgi išrasojusiais smilkiniais, nes Eufemija liko vien su korsetu, pro kurį lauk lipo krūtys, ir tik viena kojine ir nė nepaisydama visų žvilgsnių, kurie tarsi strėlės susmigo į jos auksinę Veneros kalvą, balta ranka suėmusi už marškinių krūtinės pakėlė Kazimierą iš kėdės ir nepaleisdama nusivedė jį lėtai lėtai, leisdama dar visiems ja pasigrožėti, tiesiai laiptais į viršų, į antrą aukštą, kur visi žinojo

esant kelias alkovas, o Dominykas Mikalojus balsu atsiduso, sakydamas, kad, Dieve, jau ir pamiršęs, kaip čia kartais būna linksma, ir, sujaudintas ką tik matytos išdaigos, blizgančiomis akimis žiūrėjo į pasisodintą ant kelių namelio naujokę, išraudusią kaip uoga, kurią kaip tik žadėjo tuoj nuraškyti.

Kazimieras, likęs vienudu su Eufemija, negalėjo nepripažinti, kad ši – nuostabi gražuolė, kokių gimsta tik viena iš tūkstančių, tik ji atrodė baugiai vyresnė, nors jai iš tiesų tebuvo trisdešimt metų, jei Jiezno parapijos įrašas apie jos gimimą nemelavo, ir taip, Eufemija pati žinojo esanti viena iš tūkstančių, viena iš tų retųjų, kurioms negali atsispirti joks, nė vienas, vyras; ji būtų galėjusi ir patį karalių sugundyti, ir jo didenybė kaip tik ir būtų buvęs labai lengvas grobis, nes visą gyvenimą buvo neabejingas moterims, o dabar jau seno, taigi, jai būtų buvę vieni juokai. Bet jai to nereikėjo, jai labiausiai patiko būti trečią kartą našle, ir taip jau įvyko, kad pirmasis jos vyras žuvo prie Čenstochovos, antrasis, kurį turbūt mylėjo labiausiai iš visų trijų, mirė susirgęs raupais, o trečiajam pati truputėlį, galima sakyti, padėjo, nes buvo ištiktas apopleksijos smūgio per labai piktą jų barnį, bet tai jis paliko jai didžiausią turtą, ir, tiesą sakant, ji dėl to nesijaučia nei kalta, nei skolinga, nes už tojo senio tekėjo iš išskaičiavimo, bet smarkiai apsiskaičiavo, nes tasai elgėsi su ja kaip su daiktu ar visiška savo nuosavybe, kaip šuva ant šieno – pats nebegalėdamas atlikti vyriškos pareigos, bet smaugiamas liguisto pavydo, į pabaigą nė iš namų jai nebeleisdavo išeiti, taigi viskas pasisuko tik į gera, kai jis mirė, amžiną jam atilsį, ir paliko jai tiek, kad gyvenime galėjo niekuo nebesirūpinti. Ir ji nebesirūpino ir nebeieškojo daugiau sutuoktinių, nes, kaip toj kažkur girdėtoj dainoj dainuojama, „mergelėms duona, ragaišis – žmonoms, marcipanai našlėms, o senmergėms – išėdos“, ir ji buvo linkusi valgyti marcipanus kada užsigeidusi ir daryti ką nori, neatsiskaitinėdama nei tėvui, nei vyrui, nors jos rankos daugelis prašė, bet jai nebesinorėjo nertis santuokos pančių, o lovos malo-

numų galėjo patirti ir be kunigo palaiminimo, kad ir kaip bedieviškai tas skambėtų, bet juk – vedę ar nevedę – visi vyrai patys darė lygiai tą patį ir nesuko sau galvos dėl jokių palaiminimų, tad kodėl turėtų ji; svarbu buvo tik tinkamai rinktis vyrišką draugiją, kad nebūtų kvaili ir kad atstumti nepradėtų jos skųsti valdžiai, o tam geriausiai tiko kilmingi ir turtingi. O, ji niekada nepamirš tos nakties ir auštančio ryto, kai su šviesiuoju kunigaikščiu Boguslovu, seniai seniai, dar gerokai prieš jam pagaliau vedant, bet jau žuvus jos pirmajam vyrui, juodu, atsitiktinai susitikę keleiviai, kažkuriuose pakelės užvažiuojamuosiuose namuose šnekėjosi visą naktį iki aušros, po to, kai jis pirmąkart pažadino joje snūduriavusią moterį, kurios taip niekada ir neprikėlė jos pirmasis vyras per visą jų santuoką, ir antrasis pažadindavo tik retkarčiais, o apie trečiąjį ji net nešnekėsianti; taigi, kaip jie šnekėjosi su Boguslovu iki pat paryčių, aušroje amsint šunimis, tos dvi susitikusios vienišos sielos, tas nepaprastai patrauklus, didis vyras ir toji įstabiai graži moteris, susitikę pakelės smuklėje tarsi Adomas ir Ieva po rojaus obelimi, šnekėjosi apie tai, kiek prietarų žmonėms sunkina gyvenimą ir kas sugalvojo, kad tai, kas juos ką tik jungė ir suteikė jiems didžiausią palaimą, gali būti Dievo baudžiamas blogis ir kad „Viešpatie, ar ateis kada diena, kad galėsim gyventi kaip prancūzai", pasakojo jai kunigaikštis apie prancūzus, kurių krašte buvo gyvenęs ilgus metus ir kurie bent jau supranta, kad vienas žmogus tinkamas santuokai ir giminės pareigai, o kitą išsirenka savo kūnui ir sielai, ir netgi moterys ten laisvos išsirinkti sau amantus[100] ir žiūrima į tai pro pirštus, nesgi, Viešpatie, argi būna taip gyvenime, kad visiškai sutaptų dviejų žmonių ir kilmė, ir turtas, ir interesai, ir pareigos supratimas, ir sielos, ir kūnai, ir jeigu taip nutinka, tai didžiulis stebuklas ir laimė, bet jis pats težinąs vos kelis tokius atvejus gyvenime, todėl „nebetekėk daugiau, mano miela, arba

100 Meilužius (*pranc.*).

tekėk tik iš tikros meilės ir atmink, kad kūniška palaima galima ir be jos“, – pasakė jis jai tada, ir išaušus jie paliko tą pakelės smuklę ir pasuko į skirtingas puses, bet jai dėl to nė kiek negaila, nes prisimins tą naktį iki savo dienų pabaigos, nes labiau išmoningo meilužio taip niekada ir neturėjo; nors, va, štai tada jo nepaklausė, tekėjo dar du kartus ir vienu metu, kai jos trečiasis ne juokais ją visaip skriaudė, jau buvo beišsigąstanti, kad užsinėrė sau kilpą ant kaklo visam gyvenimui, todėl jam mirus tarsi nuo grandinės nutrūko ir davė valią savo geiduliams. Ir štai, kai pažino Dominyką Mikalojų, bene dešimčia metų už ją jaunesnį, ir dargi Boguslovo tolimą giminaitį, ir pažinusi jį geriau pamatė, koks jis iš tiesų vienišas ir nelaimingas, ir nė iš tolo nepanašus į savo dorybingąjį piligrimą senelį, ir kaip jis skundėsi negalįs nė žiūrėti į savo žmoną, kuri buvo parinkta, nes itin pritiko turtu, kilme ir giminės sumetimais, ir būdo buvo neblogo, bet visiškai netiko jam lovos reikaluose, o žmogus jis buvo aistringas, tą ji matė vien iš jo akių, ir jie sutarė tada įkurti slaptą meilės šventyklą čia, vidury miškų, kur jis galėtų kartkartėmis pabėgti ir kuri būtų atvira patikimiems, mokantiems liežuvį už dantų laikyti, jauniems ir gražiems, ir kur galiotų tik viena taisyklė – ištikimybė deivei Venerai, lėbavimas, džiaugsmas, laisva valia ir jokio nuobodulio, ir ji galės būti tos meilės šventyklos žynė, su ta viena sąlyga, kad ir moterys čia pačios galės rinktis, o ne tik vyrai rinksis jas. Ir ji išsirinko šįvakar šį jaunuolį, nes buvo tikra, kad bus jam pirmoji, galėjo tai pasakyti iš jo akių, ir jis buvo baisiai mielas, tas randas – toks žavus, ir kas gi jo laukia pirmąjį kartą su kokia kita – nevikrus nemokšiškas skubėjimas ar paklaidžiojimas girtam ūke su kokia linksmąja panele, iš kurios glėbio ištrūkęs ir išsiblaivęs jis nedaug prisimins, o ji patyrusi, gali jam padovanoti dievišką malonumą, tokį, kurio ir jis nepamirš, ir už kurį jai vėliau visos būsimos jo moterys galės padėkoti; ir taip, jai nieko nereiškė nusimesti rūbus visų akivaizdoje, nes jai patiko degančios vyrų akys, ir jai patiko jos kūnas,

kurio grožis ir standumas nebus amžini, tad kodėl gi neleisti juo pasigėrėti ir pasidžiaugti, kol galima, kaip džiaugiamasi romėniško marmuro statulų grožiu didikų rūmuose? Visa tai ji pasakojo Kazimierui, neatitraukdama degančių, mėlynų kaip žibuoklės akių nuo jo, ir, uždėjusi jo nuo prakaito drėgną delną sau ant krūties, tarė „paliesk ir pamatysi, kad tai ne marmuras, ir kad žinotum, kaip saldu tave jausti, ir ar jauti, kaip plaka mano širdis?", ir atsegusi ir atvarsčiusi jo smunkančias kelnes pradėjo jį ragauti savo rausvomis tarsi rožės lūpomis, ir čia Kazimieras jai pasidavė, nes, nors iš tikrųjų ji jam buvo graži, kaip kad būna gražios marmuro statulos, ir jo galva svaigo daugiau nuo išgerto vyno nei nuo šios moters, bet kūnas stebėtinai klusniai pasidavė Eufemijos liežuvio, pirštų ir krūtų burtams, ir, jai parodžius, rado kelią jos vidun, ir tai nebuvo taip jau baisu, kaip jis įsivaizdavo, ir ji jam rodė įvairiausius būdus, kaip dar ją galima pajusti kitaip, ir paskui jie pailsę gėrė vyną ir dar kartojo antrą kartą, ir vėl naujais būdais, kuriuos Eufemija sakėsi mačiusi vienam itališkam Dominyko paveiksle, ir kaip tik tada į alkovą tyliai atėjo Jonas Kirdėjus, kažką pasakė apie tai, kad visi apačioje išsislapstė kas kur, po du ar net po tris, maži ištvirkėliai, ir paliko jį vieną, ak, bet jūs čia kažkuo labai užsiėmę, ar priimsite ir mane, ir išsinėrė iš rūbų, ir tapo vėl visiškai panašus į tą velnišką fauną, kaip tada, per Kazimierinių procesiją, ir Eufemija alsiai juokdamasi pati jam pamojo prieiti, ir vis dar su Kazimieru savyje pradėjo ragauti Joną Kirdėjų savo rožių lūpomis, ir Kazimieras išvis jau nebegalvojo ką darąs ar ką jam daryti, nes visa tai pranoko bet kokį sveiką protą, visa tai buvo tarsi sapnas ir jis tiesiog toliau smigo ir skendo į malonumą, ir taip giliai, kad nė pats nepajuto, kaip jo galva atsirėmė į mira dvelkiantį Jono Kirdėjaus šoną, ir tas kvapas, ta žvakių šviesoje raibuliuojanti tampri oda, po kuria slankiojo nedideli ir kieti kaip akmuo raumenys, Kazimierui sukėlė tokią mirtiną palaimą, kad jis pagalvojo „tai yra tai, ką turi jausti perkūno nutrenkiamas žmogus", o betgi pakėlęs

akis į Jono Kirdėjaus veidą, kuriame blausiai buvo matyti visiško užsimiršimo šypsena, suprato vieną vienintelį dalyką – dabar, ši akimirka, ir yra taip arti, kiek tik jis galės kada nors priartėti prie Jono Kirdėjaus Bironto, nes tarp jų visada bus moteris, ne Eufemija, tai kita; tarp jų visada bus moteris, kuri juos skirs, ir Kazimieras kaip niekada buvo tikras, kad, nepaisant Eufemijos gudrybės, jis ką tik dar kartą patvirtino seną taisyklę, jog kam sekasi kortose, nesiseka meilėje.

Tą Kazimieras ir pasakė Dominykui Mikalojui, kai tasai švintant užklupo jį lauke prie paviljono bežiūrintį į vis dar juodą virš Vilijos vingio dangų ir pamatė, kad vaikino akys drėgnos nuo ašarų, ir paguodė, kad „mielasis, jei iš ryto truputį gėda, vadinasi, iš vakaro buvo tikrai linksma", ir pridūrė, kad tasai turbūt suprantąs, jog jam geriau nelaidyti liežuvio apie šią vietą ir pamiršti viską, kas čia vyko, bet tik iki kito karto, kai jis vėl bus laukiamas; pamiršti viską, išskyrus jo išloštą laimikį, kuris tikrai nemažas ir kurį tegul susirenka nuo stalo, ir štai tada Kazimieras ir atšovė, kad kas iš to, jei sekasi kortose, bet nesiseka meilėje, ir Dominykas Mikalojus, uždėjęs jam ranką ant peties, įdėmiai pažvelgęs tarė, kad „blogiausia, mano mielas, kai nesiseka nei kortose, nei meilėje, patikėkit", ir pavargusiai sėdęs į balną paragino savo žirgą į aušros pusę, link Vilniaus, kur jo vėl laukė pareigų, intrigų, seimų ir seimelių, frakcijų ir konvokacijų kasdienybė. Ir – jo pareigingoji, nepriekaištingoji, dailioji jaunoji žmona, kurios kasdienė draugija, deja, jam buvo nepakeliama ir slegianti tarsi nesibaigiančios sunkios pagirios po nevaržomos puotos.

XI

Uršulei probacija už klarisių vienuolyno sienų ėjosi taip lengvai, tarsi pasivaikščiojimas po žydinčią pievą – ji pati nė nesitikėjo, kad bus taip lengva, o juk probacijos tikslas buvo kandidates į novices išmušti iš vėžių, išklibinti jų pasiryžimą, erzinti jas tol, kol palūš; kol atskleis savo bjauriausius būdo bruožus, užslėptas ydas ar tikėjimo netvirtumą – ir viskas tik tam, kad paskui nebūtų vėlu, kad jau nesitrauktų kartą davusios įžadus ir nenuodytų savo kartėliu ir bjauriu būdu seserijos. Ir nors iš esmės tam patikrinimui buvo skirti metai noviciato, jau bene šimtmetį niekas to nebepaisė ir probacija vykdavo dar iki įvilktuvių, nes, jau kartą apsivilkus abitą, trauktis buvo gėda, negarbė ir paprasčiausiai nevalia. Bet ką gi reiškė pašaipos ir patyčios, slapti išbandymai, klastos ir gudrūs spąstai Uršulei, kuri, kiek save pamena, buvo įpratusi visą savo piktumą užrakinti savyje, po devyniais užraktais; įpratusi ryti ašaras tarsi kisielių, šypsotis, kai norėdavosi verkti, ir nutaisyti nekalto angelėlio žvilgsnį tuomet, kai jai norėdavosi šokti tarsi katei ir kam nors kitam iškabinti akis. Jai nieko nereiškė nusilenkti iki žemės, nes buvo lanksti tarsi karklas ir žinojo, kad net žemiausiai palinkusi galės atsitiesti ir kad nėra tokios jėgos, kuri ją galėtų palaužti jai siekiant savojo tikslo, ir nėra

jokios, net niekingiausios užduoties, kuri galėtų pažeminti būsimąją šventąją, ir jai kur kas skaudžiau buvo Kazimiero nepritarimas ir jo atšiaurumas nei visos seselių gudrybės, patyčios ir bandymai. Todėl tik vėlai vakare, tamsoje, atsigulusi į savo siaurą vienuolyno lovelę, kartais išspausdavo vieną kitą tylią ašarą, nes prisiminus Kazimierą jai skaudėjo, kaip kad skauda ranką ar dantį; skaudėjo todėl, kad jai ir jos norams nepakluso, kad norėjo būti išsiskyrusi su juo gražiai, o ne jam skirtu tėvo antausiu.

Tačiau šiaip probacijos dienos slinko lėtai ir ramiai, ir tik besikeičiančios gėlės prie brangakmeniais ir auksu žaižaruojančio stebuklingojo Švenčiausiosios Panelės paveikslo – karklų kačiukai ir žibuoklės, narcizai, žydinčios vyšnių, paskui obelų šakos, vėliau ievos, jazminai, pinavijos, lelijos, mėlynieji varpeliai, erškėtrožės, piliarožės, rožės – Uršulei liudijo apie anapus vienuolyno tvoros slenkančius mėnesius. Ji pati buvo įkurdinta, kaip ir dera, dar ne klauzūroje, o kartu su kita probante, Teresėle Bartaševičiūte, metais vyresne ir keliais mėnesiais anksčiau pradėjusia bandomąjį laikotarpį, gražia ir gera tarsi angelas, bet, Uršulės galva, tai tikrai jau ne jokia pašauktąja, mat gražioji Teresėlė į vienuolyną įsiprašė prieš savo giminių valią ir vien bėgdama nuo vedybų, nes, penkiolikos jai likus visiška našlaite ir didžiulių žemių į pietvakarius nuo Vilniaus paveldėtoja, dėl jos rankos pradėjo varžytis ir besimeilinantis jos antros eilės pusbrolis iš motinos pusės, ir jos tikras dėdė, kuris jai visiškai nesimeilino, bet ją baugino, jai grasino ir taip buvo tikras palaušiąs jos valią, kad net pradėjo rūpintis dispensa, leidžiančia vesti tokioj artimoj giminystėj, ir meilės nei jokio mažiausio afekto abiem atvejais nebūta jokio, tik begalinis giminių godulys ir begalinė meilė jos turtams; ir abu atvejai jos neviliojo – nei plevėsa, savim pasitikintis pusbrolis, kuris anąkart vos likęs vienumoj su ja įsisiurbė jai į lūpas ir pabandė kišti ranką po sijonais, ir nuo tų jo landžių skaudžių pirštų ji apsiašarojusi ir klykdama pabėgo; nei jos netraukė tiesiai iš Bartaševičiūtės tapti Bartaševičiene ir visą

likusį gyvenimą drebėti, kad negimtų silpnapročiai, o būdama vienui viena našlaitė pasaulyje ji jautėsi per silpna atlaikyti tą mūšį prieš antros eilės pusbrolį, už kurio avansų[101] iš tiesų slėpėsi jos nuožmioji antros eilės teta, ar prieš tris kartus už ją vyresnį dėdę, kuris ne kartą į mūšį buvo vedęs karius ir slopinęs maištus, tad palaužti našlaitės pasipriešinimą jam tebuvo vienas juokas. Ir todėl Teresėlė, vieną žvarbų rytą pabėgusi iš dėdės namų, jau būdama pilnametė, nes šešiolikos, pasibeldė į klarisių vienuolyno duris ir, žinoma, iš pradžių nebuvo įleista, nes klarisės jau buvo pripratusios prie tokių turtingų panelių egzaltacijų, kurios paskui praeidavo taip pat ūmai kaip ir atėjusios, bet Teresėlė raudodama beldėsi iki išnaktų, ir motinėlė Konstancija pamatė, kad toji tikrai įbauginta ir tikrai rauda karčiom ašarom, ir nepaiso vis labiau spaudžiančio šalčio, ir negi leisi vaikui mirtinai sušalti, ir atvėrė jai furtą[102], ir leido laikinai pagyventi greta mokinukių tuo tarpu, nes, atleisk, Viešpatie, tos visos artimos giminystės dispensos jai pačiai buvo ne prie širdies, kas, kad iš arkivyskupo ar net paties popiežiaus, nes gerai žinojo, kokie paskui silpnapročiai išperimi artimų giminių, kai kurie tokie klaikūs, kad, Viešpatie, atleisk, tikrai ne iš Dievo valios juk. Ir todėl, kai tasai ūmusis dėdė Stanislovas Bartaševičius ūmai apsireiškė prie vartų gal su dvidešimčia raitų vyrų ir kardo rankena pradėjo daužyti iš visų jėgų į furtą reikalaudamas atiduoti jo dukterėčią ir, bedievis, netgi grasindamas pačiai motinėlei, garbioji Konstancija Sokolinskaitė tai priėmė kaip asmeninį įžeidimą jai ir jos vienuoliškam luomui ir paskubom paėmusi į vieną ranką savo sidabruotą pastoralą, o į kitą – savo maldos kryžių iš celės, nepabūgusi visų ginkluotų vyrų, atvėrė vartus ir stojo prieš tą godųjį Bartaševičių, laidydama žvilgsnių žaibus iš savo raudono paprastai

101 Merginimo (*sen. žarg.*).
102 Furta – speciali buveinė prie vienuolyno vartų ar įėjimo į pastatą, kurioje nuolatos budi vienuolė, atsakinga už bendravimą su lankytojais.

geraširdiško veido, šaukdama *vade retro!*[103] ir laikydama savo kryžių prieš Bartaševičių tarsi prieš šėtoną, grasindama jam ekskomunika, tarsi būtų turėjusi tokią galią, išvadino jį bedieviu bepročiu, iš kurio globos tikrai reikia kuo greičiau atimti vargšę našlaitę, ir ji tuo pasirūpinsianti, ponas galįs tuo neabejoti, ir nedaug trūko, kad nuo tokios motinėlės drąsos ne juokais sumišusiam Bartaševičiui ji būtų savo pastoralu gerai atvanojusi šonus, ir nedaug trūko, kad jo vyrai būtų paleidę šūvius iš savo muškietų; bet jie atsitraukė, o persigandusios seserys vėl užstūmė vartų velkes ir puolė glėbesčiuotis ir ploti katučių, ir dar labiau gerbti motinėlę pavojui praėjus. Po to nepavykusio pagrobimo Bartaševičius ir motinėlė keletą mėnesių šaudėsi tik piktais grasinančiais laiškais, ir teko įsikišti net vyskupo administracijai, bet galiausiai Teresėlė liko probacijai, o susižavėjusių seselių ir mokinukių pasakojimai apie vienuolyno apgultį netilo net ir dabar, jau net pusmečiui praėjus.

Uršulė jautėsi šiek tiek pranašesnė už Teresėlę, nesgi nuo nieko nebėgo – nei nuo vedybų, nei nuo pasaulio, jei, žinoma, tik neskaitysim mirties baimės, – o tik ieškojo nemirtingumo, ir probacija jai sekėsi geriau nei Teresėlei, kuri kartais ir paverkdavo, ir kantrybės netekdavo, ypač kai seserys persistengdavo erzindamos probantes, kaip kad aną kartą, kai išvadino abi baltarankėmis netikšomis ir išardė jų dvi savaites nertus nėrinius, nors tieji buvo puikūs, be jokios kliaudos, ir liepė juos nerti iš naujo, arba kai pradėjo jas kaltinti, Dieve, atleisk, dingus brangiųjų akmenų rožančiui, kurį neva motinėlė pamiršusi prie vieno altorių ir kuris vėliau tiesiog stebuklingai atsirado. Teresėlė tuomet niršo, verkė ir dievagojosi esanti niekuo dėta, o Uršulė tik pamaldžiai sunėrė rankas ir nuolankiai kentė tardymus, tesakydama, kad Viešpats mato jos nekaltumą; ir Teresėlė kartais vakarais, nors užgesinus šviesas būdavo griežtai draudžiama kalbėtis, pašnibždomis guosdavosi Uršulei

103 Traukis atgal (*lot.*).

kartais dvejojanti, kad vienuolynas nėra jai geriausia vieta, o tik geresnė nei dėdės ar pusbrolio, ar kokio kito vyro glėbys, nes visi jai vienodai baisūs. Tuo tarpu ji, Uršulė, beveik niekada neabejojo ir kantriai kentė visus išbandymus – ir tylos įžadus, kurie truko dvi savaites, ir nuolankumo bandymą su tais nėriniais ir su begaliniu knygų rūšiavimu ir dėliojimu iš vienos krūvelės į kitą, ir kantrybės bandymus, kai viską nesiginčijant reikėjo kas kartą daryti iš naujo vienuolių paliepimu, ir piktumo bandymą, kaip kad su tuo apvaginimu, kur žūtbūt nebuvo galima pasiusti dėl tokios neteisybės, o Teresėlė prapliupo tada ašarom ir šaukė vienuolėms: „Kaip jūs galit, kaip jūs drįstat, mano tėvai grabe apsiverstų, jei girdėtų, kuo mane kaltinat."

Tačiau dienas tarp bandymų, išskiriant tik tuos tylos įžadus, kuriuos Uršulė vos vos pakėlė, nes buvo įpratusi ir plepėti, ir juoktis, užpildė ne tik rankdarbiai, bet ir mokslai. Ir nors Uršulei, priešingai nei Teresėlei, visai nesisekė nei giedoti, nei perprasti į paukščių pėdsakus panašias gaidas, užtat paaiškėjo, kad ji neprilygstama siuvinėtoja, tad ją seserys verste užvertė iš pradžių mažais lopinėliais ir juostomis su ornamentais, o dabar jau ir didžiausiu kimštinio siuvinėjimo antepediumu[104] su šventųjų figūromis. Vienuolių duotas paprastas pilkas drabužis su šydu, ne pasaulietės suknia, bet dar ir ne abitas, taip pat Uršulei buvo mielas, nesgi vienuolyne nebūta veidrodžių ir ji neaimanavo ir nesimuistė kaip Teresėlė, kad suknelė dygi ir šiurkšti; ir mokymas, kaip deramai lenktis, klauptis, neskubriai kalbėti, oriai laikytis ir būti nuolankiai nuleidus galvą, taip pat Uršulei ėjosi be sunkumų, o skaityti, rašyti ir vieną kitą žodį lotyniškai buvo pramokusi kartu su Kazimieru, tad rašto pamokos, kurios buvo privalomos visoms probantėms, jai buvo vienas juokas. Ir sesuo Benigna vis kviesdavosi ją talkinti taisant mažųjų bajoryčių rašto klaidas, kurių buvo begalė kaip ir rašalo dėmių, o kita sesuo,

104 Siuvinėtas skydas, skirtas altoriaus mensai uždengti.

kurios tikrojo vardo niekas, nė ji pati, nežinojo, nes buvo per karą praradusi visą savo ligtolinio gyvenimo atmintį ir vieną akį, todėl vienuolyne neregių globėjos garbei buvo pavadinta seserim Liucija[105], ir ją, ir Teresėlę, ir dar dvi novices, su kuriomis taisyklės joms visiškai draudė šnekėtis, mokė prancūziškai. Ir nors Uršulė kartais susimąstydavo, kad kam jai ta prancūzų kalba tarp vienuolyno sienų, nebent toms kelioms prancūzių klarisių apmąstymų knygoms bibliotekoje skaityti, vis tiek uoliai kibo į tą ulbančią kalbą, kuri čia, vienuolyne, iš jų lūpų skambėjo kietai, tarsi kas akmeniu brauktų per molio plytą, ir visai ne taip jau burkuojančiai, kaip buvo girdėjusi kartais murmant Delamarsą, bet sesers Liucijos pamokos buvo smagios, nes ji žinojo gausybę visokiausių istorijų, išskyrus, tiesa, vieną vienintelę – savo pačios; bet tikras malonumas būdavo, kai ji perpasakodavo prancūziškas ir lotyniškas knygas – istoriją apie vienuolę Eloizą ir vienuolį Abelardą ar apie jų seserijos įkūrėją šventąją Klarą ir šventąjį Pranciškų Asyžietį, kurį toji mylėjo tyra meile, ar karalių Saliamoną ir Sabos karalienę. Uršulė kibo į mokslus dar ir todėl, kad daugiau nelabai buvo ką veikti tarp keturių sienų, ir pamokomis, darbais, darbeliais ir nesibaigiančiais adatos dygsniais be pertraukos užpildytos dienos lėkė viena po kitos taip, kad tik gėlės ant altorių keitė vienos kitas, vos spėjai dairytis, ir tik širdis jautė, kad netrukus ateis metas didelėms tarsi kopūstai vėlyvosioms rožėms, Švenčiausiosios Mergelės Dangun ėmimo šventei ir įvilktuvėms į noviciatą.

Ir tada ūmai vieną ankstų rytą, vos švintant, sesuo Benigna Uršulę išbudino iš miegų ir nežadindama Teresėlės liepė kuo skubiausiai rengtis, ir neleido nė dorai veido nusiprausti, nė dorai apsiauti, ir liepė skubėti pas motinėlę, kuri jos laukianti, ir sesers Benignos veidas buvo toks, kad Uršulė suprato – reikia skubėti ir skubėti kuo skubiau, ir vis dar mieguista, basnirčia, akmeniniu mokyklos

105 Šv. Liucijos kankinystės istorija pasakoja apie tai, kaip romėnai jai išplėšė akis.

sparno koridoriumi, kur glaudėsi, paskui žvarboje apžėlusiu kiemo grindiniu, paskui per tuos miegus vos nepamiršo klupteléti, kaip mokyta, eidama pro bažnyčios duris, paskui paknopstom plačiais mediniais laiptais ir galų gale pro antikamerą pas motinėlę į jos kabinetą, kur prie didžiulio stalo su sunkaus aksomo staltiese, įrėminta dviejų didžiulių juodmedžio spintų su perlamutro puošmenom, slepiančių per negandas išgelbėtus šimto metų senumo vienuolyno popierius, ir vainikuojama juodmedžio kryžiaus jai už nugaros, prie vis dar nuo išnaktų tebedegančios žvakės ir šūsnies savo raštų sėdėjo garbioji Konstancija Sokolinskaitė tokiu nieko gera nežadančiu veidu, kad ant akmeninių plokščių kaip įbesta sustojusi Uršulė pajuto drebanti ne tik nuo šalčio, bet ir iš pačios tikriausios baimės, nes ant stalo šalia popieriaus lakštų išvydo gulintį atgailos rimbą, o jos per visą gyvenimą niekas nebuvo mušęs, jei neskaitysime vaikiškų apsistumdymų su Kazimieru.

Iš tiesų garbiajai motinėlei tas jos rūstus veidas atsiėjo nemažas pastangas ir ji jau gerą pusvalandį jį raukė ir tampė prieš blausų veidrodį, kuris dabar buvo saugiai paslėptas po užuolaida, vien tik tam, kad nors kuriam laikui iš savo veido ištrintų tą nelemtą amžinai įsispaudusį džiugesį, kurio dabar visiškai nereikėjo, nes jos tikslas buvo įbauginti, ir įbauginti ne juokais, tam ir rimbą matomoj vietoj padėjo, tą panelę Uršulę Norvaišaitę, tą nelemtą sliduolę, nuo kurios visos probacijos slydo tarsi vanduo nuo žąsies, ir tokio atvejo dar per visą garbiosios motinėlės Konstancijos praktiką nebuvo buvę, ir tai jai kėlė nerimą, nes probacija jau ėjo į pabaigą, o toji mergelė dar nebuvo palaužta; ką ten palaužta, viskas jai ėjosi pernelyg lengvai, tarsi būtų visiškai šventutė, ir tai motinėlei ne juokais kėlė rūpestį, nes ji puikiai žinojo, kad šventosiomis ne gimstama, o tampama. Nes probantes reikėjo palaužti, reikėjo jas priversti raudoti, klupti, abejoti ar belsti į vartus ir prašytis išleidžiamoms lauk; nes tik palaužtoms galėjai skirti nuožmią, skaudžią ir apvalančią atgailą, ir tik apsivaliusios jos galėjo tapti nesiblaškančiomis novicėmis ir

tada jau rimtais apmąstymais išsiskalbti ir išsibalinti savo sielas, kad taptų tikromis Kristaus sužadėtinėmis ir imtų šliūbą su juo būdamos visiškai švarios; ir tam reikėjo, kad mergelės pažintų pačios savąsias silpnybes, išmoktų su jomis kovoti ir už jas atgailauti, išmoktų palaužtos pakilti grynos iš savo pačių būdo kevalo duženų ir šukių ir išgyventi tas neišvengiamas akimirkas, kai klauzūroje ateina suvokimas, kad tos keturios sienos ir pasaulis vidury aukštos vienuolyno tvoros tebus visut viskas, ką jos matys iki savųjų dienų pabaigos, ir kad jųjų pasaulis – tai ne kūnų ir daiktų, o sielos ir tikėjimo pasaulis ir jis tarp ankštų vienuolyno sienų – beribis; ir štai dėl Teresėlės ji didelių abejonių neturėjo, nors toji pati savimi ir abejojo, nes motinėlė manėsi patikimai numačiusi, kad, nepaisant viso Teresėlės grožio ir turto, vyrų pasaulyje jai ne vieta, nes ten visą gyvenimą tebus jų bejėgė įbauginta nelaiminga auka.

Todėl ji ir liepė seseriai Benignai pakelti Uršulę vos švintant, nes netikėtai iš miegų pažadintą žmogų lengviausia išmušti iš vėžių, ir todėl ji nemažai plušo tam, kad nutaisytų rūstų veidą, nes suprato – dienos bėga ir jei nepalauš Uršulės dabar, nepalauš jos niekada; jei neatras, kokią silpnybę toji slepia savo sielos slaptavietėje, ir neišmokys jos su ja kovoti, laikui bėgant ta silpnybė išaugs ir išsikeros, pragaištingai apnarpliodama būsimos vienuolės sielą ir neleisdama jai pakilti Dievop. Ir todėl liepė jai prieiti arčiau, atsistojo ir gana šiurkščiai paėmė ją už smakro ir skvarbiai pažiūrėjo į akis, ir liepė jai išpažinti didžiausią savo ydą, kurią ji kiaurai permatanti, bet norinti išgirsti dabar pat iš jos lūpų, ir Uršulė, žinoma, negalėjo jai pasakyti, kad jos yda – bailumas, įsisenėjusi mirties baimė ir puikybė, išpuikęs noras tapti visų garbinama šventąja, ir todėl karštligiškai ėmė galvoje perkratyti, ką atsakyti, nes jauste jautė, čia vyksta žaidimas ir ji turi žaisti pagal taisykles, ir pradėjo lementi, kad didžiausia jos yda – jog esanti netikusi, nepakankamai uoliai stengiasi ir viską galėtų daryti dar geriau, bet čia ratais po kabinetą žingsniuojanti motinėlė ją pertraukė, įsiutusi atsigręžė ir suriko jai

į veidą „*bzdura*![106] Ar kvaile mane laikai? Išpažink tiesą!“, ir netikėtai rėžė Uršulei tokį antausį, kad toji net atšlijo iš netikėtumo ir nutvilkiusio deginančio skausmo ir nė pati nepajuto, kaip paplūdusi ašaromis užsimojo skelti atgal, nes juk gyvenime nebuvo mušta nei tėvo, nei motinos, jei neskaitysime vaikystės apsistumdymų su broliu, o čia kažkokia svetima raudonveidė boba drįso ją paliesti, ir jos pačios ranka sustojo ore tik per nago juodymą nepalietusi motinėlės veido, ir ji suakmenėjo iš to siaubo, kad taip kvailai ir nevykusiai išsidavė. Tad čia pat apsiašarojusi puolė motinėlei į kojas, paskui pakilo ir atsukusi kitą žandą paprašė mušti ir per jį, kaip reikalauja tikras krikščioniškas nuolankumas, bet motinėlė daugiau netrenkė, tik suėmusi Uršulę į glėbį iškilmingai pasakė „puikybė, mano mieloji, tavo didžiausia yda – puikybė, sena kaip pasaulis, visli kaip piktžolės ir pavojinga kaip pats pragaras puikybė, ir jei vis dar tebenorėsi būti mūsų seserijos dalimi, aš tau pažadu, kad mes ją išrausime su visomis šaknimis, nė neprisiminsi, kada ją turėjusi“ ir išlydėjo uždavusi trisdešimties rožančių atgailą ir rimbą į rankas, idant pati save nubaustų už įžūlumą dešimčia kirčių, ir prisakė paskui parodyti nugarą seseriai Benignai, idant ši įsitikintų, kad Uršulė nepagailėjo savęs; išlydėjo ją atgal pro duris ir pridūrė suprasianti, jei ji nuspręs atgręžti nugarą ne rimbui, o vienuolės pašaukimui. Ir išlydėjo ją bemaž apgailestaudama savo širdies gilumoje, jog Uršulės yda, kad ir labai gerai slėpta, pasirodė tokia eilinė, tokia paprasta ir taip plačiai paplitusi, kad net ją truputėlį nuvylė, tarsi iš tokios glotnuolės būtų tikėjusis kažko daugiau ir įmantriau, mat ir puikybės, ir pavydo daigus nešiojosi bene kiekviena novicė ir motinėlė Konstancija kartais, grynai sielovados paįvairinimui, net pasiilgdavo, atleisk, Viešpatie, akistatos su kokiu aiškiai išreikštu gašlumu, persisotinimu ar beribiu godumu; o štai didesnę ar mažesnę puikybę nešiojosi visos, ir motinėlė Konstancija

106 Nesąmonė (*lenk.*).

jau buvo bepradedanti manyti, kad ši yda, kaip ir prigimtinė nuodėmė – visuotinės žmogiškosios įgimties dalykas.

Betgi, taip apmaudžiai išsidavusi, Uršulė ne tik išsipėrė atgailos rimbu nugarą ir pečius, ne tik sukalbėjo daugiau maldų, nei jai skirta, bet iš tos širdgėlos dargi griebėsi savo seno, jau metų metus primiršto įpročio pasninkauti – ji bemaž nustojo valgyti, juolab kad čia, vienuolyne, jai nebereikėjo slėpti maisto skreite nuo akylos tėvų akies ir nereikėjo jo paniekinti prie bendro stalo, mat probantės maitinosi dar ne kartu refektoriume, o valgis joms buvo atnešamas tiesiai į kambarėlį. Kelias dienas jai mielai padėjo Teresėlė Bartaševičiūtė – ji godžiai sušlamšdavo jos davinį ir, rodės, kol baiminosi dėdės, buvo iš to savo nerimo amžinai neprivalgiusi, o dabar, radusi vienuolyne užuovėją, ne juokais pagaliau mėgavosi tuo, kad kąsniai iš baimės nebestrigo gerklėje, ir dėl to jau net pradėjo pastebimai apvalėti; bet ilgainiui netgi Teresėlė sunerimusi pradėjo klausinėti, kodėl šioji beveik nebevalganti, o tik kelis kąsnelius paknaibanti, ir Uršulė atsakydavo, kad taip marinanti kūną dėl atgailos, ir radusi laisvą valandėlę vis slinkdavo prie stebuklingojo Švenčiausiosios Mergelės paveikslo, kuris, nežinia, ar nuo Uršulę kamuojančio alkio, ar nuo nuoširdžios atgailos, atrodydavo kur kas gražesnis ir spindulingesnis, o labai uoliai meldžiantis jį puošiantys deimantai, rubinai, safyrai ir karneoliai pradėdavo dar įstabiau žaižaruoti ir deimantų kaspinai ir perlų vėriniai imdavo judėti tarsi gyvatėlės, ir net Švenčiausiosios Mergelės veidas imdavo mainytis ir tapdavo kupinas meilės ar net pradėdavo šypsotis ir bažnyčią užplūsdavo stebuklingas baltų lelijų kvapas. Ir nežinia kuo alkanos Uršulės maldos būtų pasibaigusios, jei ne Teresėlė, kuri kassavaitinės sielovados metu motinėlei Konstancijai sunerimusi prisipažino apie neseniai atsiradusį įprotį dabar valgyti dvigubai, nes Uršulė visai nebevalganti, ir ji nerimaujanti, ar tik nebus tas naujas gausaus valgymo įprotis ir jo teikiamas kūniškas malonumas beužsimezganti apsirijimo yda. Čia sunerimo motinėlė Konstancija, nes puikiai

žinojo, kur link veda besaikis seserų marinimasis – tik į ligas ir daugiau niekur, o serganti sesuo – tik našta kitoms seserims ir daugiau nieko, ir dar to betrūko, kad probantė imtų ir nusimarintų likus tiek nedaug laiko iki įvilktuvių. Todėl šlamėdama savo abitu ji nuskubėjo tiesiai pas Uršulę ir rado ją ne pamokose, o gulinčią išsekusią kambarėlyje, iš tiesų išblyškusią ir regimai sulysusią, atsikišusiais tarsi kokio turko skruostikauliais, ir liepė keltis ir valgyti, ir neklausė tosios priešgyniavimų, kad maistas jai atgrasus ir ji negalinti nė kąsnio nuryti, ir nutarė tą nesveiką badavimą gydyti taip, kaip tokiais atvejais visada gydydavo, nes visa tai matė jau nebe pirmą kartą: paskyrė jai atgailą kluatro[107] darže, pirma liepė parklupus ravėti žolyno lysves, ir toji nuo išsekimo pirmą dieną dukart alpo, ir sesuo Barbora ją dukart perliejo šaltu vandeniu, griežtai liepė keltis ir ravėti toliau, ir kai vakare Uršulę, vos pastovinčią ant kojų, parvedė į kambarėlį, Teresėlei buvo liepta pagirdyti ją tirštu viralu, o kitą rytą Uršulei vėl liepta eiti į daržą ir jo pakraštyje sunkiu kaip švinas kastuvu iškasti žemėje dviejų uolekčių ilgio, dviejų uolekčių pločio ir dviejų uolekčių gylio duobę, ir toji klupdama, žliaugdama prakaitu, svirduliuodama ir alpdama kapstėsi visą dieną ir iš to nusilpimo vis vien tos duobės neiškasė, bet užtat grįžo į kambarėlį taip maudžiančiu kūnu ir taip gurgiančiu pilvu, kad siauroji lovelė pasirodė minkšta tarsi debesis, o dūsaujančios Teresėlės paduotas sriubos dubuo nutekėjo į skrandį kaip skystas šilkas ir ten sukėlė bemaž dangišką palaimą. Kitą dieną Uršulės vėl laukė pradėta kasti duobė ir sunkioji lopeta, kuri pritrynė didžiausias pūsles ant delnų, bet ne apie pūsles, o apie vakare lauksiantį dubenį maisto kiaurą dieną galvojo Uršulė ir, kruvinais delnais, pagaliau iškasusi duobę, grįžusi į kambarėlį kaip vanagas Teresėlei iš rankų išplėšė viralo dubenį ir jį išblizginusi pamanė, kad rytoj, jei vėl lauks ta nelaiminga duobė, ji pasiprašysianti visų pietų. Kai tą pagaliau

107 Uždaras kvadrato formos vienuolyno komplekso kiemas.

pasakė seseriai Barborai, o sesuo Barbora tuos žodžius perdavė motinėlei Konstancijai, iš motinėlės kabineto vėsos į liepos saulės kepinamą kluatrą atskriejo atsakymas: jei ji norinti visų pietų, turinti per šiandien užkasti senąją duobę ir kitame kampe iškasti tokią pat naują; ir ji niekuo negalinti Uršulei padėti, nebent tvarsčiais pritrintoms rankoms, nes tokia jau jai skirta atgaila. Ir Uršulė nespėjo ir iškasė tik pusę duobės, ir todėl tik pusę valgio ir tegavo, ir jau kitą dieną, prieš akis vėl šmėžuojant duobei ir lopetai, ji vietoj žemės grumstų matė keptas apskrudusias vištytes ir kepsnius nuo iešmo, ir Milkantų podėlio rūkytų skilandžių griežinius, ir žemės paviršiaus pluta buvo panaši į traškią meduolio plutelę, o pasitaikantys akmenys – kaip karštos sviestinės bandelės, o pasižiūrėjusi į purias žemes suprato, kad viską atiduotų ir už paprasčiausią košę, ir neištvėrusi ji nusiraškė čia pat augančio mairūno stiebelį ir paskubom sukramtė, bet, nelaimei, nuo aitraus jo skonio dar labiau įsinorėjo valgyti ir kasė toliau, ir vėl laukė pavakarės pietų, ir juos šlamštė kuo nuoširdžiausiai, ir mažne per savaitę ši negailestinga motinėlės gudrybė ne tik vėl pastatė Uršulę ant kojų, ne tik vėl sugrąžino raudonį į jos skruostus ir išsekusias jėgas, bet ir visam laikui atgrasė ją nuo liguisto badavimo ir šio to išmokė apie *temperantia*[108], vieną didžiausių krikščioniškų dorybių.

Tuo tarpu Uršulės *superbia*[109] išradingosios motinėlės Konstancijos planuose dar tik laukė savo eilės, ir tam turėjo praversti didžioji įvilktuvių ceremonija, kuri jau buvo čia pat ant nosies. Motinėlės laiškeliai Norvaišoms iš vienuolyno ir atsakymai į juos tiesiog zujo pirmyn atgal Šventojo Mykolo Arkangelo gatve, ir buvo derinamos paskutinės smulkmenos, ir buvo skaičiuojami kviestiniai ceremonijos svečiai, gėlės, storos vaško žvakės, kalbų ir prakalbų eilė, ir viską reikėjo surašyti, suskaičiuoti ir pirkti, nes netgi glėbelis rožių ar lelijų Vilniuje kainavo, ir nemažai, priešingai nei kad Milkantuose,

108 Saikingumą (*lot.*).
109 Puikybė, didžiausioji krikščioniška nuodėmė, tapatinama ir su *vanitas* – tuštybė.

kur jų galėjai tiesiog imti ir prisiskinti gražiajame Jono Motiejaus sode, bet, laimei, tą pačią dieną turėjo būti įvilkta ir Teresėlė Bartaševičiūtė, tad motinėlė Konstancija, vis dar negalėdama atleisti už andainykštį seselių išgąstį ir nepagarbą vienuolynui, laikė tiktai teisingu dalyku, kad nuožmusis Teresėlės globėjas Stanislovas Bartaševičius kur kas gausiau iškratytų kapšą būsimai ceremonijai nei kad Norvaišaitės tėvai, tad jam kliuvo ir gėlės, ir žvakės, ir daugybė kitų sąskaitų. Bet nemažą išlaidų dalį sudarė ir apdarai, mat jau kuris laikas buvo nusistovėjęs nežinia iš kur atsiradęs paprotys, kad būsimosios novicės įvilktuvėse pasirodytų tarsi tikros būsimosios Viešpaties nuotakos, ir pagal didžiai įžvalgų Konstancijos Sokolinskaitės planą Norvaišaitės vestuviniai apdarai čia turėjo didžios svarbos galynėjantis su jos puikybe, tad tuo reikėjo įtikinti Norvaišas, kurie, būdami žmonės kuklūs ir pamaldūs, iš pradžių nė nesuprato, kam reikalinga ta brangi vienadienė pompa, kai puikiausiai tiktų geroji žydroji suknelė, prie kurios Elžbieta buvo pasiryžusi vėl pavargti ir atgal prisiūti nuardytąsias pasmanterijas ir išpuošti naujais kaspinais. Betgi ne, motinėlė ją nepailsdama tikino, kad senoji netiks, rūbas turi būti naujas ir puošnumu pranokti visus ligi tol turėtus, tarsi per tikras tuoktuves, ir Elžbieta purkštavo, nes pati kitados tuokėsi dailiai, bet kukliai vilkėdama, nes perdėtas puošnumas tetinka karaliams, o visiems kitiems kvailai atrodo, betgi pagaliau leidosi įtikinama, ir Norvaišos per Delamarso tarnaitę į vienuolyną perdavė kapšą su tiesiog bedieviška suma vieno karto suknelei.

O toliau jau viskuo rūpinosi iškviestas Jokymas Pasantis, asmeninis ponios Teodoros iš Sapiegų Naruševičienės, didelės klarisių vienuolyno globėjos ir donatorės, siuvėjas, prieš kurį biržietis Konradas Pšytuleckis, kadais suraukęs Uršulei jos žydrąją suknelę, teatrodė kaip negabus pameistrys. Ponas Jokymas buvo tikras savo amato žinovas, tad jam rūpėjo visas įvilktuvių *theatrum*[110]: ir kaip

110 Reginys (*lot.*).

audinys derės su novicių plaukų spalva, ir kur bažnyčioje per įvilktuvių apeigas jos stovės, ir kokios gėlės bus ant altorių, ir iš kurios pusės tądien spindės saulė, apšviesianti jo kūrinius, kurie turi sušvisti visu grožiu, tad nė neklausė Teresėlės priešgyniavimų, kad, jei jau šventė, toji norinti auksinio šilkinio atlaso, negailestingai pasakęs, jog įvilkta į atlasą toji atrodysianti kaip kimšta dešrelė, parinko jai ne mažiau brangų dukslų mėlyną tarsi dangus prieš audrą šilką, greta kurio jos plaukai suspindo grynu auksu, o akys atrodė dar mėlynesnės, ir dar nė nebaigus suknelės jau buvo matyti, kad Teresėlė atrodys kaip gražiausiam paveiksle, ir Jokymas lygiai taip pat nesiklausė Uršulės, kuri, tiesą sakant, nė nepriešgyniavo, tik galvojo, kiek visa tai turi atsieiti jos tėvams. Ir Uršulei parinko raudoną šilką, tokį sodrų, kad savo klostėse atrodė beveik juodas, tokį raudoną, tarsi raudoniausios rožės žiedlapiai, nes, pasak dūsaujančio adatos burtininko, tokio gymio mergelės kaip Uršulė turi rengtis raudonai ir tik raudonai, tatai ir aklam aišku. O jau pačioje pabaigoje joms abiem taip suveržė liemenis, ypač smagurei Teresėlei, kad abi būsimosios novicės tik vartė akis, kikeno ir sakė, jog bus gerai, jei per įvilktuves nenualpsiančios, nes ot tai būtų gražu, bet žvilgtelėjusios į tyčia atneštą didžiulį veidrodį turėjo pripažinti, kad nei viena, nei kita dar niekada gyvenime nebuvo atrodžiusios tokios gražios, ir tylomis, atskirai, bet vienu metu abi pagalvojo, kad, Viešpatie, išties gaila, kad visas šis grožis tik vienam vieninteliam kartui, po kurio jų laukia tiktai pilkas klarisių abitas iki pat gyvenimo pabaigos.

Uršulei prieš įvilktuves buvo leista susitikti su šeima, ir jos širdis virpėjo, ir ji baiminosi to susitikimo ir galimų ašarų, graudenimų ir atsisveikinimų, betgi neįvertino to, kad Jonas Motiejus ir Elžbieta buvo žmonės brandūs ir išmintingi ir jau kadų kadaise susitaikę su dukros pašaukimu ir laikėsi nuomonės, kad gvoltu vaikų ateities geriau nekreipti, nesgi kiek spėta išauklėti juos iki subręstant, tiek, o toliau jau viskas jų pačių ir Dievo valioje, ir, tiesą sakant, jiems dabar

labiau galvą skaudėjo dėl Kazimiero, kuris darėsi vis atžaresnis ir uždaresnis, nei kad dėl Uršulės. Ir, tiesą sakant, su Uršule jie buvo bepradedą atsisveikinti seniai seniai, dar jai tebeminant vienuolynų slenksčius, dar tada per Užgavėnes, kai ji mirtinai nuobodžiavo kaimynų jaunimo būry, dar tada per Kūčías, kai ji nenorėjo burtis sau jaunikio, ir gal net dar anksčiau, Jono Motiejaus sode jai beerzinant Jonelį, ir dabar štai ji visiškai nebepriminė tos apvalažandės vyšnaitės, kuri kitados atšlepsėdavo ir kartu su Kazimieru įsiropšdavo rytais į jų lovą Milkantuose ar ant kelių Jonui Motiejui, ir dingęs buvo visas andainykštis vaikiškas putlumas, pradingusios duobutės skruostuose, pradingusios duobutės ant minkštų rankyčių krumplių, ir štai sėdėjo čia ji prieš juos, pusmetį nematyta, jų pagimdyta, bet dabar kažkaip nebeatpažįstama, su pilkos drobės suknele ir plaukus slepiančiu šydu, visa laiba ir tiesi tarsi žvakė, su melsvom gyslom ant dailių plaštakų, tarsi skustuvu išrėžtais bruožais, didžiulėm vaiskiai rudom akim ir gosliom lūpom, ir tame veide buvo kažkas alkano, tarsi jis būtų išalkęs palaimos ir ištroškęs ramybės, o iš tų didelių akių veržtųsi pati jos siela, besiprašanti saugaus glėbio. „Viešpatie, kaip ji išaugusi“, – pamanė Jonas Motiejus; „Viešpatie, kaip ji sulysusi“, – pagalvojo Elžbieta; „Viešpatie, kokia ji graži ir svetima“, – pagaugai nuėjo Kazimierui, bet jie visi kartu kalbėjo visokius niekus, klausinėjo, kaip, ar visko užtenka, juokavo, ar vienuolės neskriaudžiančios ir ar ji pati neapsigalvojusi, ir net kiek atlyžęs Kazimieras pokštavo jau pradėjęs taupyti ilgoms kopėčioms, nes jų vis tiek Uršulei prireiks iš noviciato pabėgti, ir Uršulė negalėjo nepastebėti, koks jis labiau savimi pasitikintis, atsainus, ir tas randas ant skruosto jo nebjauroja, ir ilgi užaugę plaukai jam tinka, ir ji atsidususi nuvijo mintį, kad štai kažkokiai bajoraitei tikrai pasiseks su jos broliu. Juolab kad tėvai pasakojo, jog štai Kazimieras čia buvo juos ne juokais išgąsdinęs ir šiaip truputį pradedąs šunkelių ieškoti iš dyko buvimo, nors jį čia globoja toks malonus licenciatas iš akademijos, tad Kazimieras liksiąs Vilniuje,

nes, laimei, yra priimtas į akademijos *Schola Sapiehana*[111], kuri pagaliau, dėkui Dievui, vėl atsikūrė šiais metais, taigi, galima sakyti, ir brolis, ir sesuo dabar bus lyg ir po Sapiegų sparneliu, ir šitai puiku, nes per įvilktuves gi turbūt bus ponia Teodora Sapiegaitė, tai bus proga prisistatyti. Ir šiaip gerai, kad šeimoje bus kas teisės mokslų ragavęs, nes apskritai tai šiais laikais tokia netvarka, kad visi tik ir taikosi vienas kitą apgauti, ir štai jie išvažiavo pusei metų iš Milkantų, ir jau nerimą keliantys laiškai ateina, nes štai ir tas činšą nusukti bando, ir anas paėmęs žemių ribas bando persikelti į Norvaišų valdą, tad todėl, vos Kazimieras apsipras, jie žadą grįžti į Milkantus ir turbūt kitą kartą atvyks jau tik po metų, į Uršulės profesijos šliūbus, o kol kas mielasis Jonas Delamarsas duos Kazimierui pastogę ir globą, tai Kazimieras bus visai šalia, ir, dėl Dievo, jei tik ji apsigalvosianti, jei tik jausianti, kad jai čia ne vieta – tegul tik duodanti žinią Kazimierui. Ir jie kartu paskutinį kartą valgė jiems vienuolyno patiektus pietus, susėdę vienoje iš antikamerų prie mažųjų bajoryčių lektoriumo, ir ilgai šnekučiavosi apie nieką, ir kieme čirškė straksintys žvirbliai, ir Norvaišos stebėjo, kaip pirmyn atgal zuja vienuolyno darbininkai su didžiausiais kibirais baltų rožių ir lelijų, ir kaip kabina virš bažnyčios durų didžiausias kvepiančių žolynų girliandas, vynioja plačiausias juostas ir vėliavas Žolinei, ir tada atėjo metas atsisveikinti, ir Elžbieta susizgribo vos nepamiršusi ir ištraukė iš kišenės tymo kapšelį su Uršulės papuošalais, nesgi turėsianti pasipuošti ir gal kai ką paaukoti kaip votą Švenčiausiajai Panelei, ir Uršulė išsirinko tik savo gražųjį atveriamą medalioną su smaragdu, po kuriuo tarsi maža kriaušė kabojo Pietų jūrų perlas, ir apkabino Elžbietą, ir toji stipriai suspaudė dukrą glėbyje ir paglostė jai šydu apdengtą galvą, ir Uršulė prigludo prie tėvo, ir jo rankos buvo didžiulės, kietos ir šiltos, ir apsikabino su Kazimieru, tapusiu

111 Taip pradžioje buvo vadinamas 1641 m. Vilniaus universitete įkurtas ir Kazimiero Leono Sapiegos funduotas Teisės fakultetas, kurio veikla dėl kazokų antpuolio ir patirtų finansinių fundacijos sunkumų buvo nutrūkusi 1655–1666 m.

kur kas raumeningesniu, nei ji atminė, ir ji paglostė jam galvą ir pabučiavo į randą skruoste, ir taip jie išsiskyrė, ir Norvaišos, išėję pro vienuolyno vartus jau liko tik trise, Jonas Motiejus paėmė už rankos Elžbietą, ir toji negalėjo nepajusti, kaip dreba jos vyro ranka, ir jų visų trijų akys buvo truputėlį drėgnos, bet nė vienas jų neverkė, nes juk visiškai nederėjo verkti vien dėl to, kad jų dukra ir sesuo pagaliau pasitinka savo pašaukimą, kurio taip ilgai siekė.

XII

Žolinė tais metais buvo karšta ir alsi, o Uršulės ir Teresėlės įvilktuvės per Švenčiausiosios Mergelės Dangun ėmimo šventę Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčioje tokios įspūdingos, kad jose buvusieji dar ilgai apie jas kalbėjo. Stanislovas Bartaševičius savo andainykštį įžūlumą prie vienuolyno vartų išpirko dosnumu ir dabar sėdėjo antrajame suole Teresėlės giminės pusėje nuolankiai dūsaudamas iš atgailos, o gal ir dėl to, kad jo kapšui tos įvilktuvės gerokai nuleido kraują ir vietoj bažnyčios puošmenų jis regėjo tik į kairę ir į dešinę ištaškytus savo pinigus. Betgi negalėjo nesutikti ir netgi priekiniame suole su savaisiais šeimyniškiais sėdinti Teodora iš Sapiegų Naruševičienė turėjo pripažinti, kad bažnyčia atrodo įstabiai iškilmingai, netgi suniokojimo pėdsakai nebe taip akis bado, mat ne tik pagrindinis altorius, bet ir šoniniai, ir visi jos užmigusių

protėvių granito ir marmuro antkapiai skendėte skendėjo vien baltutėlėse gėlėse, ir nuo svaigaus rožių ir lelijų kvapo tiesiog sukosi galva, o kelios atrinktos mažosios mokinukės buvo išpuoštos ir baltai perrengtos mažais angelėliais. Bažnyčia susirinko pilnut pilnutėlė, buvo čia ir Sapiegos, ir Naruševičiai, ir jų giminaičiai, ir didžiulis tolimiausių Bartaševičių giminaičių būrys, ir Norvaišos, ir Delamarsas, ir iš savo dvarų atvykusi Siedleščinskių pusė, ir du Jono Motiejaus pusbroliai su šeimom, ir kai kurių seserų profesių šeimos, ir jų visų tarnai, ir šiaip miestiečiai, ir gatvės vargetos. Ir buvo netgi Andrius Choleckis, nes, pasirodo, ta kita novicė – tai jo antros eilės pusseserė, kurią jam kadaise netgi bandė įpiršti, ir netgi Jonas Kirdėjus Birontas, kuris šiaip be didelio reikalo į bažnyčią neidavo, bet kadangi Norvaišos jį labai nuoširdžiai pakvietė, tai iš mandagumo nebuvo galima atsisakyti, ir dabar jis smarkiai nuobodžiaudamas ir iš neturėjimo ką veikti nužiūrinėdamas žmones sėdėjo Norvaišų pusėje, trečiajame suole.

O kai prasidėjo iškilmingos mišios ir pasigirdo įstabus giedojimas, sklindantis tiesiai į baltų skliautų nėrinių aukštybę iš vargonų balkono, kuriame, aukštai aukštai, atitvertos medinėmis grotelėmis, buvo susirinkusios seserys klarisės, ir baltų gėlių kvapas tapo dar svaigesnis, visi tiesė kaklus, stengdamiesi pro šonuose įtaisytas pinučių duris įžvelgti bešmėžuojančius novicių pavidalus, nes Teresėlė ir Uršulė dabar ten klausėsi iškilmingai kapeliono skaitomos ir itin tokiai progai, Dangun ėmimo šventei ir žemiškojo pasaulio siekiančių atsižadėti novicių įvilktuvėms, derančios homilijos iš Šventojo Pauliaus Laiško korintiečiams: „Kaip bus prikelti mirusieji? su kokiu kūnu jie pasirodys?.. sėjamas gendantis kūnas, keliasi negendantis, sėjamas prastas, keliasi garbingas; sėjamas silpnas, keliasi galingas; sėjamas juslinis kūnas, keliasi dvasinis kūnas ir jeigu esama juslinio kūno, tai esama ir dvasinio... ir kaip nešiojome žemiškojo atvaizdą, taip nešiosime ir dangiškojo paveikslą, bet aš

jums tvirtinu: kūnas ir kraujas nepaveldės Dievo karalystės, ir kas genda, nepaveldės to, kas negenda, ir štai aš jums atskleidžiu paslaptį: nors mes ne visi užmigsime, bet visi būsime pakeisti, – staiga, vieną akimirką, gaudžiant paskutiniam trimitui; trimitas nuaidės, ir mirusieji bus prikelti jau negendantys, ir mes būsime pakeisti, juk reikia, kad šis gendantis kūnas apsivilktų negendamybe, šis marus kūnas apsivilktų nemarybe, o kada šis gendantis kūnas apsivilks negendamybe ir šis marus kūnas apsivilks nemarybe, tuomet išsipildys užrašytas žodis: dvasios pergalė sunaikino mirtį! kurgi, mirtie, tavoji pergalė? kurgi, mirtie, tavasis geluonis?!."[112]

Ir Uršulė, išpuošta nuotakos drabužiais, sėdėdama už grotelių ir klausydamasi iškilmingai gaudžiančio kapeliono balso, ir laukdama, kada jai reikės pakilti ir žengti iš už vartelių tiesiai priešais altorių, tiesiai priešais visą pilnutėlę bažnyčią priimti novicės abito, jautė, kaip jai sąla ne tik galva nuo nuostabaus rožių ir lelijų kvapo, bet ir iš palaimos sąla širdis nuo kapeliono skelbiamų žodžių; ir ji buvo kaip niekad tikra, kad ne veltui pasirinko vienuolystę; ir ji buvo įsitikinusi, kad tai geriausias sprendimas jos žemiškajame gyvenime; ir ji buvo tikra, kad, kai ateis jos mirties valanda, ji jau bus iškovojusi tokią nemarybę savo sielai, jog galės nusijuokusi paklausti: kurgi, mirtie, tavoji pergalė, kurgi, mirtie, tavasis geluonis? Ji gerte gėrė kiekvieną mišių žodį ir todėl nelabai matė, kaip jos tėvai kažko ūmai ėmė šnibždėtis priekiniame suole, ir Kazimieras, atsistojęs ir dar kažko pasikuždėjęs ir palinksėjęs galvą, paėmė už parankės Delamarsą ir tykiai tykiai pasieniu pro gėlėmis apkaišytus antkapius paknopstom jį beveik klumpantį išvedė iš bažnyčios.

Mat garbiajam patrankų liejikui veikiausiai nuo to svaiginančio ir iš proto varančio baltų gėlių kvapo, o gal ir nuo įtempto įvilktuvių laukimo ar susirinkusiųjų gausos, besėdint kartu su Norvaišomis pirmajame suole ir beklausant tų visų nežemiškų giedojimų, ūmai

112 1 Kor 15, 35–55.

pradėjo suktis galva ir toks veriantis skausmas užgulė širdį ir taip sielą suspaudė kažkoks nenusakomas geliantis liūdesys ir nerimas, kad atrodė, jog toji širdis tiesiog išplyš iš krūtinės ir išsiverš tarsi paukštis iš staiga atidaryto narvo, ir prancūzas mažne pasijuto alpstąs, ir Norvaišos paprašė Kazimiero, kad padėtų jam išeiti į gryną orą, nesgi žmogui akivaizdžiai negera, baltas kaip popierius, ir kai Norvaišaitis palydėjo Delamarsą į bažnyčios šventorių ir pasodino ant suolelio pasienyje, šis liepė vaikinui eiti atgal ir nepražiopsoti sesers įvilktuvių ceremonijos, nes jisai pats jau turbūt nebegrįšiąs, jam trūksta kvapo, turbūt tos gėlės, nieko daugiau; o kaip tik mišios baigėsi ir prasidėjo iškilmingos kalbos, pertraukiamos vargonų gaudesio, ir kai Kazimieras jį pagaliau paliko vieną, garbusis fuzorius Jonas Delamarsas, sėdėdamas kiemelyje tarp čirškiančių žvirblių ir vargonų aidų, staiga daugiau nebegalėdamas ištverti to nepaaiškinamo liūdesio ir skausmo, nusvarino po truputį žylančią galvą ant rankų ir, nė pats nesuprasdamas kodėl, bet veikiausiai iš gailesčio pačiam sau, pradėjo raudoti.

Kazimieras vos spėjo grįžti į bažnyčią ir vargonai jau užgrojo pirmuosius iškilmingus garsus, skelbiančius novicių įvilktuvių pradžią, ir jis tyliai pamojo ir pakėlė iš vietos už parankės Birontą, ir jie abu paknopstom ir susilenkę, kad kitiems neužstotų vaizdo, klestelėjo į pirmąjį suolą, ir Birontas užėmė Delamarso vietą vien tam, kad nederamai nežiojėtų tuščia vieta pačiam priešaky, ir vargonai gaudė, ir giesmės skambėjo jau visu garsu, ir pro kaltinius vartelius žengė visa išdidi, krakmolyta ir didinga tarsi pergalingai į uostą įplaukiantis burlaivis motinėlė Konstancija Sokolinskaitė, ir iš šonų jai dar žengė dvi pagal amžių vyriausios seserys, ir jos iškilmingai sustojo presbiterijoj vienam altoriaus šone, ir vargonai ir giesmės suskambo dar garsiau, taip garsiai, kad net mažosios gėlelės altoriuose drebėjo, ir pro vartelius žengė abi novicės su uždegtom didžiulėm žvakėm rankose, išpustytos tarsi karališkos nuotakos, su gėlių vainikais ant išleistų garbanų, viena mėlyna tarsi

dangus prieš audrą, o kita raudona tarsi raudoniausia rožė ir abi gražios tarsi Viešpaties angelai.

„Raudona – Uršulė“, – vis dar uždusęs, dar neatgaudamas kvapo, tarė Kazimieras Jonui Kirdėjui, bet galėjo šito ir nesakyti, nes Jonas Kirdėjus Birontas šitai akimirksniu suprato ir pats, ir tas supratimas buvo toks, tarsi pasibaidęs žirgas jam iš visų jėgų būtų kanopa spyręs į pilvą, ir tasai supratimas buvo baisus tarsi pati mirtis, nes Jonas Kirdėjus Birontas tą akimirką suprato, kad ten, priešais altorių, raudonai vilkėdama stovi jo pirma ir paskutinė gyvenimo meilė, jo mylimoji, jo sužadėtinė, jo žmona ir jo dar negimusių vaikų motina, jo antroji obuolio puselė, jo Ieva jo Adomui, su kuria nebaisus nei išvarymas iš rojaus, nei pats pragaras, nes rojus būtų vien būti šalia jos ir laikyti ją už rankos; kad ten stovi jo gyvenimas ir jo mirtis; ir kad tik jos glėbyje jis galėtų rasti ramybę ir pradėti gyventi iš naujo, ir tik joje jis galėtų užmiršti visą savo nelaimingą gyvenimą nuo tos siaubo akimirkos, kai namų duris kapojant kazokams išsigandę tėvai jį užstūmė spinta; ir tik dėl jos galėtų viską pradėti švarus ir iš naujo. Jis suprato, kad ten štai su žvake kiek drebančiose rankose ir rožių vainiku ant galvos stovi vienintelė būtybė pasaulyje, su kuria jis galėtų gyventi ir mirti, ir mirti iš laimės, laimingas, kad praleido nors kelias akimirkas amžinybėje su ja; ir taip pat puikiai suprato, kad ji jo nemato ir nė nenutuokia jį apskritai pasaulyje esant, nes štai visut visutėlė rimtai pasinėrusi į apeigas – štai ji atiduoda žvakę kapelionui, štai abiem rankom nusiima rožių vainiką nuo galvos ir deda jį ant altoriaus. Ir tada Jonas Kirdėjus Birontas suvokė patį baisiausią dalyką iš visų ir jam krauju apsipylė širdis: ji – ne jo sužadėtinė. Ji – būsima jo mirtino priešo, Dievo, sužadėtinė: juk kitaip jo pasmerktame, prakeiktame gyvenime nė negalėjo nutikti, jis juk kaip užkeiktas, ir kitaip nė negalėjo būti – jo likimas toks, kad jis ir dėl moters turi kviesti Dievą į dvikovą ir su juo galynėtis, iš jo ją paveržti; ir tam, kad taptų jo, ji turinti išsižadėti Dievo. O kartu jį gniaužė visiškas, lig

tol dar nepažintas švelnumas ir liūdesys, sklindantis į jo sielą skaudžiai ir saldžiai tarsi kraujas iš mirtinai prapjauto riešo į vandenį, nes jis suprato dar vieną, galbūt dar baisesnį dalyką – kad geriausias likimas, kurį jis, Jonas Kirdėjus Birontas, gali padovanoti Uršulei – tai palikti ją ramybėje; palikti ją tokią, kokia ji yra dabar – nė nenutuokiančią apie jo buvimą; nesugadintą ir nesuteptą blogiu, kurio pritvinkusi jo siela; nesuterštą jo sumautos praeities ir likimo užkratu; leisti jai ramiai nueiti savuoju vienuolystės keliu, kurį ji pasirinko savo noru, laisva valia ir iš pašaukimo, neužtraukti gėdos nei jai, nei Norvaišoms; ir visiems jiems leisti gyventi taip, tarsi jis pats nė niekada nebūtų gimęs ir niekada jų nesutikęs. Ir Jonas Kirdėjus Birontas buvo tikras, kad ras valios tai padaryti – nors tai ir pranoko jo jėgas, bet dėl jos jis privalėjo; ji čia buvo svarbesnė nei jo sudaužyta krauju srūvanti širdis. Todėl tik nebyliai žiūrėjo, kaip Uršulė ten dega raudona tarsi rožė, ir žvilgsniu pirmą ir paskutinį kartą gyvenime, pasisveikindamas ir atsisveikindamas vienu metu, glostė jos tamsaus medaus spalvos plaukus, jos smilkinius, kurie tvinksėjo iš susijaudinimo nuo akimirkos didybės, žiūrėjo į jos dideles, degančias, iš susikaupimo patamsėjusias akis, bučiavo jos tiesiog begėdiškai nuodėmingas lūpas, lietė jos kaklą ir pečius, ir mintyse dėjo galvą jai ant krūtinės, ir žvilgsniu nurenginėjo ją – kartu, vienu metu su kibiomis ir mikliomis raukšlėtomis vienuolių rankomis, kurios dabar Uršulei segė iš iškirptės segę ir iškilmingai ją aukojo stebuklingojo paveikslo Mergelei; kurios atrišo abi rankoves prilaikančius kaspinus ir nėrė jas nuo baltų ir liaunų rankų; kurios varstė standų raudoną kikliką ir vadavo jos liemenį; kurios atpalaidavo sijonų raiščius ir leido jiems nukristi žemėn; ir Uršulė liko stovėti priešais altorių tik su ilgais žemę siekiančiais baltais marškiniais, bet Jono Kirdėjaus žvilgsnis nuvilko ir juos; ir nuvilkęs ją mintyse mylėjo, mylėjo ją pirmą ir paskutinį kartą. Ir kai vienuolės, į rankas paėmusios žirkles, lėtai, iškilmingai ir taip pat neskubėdamos pradėjo kirpti vienmarškinei Uršulei plaukus, Jonas Kir-

dėjus Birontas pasijuto taip, kaip jautėsi tada užstumtas spinta slėptuvėje ir girdėdamas kankinamų tėvų balsus – taip, tarsi jam plyštų širdis; ir jis suprato, kad tenori tik vieno vienintelio jos žvilgsnio ir tada, prisiekia, ją paleis visiems laikams; jis tik nori, kad ji nors vieną vienintelį kartą jam pažvelgtų tiesiai į akis ir sužinotų jį esant, ir tyliai mintyse jis pradėjo burti „pažiūrėk į mane, pažiūrėk“, bet Uršulė nežiūrėjo nors tu ką, ji žiūrėjo į viršų, į skliautą, į niekur, o gal į dangiškas aukštybes, ir tada nė pats nesuprato, kas jam užėjo, bet paleido iš delno glotnų sidabrinį savo lazdos galą, ir lazda bildėdama, barškėdama su trenksmu nukrito ant akmeninių bažnyčios grindų, tarsi ūmai visiškai tylioje bažnyčioje, po kurios skliautais klajojo tik vienišo angeliškai gražaus balso iš choro giedama giesmė, būtų nugriaudėjęs perkūnas, ir žmonės pradėjo muistytis ir šnypšti, ir tildyti, ir piktintis, ir, žinoma, bildesys ir triukšmas buvo toks, kad Uršulė Norvaišaitė pasižiūrėjo, o kas gi ten nubildėjo, ir, aišku, pažvelgė į tą nepažįstamą, niekada nematytą vyrą, kuris kažkodėl sėdėjo su jos šeima garbingiausiame priekiniame suole, ir ji perpykusi pasižiūrėjo jam į akis: kas jis toks, kaip jis drįsta trukdyti tokią akimirką, ir tą akimirką ji tarsi atpažino tas pilkas akis, suprato jas kažkur mačiusi, sapnuose ar svajonėse, ir nebegalėjo į jas nebežiūrėti, nebegalėjo nuo jų atsitraukti, tarsi kažkas juos būtų surišęs neregimom gijom, ir suprato, kad tos akys ją glosto ir glamonėja, ir ją aprauda, ir jos gedi, tarsi atsisveikintų su ja visiems laikams vos atradusios, ir kad ant jos pečių ir ant grindų krintančios kerpamos garbanos tam vyrui – tarsi plaktuko dūžiai į jo karsto vinis, o jos žvilgsnis jam – tarsi pati mirtis, bet štai jis mirties turbūt nebijo, tas matyti iš jo akių... Bet Uršulės mintis nutraukė vienos iš senųjų seserų ranka, sunkiai ir primygtinai užgulusi jos petį, ir ji ūmai atsibudo, prisiminusi, ką dabar turinti daryti – kad metas klupti ir gultis ant akmeninių grindų kryžiumi, ir gulėti išskėtus rankas veidu į šaltas plokštes, mintyse nuoširdžiai meldžiantis ir klausantis choro giedojimo ir kapeliono

maldų pasižadėti Viešpačiui, bet ji nebegalėjo melstis, nes galvojo tik apie tai, kas tas vyras; ir ar dar į ją tebežiūri, ir kad turbūt ne itin dailiai ji čia atrodo vienmarškinė kryžiumi gulėdama, bet ji net ir žvelgdama į akmeninę grindų plokštę buvo tikra, kad jis tebežiūri; ir jie tebežiūrėjo vienas į kitą ir tada, kai motinėlė Konstancija joms abiem su Teresėle liepė stotis; tebežiūrėjo ir tada, kai jai per galvą vilko pilką klarisės abitą, neatitraukė akių ir tada, kai jos kirptą ir ūmai keistai lengvą galvą seserys iki pat smakro ir antakių spraudė į baltą ankštą drobės kaptūrą, ir ji matė, kad jam nesvarbu, ar ji nukirpta, ar ne, nes jis taip pat tebežiūrėjo, kai jai ant kaptūro dėjo baltą novicės šydą, ir taip pat tebežiūrėjo, kai Jonas Motiejus atsistojęs sakė iš anksto pasirašytą prakalbą, atiduodamas Uršulę Norvaišaitę vienuolynui; tebežiūrėjo neatitraukdamas akių, kai ji klupo po kojomis motinėlei ir paskui jai atėjo metas parklumpant atsisveikinti su tėvais, ką ji ir padarė parklupdama priešais priekinį suolą, kuriame visi stovėjo atsistoję, kartu ir tasai vyras plonyčio juodo milo durtiniu, nuo kurio dvelkė saldžiąja mira taip, kad norėjosi mirti; ir atsistodama ji dar kartą pažiūrėjo jam tiesiai į akis ir į veidą, kurį per šią trumpą akimirką turėjo įsiminti atmintinai, kaip kad įsimenama malda, nes buvo tikra, kad nuo šiol melsis tik jam; ir nė pati nežinodama kodėl, bet turbūt veikiausiai tik tam, kad nors truputėlį paguostų ir jis nebebūtų toks mirtinai liūdnas, vos vos, lūpų kampučiais jam nusišypsojo, ir tada žengė tuos kelis žingsnius atgal už vartelių, ir jie aidžiu metalo gaudesiu užsivėrė jai už nugaros, tarsi kalėjimo grotos atskirdami nuo ligtolinio jos gyvenimo, nuo pasaulio ir nuo jos meilės, kurios vardo ji jau niekada nebesužinos.

Ir likusią Švenčiausiosios Mergelės Dangun ėmimo ir savo įvilktuvių dienos dalį Uršulė praleido tarsi klejodama sapne, tarsi judanti už virvelių tampoma jomarko lėlė, darydama ir sakydama tai, ko iš jos tikėjosi seserys, ir kai vakarop pagaliau atsigulė į lovą savo vėsioje naujojoje celėje, kurios mažytis langelis išėjo į gretimo

vienuolyno pastato sieną, ir pajuto, kaip nuogą, plaukų nebedengiamą kaklą bado šiurkštus pagalvės užvalkalas, ji suprato, kad visa tai, deja, ne sapnas, ir kiaurą naktį praleido keistame būvyje tarp miego ir nemigos, viduje visa drebėdama tarsi uždengtas verdantis puodas, o mintys jos galvoje kirbėjo ir zirzeno tarsi tirščiausi mašalų spiečiai, ir pagaliau išaušus rytui ji pabudo dūzgiančia galva, mirtinai pavargusi, bet būdama visiškai tikra vienu vieninteliu dalyku – kad ji padarė didžiulę nebeatitaisomą klaidą su ta savo vienuolyste ir kad dabar, deja, jau per vėlu.

Suskambus ryto varpui Uršulė atžagariom rankom nusiprausė veidą ir apsivilko novicės abitą, kurio jau dabar nuoširdžiai nekentė, bet taip jai ir reikia, dabar turės jį vilkėti kaip bausmę už savo puikybę, bet visų pirma – už savo kvailumą, kad kažkada seniai patikėjo galinti tapti šventąja, ir turės vilkėti tą abitą kiekvieną mielą dieną. Turės slėpti po juo savo žmogiškąjį kūną ir nukirptus plaukus, nes dabar gyvensianti nebe kūno, o sielos gyvenimą, nebe daiktų, o dvasios pasaulyje, ir kas iš tos dvasinės nemarybės, kai jos moteriškas kūnas taip ir suvys, ir mirs nė neprasiskleidęs, tarsi šalnos pakąstas gėlės pumpuras, o apmaudžiausia, kad nors ir galėtų pasitraukti iš noviciato, nes taisyklės tai leidžia, bet tatai neįmanoma, nesgi kodėl ji galėtų trauktis ir ką ji pasakytų? Kad pamilo vyrą, kurio nė vardo nežino, gal jis koks niekšas ar nusikaltėlis, ar šiaip keliaujantis prašalaitis, ir kurio vos vieno žvilgsnio pakako, kad ji išsižadėtų savo pašaukimo, ir gal net ir tą žvilgsnį ji ne taip supratusi, gal ten nieko jame net nebuvo ir tik nuo to svaigaus baltų gėlių kvapo ir pasninkavimo susisukusi jos galvelė išsigalvojo mačiusi susižavėjimą, švelnumą, meilę ir geismą, skausmą ir netektį, ir gimininga sielą, ir visą pasaulį tose pilkose akyse, o tuo tarpu žmogus tik nekaltai žavėjosi žvelgdamas į šventą *theatrum* išpuoštoje bažnyčioje, kaip ir dera geram katalikui? Juk tatai ir būtų didžiausia dviguba gėda ir kvailybė – pirma, kvailai apsirikti dėl pašaukimo, o antra – jau pasirinkus net nesugebėti oriai nešti vienuolystės kryžių ir mesti ją

dėl pačios kvailiausios priežasties – dėl vienui vienintelio, net nieko nežadančio, nepažįstamojo žvilgsnio.

Ir tokios apkartusios mintys buvo dar kartesnės už apkartusią avižų košę, kurią Uršulė valgė per savo pirmuosius noviciato pusryčius didžiajame vienuolyno refektoriume, po Sapiegų herbu skliautų viduryje tarp nėriniuotą korį primenančių nerviūrų – kad seserys nepamirštų, iš kieno fundacijos duoną valgo – ir kur, sukalbėjusios maldą, prie dviejų ilgėliausių stalų ir prie atskiro nedidelio stalo jų gale, skirto motinėlei Konstancijai, susėdo klauzūros seserys pagal amžių ir kilmę: vyriausios ir kilmingiausios – arčiausiai motinėlės, o naujokės sėdėjo pačiame tolimiausiame gale ir košė joms teko jau nuo puodo dugno, todėl gerokai prisvilusi. Ir kitos dvi novicės, kurių formacija jau ėjo į pabaigą ir kurios įvilktos buvo kur kas anksčiau nei Uršulė su Teresėle, dabar nesivaržydamos apžiūrinėjo naujokes, ir apžiūrinėjo nieko gera nežadančiai, o apžiūrėjusios kažką viena kitai pasakė puse lūpų ir visai be garso, nes šnabždesiu to nepavadintum, juk šnabždėtis ir kalbėtis refektoriume buvo draudžiama, ir novicės apskritai turėjo būti atskirtos nuo įžadus davusių seserų, bet kad tųjų buvo dvidešimt, o novicės – vos keturios, ir sunku jas buvo visiškai atskirti apgriautame vienuolyne, tad motinėlė Konstancija primerkė akis į regulos taisykles, nors ir žinojo, kad reikia tik griežtesnio vizitatoriaus, ir vienuolynas už tai ne juokais gali atsidurti nemalonėje.

O po tų neskanių, svilėsiais prasmirdusių pusryčių Uršulės ir Teresėlės laukė toks pat smirdintis darbas, mat abiem buvo įduota po šluotą, kibirą ir pelėsiais atsiduodantį, dvokiantį, savo tikrąją spalvą jau prieš daugelį metų praradusį grindų skudurą ir jos buvo pristatytos plauti bažnyčios grindų, mat per jų įvilktuves susirinkę žmonės vakar pritrypė, prinešė purvo ir nešvaros. Ir jos susirietusios plovė akmenines balto ir rusvo marmuro grindis, ir nežinia kaip Teresėlei, bet Uršulei vemti norėjosi nuo to darbo, nuo to glitaus,

dvokiančio skuduro, kurį reikėjo imti rankomis, gręžti saujomis ir plaštakomis šluostyti visas didžiulės bažnyčios grindis, ir tai nebuvo toks jau nekaltas darbas, kaip buvo galima tikėtis iš tokios šventos vietos, mat per įvilktuves prieangyje susirinkę valkatos, puspročiai, luošiai ir pavargėliai nežiūrėjo, kad bažnyčia, kad šventa vieta, ir sugebėjo visiškai bedieviškai prieangio grindis išmarginti įvairiausių spalvų ir tirštumo skrepliais ir snargliais, o ir garbieji žmonės buvo stebėtinai nevalyvi ir nepagarbūs, nes novicės ant grindų tarp suolų ar suolų plyšiuose rado kažkieno suplėšyto mažo raštelio skiaučių, kurių vienoje matėsi išskydę kažkieno žodžiai „jo rytoj nebus“; keletą suvytusių, matyt, moterų pamestų gėlelių, suragėjusią prišnypštą nosinę, krūvelę slapčia išgliaudytų riešutų kevalų ir kelis obuolių graužtus, ir nebyliai piktinosi, nes tarpusavyje joms dirbant buvo uždrausta kalbėtis, kad žmonės sugeba net per šventas įvilktuvių apeigas užsiimti tokiais nederamais dalykais, tarsi būtų susirinkę kokio gatvės balagano žiūrėti. O tada vėl toliau abi mirkė savo dvokiančius gličius skudurus vis labiau nešvarėjančiame kibiro vandeny ir vėl po sieksnį stūmėsi į priekį, keliais šliaušdamos šaltomis akmeninėmis grindimis, kurias joms buvo liepta visiškai išblizginti, kad nė mažiausios pripėduotos žymės nuo aulinių, lajumi išteptų batų neliktų. O kai Uršulė priartėjo prie pirmojo suolo, kur vakar sėdėjo tas vyras, ji tarėsi vis dar tebejuntanti pakibusį blankų miros kvapą, net ne kvapą, o tik jo aidą, liudijantį, kad visa tai jai neprisisapnavo, ir ji žvilgtelėjo į altorių, kuriame buvo stebuklingasis Švenčiausiosios Panelės atvaizdas, ir dabar Dievo Motina į ją žiūrėjo su pašiepiama užuojauta, ir Uršulė visiškai bedieviškai pamanė, kokią teisę turi Švenčiausioji žvelgti į ją su panieka, juk pati niekada vyro nebuvo įsimylėjusi, tai ką ji galinti apie tai išmanyti, ir net nustebo, kad perkūnas jos netrenkė už tokią mintį, ir dar labiau nustebo, kad tokios žemos mintys jai ateina į galvą, visai nederamos bajorei, o veikiau tik kokiai bedievei pragaro kekšei.

Kad Uršulė virto Babilono kekše, tąnakt sapnavo Jonas Kirdėjus Birontas – gal ne jis pats, gal tik girtas klejojantis jo protas, mat iškart po įvilktuvių jis atsiprašė ir dingo suprasdamas, kad Norvaišų draugijos nebegalės pakelti, gal kada vėliau, kai apmalš jo kartėlis, bet dar ne dabar; todėl jis patraukė į vieną iš smuklių prie Karališkųjų[113] vartų, ten pat nusekė ir Andrius Choleckis, ir jie prie stalo praleido nejaukų, gana girtą vakarą, skubiai kilnodami taures vien tam, kad mažiau reikėtų kalbėtis, nors, tiesą sakant, Andrius kaip tik ir veržėsi pliurpti apie įvilktuves ir apie Teresėlę Bartaševičiūtę, kurią jam baisiausiai jo motina kažkada piršo ir kuri buvo tokia turtinga, kad dievaži, gal reikėjo imti ją ir vesti, visą gyvenimą būtų galėjęs sau gyventi be rūpesčių, bet kad toji buvusi tokia baikšti, ir kažkas jos veide buvę įrašyta – liguista baimė ar neviltis, ar nemeilė pačiai sau, jis nė nežinąs kas, bet, žodžiu, toji buvusi tokia, kaip kad būna kai kurie obuoliai – lyg ir sveiki, lyg ir sunokę, lyg ir dailūs, bet tokie, kokių nesinori prakąsti, nes kažkas sakyte sako, kad, nors ir kokie rausvi, jie bus burną sutraukiančiai rūgštūs, ir todėl jis kažkaip nesiryžęs labai jos merginti, tik dėl akių, nes vesti tai jis ją būtų galėjęs, bet gyventi su ja – tai jau ne, ir būtų jam tekę blaškytis kur po pasaulį už jos turtus tik tam, kad neįlįstų vienas kitam į akis, tai negi čia būtų buvęs gyvenimas, ir jam jau tikrai geriau biednam, bet laisvam, juolab kad aplink dar tiek jo nepamylėtų moterų vaikšto. Jonas Kirdėjus Birontas klausydamasis tų girtėjančių Andriaus svaičiojimų tyliai niršo ir galvojo: kokia neteisybė, dvi merginos štai ten stovėjo prie altoriaus ir vieną jų likimas norėjo supiršti su Andriumi – o jie tarsi tyčia nesusipiršo, nesimaišė tarsi vanduo su aliejumi, o štai kita – jam akivaizdžiai skirtoji, ir visas pasaulis – ką ten pasaulis, netgi Dievas, ir tas stojo tarp jų, juos atskirti; ir Jonas Kirdėjus kilnojo taurę tol, kol gerokai apsvaigo, bet skausmas ne-

113 Rūdininkų.

malšo, ir išėjus iš smuklės jam ne juokais pynėsi kojos ir akyse viskas dvejinosi, ir jis vos parėjo į Stiklių gatvę, vos laiptais užlipo, gerai, kad dar pakeliui jo kas neužpuolė ir neapiplėšė, ir gerai, kad kokia Daugėlos govėda skersgatvyje nepasitaikė, nes būtų apsidžiaugę jį susitikę tokį šiltutėlį ir ant kojų nepastovintį, ir klestelėjo namie jau ant savo puikiosios lovos ir vėl jam suspaudė širdį, nes pagalvojo, kad niekada savo guoliu nesidalys su Uršule ir nepajus jos kūno šilumos, ir tada atsikimšo dar vieną butelį vyno iš namie turėtų, ir atsikimšdamas net truputėlį ranką susižeidė, nes toks jau buvo girtas, bet išgėrė vis tiek – vien tam, kad vyne paskandintų savo sąmonę, kad toji daugiau nieko nebegalvotų, ir smigo tarsi akmuo į vandenį į sunkų girtą miegą, bet vis tiek sapnavo, ir sapnavo Uršulę – savo sapne ją pagaliau bučiavo ir ją pagaliau mylėjo, ir jinai jį mylėjo būdama viršum jo, ir tada pro girtus ūkus jis tarsi atsipeikėjo ir pamatė viską iš šalies – kad ji vilki ta pačia raudono purpuro suknele kaip tądien, bet visa atvarstyta ir nusmukusia, ir kad ji joja ant jo tarsi Babilono paleistuvė ant septyngalvio nuodėmių slibino, ilgo ir glitaus tarsi driežas su varno ar gaidžio sparnais, ir visos to slibino galvos turi jo, Jono Kirdėjaus, veidą, bet visos skirtingus, geriau įsižiūrėjus, ne, geriau įsižiūrėjus – tai ne jo veidai, o veidai tų, kuriuos jis kada nors buvo nuskriaudęs, ir tų veidų daugybė: buvo čia ir valkatos, ir didikai, ir vienaakis Boreika, ir Gurevičius, ir jo dėdė, ir netgi jo pusbroliai Martynas su Laurynu, ir, baisiausia, daugybė jo sugundytų moterų, beveik visos; ir ypač didelė galva buvo tosios, kuri grasino nusižudysianti ir kurios jis paskui daugiau nebematė, ir jis suprato, kad ji savo niūrų ketinimą visgi veikiausiai įvykdė, ir jam pasirodė, kad buvo čia ir Kazimiero veidas, tik nesuprato kodėl, bet jų buvo tiek daug, ištisa minia ant driežiško slibino kūno, o ant to kūno jojo visa atsilapojusi ir besikvatojanti Uršulė, ir ji kvatojosi pilna burna vyno, kaip kad kvatojosi kekšės Radvilos namelyje vidury miškų, ir, geriau įsižiūrėjus, tai buvo ne vynas, o kraujas, ir ji buvo kažkokia

baugi, sutepta ir galinti išpurvinti vien į ją pažiūrėjus, ir jis būtų labiau už viską norėjęs žinoti, ar tai jo kaltė, kad dabar ji tokia, ar tiesiog ji tėra jam atsiųstas šėtono blogis, sapne įsikūnijęs į skaisčią mergelę novicę iš geros šeimos. Bet to jau nebespėjo išsiaiškinti, nes nugrimzdo į juodą tamsą ir iš jos atsibudo tik gerai įdienojus ir tokio troškulio kankinamas, tarsi burnoje nerštų bent penki septyngalviai slibinai, tokio skeliančio galvos skausmo ir šlykštulio kamuojamas, kad net blanko viso pasaulio kekšių pažastų ir Babilono nuotekų smarvė, o paskui atsigėręs ir geriau pagalvojęs, bet vis dar purtomas kažkokio vidinio drebulio, jis nusprendė negalįs visiškai, tiesiog visiškai nieko negalįs čia pakeisti ir kad jam telieka ir toliau gyventi savo prakeiktą gyvenimą kaip gyvenus ir, pageidautina, laikytis toliau nuo tokių gerųjų žmonių kaip Norvaišos – jų pačių ir savo labui, nes nieko iš to vis vien neišeis, viskas baigsis tik skausmu ir ašaromis visiems.

XIII

Jono Motiejaus ir Elžbietos Norvaišų sugrįžimas į Milkantus buvo ramus, tačiau paženklintas liūdesio, apie kurį jie tarpusavyje nesikalbėjo, nors, žinoma, jautė, kad jis kyla iš to, jog grįžti teks į ištuštėjusią šeimos gūžtą, bet tatai juk buvo neišvengiama, tokia buvo viso pasaulio gyvenimo tėkmė, ir paukščiai juk nelieja ašarų, kai jų išperėti vaikai vasarai pasibaigus neišvengiamai palieka lizdą,

ir briedžiai juk nemauroja iš ilgesio, kai paūgėję jaunikliai nusprendžia klajoti vieni ir po naujus miškus. Kelias ėjo per laukus, kuriuose tebevyko javapjūtė ir kuriuos Jonas Motiejus stebėjo su didžiausiu susidomėjimu, nes, kaip sakė Elžbietai, iš to, kaip dirba valstiečiai, ką jie vilki ir galų gale net kokias dainas dirbdami dainuoja, galima pasakyti viską apie jų poną, juk vieni dainuoja linksmai, kiti – liūdnai ir bukai tą patį per tą patį, vieni dainuoja, kaip per pabaigtuves alų gers ir kaip juos visos mergos mylės, o kiti ašaringai sriūbauja, kad viskas tėra tas pats per tą patį ir vargui galo nematyti. Ir jie keliavo sau ramiai ir, ačiū Dievui, be didelių nuotykių per laukus ir miškus, kurių viršūnėlėse jau buvo matyti aukso užuomina, kurių pakeles auksiniais beržų lapų pinigėliais tarsi išmalda bijantiesiems prabėgančio laiko barstė besibaigianti vasara; jie keliavo tykiai, ramiai, šiauryn, rudens ir senatvės Milkantuose link, ir Jonas Motiejus vis mažiau jojo ir vis daugiau sėdėjo karietoje su Elžbieta, užsiklojęs geliančias kojas antklode, tarp ryšulių ir ritinių su jos vilnietiškais pirkiniais, ir sklaidė savo popierius ir sąskaitas, ir truputėlį dūsavo, nes juk negalėjo atsakyti savo gerajai ištikimajai žmonai malonumo su kapšu rankose pasiausti po Vilniaus prekeivių krautuves ir amatininkų dirbtuves, bet ir nerimavo, nes nebuvo tikras, kokius reikalus rasiantis Milkantuose po pusmečio nebuvimo.

Tačiau atvykus pasirodė, kad ne viskas buvo taip blogai, kaip jis nuogąstavo; ir jo žmonės dar neprivažiavus, už kelių mylių jau kėlė kepures pakelėse, ir keli nubėgo perspėti į dvarą, kad ponas grįžta, ir, atrodo, jie džiaugėsi nuoširdžiai, ir kitomis dienomis traukė į Milkantus su savo reikalais pas Norvaišą, nes tik jis jiems galėjo padėti ar išspręsti jų ginčus; o dėl dvaro apyskaitų, tai būta per tuos šešis mėnesius truputėlį keblumų ir netvarkos su javapjūte, truputėlį ne taip prievaizdo susaikstyta ir surašyta, ir surašyta ne pono naudai, bet tą jis greitai sutvarkė ir su Zabielom išsiaiškino dėl to perkelto riboženklio, nors ir buvo apsimainyta nemandagiais žodžiais. Bet labiausiai, tiesą sakant, Joną Motiejų nuliūdino jo

sodas, kuris per vasarą spėjo kažin kaip apželti, apaugti, kiek prarasti savo pagal virvelę nubrėžtus pavidalus, ir saulės laikrodžio marmure pradėjo veistis mažos, vos įžiūrimos kerpytės, nors jis gi ir rašė nepaliaudamas savo laiškuose per tuos šešis mėnesius ir siuntė priminimus, kad ir žalitvores reikia apkarpyti, ir kai kurių jo vienamečių gėlynų nužydėjusią sėklą nurinkti; ir tarnai karpė, tai buvo matyti, ir stengėsi, ir ravėjo, negali ant jų pykti, bet buvo akivaizdu, kad, nebeglamonėjamas mylinčios šeimininko rankos, kuri nugenėdavo net mažiausią ne vietoje prasimušusią atžalėlę ar nukirpdavo vos per piršto storį žalitvorę darkančią išsišovusią šakelę, jo sodas tarsi priešgyniavo ir už tai viską augino truputėlį ne taip, truputėlį ne vietoje, truputėlį atsainiai, ir kenkėjų tarsi buvo apgraužtas labiau nei per kitas vasaras, ir tik sodo viduryje auganti jo didžialapė *Nicotiana tabacum* buvo stebėtinai išvešėjusi, mat prievaizdas rašė ją patręšęs karvių mėšlu, ir Jonas Motiejus jau buvo ne juokais susirūpinęs, kad tokia prasta trąša nepadarytų žalos tokiam ypatingam ir retam iš tokios tolybės atgabentam augalui, betgi, laimei, priešingai – pasirodė, kad iš Amerikų atkeliavusiam gražuoliui ypač patiko Milkantų karvės blynas. Bet dabar savo šeimininko, kuris jį lietė, kuris su juo kalbėjosi, išsiilgęs sodas vėl krovė savo melancholiškas rudens puošmenas sugrįžusio Jono Motiejaus džiaugsmui – užsimezgusias raudonas erškėtuoges, jau pradedančius raudonuoti vijoklių lapus, vos raustančius šermukšnius Saloto pakrantėje, ir Jonas Motiejus vėl švaistėsi su sodininko peiliu, žirklėmis ir žnyplėmis, o tuo tarpu Elžbieta, pasikinkiusi tarnaites, traukė gūnias ir uždangalus nuo baldų, viską valė, šveitė, blizgino sidabrą, pašė per pusmetį susikrovusius voratinklius pakampėse ir nuo sietynų, pureno ir vėdino patalus, ir vėl šiek tiek stumdė baldus, ir kai ką keitė, mat buvo nusižiūrėjusi iš Jono Delamarso visokių dailių ir naudingų dalykų, nes tasai nors ir vyras, bet prancūzas vis tiek, tad vertino grožį ir subtilumą,

ir gėles kiek kitaip merkė, ir žinojo visokių gudrybių, pavyzdžiui, namuose atvirai laikė džiovintų augalėlių ryšelius ar dubenėlius, kad tie skleistų gerą kvapą, ir paveikslus kabino visiškai kita tvarka, ir Elžbieta čia pat perkabino kitaip savuosius, ir dar valydama dulkes nuo tų didžiojoje menėje, kur daugiausia buvo giminės portretai, pagalvojo, kad, ak, štai, kaip gaila, nespėjo jie užsakyti Uršulės konterfekto ir dabar, žvelgiant į šeimos atvaizdų eilę, jos tarsi nė nebus būta, ir dabar jau niekas jos veido neįamžins, nes žemiškajam pasauliui mirusių vienuolių juk niekas netapo, nebent jos tampa motinėlėmis, abatėmis ar palaimintosiomis, bet, reikia tikėtis, Kazimieras ir jo būsimoji žmona bei ainiai šią galeriją papildys. Bet viską išvaliusi, išblizginusi, vėl perstumdžiusi ir vėl užkūrusi didžiulę kasdienio Milkantų gyvenimo ir darbų mašineriją – uogos, vaisiai, uogienės, užpiltinės, distiliuojami augalų antpilai, vaistai, džiovyklos, džiovinti grybai, rūkyklos, sūdyklos, mėsos, kumpiai, skilandžiai, atsargos žiemai, maistai, patalai ir galybė kitų dalykų – Elžbieta pasijuto labai keistai, mat suprato, kad gyvenimas jau niekada nebebus toks kaip anksčiau ir kad anksčiau ji sau tyliai skundėsi, jog jai viskuo reikia rūpintis, jog reikia laikyti tris namų kampus savo rankose, o dabar tie trys namų kampai per šitiek metų įpročio tarsi patys puikiausiai laikėsi savaime, išmuštruoti, per vasarą jos išsiilgę tarnai lakstė kaip užsukti ir vien jos žvilgsnį pagavę žinojo, ką turį daryti, ir jos rankose atsidūrė kitas, kur kas baugesnis už nesibaigiančius rūpesčius dalykas – gausybė nuo tų rūpesčių laisvo laiko, su kuriuo ji tiesiog nebežinojo, ką veikti. Taip pat ir kur kas daugiau tuščios erdvės, atsiradusios, kai namie nebebuvo nei Uršulės, nei Kazimiero, ir tos rūme atsiveriančios tuštumos kišenės kartais ją ne juokais išgąsdindavo, ypač kai įėjusi į kokį antro aukšto kambarį iš įpročio būdavo tikra ten rasianti Uršulę ar Kazimierą, o rasdavo tik tuštumą ir kokį jų paskubom ne vietoje prieš išvažiuojant paliktą

daiktą, tarsi vis dar išsaugojusį jų prisilietimo šilumą. Ir labiausiai toji tuštuma išsikerodavo prie stalo, mat buvo įpratę valgyti menėje keturiese, o kartais ir į svečius dar kas užsukdavo, o dabar sėdėjo su Jonu Motiejumi tik dviese priešinguose stalo galuose ir tarp jų žiojėjo neįprastai didelė tuštuma, kurią anksčiau užpildydavo dvyniai. Ir viskas prasidėjo nuo to, kad juodu abu kažkaip ėmė ir pradėjo valgyti pusryčius virtuvėje, ir dviem ne kažin kiek tų pusryčių reikėjo, tai Elžbieta vis dažniau ir tarnaitę iš vakaro paleisdavo ir pati ryte atpjaudavo ar šaltos mėsos, ar ką pašildydavo, ar iškepdavo kiaušinienės, ir valgydavo menėje tik pietus ir vakarienę. Bet paskui nejučiom porą kartų paprašė tuos pietus atnešti jiems į Elžbietos kambarį, kur ji sėdėdavo su savo rankdarbiais, ir padengti ant tokio mažo stalelio, tai taip ir paliko, kad jie nustojo dviese valgyti prie to didžiojo stalo, ir nors Elžbietos stalelio būta mažo ir jie sėdėdami vienas kitą ranka galėjo pasiekti, tuštumos tarpas vis tiek tarp jų buvo toks didelis, kad jį reikėjo užpildyti žodžiais, todėl jie pradėjo kalbėti visokius niekus, kad tik netylėtų ir kad ta baugi tuštuma jų abiejų neprarytų. Juodu ir anksčiau kalbėdavosi daug, netgi itin daug, jei lygintume su kokiais kitais jų pažįstamais ar kaimynais, bet jų kalbos buvo apie namų reikalus, apie vaikus ir jų auklėjimą, apie kaimynus, apie gyvenimą, kartais pora švelnių žodžių dienos pabaigoje, visa kita užpildydavo nepaliaujamas Kazimiero ir Uršulės tarškesys, o dabar už juos du reikėjo kalbėti jiems, kad užtvenktų tylą, kuri grėsė juos užtvindyti ir paskandinti, ir todėl jie pradėjo kalbėti apie dvynius ir dalytis prisiminimais apie juos ir apie jų išdaigas: ar Jonas Motiejus pamenąs, kaip jie kartą palindę po stalu su adata ir siūlu prisiuvo Tarvydo žipono skverną prie Tarvydienės sijono ir kiek buvo juoko, kai tie atsistojo ir kiekvienas savo papratimu rovėsi į priešingą pusę, nes taip nepakentė vienas kito draugijos, o čia buvo susiūti, o Elžbieta ar pamenanti, kaip jie katiną suvystė į palą ir įkišo į lopšį, durniukai? Ir stebėtinai Elžbieta pajuto pagaliau ga-

linti be skausmo, o tik su liūdesiu kalbėti apie Oną Magdaleną ir apie kitus jų vaikus, kurie neišvydo pasaulio, bet jie kalbėjosi ir apie daugybę kitų dalykų, pavyzdžiui, kur pranyko Jonelis Tarvydas, nes jiems išvažiavus pradingo kaip į vandenį ir dar neatsirado, ir atrodo, kad vargšas vaikas buvo įsižiūrėjęs Uršulę, nieko nepadarysi, kartais širdis pasirenka visai ne tą, ką reikia, ir, pabaigę savo atsiminimus apie vaikus, jie pradėjo kalbėti apie savuosius atsiminimus: ar Jonas Motiejus atsimenąs, kaip jie pirmą kartą susitiko, irgi būta juoko, nes juos vieną kitam įkyriai piršo giminaičiai, ir kai jie tatai sužinojo, tai dar nė nematę vienas kito akyse jau pradėjo vienas kito neapkęsti, nes abu nenorėjo būti supiršti senų tetų, o paskui, kai buvo didžiulė puota trims šimtams svečių Raudonėje pas Kiršenšteinus, jie abu, ir Elžbieta, ir Jonas Motiejus, baisiausiai slapstėsi po kampus, kad tik tie giminaičiai jų nesuvestų, ir Elžbieta visą vakarą pratūnojo šiaurinėj terasoj prie šokių menės, vos nesušalo, ir viskas tik tam, kad tik nereikėtų su tuo peršamu kandidatu iš kažkokio tolimo Žemaitijos dvaro bendrauti, ir tasai kandidatas, Jonas Motiejus, jokiais būdais nėjo šokdinti panelių ir vengė šokių menės lygiai taip pat, ir ten jie ir susitiko, ant šlaito prie kirpto gudobelės krūmo, toliau nuo sklindančių pro atlapotus langus šokių garsų ir linksmybių, ir kažkaip įsišnekėjo, nes Jonas Motiejus buvo stotingas ir prakilnus, o Elžbieta buvo daili ir protinga, ir su ja įdomu buvo kalbėtis, priešingai nei su kitom, kurioms uždavęs klausimą jau iš anksto žinojai, žodis žodin, ką jos išmuštruotos atsakys, ir ji gebėjo šmaikščiai pati iš savęs pasijuokti; sakė, šiam vakarui verčiau pasirinkusi gudobelės krūmą vietoj jai peršamo jaunikio iš Žemaitijos, nes visi žemaičiai jai atrodantys maišu trenkti, užsispyrę kaip buliai ir dorai sakinio nesurezgantys, tai jau gudobelės krūmas jai geresnė draugija, juolab kad tokio pat dygumo kaip ir ji; ir ji džiaugėsi galinti kalbėtis su šiuo nepažįstamuoju ir sakyti jam netgi nederančius dalykus, kurių visą gyvenimą buvo mokyta šiukštu niekam

nesakyti, nes taip galima visus vyrus atbaidyti ir senmerge likti, betgi šis nesiskaitė, nesgi tiko jai į tėvus, ir matė jinai jį turbūt pirmą ir paskutinį kartą gyvenime, ir jo akys buvo šiltos, ir juokėsi, ir žaižaravo žiburėliais; ir kai juos užklupo Jono Motiejaus velionis dėdė ir Elžbietos amžiną atilsį tėvai ir kai jie pasakė „mes jų čia visur ieškom norėdami supiršti, o jie čia, atrodo, patys jau suspėjo susižadėti", Elžbieta išraudo kaip gudobelės vaisius, nes tik tada suprato, su kuo šnekėjusi visą vakarą, ir Jonas Motiejus irgi raustelėjo, nes nors jau buvo pats supratęs, dar prieš juos užklumpant, su kuo kalbąs, jam patiko šita maža akiplėša, ką tik tarsi korsetą atlaisvinusi savo geros panelės auklėjimą ir parodžiusi, kas po juo. O toliau jau piršliauti ėmėsi jų giminės, ir jie susituokė ir laimingai sau gyveno, bet Elžbieta visados, tiesą sakant, jautė mažytį apmaudą, o kuris tačiau su metais vis augo, kad jos niekada niekas nė neklausė, ar ji to norinti, viskas tarsi savaime įvyko, ir ji ištekėjo nė nespėjusi jo pamilti, bet pamilo tik ištekėjusi ir per daugelį metų, ir ačiū Dievui, o dabar tylos ir tuštumos prie jų vakarienės stalelio, kurį dabar dengė šalia alkovos miegamajame, buvo tiek daug, kad ji ėmė ir visa tai pasakė garsiai Jonui Motiejui, kaip ir tai, kad jos per daugelį metų nepaliko tas jausmas, jog tėra svetimų lūkesčių indas, kurio vienintelė paskirtis – būti sandariam, ir kaip ją kartais kamuoja keisčiausi norai ir širdies troškimai, tarsi gyventų ne savo gyvenimą. Ir tai išgirdus Jono Motiejaus akys tapo labai liūdnos, ir jis taip pat pradėjo kalbėti, nes po šitų Elžbietos žodžių nebebuvo galima leisti tylai išsiplėsti, ji galėjo juos abu praryti; ir jis kalbėjo apie tai, kad visada tikėjęs, nuo pat to pirmo vakaro prie gudobelės įžvelgęs joje tą akiplėšišką valią ir drąsą, kurios, jis tikėjo, jai būtų pakakę net prie altoriaus pasakyti jam „ne", bet visą gyvenimą siekęs, kad Elžbietai niekada nebūtų tekę gailėtis ištarus „taip"; ir jei ji turinti širdį graužiančių troškimų, pats metas juos imti ir įgyvendinti; nesvarbu jų kaina ir nesvarbu pasekmės, ir nesvarbu pareigos, ir nebesvarbu priesaikos,

ir jis pats nebesvarbus, nes gyvenimas trumpas ir jo nebe tiek daug liko, ir jis nors tiek jai skolingas už kartu nugyventus metus, kad galintis duoti jai laisvę. Ir jie vakarieniavo ir gėrė vyną, ir kaip kasvakar nuėjo miegoti į savo alkovą, į kurią nuo priešingos sienos šypsojosi raumeningas Marsas, suėmęs už rausvo spenelio rubuilę Venerą.

O tada vidury nakties Jonas Motiejus ūmai versdamasis ant šono ištiesė ranką ir ji prasmego kiaurai į tuštumą ir jis atsimerkęs pamatė, kad ta tuštuma yra vietoj Elžbietos ir kad jų lovoje jis vienas, ir vietoj Elžbietos tėra likęs mėnesienos apšviestas jos kūno įspaudas ant paklodės, ir jį apėmė siaubas, tarsi stingdantis šaltis nuo kojų ir pirštų galiukų artėjantis prie širdies, nes pamatė, kad nėra ir jos apsiausto, ir jos batelių, ir jis palaukė gal ketvirtį valandos, ir dar, manydamas, kad ji gal privete, ir sunerimęs ant naktinių užsimetė žiponą, įsispyrė į kurpes ir neimdamas žvakės į rankas, nes namų kambarius ir koridorius buvo užliejusi itin ryški mėnesiena, tad nė žiburio nereikėjo, jis pradėjo eiti per kambarius, perėjo per menę, virtuvę ir, tik pamatęs pro praviras prieangio duris tarsi Ariadnės siūlo galą prasiskverbusį mėnesienos spindulį, jis suprato, kad Elžbieta paliko jų namus.

Todėl išėjęs į lauką, į neįprastai šiltą rugsėjo pradžios naktį, kurioje pamėkliškai kabojo pilnatis ir tarsi prieš pasaulio pabaigą lijo žvaigždėmis, jis turėjo įsikibti į staktą, nes ūmai visas nakties grožis pradėjo atrodyti vaiduokliškas ir bloga lemiantis, ir jis nieko geriau nesugalvojo, kaip protekiniais, paknopstomis, dusdamas, nes nebepaminė, kada paskutinį kartą buvo bėgęs, pasileisti įvažiuojamuoju keliu link Milkantų vartų, laimei, juos rado užkeltus ir užsklęstus iš vidaus, tad jo galvoje gimė viltis, kad ji gal vis dar čia kažkur, dvare, todėl, brisdamas per rasotą žolę ir klimpdamas plūktų takelių žvyre, jis pradėjo naršyti visą sodą, mėnesienoje, apgraibomis, palei žalitvores, palei gėlynus, gebenėmis apsivijusią altaną, palei saulės laikrodį, palei suolus po jo gražiaisiais medžiais.

Rado ją ne iš karto – tik atsitiktinai pastebėjęs mažą juodą pavidalą mėnesienoje, atsispindinčioje Saloto vandenyse, ten, kur sodas žalitvore apsodintomis pakopomis leidosi tiesiai į ežerą. Elžbieta ten sėdėjo ant šaltos žemės susisupusi į savo apsiaustą, su vyno taure rankoje ir atkimštu buteliu šalia, mat vidury nakties pabudusi nuo šviečiančios pilnaties pajuto kažin kokį nerimą, nė pati nežino, kas jai užėjo, kad padarė tai, ko per visą savo gyvenimą nebuvo dariusi – atsikėlė vidury nakties, susisupo į kambarinį apsiaustą, įsispyrė į batelius ir nutarė išeiti į lauką, nes ūmai mėnesienos nušviestas miegamasis pasirodė toks dusinamai ankštas, ir eidama pro virtuvę vėl nežinia kodėl prigriebė taurę, vyno butelį ir peilį jam atidaryti ir tykiai per rasotą mėnesieną nusileidusi link ežero vandens ten įsitaisė ant žemės, atsikimšo tą vyną, vos pavyko, vos pirštų nesusižalojo, nes niekada gyvenime nebuvo to dariusi, tai buvo vis vyro arba tarno darbas, ir prisipylė taurę ir pradėjo gerti, žiūrėdama į pakibusį mėnulį, į juodumą kitam dangaus krašte, kur tarsi prieš pasaulio pabaigą lijo žvaigždėmis, ir klausydamasi teliūškuojančių ežero bangelių, kurios tyliai čepsėjo į krantą tarsi drėgni bučiniai, pajuto, kad jos kūnu bėga malonūs šiurpuliai, ir suprato, kad niekada gyvenime dar nėra nieko panašaus dariusi, – taip va sėdėjusi sau nakties aky visiškai vienui viena ant ežero kranto; ką ten, netgi nėra niekada gėrusi vyno visiškai viena, ir dargi viso butelio, ir kad būtent dabar, šią akimirką, ji yra tad, kas visą gyvenimą ir norėjo būti – Elžbieta be pavardės, be giminės ir be šeimos, be žmonių ir be pareigų, tiesiog moteris ežero pakrantėje po žvaigždėtu dangum ir mėnesiena. Ir todėl, kai išgirdo artėjančius Jono Motiejaus žingsnius, buvo tikra, kad ten jis; kai išgirdo jo trūkčiojantį kvėpavimą ir palengvėjimo atodūsį, ji nė neatsisuko, nes tai dabar jis pagaliau buvo jos svečias ir tik ji, Elžbieta be pavardės, niekieno žmona, dabar sprendė, ar maloningai priims jį į savo valdą po nakties dangum, ir užminė norą: jeigu jis ką sakys, jei ištars nors žodį, ji lieps jam eiti iš kur atėjus, o jei ne – gal ir

įsileis. Bet Jonas Motiejus stovėjo jai už nugaros ir į ją žiūrėjo, ir paskui žiūrėjo jai į kaklą, paskui pažiūrėjo į žemę, ir ji taip gerai jį per tiek metų pažino, kad buvo tikra: jis žiūri į žemę todėl, jog dabar galvoja apie tai, kad ji nesušaltų užpakalio, ir svarsto, ar tyliai sulanksčius nepakišti jai savo žipono, bet ne, to nepadarė; ir taip, jis vis dar tylėjo. Ir todėl ji į jį pasisuko ir išdidžiai nusišypsojo, ir įpylė jam taurę vyno ir maloningai linktelėjo jam sėsti šalia. Ir taip jie sėdėjo tylėdami ir gurkšnodami vyną, o tada Elžbieta gal nuo vyno, kuris taip trenkė į galvą galbūt todėl, kad jo paviršiuje taurėje atsispindėjo mėnulis ir ji gėrė ne tik vyną, bet ir mėnesieną, taigi, gal to vyno taip paveikta, padarė tai, ko niekada nebuvo dariusi: ji pakilo nuo žemės, atsistojo ir išsinėrė iš savo naktinių marškinių, ir stojo toje mėnesienoje ant ežero kranto visiškai nuoga, tokia, kokią motina ją pagimdė, ir tokia, kokią gimdymai ir persileidimai ją padarė – visu ūgiu savo penktą dešimtį pradėjusiu kūnu, kuris kadaise buvo gražus ir standus kaip nulietas ir kurį dabar gyvenimas buvo išvažinėjęs tarsi kelią – palikdamas jame grumstų ir duobių ir nusvarindamas krūtis, ir palikdamas rainas strijas ant šonų, ir gauburius ant šlaunų, bet tai buvo ji, va štai tokia ji ir buvo, Elžbieta be pavardės ir be giminės, ir ji krestelėjo vis dar vešlius plaukus, ir ji žiūrėjo į Joną Motiejų tarsi klausdama, ar jis galįs ją priimti štai tokią, kokia ji yra tą akimirką, nes dabar ji ir yra tikroji Elžbieta.

O Jonas Motiejus žiūrėjo į ją ir žiūrėjo ir, žinoma, matė laiko ir savo paties paliktus pėdsakus jos kūne, bet kartu matė ją tokią kaip tada, kaip pirmąją naktį po tuoktuvių, bet daugiausia regėjo jos degančias akis ir jos pasikeitusį veidą, kurio kiekvieną įsispaudusią raukšlelę atmintinai žinojo, bet kuris dabar buvo tarsi naujas ir nepažįstamas, ir ūmai jis suprato, pagaliau suprato, kad prieš jį – jo išsvajotasis rojaus sodas, bet visiškai ne tasai, kurį jis čia kūrė ir karpė pagal virvelę, ir tiesino, ir skiepijo ilgus metus, ir apsodino vienas po kito žydinčiais augalais, bet tasai filosofų

ir Bažnyčios mistikų aprašytas dangiškasis ir tobulasis, kuriame į tobulą amžinybę ir vienybę susilieja visi keturi pasaulio elementai – nes jam po kojomis dabar buvo žemė, už jos – vanduo, virš jo – oras ir žvaigždėtas dangus, o tiesiai priešais jį – ugnis; ugnis moters pavidalu, pažįstama ir kartu nenuspėjamai pavojinga Elžbieta kaip ugnis. Ir jis grožėjosi tylėdamas, norėdamas pratęsti tą akimirką, per kurią dabar jam bylojo pati amžinybė, ir todėl jo žvilgsnis klaidžiojo po Elžbietos apybraižas mėnesienoje, ir jis gėrė akimirką tarsi nemirtingumo nektarą ir žiūrėjo, kaip Elžbieta lėtai pasisuka ir brenda į šaltą ežerą, ir tada pats nusivilko marškinius per galvą ir liko nuogas, su savo senatviniu pilvuku, žilais plaukais ant krūtinės ir sėdmenimis, kurie karojo tarsi tuščios abrakinės, ir savo silpstančiomis, gyslotomis kojomis nubrido paskui ją, o pasivijęs ją ežero vandenyse, kurie visai nebuvo tokie šalti, kaip kad galėjo pasirodyti, apkabino ir atsuko ją į save ir juodu ilgai žiūrėjo vienas į kitą, tuodu sensteléję vyras ir moteris ežere, po žvaigždėtu dangumi, kuriame tarsi prieš pasaulio pabaigą lijo žvaigždėmis, ir mėnesiena buvo gailestingai užliejusi jų abiejų raukšles, bet nei laikas, nei amžius čia dabar neturėjo reikšmės, nes jie abu suprato, kad mylėti niekada ne per vėlu, ir jie taip mylėjosi gailestingų keliančių ežero vandenų padedami, kaip dar niekada nebuvo mylėjęsi per visą savo gyvenimą, ir glamonėjo vienas kitą tokiais būdais, kokių dar niekada nebuvo bandę, užklysdami į tokias slapčiausias savo senų kūnų kerteles, apie kurių buvimą per dvidešimtį santuokos metų nė neįtarė, ir todėl, kai jau atrodė, kad ežeras išsilies iš krantų, o mėnulis atsikabinęs nukris į ežerą, jie abu vienu metu išleido tokį palaimos šūksnį, kad tasai net pabaidė užsimiegojusius paukščius pakrantėse.

Ir vėliau jie niekada apie tą naktį tarpusavyje nebesikalbėjo, nors vienos nakties rojaus sodas jiems apie save priminė dar labai ilgai ir, be kita ko, dar ir labai skausmingai, mat kitą rytą, po to, kai jie kartu parėjo paryčiais į rūmą, jau gerai įdienojus, Jonas

Motiejus atsibudo po tų naktinių maudynių šaltame Salote suriestas baisiausio kryžmens skausmo, tokio baisaus, kad negalėjo mažne mėnesį dorai judėti ir kiekvienas pasilenkimas ar atsitiesimas jam sukeldavo baisiausias kančias. Betgi jiems ir nereikėjo apie tai kalbėtis, nes tuštumos nebeliko, o gal jie ją paprasčiausiai pamiršo, nes dabar buvo pernelyg užsiėmę ištisas dienas leisdami vienas kito draugijoje, kalbėdamiesi apie praeitį ir apie dabartį, tik ne apie ateitį, kurios jiems su kiekviena diena vis mažėjo, tad ko apie tokį dylantį tarsi puspadis ir puspadžio nevertą dalyką jiems buvo kalbėtis? Ir Elžbieta nusiramino ir niekur jau nebenorėjo bėgti, nei į naują pasaulį, nei apie mūšius svajojo, nes dabar, kai žinojo turinti visišką laisvę bet kada išeiti ar tiesiog daryti kaip tinkama, kaip tik ja ir nebenorėjo naudotis, o didžiausiu kasdieniu jos mūšiu tapo iššūkis, mestas laikui ir Jono Motiejaus senatvei, ir todėl kaip anuomet ji uoliai kėlė Milkantų dvarą ar be paliovos rūpinosi savo vaikais, taip dabar tarsi karštligės apsėsta ji darė viską, kad ilgiau išsaugotų savo beviltiškai senstančio mylimojo kūniškąjį rūmą, ir trynė jį aitriai kvepiančiais pačios distiliuotais aliejais, kad tas nelemtas skausmas apmalštų, ir pati nesitraukė nuo puodų ir krosnies, kai tarnai jam gamino maistą, o dažnai ir pati imdavosi jį gaminti neapsikentusi, ir žiūrėjo, kad jam kliūtų tik skaniausi, liesiausi kąsneliai, ir įdarinėjo stirnų kojas, ir kimšo kurapkas, ir čirškino kiškieną, ir patiekdavo visa tai taip išmoningai, kad maistas lėkštėje primindavo dailiausią paveikslą, ir neklausydama niurnėjimų jį keldavo iš lovos, ir pati palindusi po pažastim jam tarsi ramstis vesdavo pasivaikščioti po sodą, kad nors ir kamuojamas deginančio nugaros skausmo jis nors truputį judėtų, o tatai buvo nelengvas mūšis, nes Jonas Motiejus bambėdavo ir sakydavo, kad kam to reikia, sugis ir taip, bet ji jo neklausė, nes žinojo už jį geriau, ko jam reikia, ir norėjo, tiesiog už viską labiau norėjo, kad jis būtų su ja kuo ilgiau, ir jeigu jai būtų reikėję iš gulbės primelžti pieno tam, kad padovanotų Jonui Motiejui dar

vieną dieną, ji jo būtų primelžusi savo rankomis ne tik iš gulbės, bet ir iš paties šėtono spenių.

Ir Jonas Motiejus dūsaudamas ir nesipriešindamas atsidavė jos popinimui, nors ir ne itin tikėjo jo poveikiu, mat tiesiog seno, ir seno jau seniai, ir pats savęs nebeapgaudinėjo, žinodamas, kad pabaiga artėja, ir joks čia stebuklas nebeišgelbės, toks tad gyvenimas, bet jis mėgavosi kiekviena diena, juolab kad naktimis jo į pabaigą einantis, klerantis ir klimbantis kūnas vis dažniau apmirdavo, tai nebejausdavo kurios rankos, o kartais – ir abiejų, tai ūmūs mėšlungiai sutraukdavo kojas, o keliskart buvo pajutęs tokį labai negerą deginimą ties širdimi, bet juk jokių didelių rūpesčių nei širdgėlų neturėjo, čia tik jo kūnas ir pavargę nuo plakimo širdies klapanai jį taip bandė perspėti, kad ruoštųsi neišvengiamai pabaigai, ir jis mėgavosi ta kiekviena likusia diena su Elžbieta, ir juokėsi, ir besijuokiant skausmai apslopdavo, ir žiūrėdamas į ją viską pamiršdavo, o laisvu laiku, kai ji nematydavo, nusispjovęs į visus savo prietarus ir nuojautas, jį apnikusias anuokart, kai Kazimierą sumušė, jis atsiversdavo silvą ir ten įrašydavo savo apmąstymus įvairiais besibaigiančio gyvenimo klausimais. Ir taip, nėra ko čia slėpti, pirmą kartą po ilgos pertraukos jis silvą atsivertė būtent kitą dieną po nakties maudynių Salote, nes tiesiog nebegalėjo ištverti jį užplūdusio švelnumo ir nepaisydamas kryžmens skausmo suprato, kad tiesiog privalo aprašyti dieviškojo sodo, sujungusio visas stichijas ir visus elementus, patirtį, nes negalima leisti, kad toks akis atveriantis pojūtis liktų neaprašytas, neprirakintas rašalo kilpų grandinėmis prie popieriaus, idant nepabėgtų nuo laiko, kuriame jo paties jau nebebus, bet tebebus jo meilė, ir labai ilgai ieškojo silvoje puslapio, kur būtų galėjęs tai įrašyti, nes čia buvo ir kelių kartų jo protėvių palikti įrašai, ir įrašai apie jų palaidotus kūdikius, ir padrikos mintys, ir *miscellanea*, ir receptai, ir išvardytos dovanos, ir jo eiliavimas iš mokyklos laikų, ir dar visai šviežias Uršulės vienuoliško kraičio nuorašas, ir nuorašai kalbų, anuomet sakytų bažnyčioje per jos

įvilktuves, ir jo tėvo karinių pergalių ir mūšių, kuriuose jis dalyvavo, sąrašas, ir išvardytos jo motinos brangenybės, kurias ji atsinešė su kraičiu, ir jos antpilų aprašai, ir Delamarso sraigės, ir jo nurašytas Onos Magdalenos laidotuvių trenas, ir himenėjai, ir epitalamijos iš jų vestuvių prieš dvidešimt dvejus metus, ir už kiekvieno įrašo, kad ir paties šykščiausio, glūdėjo didžiulė jausmų, prisiminimų ir nutikimų šūsnis, ir apskritai, tik dabar versdamas puslapius jis susimąstė, kiek vis dėlto jo gyvenime būta poezijos, kad ir visai nepoetišku pavidalu jam anuomet pasirodžiusios, bet niekas, tikrai visiškai niekas neprilygo tam vakarui ežere po mėnesiena, jis buvo tikras, kad daugybė žmonių nugyvena gyvenimus niekada nieko panašaus nepatyrę, ir po ilgų bandymų, kančių ir nesėkmių ir subraukęs nemažai juodraščių, jis paskui ūmai vienu ypu ėmė ir parašė apie tai ketureilį tiesiai į silvą, tiesiai, be jokio juodraščio, ir jame sutalpino tą visą naktį ir meilę Elžbietai, ir keturis elementus, ir tobulumą, ir amžinybę, bet ketureilis išėjo toks atviras ir, atvirai kalbant, nelabai padorus, kad Jonas Motiejus susimąstė nenorįs, jog jį skaitytų jo paties vaikai, todėl paskui net norėjo jį tirštai užbraukyti ir palaidoti po rašalu, ir norėjo tą puslapį išplėšti, bet, nelaimei, silva buvo senovinio įrišimo ir tąjį išplėšus būtų išlėkę ir visi kiti lapai, tad jis nieko geriau nesugalvojo, tik paėmęs lašelį vaško pirštais sulipdė du puslapius taip, kad savo išlietą širdį apie meilę ežere paslėptų po kitu popieriaus lapu, juos abu suklijuotų, tarsi taip nieko niekada ten ir nebuvo įrašyta.

O kad jau ėmėsi silvų ir popierių, ir savo gyvenimo reikalų užbaigimų, vos pasijutęs geriau ir pagaliau pradėjęs pats daugmaž judėti neaimanuodamas, Jonas Motiejus vieną ankstų rytą, kol visut visi miegojo, nuslinko į privetą ir truktelėjęs apgliaumijusią virvelę į paviršių iš išmatų iškėlė prieš išvažiuojant su Kazimieru paslėptą savo dėželę, ir, tąsydamasis nuo dvoko, šliūkštelėjęs vandens, nuplovė nuo jos nešvarumus, tada nusinešęs už kampo peiliu praardė vaškuotą drobę, išmetė ją lauk ir parsinešė į savo kabinetą

tik į alyva persunktą audinį suvyniotą sidabrinę dėželę, kurią dabar nebežinojo, kur slėpti, tačiau buvo tikras, jog palikti jos ten nebegalima vien jau todėl, kad Kazimieras jos neberastų, nes po kelionės į Vilnių tapo akivaizdu, jog jis dar per žalias, pernelyg ūmus, per daug neatsakingas, kad jam būtų patikėta tokia paslaptis, kurios veikiausiai neišlaikytų tarsi iš laužo ištrauktos bulvės rankose, o dar būdamas karštakošis, o dar būdamas studentas akademijoj, maža ką, pakaktų kokio studentiško ginčo, ir užsimiršęs galėtų prasitarti, pasiektų jėzuitus tokios kalbos ir būtų apkaltintas valstybės išdavyste, ir baisu pagalvoti, kokie nemalonumai jam grėstų, banicija[114] veikiausiai, o gal ir blogiau. Ir dauguma tų, kurių vardai įrašyti tuose dėželėje saugomuose popieriuose, tebėra gyvi ir tebėra įtakingi, o kai kurie dar netgi labiau nei prieš vienuolika metų, ir tebegyvas pats pagrindinis, kurio vardo ten nėra, bet kuris dabar dar pavojingesnis, negu buvo, ir jau tada, prieš vienuolika metų, jis buvo klastingas kaip pats šėtonas, tai baisu pagalvoti, kas yra dabar, kai jis akivaizdžiai įgijęs dar daugiau galių ir dar labiau įsislaptinęs, ir Jonas Motiejus Norvaiša buvo tikrų tikriausias, kad jis tebegyvas, kad tai jį matė lange būdamas Vilniuje, ir pagal tą langą buvo galima spėti apie jo dabartinę padėtį; šmėstelėjo jis ten vos akimirką, buvo subrendęs, sustelėjęs netgi, paburkęs ir pasikeitęs, ir smarkiai išplikęs, bet to veido nebuvo įmanoma neatpažinti kartą mačius tokiom aplinkybėm, ir kunigaikštis dar anuomet perspėjęs jo saugotis, ir, sprendžiant iš to, kur jį matė, visi galai susieina, tatai kaip tik turėtų prasmės. Ir baisu pagalvoti, ką jis sugeba dabar, jei tada Tykocine, būdamas dvidešimties, sugebėjo iš lopšio pagrobti tos tarnaitės vaiką ir grasindamas jį nužudyti įkalbėjo vargšę moterį kartu su vakarine vyno taure, kurią toji nunešdavo, kai Jonušas Radvila dirbdavo prie popierių, kunigaikščiui patiekti ir nuodų, ir

114 Bausmė, taikoma bajorui už ypač negarbingus poelgius, tėvynės išdavystę, vengimą stoti prieš teismą, pripažinimas teisiškai neveiksniu ir tremtis, dažnai – konfiskuojant titulą ir turtus.

paskui didysis etmonas neva susirgo ir mirė, bet žinomos tokios ligos, kurios užeina ūmiai ir netikėtai, ir lemiamais istorijos momentais, o valgį nešiojantys tarnai paskui dingsta be žinios arba randami išplauti Narevo pakrantėje perpjauta gerkle, kaip kad nutiko tai vargšei tarnaitei, o tų tarnų vaikai randami lopšyje uždusinti pagalve. O juk kunigaikščio būta neseno, tvirto vyro, vos keturiasdešimt ketverių, užgrūdinto mūšiuose, nebijančio nei šalčių, nei nepriteklių, ir tądien jis iš ryto dar buvo kupinas jėgų ir apžiūrinėjo karių išsidėstymą įtvirtinimuose, o vakare pasijuto blogai, kojos ištino, akys išsiplėtė, pradėjo dusti ir po kelių valandų staiga mirė; ir dar tie sujaukti popieriai jo raštinėje, dar prieš užantspauduojant visus jo popierius, tarsi kažkas kažko būtų ieškojęs, tai ar ne per daug sutapimų? Jonas Motiejus, žinoma, pats ten tada Tykocine nebuvo, nes jau saugiai buvo pasiekęs Milkantus, su šeima keliaudamas miškais ir stebuklingai nepasipainiodamas švedams, bet jam pasakojo Jonas Delamarsas, nors jo irgi Tykocine nebuvo, tačiau jam pasakojo Jonušo Radvilos artilerijos kapitonas ir jo patikėtinis, kuris karo sužalotas ir nebetinkamas tarnybai dabar dirbo pas Delamarsą Puškarnioje, ir artilerijos kapitonas be jokių abejonių atpažino tą nevidoną, taip, Tykocine būta tikrai jo, to nelemto jėzuito, ir jis matęs, kaip tasai ne kartą kažką slapta kalbėjęs su ta drebančia tarnaite. Ir Jonas Motiejus buvo tikras, kad ieškota tų popierių, kurie buvo pas jį, dabar pusę metų, atleisk, Dieve, už tokią nepagarbą, mirkyti šūduose, ir tie popieriai niekada nė nebuvo Tykocine, nes šviesiausiasis kunigaikštis Jonušas padalijo tuos popierius į keturias dalis ir Norvaišai įdavė dar Vilniuje, dar prieš užeinant kazokams, nes tikėjo jo padorumu ir jam tiko, kad buvo mažai kam žinomas bajoras, neprisiekęs ištikimybės nė vienam iš didžiūnų, nė pačiam Sapiegai, nors su juo neva pagal herbinę legendą ir giminiavosi, bet ištikimas tik savo paties garbei ir savo garbės žodžiui, ir dargi katalikas, tad išvis turėjo nekelti pernelyg didelio įtarimo, ir pakankamai išsilavinęs, kad suvoktų,

kokios reikšmės dalykai jam patikėti ir kokių pasekmių jie gali turėti. Juolab kad šviesiausiasis kunigaikštis, kurio būta tikrai didžio žmogaus, tikrai gimusio būti valdovu, seniai jau tą mintį puoselėjo ir anaiptol ne vien iš karo bėdos pasirašė tą uniją Kėdainiuose, o tik todėl, kad tvirtai tikėjo, jog tai geriausias likimas visai kunigaikštystei – ta unija ir Kalvino tikėjimas, ir taip, jis aršiai kovojo su katalikais, bet ne todėl, kad būtų jų nekentęs, juk galų gale pats katalikę buvo vedęs[115] ir mylėjo ją labiau už gyvenimą, bet tik todėl, kad manė, jog šisai tikėjimas mirtinai pragaištingas kunigaikštystei, o labiausiai – senajai Žemaitijai, po kurios miškus tebeklajojo visokie tamsūs pagoniški monai. Ir taip, būdamas Žemaičių seniūnu, neapsikentęs savo rankom nukapojo kardu keliskart kryžius pakelėse, bet visiškai ne todėl, kad būtų kryžių nekentęs ar būtų norėjęs katalikų tikėjimą paniekinti, bet todėl, kad žemaičiai tuos kryžius buvo pagoniškais stabais pavertę, priskaptavę šventųjų balvonėlių, kurie dabar jiems atstojo andainykščius jų dievukus, apkarstę juos javų varpomis, meškų nagais, vilko dantų karoliais, apkalę džiovintais driežais ir žalčiais, ir ožių kaukoles papėdėse dėjo, ir eidavo pas juos melsti ne tik gero derliaus ir malonių, bet ir piktų dalykų: kad neprieteliaus arklys apšlubtų, kad kaimynui akys išvarvėtų ar jo aruodas sudegtų; ar ko tiesiog iš pavydo: kad kokią mergelę raupai užpultų – nes per daug graži, kad kaimyno galvijai išdvėstų – nes per daug turtingas. Ir jeigu tie jų stabai neįvykdydavo ko prašomi, tai eidavo ir spjaudydavo ant jų ar pliekdavo juos botagu už bausmę, ir už bausmę jiems net kartais vinis į medines akis sukaldavo; tai negi čia katalikų tikėjimas, negi čia maldos ir Dievo, kuris aiškiai pasakęs „neturėk kitų dievų, tik mane vieną“, meilė? Ir todėl didysis Radvila keliskart nukapojęs tuos kryžius su stabais, jau visiškai neapsikentęs tos stabmeldystės, ir todėl tikėjo visa širdimi, ir tą patį Jonui Motiejui

115 Pirmoji Jonušo Radvilos žmona buvo katalikė Kotryna iš Potockių, mirė 1642 m.

yra sakęs savo lūpomis, kad nėra pragaištingesnio dalyko vakarykščiam tamsiam pagoniui už Romos katalikų tikėjimą, mat šiame niūriame krašte tebegyvas kažkoks pirmykštis bukas ir užsispyręs blogis, kažkoks tamsos gaivalas, kuris visur įsismelkęs giliai giliai ir įžindomas kartu su motinos pienu, ir tik stiprios dvasios žmonės prieš jį atsilaiko, bet tas gaivalas užplūsta žmonių sielas netikėtai ir jie pradeda daryti blogį, ir kai jį padarę nueina pas kunigą išpažinties ir kaipmat gauna išrišimą už savo padarytas nuodėmes, jie ir kitą rytą atsibudę daro pikta, kaip niekur nieko, be jokio sąžinės graužimo, nes žino, kad gerasis Dievulis jiems vis vien atleis, ką jie bepadarytų, o jei nenorės atleisti – jo stabas bus nuplaktas botagu. Ir kunigaikštis Jonušas Radvila, didaus įžvalgumo vyras, tada Norvaišai pasakęs, kad žemaičiams galįs padėti tik Kalvino tikėjimas, kuris teigiąs, kad visi nusidėjėliai ydingi ir pasmerkti vos gimę, ir tik visagalio Viešpaties malonė galinti juos išganyti, ir kad jokios atgailos ir išpažintys gyvenimo pabaigoje nepadėsiančios, o gerus darbus daryti ir Dievo bijoti reikia kiekvieną mielą dieną, ir jei kaimynas laiku spėjo rugius nupjauti, o paties liūtys supūdė, tai tik įrodymas, kad patsai esi blogas krikščionis ir prastai atlieki savo pareigas, o jokia ne kaimyno ir juo labiau ne pono Dievo kaltė, ir čia Jonas Motiejus Norvaiša turėjo sutikti su kiekvienu išmintingojo Radvilos žodžiu, nes pats ne kartą su tuo tamsybės gaivalu buvo susidūręs, pakanka prisiminti, kad ir vargšo Bonifaco Durnelio graudų galą, o juk nieko bloga nebuvo tiems mužikams padaręs ir net nelinkėjo, tik ėjo sau pro šalį ir kleketavo paukščių balsais. Todėl kunigaikštis, kuris ir turėjo būti tikru valdovu, ir rašęs laiškus didžiausiems Europos mokslo vyrams su išsamiom Žemaitijos ir Lietuvos kunigaikštystės deskripcijom[116] – ir kiek žmonių ten gyvena, ir kiek pajamų ūkiai turi, ir kokia čia istorija buvusi, ir kaip miestai atrodo, ir

116 Aprašymais.

kokius dievus anksčiau garbinę, ir kurie kraštai čia skurdžiausi, o kurie – pritekliuje, ir kokios to galimos priežastys, ir kaip bajorų laisvės ir *liberum veto* čia veikia, ir turėjo tųjų didžių ir nepriklausomų mokslo protų patvirtinimus ir iš Sorbonos Prancūzijoj, ir iš Jėzaus Kristaus kolegijos Anglijoj, ir iš Bazelio, ir netgi, stebėtinai, iš pačios Romos laiškų ir netgi Komenijaus[117] traktato pavidalu, kad taip, didis Jonušo Radvilos protas neklydęs, negailestingas ir griežtas Kalvino tikėjimas tik ir galįs atitiesinti vergiškai nuolankius ir iki beprotybės prietaringus mužikus ir išmokyti krikščioniško nuolankumo savavalius Dievo nebijančius bajorus, ir pažaboti tamsos gaivalą vakarykščių, griausmą tebegarbinančių stabmeldžių galvose, ir taip, toksai tikėjimas ir būtų buvęs geriausioji išeitis visam kraštui. O užtatos dabar Jonas Motiejus Norvaiša ir turėjo kelias dešimtis lapų tų traktatų ir laiškų, nes jo kunigaikštiškoji didenybė jam davęs juos pasaugoti, padalijęs į kelias dalis, kad jei viena dalis pražūtų, liktų nors kita, su įrodymais, kaip tai svarbu ir kad tai tikra tiesa ir vienintelė išeitis, bet Jono Motiejaus Norvaišos sąžinė labiausiai nerami buvo ne dėl tų mokslingų svarstymų ir traktatų, bet dėl vieno vienintelio į keturias dalis sulankstyto didelio popieriaus lapo su gausybe jame įrašytų pavardžių ir skaičių, kurį jam buvo įdavęs saugoti kunigaikštis, ir tai dėl to popieriaus lapo Jonui Motiejui teko per vienuolika metų prisijaukinti baziliską.

117 Janas Amosas Komenský (Comenius) (1592–1670) – iš Moravijos kilęs protestantų mąstytojas, rašytojas ir švietėjas, konsultavęs Švedijos, Transilvanijos valdovus, dirbęs Nyderlanduose, Anglijoje, laikomas moderniojo švietimo pradininku, sulaukęs didelės kontrreformatorių kritikos; Jonušas Radvila jį buvo pasikvietęs dėstyti Kėdainių mokykloje.

XIV

Mokslo metų pradžią *in Schola Sapiehana* Kazimierui paženklino didžiulės naujojo rektoriaus inauguracijos iškilmės ir, kaip derėjo tikėtis, eilinės kruvinos studentų muštynės, mat tris valandas išstovėti didžiajame universiteto kieme, stebint, kaip garbiajam profesoriui Andriejui Valavičiui įteikiamos protų valdžios insignijos, buvo per didelis išbandymas ir skustiesiems, ir ilgaplaukiams; ir daugėlininkams, ir birontininkams, kurie visas tas tris valandas ne tiek ceremoniją stebėjo, kiek šaudėsi tarpusavyje mirtinais žvilgsniais ir rodė vieni kitiems nepadorius ženklus, taigi tas pūlinys tądien turėjo neišvengiamai pratrūkti. Jonas Kirdėjus Birontas, kuris turėjo už kelių mėnesių pagaliau tapti licenciatu, stovėjo pačiame priekyje, kartu su filosofais ir laisvųjų menų atstovais, kaip ir derėjo, o *Schola Sapiehana*, kuri buvo mažytė, vos prieš dvidešimt penkerius metus įkurta ir, nespėjusi kaip reikiant sužydėti, baisingai karo nuniokota, vos nepraradusi visų Sapiegos fundacijų ir tik šiemet pagaliau surinkusi pirmąjį kursą po antpuolio, o ir jame vyravo kanonų teisės profesoriai ir studentai, civilinę teisę priimtų studijuoti buvo vos keli, tarp jų ir Kazimieras, taigi, visa vargšė *Schola Sapiehana* stovėjo nukišta į patį kiemo galą. Nukišta

kartu su jaunuoju daktaru Valentinu Skovydu, kuris buvo bene vienintelis čia išmanantis nekanoninę teisę, jei neskaičiuosime senojo ispano profesoriaus Benedikto de Sokso, bet jo ir nederėjo skaičiuoti, nes jis buvo jau visiškas lavonas, pusiau paralyžiuotas dar iki antpuolio, bet tada jo dar būta velniškai gyvo proto, sugebėjusio parašyti savo opusą *Claves iuris Academicis Vilnensibus porrectae*[118], kuris studijuotas ir toli už Vilniaus miesto sienų; ir studentų buvo baisingai gerbiamas ir mylimas; ir tai jį, kazokams įsiveržus į miestą, du jo mokiniai pasodinę į iš kažkur pavogtą vežimėlį, stumdami degančiomis gatvėmis ir netausodami savo pačių gyvasties dėl hemipleksiko[119] mokytojo, sugebėjo išgabenti iš miesto, bet tai kas iš to, kad garbusis ispanas profesorius buvo dabar jau ir beveik mirusio proto, ir sėdėjo čia sau ratukuose, su nutįsusia ant baltos šventinės apykaklės seile, tekančia iš paralyžiuotos burnos, tarsi apgailėtinas pusgyvis priminimas anos, ikikarinės, Civilinės teisės katedros, kurioje dėstė tokie aštrūs protai kaip Simonas Dilgeris[120] ar garsusis Gedeono giminaitis Aronas Olizarovijus[121], didis ne tik teisės, bet ir politikos žinovas, ne tik studentus mokęs, bet ir valdovams patarinėjęs ir tikėjęs teisės viršenybe visame kame, netgi baudžiavą siekęs panaikinti, nes „valstybė turinti būti laisvų žmonių rūmas“, sakydavo tas didis žmogus ir savo pažiūras buvo sėkmingai įrodęs praktikoje, mat netgi buvo tapęs Vilniaus magistrato tarėju ir jo išmintingi potvarkiai dar ir po jo mirties tebegelbėjo miestą; ir netgi patiems jėzuitams ir kunigams negailėjęs pylos, nes, nors ir būdamas karštai tikintis italas, nesibaimino rašyti, kad celibatas yra priešingas prigimčiai

118 *Teisės raktai, įteikti Vilniaus akademijos studentams* – profesoriaus Benedict de Soxo 1648 m. teisės vadovėlis.

119 Sergančiojo pusiniu kūno paralyžiumi.

120 Teisės profesorius iš Ingolštato, abiejų teisių daktaras ir civilinės teisės žinovas.

121 Teisės profesorius, Ingolštato universiteto teisės daktaras, žymus to meto politologas, tarptautinės reikšmės veikalo *Apie politinę žmonių visuomenę* (*De Politica hominum societate*, išleistas 1651 m. Gdanske) autorius.

ir daro žmogų didžiai nelaimingą, o didžiai nelaimingi žmonės negali būti nei geri valdytojai, nei geri sielų ganytojai. Ir akivaizdu, kad tokios jo mintys šiomis dienomis nebūtų buvusios gerai suvirškintos dabartinio Teisės fakulteto dekano, nes ne tik Bažnyčios kanonai, ne tik jėzuitai, bet ir apskritai kažin koks niūrus, troškus, kankinantis tikėjimo būdas, toks, kai plakamasi iki atvirų žaizdų, nors pakaktų širdyje apmąstyto *mea culpa*, o ne logika ir sveikas protas, dabar ėmė viršų universitete, galbūt ir pokaris dėl to buvo kaltas, ir Daugėlos kryželiais apsikarsčiusi, šliundras skriaudžianti kovotojų už dorovę šutvė tebuvo to niūraus debesies pakraštys, nes netgi ilgai svarstyta, ar apskritai verta atkurti civilinę teisę akademijoje, ir rektorate buvo garsiai šaukiančiųjų, kad pakaks ir kanoninės, betgi tai būtų privedę prie to, kad nebesant civilinės teisės aiškintojų teismuose imtų sėdėti kunigai ir klebonai, ir Skovydas vos vos iškovojo tą Civilinės teisės katedrą ir tik pasirėmęs Sapiegos fundacijos nuorašu, nes originalas buvo per Tvaną sudegęs kartu su visais katedros popieriais, kuriame juodu ant balto buvo įrašyta, kad civilinė teisė turi būti dėstoma, ir dėstyti ją turi ne mažiau kaip du profesoriai, ir būtinai pasauliečiai, antraip universitetas neteks pajamų iš Sapiegos užrašyto ir prieš metus atkariauto Počajevičių dvaro Oršoje, ir suma atkūrimui buvo nemenka, nes dvylika su puse tūkstančio auksinų, tad Civilinės teisės katedra su keturiais naujais studentais ir dviem ar, tikriau tariant, pusantro dėstytojo – nesgi vienas nesiskaitė, buvo senas ir beveik nebegyvas, o kitas – labai jaunas ir dar labai žalias; taigi, Civilinės teisės katedra su pusantro dėstytojo vis dėlto liko.

Tad visi, beveik visi be išimties, dabar stovintys didžiajame Šventojo Jono bažnyčios kieme ir žvelgiantys į Andriejų Valavičių, kuris buvo vyras iš garsios giminės, savęs tyliai mintyse klausė, kuria gi kryptim naujasis rektorius ves universitetą – ar tąja laisvūniškąja ir gana pavojinga, bet išleidusia tomų tomus veikalų, kuriuos skaitė ir dėl kurių ginčijosi visa Europa ir net gabalėlis

Azijos, jei priskaičiuosime Andrių Rudaminą[122], tokia, kokia buvo iki karo; ar tąja pastarųjų metų griežtai dievobaimingąja; ar link mokslo, kuris anaiptol ne visada giliai tikintis, ar link tikėjimo, kuris anaiptol ne visada ką bendra su mokslu turi; nes prieš tai buvęs rektorius Danielius Butvilas visai mokslingas vyras buvo ir puikiai plunksną valdė, bet jau toks bestuburis svyruonėlis, kad jam buvo prilipusi pravardė pagal jo paties dabar rašomo kūrinio pavadinimą, „Klaidų architektas"[123], ir visi jį patį už akių tik taip ir vadino – ir profesūra, ir studentai; mat tasai linkdavo, kur link vėjas papūs, ir iš ryto rektoriui pakalbėjus su provincijolu ir nutarus veiksmų kryptį po pietų pakakdavo poros vyskupo kapitulos griežtų žodžių, kad rektorius pažadėtų ką visai priešingo, o į pavakarę gavęs laišką iš miesto magistrato dar su kokia naujiena ar reikalavimu išvis sutrikdavo ir padarydavo kokią nesąmonę, nuo kurios visut visiems tik blogiau būdavo. Ir išrinktas Butvilas buvo tik todėl, kad visi tikėjosi jį kraipysią ir sukiosią, kaip jiems patogu; ir jis taip ir sugebėjo prasvyruoti akademijoje visą kadenciją, kas iš esmės nėra ilgas laiko tarpas, bet pakankamai ilgas, kai universitetui vadovauja į visas puses svyruojantis minkštakūnis. Ir užtat dabar visi dėjo didžiausias viltis į Andriejų Valavičių: uolieji tikėjosi, kad įves tvarką ir universitetą pasuks griežto tikėjimo keliu, nesgi kilęs iš garbingos giminės, padovanojusios daug vyskupų; laisvieji gi vylėsi, kad kreips visus laisvos mokslinės minties kryptim, nes kilęs iš garbingos ir senos giminės, padovanojusios daug iškilių valstybės vyrų, ne koks pastumdėlis, o suprantantis, kad reikia vėl ant kojų pastatyti universitetą, o kartu ir kunigaikštystę, ir grąžinti jiems buvusią šlovę. O visi be išimties profesoriai dar ir tikėjosi,

122 Andrius Rudamina (1596–1631) – jėzuitas, Vilniaus universiteto absolventas, misionierius ir keliautojas po Indiją, Kiniją, teologijos veikalo *Pasikalbėjimai su kunigu*, 1630 m. Kinijoje išleisto kinų kalba, autorius.

123 Danielius Butvilas (1612–1682) – teologijos profesorius, poetas, dramų autorius, tarp jų – dramos *Klaidų architektas* (*Architectus fraudium*, 1670).

kad geriau nei svyruonėlis Butvilas pažabos studentų tarpusavio rietenas, nes tos jau ne juokais grėsė jų mokslams ir universiteto kiemai per pertraukas vis dažniau primindavo dvi mūšio lauke išsirikiavusias ir puolimo ženklo laukiančias kariuomenes, kurioms pakanka vieno atsitiktinio šūvio, kad prasidėtų skerdynės.

Ir tąkart visuotines muštynes po rektoriaus Valavičiaus inauguracijos, galima sakyti, pradėjo ką tik iškeptas studentas Kazimieras Norvaiša, o tiksliau, pradėjo tai, kad universiteto kieme jis atsitiktinai išvydo Mikalojų Bilevičių iš Tenenių ir, savo andainykštį skriaudėją išvydęs, vos nenuvirto iš netikėtumo, nes tasai juk buvo gerokai vyresnis, ir dar per Užgavėnes Milkantuose nė kalbos nebuvo, kad jisai būtų studijavęs Vilniaus akademijoje ar bent ten rengęsis, mat, tvirtu Kazimiero įsitikinimu, tam buvo gerokai per durnas. Ir dėl jo durnumo Kazimieras buvo truputėlį teisus, nes įmitėlis Bilevičiukas tik dabar sugebėjo baigti parapinę mokyklą, ir užtruko jam tai beveik dukart ilgiau nei Kazimierui, o dar ir mokyklą pabaigęs su baisiom klaidom keverzojo, maži vaikai, ir tie raštingesni; bet Norvaišaitis buvo neteisus dėl nežinomai painių gyvenimo vingių, nes Bilevičius vyresnysis, žmogus, priešingai, padorus ir nedurnas, tiesiog žilo nuo rūpesčio, kad jo sūnus toks tinginys ir neiškepęs; ir matė, kad tasai iš dyko buvimo baigia dar labiau Teneniuose nukvakti, o kaip toksai paveldės tokį gražų dvarą, juk paleis jį vėjais; todėl įkišo jį į akademiją tikrąja šio žodžio prasme, nes jei jau griežtieji tėvai jėzuitai jam proto neįkrės, tai neįkrės jau niekas – taip manė Bilevičius vyresnysis ir už tą proto įkrėtimą sumokėjo tiek tėvams jėzuitams, kad jo įpėdinis norom nenorom buvo priimtas ir dabar štai stovėjo išpūtęs besimezgantį pilvą, įsisprendęs į abu šonus tarsi po pažastim neštųsi po kopūsto galvą, išsižergęs su savo užriestais kaimiškais batais, kokių joks save gerbiantis vilnietis nebūtų apsiavęs, ir įžūliai nužiūrinėjo būsimuosius kolegas.

O užkliuvęs akimis už Kazimiero Norvaišos, iškart į jį dūrė pirštu ir garsiai, kaip kad buvo pratęs šūkauti Tenenių laukuose, užbliovė „o, žiūrėkit, ponaitis juodašiknis irgi čia", ir kiti netruko sužiurti, ir buvo tai daugiausia Daugėlos draugeliai, nes kaip tik Bilevičiukas iš karto tarp jų labai gerai įsipaišė, tarsi metų metus jau būtų su jais šaligatvius trynęs, ir tada Mikalojus garsiau nei pusbalsiu, nepaisydamas, kad ant didžiulės pakylos po baldakimu prie įėjimo į bažnyčią tebevyksta inauguracijos iškilmės, pradėjo pasakoti tiems skustiems išdvasoms, kaip Norvaišaitis per praėjusias Užgavėnes buvo mauru persirengęs visos Žemaitijos pajuokai, ir pasakojo, pamiršdamas ir paniekindamas Norvaišų svetingumą, nors tada pas juos gėrė ir valgė net smakrą apsizarbaliodamas, ir pasakojo su visom smulkmenom ir tokiais pagražinimais, kad jo klausant buvo galima pamanyti, jog Kazimieras tada karvės mėšle išsivoliojo, nes ir juodas, ir šlykštus kaip velnias, ir į galvą už tai po to gavo, žinos, kaip išsidirbinėti, dar gerai, kad nesugalvojęs boba persirengti, bet ilgai nereikia laukti, bo jau matyti, kad kudlas pradėjęs auginti. Ir jo nauji skustieji draugai, į kuriuos jis buvo panašus kaip du vandens lašai, irgi juokėsi ir kvatojosi iš tokio subtilaus Bilevičiuko sąmojo. Bet Kazimieras jau dabar buvo ne iš kelmo spirtas, pusmetis trainiojimosi su Bironto šutve irgi tam padėjo, ir dabar, stovėdamas gale Vilniaus universiteto kiemo, jautėsi kur kas labiau savo valdose nei kad Milkantuose, todėl nesutriko ir atšovė Bilevičiukui, kad visada malonu matyti žmogų iš savo krašto, ir paklausė, kurgi jisai apsistojęs Vilniuje – Ambraziejaus bursoje ar Šventojo Kryžiaus bendrabutyje, nors puikiausiai spėjo, kur Mikalojus apsigyveno Vilniuje, – paminė, kad Bilevičiai čia turi našlę turtingą tetą, ir žinojo tos tetos vardą, taigi ir spėjo, ką Mikalojus Bilevičius atsakys, ir jis tiksliai taip ir atsakė, kaip Kazimieras tikėjosi: „Ne, apsistojau pas tetą Petronėlę." O dėl juokingo sutapimo teta Petronėle – ir tai buvo vieša paslaptis – Vilniuje buvo vadinama tokia sena pribuvėja, kuri dabar vertėsi tuo, kad padėdavo į bėdą patekusioms merginoms, ir

padėdavo žiauriais būdais, nes jei nesuveikdavo jos antpilai, pasakojama, imdavosi tokios baisios ilgos vielos ir tada žalodavo vargšes nusidėjusias merginas su ja, todėl viso miesto motinos norėdamos paprotinti dukras, kad neišklystų iš doros kelio, netgi priežodį pagąsdinti turėjo: „Kad tik nereikėtų paskui pas tetą Petronėlę eiti." Todėl Kazimieras Mikalojų Bilevičių pasveikino radusį Vilniuje savęs vertus namus „pas tetą Petronėlę" ir su meiliausia šypsena pridūrė, kad viskas tik laiko klausimas, nes tie, kurie išgyvena tetos Petronėlės namuose, anksčiau ar vėliau persikrausto arba tiesiai į Ambraziejaus bursą, arba į Šventojo Kryžiaus bendrabutį, kur visi žinojo esant bepročių špitolę. Visi, žinoma, išskyrus Mikalojų Bilevičių, kuris dar nė nebuvo spėjęs Vilniuje kojų apšilti, tad tik žiūrėjo į Kazimierą išpūtęs akis, visiškai kvailu veidu, nė nesuprasdamas, kad Norvaišaitis ir išvadino jį nenudaigotu benkartu, ir kartu iš skustųjų išsityčiojo, ir visi vyresni studiozai aplinkui, kurie girdėjo, prapliupo kvatoti ir sakyti „šitas žakutis toli nueis", Kazimierą galvoje turėdami, visi, išskyrus tuos kelis Daugėlos sėbrus, kurie puikiai suprato, ką tasai turėjo galvoje, ir vienas jų garsiai pasakė „šitą žakutį mes šiandien pakrikštysim, kad taptų panašesnis į vyrą", ir Kazimieras suprato, kad tai ne juokai ir kad jie nepasitenkins jam vien plaukus nurėždami kaip tada Andriui Choleckiui, kad, anot jų, į krikščionį taptų panašus, ir, tiesą sakant, jis išsigando, ir ne gėda jam buvo pripažinti, jog visai nenori vėl būti Delamarso siuvamas, juolab kad tėvai prigrasino – mokslai iki pirmo prasižengimo, iki pirmų muštynių, nes kitaip parskris tiesiu taikymu namo į Milkantus kaip sviedinys iš Delamarso patrankos, nes tai Delamarsas dabar jį globojo ir teikė jam pastogę.

Ir viskas baigėsi tuo, kad jie kruvinai susirėmė prie vienos smuklės Užupyje, nes kai išeinant iš universiteto Kazimierui jo grasintojai bandė pastoti kelią, už Kazimierą stojo Birontas, Choleckis, Margolis, Bildziukevičius, Kvinta – nesgi buvo jau jo seni draugai, o kur ėjo Birontas, ten ėjo ir visi nekenčiantieji tų perdėtų kovotojų

už dorybes, o Andrius, Gedeonas, Jeremijus ir Mykolas irgi turėjo ne po vieną moksladraugį, tad už naujoko Norvaišaičio susibūrė nemažas būrys, ir Daugėlos bei jo teisuolių buvo kur kas mažiau, ir Marijonas Daugėla dar bandė telktis Dievą, tikėjimą ir dorą ir pradėjo kažką aiškinti savo papratimu rūsčiai šaukdamas apie įžeidimus, apie tikėjimo ir tautos niekinimą, apie tėvynę ir universiteto garbę, ir rūpestį dėl Kazimiero sielos ir moralės, už Kazimierą stojusieji jo net nebesiklausė, o tiesiog pašiepdami jo balsą pradėjo loti kaip šunys, amsėti, skalyti, inkšti ir kiauksėti, ir tas besityčiojantis lojantis choras privertė Daugėlą ir jo sėbrus gėdingai sprukti pabrukus uodegas, nes kartais nėra galingesnio ginklo už pajuoką, o pajuoka buvo smogta tądien du kartus, bet užtai vakarop, jiems nuėjus pakilnoti taurių į naujojo rektoriaus sveikatą į tą Užupio smuklę, ten atsivilko ir Daugėla su savaisiais, pirmą kartą po ilgos pertraukos pažeisdami universiteto taisykles, draudžiančias bursų gyventojams valkiotis po aštuntos vakaro, ir buvo keista, kaip jie sužinojo, kur jų priešai nuėjo, kažkas turėjo juos įduoti; ir toje smuklėje gėrė dar ir pustuzinis škotų pirklių, kurių du, savo pačių nelaimei, buvo sijonuoti, nes toks senas tos tautos paprotys, galbūt dar iš pačių romėnų atėjęs. Tai įsivėlė ir jie, nes Daugėlos sėbrai ir juos pradėjo užkabinėti, sakydami, jog škotams reikia už marškinių prikišti duonos kepalų, kad būtų dar panašesni į bobas, nes jau dabar su sijonais, ir išvadino juos bekiaušiais, nes, anot jų, po bobų sijonais, kaip žinoma, kiaušų nebūna, ir netgi vienam pabandė užkišti kažkokią bandą į užantį, tai škotai nesuprato, ką ten tie keisti skustagalviai vietiniai vapa, bet kai šie pradėjo juos grabinėti, tai daug nesiterliojo, kaip tikriems kaledonams[124] ir derėjo, pradėjo lupti stalviršius nuo kryžiokų ir jais talžyti daugėlininkus, betgi jų buvo gal keturiskart daugiau negu škotų, ir tada prisidėjo Birontas ir jo draugai, nes kurgi tai matyta taip elgtis su miesto svečiais, niekam nieko pikta nedarančiais, ir iš

124 Šiaurinė Britų salų dalis romėnų, vadinta *Caledonia*; tradiciškai Kaledonija ir kaledonai – Škotijos ir škotų sinonimai.

kažkur atsirado dar daugiau priešininkų, matyt, tykojo iš pasalų, kol prasidės muštynės, ir įsitraukė į jas dar daugiau miestiečių, iš viso ten pliekėsi arti šimto žmonių, jei ne daugiau, ir labai buvo sumuštas vienas iš tų škotų, ir studentai gerai į kailį gavo, ir Bilevičiui išmušė vieną dantį, ir tas visiems gyrėsi tarsi didvyris, bet Kazimieras tai žinojo, kad Bilevičiuko pusė dantų iškirmiję, tad galėjo ir pats iškristi net nuo mažo stumtelėjimo, ir keliems miestiečiams kliuvo, o studentai kitą dieną po rektoriaus inauguracijos atrodė tarsi dalyvavę Salaspilio[125] ar Chotino[126] mūšyje.

O dar po vienos dienos Jonas Kirdėjus Birontas buvo iškviestas pas naująjį rektorių ir, sėdėdamas jo didžiuliame kabinete, su vis dar sopančiu šonkauliu ir didžiule mėlyne paaky, turėjo progos įsitikinti, kad garbusis Andriejus Valavičius – tikrai ne anas svyruonėlis. Ant rektoriaus stalo gulėjo trys popieriaus lakštai, kuriuose tvarkingais stulpeliais – pavardė, vardas, fakultetas, kiek metų ir kaip mokosi – buvo surašyti beveik visi iki vieno dalyvavę užvakarykštėse muštynėse. Ir jis atsistojo ir, apsukęs porą ratų aplink stalą, balsu pasiguodė, kad gerą jie jam čia dovaną padarę inauguracijos proga, ir, taip pat balsu ramiai samprotaudamas, pradėjo guostis labai puikiai suprantąs, ko iš jo ir universitetas tikisi, ir kai kurie studentai; ir nereikia pamiršti, yra dar provincijolas, kapitula ir magistratas pagaliau, ir gyvena universitetas nepriklausomai, kaip miestas mieste, bet kai jau ir miestiečiai įsivelia, ir niekuo dėtiems miesto atvykėliams kliūva, tai jau visai kitas reikalas, ir jis nieko negalįs padaryti, bet šįkart turėsiąs pašalinti prasikaltusius studentus, nes kitaip gali būti blogai ne tik jam, bet ir visam universitetui, ir Birontas nežinąs, žinoma, visų aplinkybių, ir jis čia jam, aišku, jų nepasakosiąs, bet politiniai reikalai nekokie, universitetui

125 1605 m. įvykęs mūšis tarp Švedijos karaliaus Karolio IX ir Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujamų kariuomenių.

126 Pergalingas Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujamos kariuomenės mūšis su turkų sultonu Osmanu II 1621 m.

nepalankūs, ir kartais kalbama apskritai apie kai kurių katedrų uždarymą, tai dėl visumos išgelbėjimo jis, deja, turėsiąs pašalinti, sakykim, šešis studentus, pusę tuzino, mažiau negalįs, ir Bironto jis nenorėtų išmesti, nors ir žinąs, kad jis dažnai visų muštynių sūkury atsiduria, o gal jas pats ir užkuria, bet juk Birontui telikę vos keli mėnesiai, ir licenciato darbas jo geras, profesorius Liauksminas sako, kad tiesiog neeilinis, nors pagal viską tai ponas Birontas turėtų būti išbrauktas pirmuoju numeriu, bet kad to išvengtų, jis jam siūląs mažytį, bet, jo galva, visiškai teisingą sandėrį – jį maloningai paliksiąs, bet užtat ponas Birontas, kaip gerai žinąs visą muštynių eigą, pats tuos šešis studentus, didžiausius kaltininkus ir mušeikas, iš sąrašo turįs išbraukti savo ranka, jis žinąs, tai nemalonu, bet, jo galva, tatai teisinga.

Jonui Kirdėjui skaudėjo paakį ir šonkaulį skaudėjo, bet, nepaisant to, jo retoriniai sugebėjimai nusilpę nebuvo, ir jis puikiai permatė rektoriaus prigimtį, ir buvo beveik tikras, priešingai nei visas universitetas, tebespėliojantis, ko iš naujojo rektoriaus tikėtis, kurį kelią šisai jau apsisprendęs pasirinkti, ir puikiai permatė, kad dabar garbusis Valavičius čia žaidžia su juo karaliaus Saliamono istoriją, panašiai kaip tasai, kai norėjo kalaviju perkirsti kūdikį, dėl kurio susiginčijo dvi moterys, ir reikėjo išaiškinti, katra apsišaukėlė, o katra – tikroji motina; ir Jonas Kirdėjus nusprendė žaisti ranka rankon su Valavičiumi Saliamono mįslę, bet pamanė tylomis, kad visa tai iškalbingai daug sako apie rektoriaus būdą, betgi vis tiek rektorių užliejo žodžių srautu, kalbėjo apie tai, kiek prievartos išplaukia iš universiteto į miesto gatves ir kaip tai žema, ir kaip tai kenkia mokslams, tačiau ir apie tai, kad iš tiesų ši kova – ne vien muštynės, o kova dėl pamatinių laisvių, dėl atskaitomybės Dievui ir įstatymui, o ne kumščiui ir stipresniojo jėgai, dar tai kova ir dėl to, koks bus universitetas, o kartu – ir visas miestas, ir galbūt net visa kunigaikštystė, ir kova kartu ir dėl paties rektoriaus, nes jam pasaulyje garbės nedarys atsilikusi įbaugintų siaurapročių akade-

mija, ir tik reikia pagalvoti, kam tai naudinga šitaip universitetą tempti atgal, nes tikrai neatsitiktinai tokie dalykai dedasi; žodžiu, būrė savo burtažodžiais ir tai, ką pats rektorius būtų norėjęs išgirsti, ir pramaišiui su tuo, ką pats norėjo pasakyti, ir atskiesdamas tuo, kas priverstų susimąstyti, ir, labai atsargiai ir netiesiogiai, žodžiais nepasakydamas, bet suversdamas visas kaltes Daugėlai, ir spėdamas tai, ką pats rektorius ir be Bironto pasakymo tvirtai žinojo – kad už Daugėlos stovi kažkas daugiau ir rimčiau, ir pinigus į tą pakurstymą nemažus kiša, žodžiu, taip retoriškai sėkmingai suplakė savo kalboje medų ir actą, nuodus ir vandenį, kad rektorius gerte išgėrė jo žodžius, o tada Jonas Kirdėjus Birontas baigė, ir kai baigė, paėmė tuos kelis popieriaus lakštus, kuriuose visi iš tikrųjų ir buvo surašyti, pasidėjo juos ant pulpito ir nusvarinęs galvą ir paėmęs plunksną į rankas ilgai drebančia ranka ją vedžiojo, beveik pernelyg kankinamai ilgai, ir kai grąžino rektoriui tuos popieriaus lapus, juose tebuvo išbraukta viena vienintelė pavardė – Jono Kirdėjaus Bironto, ir jis tarė, kad kitus palieka išbraukti rektoriui, nes jis galįs atsakyti tik pats už save, o kitus teisti – rektoriaus darbas.

Ir tada Andriejus Valavičius jam pasakė, kad prieš pusvalandį čia pat, šioje pat kėdėje, sėdėjo Marijonas Daugėla, bet „ar jūs žinote, Birontai, kuo nuo jo skiriatės? Jis išbraukė, šešis", ir parodė Birontui kitą tokį patį sąrašą, kurį ką tik buvo čiupinėjusios tos susisukusios, suskerdėjusios, į šūdinas gaidžio kojas panašios Daugėlos rankos, ir tame sąraše, žinoma, buvo išbraukti jie šeši – Bildziukevičius, Birontas, Choleckis, Kvinta, civilinės teisės naujokas Norvaiša ir Margolis; ir, žinoma, tai Bironto nė kiek nenustebino. Ir rektorius liepė Birontui eiti, pasakė pagalvosiąs ir nuspręsiąs, ir, žinoma, pagalvojo ir nusprendė, ir kitą rytą ant Šventojo Jono bažnyčios durų kabojo prikaltas sąrašas su išmestų už muštynes studentų pavardėmis, ir tai nebuvo nei Marijono Daugėlos, nei Jono Kirdėjaus Bironto sąrašas, o paties naujojo rektoriaus Andriejaus Valavičiaus sąrašas, kuriame buvo ir viena pavardė iš Daugėlos sąrašo – Mykolo Kvintos, nes

tasai tikrai prastai mokėsi, o garbusis rektorius iš universiteto sąrašo išbraukė ne ką kitus, o šešis blogiausiai besimokančius studentus. Ir Jono Kirdėjaus Bironto tai taip pat nė kiek nenustebino.

Prie Andriejaus Valavičiaus iš tiesų tapo kvėpuoti truputėlį laisviau, ir jo valdymo pradžią pažymėjo ne tik šešių studentų išmetimas, bet ir atšauktas ankstesnio rektoriaus ediktas, draudžiantis į magistrantūrą stoti protestantams, kuris, tiesą sakant, buvo visiškas nesusipratimas, dar į teologiją stojant suprantamas, bet per tą draudimą universitetas būtų netekęs ir daugybės gabių matematikų, ir medikų, ir kalbų žinovų; ir džiugi žinia, kad akademija pagaliau perėmė prieš dešimtį metų pakanclerio Sapiegos[127] universitetui užrašytą biblioteką, ir dabar tos knygos, šimtų šimtai jų, įrištų į prabangią Kordobos, veršių, ožkų ir dar nežinia kokių padarų odą, stovėjo išrikiuotos bibliotekoje ant ilgų audinio atraižų, į kurias buvo suvyniotos gabenant; rudos, juodos, raudonos, gelsvos ir rausvos, raudonais, žaliais ar net paauksuotais puslapių krašteliais, rantytomis nugarėlėmis, reljefiniais viršeliais, auksuotais įspaudais palei pakraščius, marmurinio popieriaus priešlapiais, įspūdingais tituliniais puslapiais su dievais, deivėmis, alegorijomis ir rašytojų portretais ir dieviško grožio graviūromis viduje, ir dabar Kazimieras buvo pristatytas padėti tas knygas rūšiuoti, mat jo paskaitų tvarkaraštis dar nebuvo nusistovėjęs, *Schola Sapiehana* stigo dėstytojų, tai, kad nedykinėtų, jam ir dar dviem jo moksladraugiams buvo liepta padėti bibliotekininkui knygas rūšiuoti pagal fakultetų sąrašus, ir Kazimieras dabar ėmė kiekvieną knygą ir svaigo nuo jos grožio, odos aromato, svarbos ir retumo, ir įsivaizdavo, kaip jos buvo rašomos plunksna, drebančia ranka nešamos į leidėjo namus, paskui spaudžiamos spaustuvėje, rišamos šilku ir plakamos mediniais kalteliais, gulėjo pas garsiausius Antverpeno, Amsterdamo, Paryžiaus, Venecijos, Gdansko, Londono ir Leideno prekijus,

127 LDK pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega (1607–1656) testamentu savo biblioteką paskyrė Vilniaus universitetui, ji buvo perimta 1666 m.

paskui ilgai įvairiais keliais keliavo, kol pateko pas Sapiegą ir paskui čia, ir jis pirštų galais glostė tuos svetimus prisilietimus, buvo tarsi girtas nuo prabangaus retų odų kvapo ir puikaus puslapių šiugždesio, šnibždesio ir traškėjimo, ir to juodai balto knygų lapų pasaulio, kuriame iš tiesų slypėjo visos pasaulio spalvos, paslaptys, žinios ir mintys; ir gailėjosi tik, kad dabar jo tėvas nemato, kaip jis tokias grožybes ir retenybes savo rankom čiupinėja; ir skirstė jis jas ne kaip abejingas padėjėjas, o kaip pavydus įsimylėjėlis, todėl tykiai, tykiai, niekam nematant, tas knygas, dėl kurių priskyrimo fakultetui abejojo, ar tas, kurios – ką čia slėpti – jam pačiam labai patiko, dėjo tiesiai į *Schola Sapiehana* skyrelį, ir taip ten atsidūrė ne tik gausybė gražiųjų *ex Officina Elseviriana*[128] knygų, bet ir garbiojo Teodoro de Bry, rūstaus ir bebaimio veido vyro, save pavaizdavusio pirmame puslapyje su kaukole, nuostabus *Amerikos atradimo* keturtomis[129] su tokiomis kvapą gniaužiančiomis graviūromis, kuriose buvo ir išsipaišę raumeningi laukiniai, laikantys nukapotas priešų ar įkyrių keliautojų ir tyrinėtojų galvas, ir nuogos parklupusios laukinių mergelės, ir niekur neregėti augalai bei padarai, kuriuos laukiniai čirškino rūkykloje; ir Kazimiero ranka nė kiek nesudrebėjo padedant tą keturtomį ne visai ten, kur jam priklausė būti – bet vien tam, kad galėtų pats paskui pasiskaityti laisvu nuo mokslų metu. O mokslai pas Skovydą jam ėjosi nelabai sunkiai, nors pradžioje teko pavargti, kol įgudo lotyniškai rimtus tekstus skaityti, juolab kad visi teisės veikalai buvo apskritai tarsi dar atskira lotynų kalba parašyti, ir tą teisinę kalbą beveik iš naujo teko mokytis, bet kai likdavo laiko, jis sėdėdavo bibliotekoje, kol imdavo gesinti žiburius ir ją uždarydavo; taigi, sėdėdavo ten ir skaitydavo, skaitydavo, skaitydavo; ir daugiausia istorijos ir kelionių knygas, nes tai jos jam labiausiai

128 XVII a. garsi olandų Elsevierų šeimos leidykla, kurios specializacija buvusi mokslinės literatūros leidyba.

129 Theodoro de Bry (1527–1623) *Les Grandes Voyages*, 1590 m. pradėtos leisti serijos keturtomis, buvęs Vilniaus *Bibliotheca Sapiehana*.

patiko, su jomis galėjo keliauti, nepakildamas nuo bibliotekos suolo, ir kartais, versdamas puslapį, jis susimąstydavo, koks vis dėlto tas Vilnius, pasirodo, mažas, nors štai dar prieš pusmetį jam stovint Delamarso bromoje atrodė didžiulis ir knibždantis tarsi pati Roma. Betgi, palyginti su pasauliu, pilnu didžiulių prieš tūkstantį metų įkurtų miestų, ką ten prieš tūkstantį metų – net prieš tūkstančius metų iki Viešpaties Jėzaus užgimimo, kupinų keisčiausių tautų, papročių, statinių, padarų ir augalų, tas jo Vilnius su savo keturiais kvartalėliais ir žaliais, kaimus primenančiais priemiesčiais dabar Kazimierui teatrodė mažutis tarsi išraktas nago juodymas kažkur krikščioniškojo pasaulio pakrašty, nors gerai, kad apskritai žemėlapyje pažymėtas, ir poros mėnesių pakako, kad suprastų, jog visi vilniečiai vieni kitus pažįsta iš matymo, nes sukasi tame mieste, tuo pačiu gatvių ratu visi kartu, diena iš dienos, ir Kazimiero dabar jau nebestebino sužinojus, kad kadais jam įsiminęs vyras su aukso laikrodžiu, pasirodo, yra garsusis Bironto ir Choleckio profesorius Liauksminas, kurį jis bene kasdien mato akademijoje.

Bet, kita vertus, tas nusiaubtas ir apgriautas miestas, kurį jo nemėgstantieji vadino tiesiog dideliu kaimu, buvo savaip galinga pasaulio dalis – nes turėjo pragariško užsispyrimo prisikelti ir vėl stiebėsi į viršų, ir vėl į bažnyčias buvo kabinami varpai ir nešami aukso votai, vėl puošėsi miesto moterys, vėl maskolių išvogtos ir išdegintos universiteto bibliotekos lentynos pamažėliais pildėsi knygų, ir vėl Civilinės teisės katedra veikė. Vėl Vilniuje buvo rašomi traktatai, vyko teologiniai disputai, buvo atliekami mokslo bandymai ir kuriami eilėraščiai, ir Vilnius nebuvo išnykęs iš pasaulio žemėlapio, tebebuvo į jį įrašytas kaip Europos sostinė, tarp kitų didesnių ir mažesnių sostinių ir miestų, kurių universitetų bibliotekose prie įstiklintų langų, už kurių galbūt taip pat buvo matyti krintantys rudens lapai ir karkdamos būriais skraidė kuosos, lygiai taip pat kaip dabar Kazimieras irgi sėdėjo kiti studentai ir, kas žino, galbūt irgi skaitė Teodoro de Bry *Amerikos atradimą*,

ir gal per stebuklingą atsitiktinumą taip pat tą akimirką vertė tą patį puslapį, kuriame pavaizduoti tie patys trys į karą išsiruošę Amerikos laukiniai, ir sėdėdamas universiteto bibliotekoje su knyga rankose Kazimieras keistai jautėsi tarsi didelės po visą pasaulį išsibarsčiusių, lotyniškai skaitančių studiozų šeimos, o kartu ir to didžiojo pasaulio, maža dalimi.

Kazimiero pomėgis knygoms jį įrašė jei ne į universiteto, tai į miesto istoriją tikrai, ir vos po kelių mėnesių, nes per Šventosios Kotrynos, studentų globėjos, šventės[130] procesiją, kai universiteto studentai senu papratimu turėjo surengti iškilmingas eitynes, garbė šįsyk viską surengti ir sumanyti atiteko Jonui Kirdėjui, Gedeonui ir dar keliems; ir Andrius Choleckis, kaip Liauksmino muzikos studentas, turėjo būti atsakingas už muziką tose eitynėse, už lyras, dūdeles, cimbolus, būgnus ir giedojimą. Taigi, jie dabar čia visi sėdėjo vienoje iš aulų ir suko galvą, ką šį kartą sumanyti, ir prie jų buvo prisitrynęs Kazimieras Norvaiša, kaip studentas ir kaip draugas, ir Gabrielius Paltanavičius iš Teologijos katedros siūlė kam nors septyniems vaizduoti septynias didžiąsias krikščioniškas dorybes, o visiems kitiems apsirengti baltai tarsi angelams ir prisitaisyti dideliausius sparnus ir vaizduoti dangiškąjį chorą per eitynes, ir Karolis Tvirbutas, nors studijavo graikų ir hebrajų kalbas, bet buvo pamišęs dėl augalų, siūlė padaryti didžiausią *decorum*[131], vaizduojantį rojaus sodą, ir visiems studentams apsimesti to sodo augalais ir juos personifikuoti, o patį universitetą tesimbolizuoja Pažinimo medis, bet Birontui ir jo draugams nė vienas iš tų siūlymų netiko, nes jie norėjo surengti tokią procesiją, kuri būtų ne tik penas viso miesto apkalboms, bet ir didžiausias akibrokštas Daugėlai ir jo šutvei, ir tarsi špyga jiems po nosim, ir tam reikėjo sugalvoti ne angelėlius ir gyvybės medžio alegorijas, o alegoriją ko nors, ko jie labiausiai nekenčia, ir dargi juos pačius priversti dalyvauti toje alegorijoje. Ir čia

130 Lapkričio 25-ąją.
131 Puošmeną, čia – dekoraciją (*lot.*).

Kazimierui Norvaišai kilo puikiausia ir akiplėšiškiausia, ir kartu tokia paprasta mintis, nes vos prieš keletą dienų, bekilnodamas naujas atsiųstas knygas bibliotekoje, čiupinėjo reto brangumo naujut naujutėlę Johano Blau knygą apie pasaulį[132], kurios titulinis puslapis buvo įstabaus grožio, su pavaizduota Geografijos alegorija, kurią vežimėlyje traukė liūtai ir lydėjo moterys, vaizduojančios Europą, Afriką, Aziją ir Ameriką, tai kodėl gi jiems to neperdirbus savaip ir ant vežimo nepadarius pakylos ir ant jos nepasodinus šventosios Kotrynos, studentų globėjos, personifikacijos, kuri galėtų kartu simbolizuoti ir mokslą, ir universitetą, o ją lydėtų Europa, Afrika, Azija ir Amerika, su savo atributais, su plunksnomis, lankais, augalais, kartoniniais drambliais ir kupranugariais dromaderais, ir iš kartono padarytom didelėm palmėm, ir kita kuo, ir tai reikštų, kad tik tikėjimas ir mokslas valdo visą pasaulį ir jiems turi paklusti visi kontinentai, o apatinėje vežimo kondignacijoje[133] galėtų įsitaisyti Andriaus orkestras, o dėl grožio, neįprastumo ir įstabumo visą tą vežimą galėtų traukti bent koks keturiasdešimt Afrikos maurais perrengtų akademijos studentų, jei Jonas Kirdėjus, Gedeonas ir Andrius supranta, kas čia turima galvoje.

Ir, žinoma, procesijos planas pavyko ir visi jam pritarė, ir reikėjo matyti Daugėlos ir jo šutvės veidus, kai tieji, aprengti plačiausiom, paskubom surauktom kelnėm, su turbanais apsuktom galvom ir juodo avikailio kepurėlėm, ir juodai juodai suodžiais ir taukais išteptais veidais, atrodydami tarsi šimtapūdžiai maurai iš pačios Afrikos glūdumos, įsikinkė procesijos dieną į vežimą, labiausiai tai buvo juokinga Kazimierui dabar matyti patį storiausią, nes tetos Petronėlės atšertą, maurą be vieno danties, kurio stygius dar labiau buvo matyti juodame veide; betgi patys kalti – jiems buvo gi pasiūlyta persirengti ir šventąja Kotryna, ir Europa, ir Amerika, ir Azija, bet jie pradėjo šaukti ir piktintis, kad bobomis tai jau nepersirengi-

132 Johano Blaeu *Geographia Blaviana* (1667).
133 Tarpsnyje (*vulg. lot.*).

nės, ir kas tada jiems beliko – žinoma, tik maurais persirengti, nes kitokių vaidmenų procesijoje juk nebuvo, o dalyvauti jiems liepė ir dekanai, patvirtinę eitynių planą, ir Liauksminas, kurio muzika turėjo būti grojama ir kurio būta linksmų plaučių žmogaus, ir pats rektorius, nors ir bandė tieji apskųsti Kazimiero idėją ir Bironto procesijos planą, bet Valavičius tada turėjo rimtesnių reikalų ir nebuvo kada gilintis, todėl buvo liepta paklusti ir, jei nepatinka, patiems kitais metais ką geresnio sugalvoti. Ir todėl daugėlininkai springdami pykčiu traukė tą vežimaitį visomis pagrindinėmis Vilniaus gatvėmis, o ant pakylos tame vežime siūbavo didžiausios iš kartono Karolio Tvirbuto išpjaustytos palmės ir neregėti krūmai, ir du drambliai, ir buvo čia raumeninga Amerika, kurią vaidino Birontas, visas tarsi laukinis apsikaišęs spalvotomis plunksnomis ir išsiteplioję̨s rudai, ir buvo čia Europa, kurią vaidino Choleckis, mat buvo su ilgiausiais plaukais, moteriškais rūbais ir skeptru, ir buvo čia Afrika, kuria tapo Gedeonas, nes jam juodai išsitepti tebuvo vienas juokas, dar ir auskarus dėl pramogos įsisegė; ir buvo Azija su turbanu, kuria apsimetė Gabrielius Paltanavičius. O virš jų, išdidžiai vienoj rankoj laikydamas vežimo ratą, o kitoj – paskubom iš skudurų iškimštą ir susiūtą pasaulio gaublį ir didelį skriestuvą, kurie turėjo simbolizuoti mokslą, sėdėjo šventąja Kotryna, studentų globėja, persirengęs Kazimieras Norvaiša, iš kurio išėjo visai graži mergelė ir kuris buvo išrinktas patupdyti į viršų, nes buvo laibas ir lengvas. Taigi, Kazimieras ten sėdėjo ir svaigo nuo akimirkos puikumo ir minties, kad štai, kai prieš pusmetį stebėjo panašią procesiją ir pirmąkart išvydo Joną Kirdėjų Birontą, ir kas galėjo pamanyti, kiek visko nutiks ir kaip viskas pasisuks, jis nė drąsiausiose baziliskiškose klejonėse neįsivaizdavo, kad šitaip čia sėdės, ir gyvenimas kartais gali būti visai nuostabus, nepaisant jo liūdnos lemties. Ir kai giedant, dūduojant, griežiant ir skambinant cimbolais ši įstabi procesija su keturiasdešimčia mirtinai nepatenkintų ir įsiutusių maurų, išdidžiais pasaulio kontinentais ir laiminga išsidažiusia gražuole

šventąja Kotryna tarp palmių ir visokių kitokių neregėtų dyvų, tarsi tiesiai iš Afrikos ar Amerikos atkeliavusių, traukė Vilniaus gatvėmis dideliais ubago kąsniais sningant pirmajam tais metais sniegui, visi miestiečiai kalbėjo, kad stebuklingesnio, įspūdingesnio, keistesnio ir nepaprastesnio vaizdo, tokios Afrikos su maurais, palmėm ir drambliais pūgoje, dar nėra matę kaip gyvi.

XV

Gandas apie įspūdingąją akademijos studentų procesiją šventosios Kotrynos garbei prasismelkė net pro klarisių vienuolyno mūrus, tiesa, kol tas gandas ten nukeliavo, maurų jau buvo padaugėję iki šimto, ir drambliai jau buvo patapę nebe kartoniniais, o tikrų iškamšomis, ir palmės jau buvo gyvos ir sužaliavusios, ir Uršulė pagalvojo, kad įdomu, ar Kazimieras irgi ten ėjo, turbūt smagu ten jiems buvo, kad visi šneka, ir, prisiminusi jį persirengusį mauru per Užgavėnes Milkantuose, kažkodėl pamanė, kad turbūt – taip; o prisiminusi Milkantus taip jų pasiilgo ir taip nusiminė, kad buvo gatava apsiverkti, juolab kad artėjo šventos Kalėdos ir nebuvo galima neprisiminti pernykščių, kai jie visi kartu sėdėjo prie to kvepiančio gardumynais nukrauto stalo – ir Kazimieras, ir motina, ir tėvas, ir klebonas, ir tas išprotėjęs Kūčių užklydėlis, išpranašavęs jai, kad išduosianti Jėzų dėl šėtono ar kokio ten juodo pabaisos, betgi taip anuomet buvo gera, tokia palaima, taip viskas kvepėjo, už lango

buvo melsvai rausvas dangus ir sniegas, ir skalijo šunys, o viduj taip buvo šilta ir spragsėjo ugnis didžiuliame jų židinyje su Ašaka ir ji sėdėjo su savo gražiąja žydro aksomo suknele, visa išsipuošusi, bet kažko nelaiminga ir nerandanti ramybės, ir veržėsi iš ten, ir norėjo viso to atsisakyti dėl pilko abito su baltu šydu, stingdančio šalčio, sudiržusių raudonų rankų ir šitų dviejų apgailėtinų knyslių, dabar sekančių kiekvieną jos veido krustelėjimą ir pasiruošusių ją įskųsti motinėlei tą pačią akimirką, vos pamatys jos veide kokios minties ar abejonės virptelėjimą. Mat vienuolynas taupydamas malkas beveik nekūreno krosnių, teisingiau, pas motinėlę tai visada būdavo šilta ir refektoriume būdavo dar nieko, o štai noviciato beveik visai nebekūreno taupydamos, nes novicių tik keturios tebuvo, Teresėlė ir Uršulė ir dvi kur kas seniau už jas priimtos, Pranciška ir Rozalija, tad leido joms būti ne vien noviciate, bet ir pačioje klauzūroje, nors tai ir prieštaravo taisyklėms ir Tridento[134] nurodymams, draudžiantiems novicėms su profesėmis bendrauti, bet bepigu Tridento šventiesiems tėvams buvo nutarimus rašyti Italijoje, kur visada šilta, o čia juk Lietuva, kur po šešis mėnesius per metus rytais dubenyse reikia ledą pramušti, o malkos šitiek kainuoja. Ir Rozalijai su Pranciška buvo leista persinešti savo loveles į tuščią infirmariją[135], nes ten buvo šilčiau, o tosios vis tiek jau kaip ir buvo link formacijos pabaigos, o Uršulė su Teresėle šalo savo kambarėliuose, nes nors jie ir buvo arčiau gerai kūrenamos bibliotekos, vis tiek šalti kaip pati žiema, ir Uršulė kartais miegodavo net abito nenusivilkusi, kad būtų šilčiau. Juk jos kraitį, tėvų suruoštą ir atsineštą per įvilktuves, motinėlė ir seserys vyresniosios padėjo į vienuolyno sandėlį iki pačios profesijos, kai taps tikra vienuole, o jai tepaliko vieną patalynės pamainą iš Elžbietos įdėtų keturių ir

134 1545–1563 m. Tridento susirinkimas, iš esmės sugriežtinęs katalikybės nuostatas ir nubrėžęs Kontrreformacijos gaires.

135 Atskira, paprastai gerai kūrenama vienuolyno patalpa, skirta sergančioms vienuolėms.

tik dvejus marškinius pakaitai iš tuzino, ir neatidavė jai motinos parūpintos kailio kepurės, ir jos voverių fereziją „padėjo pasaugoti iki šliūbo", bet iš tikrųjų ji matė, kaip sesuo Barbora ją keliskart jau buvo užsivilkusi, o jai vietoj ferezijos davė tokią virve surišamą avies kailio skrandą, Dieve, Milkantuose jos tėvo lažininkai su geresnėm vaikščiojo. Ir todėl Uršulė siaubingai šalo ir kasdien būdavo neprivalgiusi, nes kol refektoriume ateidavo novicių eilė, maisto būdavo jau vos likę ant puodų dugno. O baisiausia, kad, nors ir šaldama, ji nė nedrįso liesti raudonosios įvilktuvių suknelės, kurią seserys, motinėlės nurodytos, specialiai paliko neužrakintoje skrynioje jos celėje – kad patikrintų, ar gražusis pasaulis su savo prabanga, šilkais ir purpuru tikrai nebevilioja novicės, bet Uršulė būtų tai pavadinus kitaip: kad ją pakankintų ir iš jos pasityčiotų, ir primintų tą stebuklingąją ir nelaimingąją dieną, kurią ji norėtų pamiršti visiems laikams, tarsi toji nė nebūtų išaušusi. Ir sesuo Benigna buvo paskirta joms už mokytoją ir prižiūrėtoją, ir tatai dar būtų buvę nieko, nes ji buvo gana gera joms su Teresėle ir daug ko jas išmokė, ir per *meditationes*[136] jų nebardavo, kai tos kur mintimis nuklejodavo, bet užtat baisesnės už kalėjimo prižiūrėtojus buvo tos knyslės Pranciška ir Rozalija, nes sugebėdavo jas paskųsti motinėlei ar kuriai iš vyresniųjų vienuolių dar nė nespėjus joms suklysti ar ką nederamo padaryti ir nuolat jas stebėjo, kad abi jaunosios novicės nė panižusios nosies negalėjo pasikrapštyti nepastebėtos ir nepaskųstos.

O lyg to būtų dar maža, Uršulė dar buvo ir ypatingoj motinėlės Konstancijos globoj, kitaip tariant – ypatingoj jos nemalonėj, aišku, už tą tada vos neskeltą jai antausį, ir ta ypatinga globa dar kitaip vadinosi puikybės tramdymu, o iš tiesų tebuvo lėtas, nuoseklus, kasdienis Uršulės kankinimas ir žeminimas, ir dar probacijoje jai buvo paaiškinta ir reguloje parašyta, kad noviciate jų laukia pats

136 Meditacijas.

tikrasis vienuoliško pasiryžimo išbandymas, ir tas išbandymas popieriuje buvo aprašytas labai gražiais žodžiais, ji buvo juos iškalusi atmintinai: „Per noviciatą seserys stengsis sustiprinti naujokės širdį ir palenkti ją ne į verksmingą, minkštą ir ašaringą, o į ramų, narsų, nuolankų ir pasitikintį pamaldumą; ir stengsis, kad naujokė savo visas inklinacijas[137] nukreiptų į meilės ir diskrecijos regulą; kad išmoktų gyventi ne pagal savo nuotaikas, aistras, inklinacijas ir neapykantas, o pagal tikro pamaldumo tvarką: neverkdama, nesijuokdama, nekalbėdama, bet ir netylėdama; ne pagal savo fantaziją, o vien tiktai pagal savo protą; ir ją išmokys savo šypseną pataausoti laisvalaikiui, inklinaciją tylėti – tylos valandoms, inklinaciją verkti – tiems atvejams, kai Dievo malonė jai sutvenks pamaldžių ašarų, tam, kad jų nelietų pirma pasitaikiusia proga. O, svarbiausia, įkals jai į galvą, kad nei savo širdies, nei akių, nei žodžių neturinti naudoti niekam kitam, o tik savo Dangiškojo Sužadėtinio malonei pelnyti, o ne žmogiškosioms nuotaikoms ir inklinacijoms."[138]

Bet dabar tie popieriuje gražiai surašyti išbandymai, tiesos ir tų tiesų mokytojos turėjo labai nekenčiamus, kiaurą dieną ją visai nemeiliai stebinčius žmogiškus veidus ir labai apčiuopiamus kasdienius pavidalus, ir tylos valandos prailgdavo, o laisvalaikio su šypsenomis lyg ir išvis nebuvo. Ir sunkiausia būdavo kartą per mėnesį, ir tų mėnesių jau buvo praėję net penki, kai visas seseles tarsi šėtonas apsėsdavo, jos pasidarydavo piktos kaip širšės, vieno atsitiktinio žodžio pakakdavo, kad pasiustų; ir vieną kartą dvi vos nesusimušė dėl kažkokio nieko refektoriume, kibo viena į kitą, vos pavyko jas išskirti, ir abi sėdėjo raudonos, įtūžusios, susitaršiusios, persikreipusiais kaptūrais, ir Uršulė vos neapsisiusiojo iš juoko, bet juokai ten buvo menki, nes tomis dienomis būdavo apskritai geriau po kojomis nesipainioti ir net į akis nepakliūti, tačiau novicės nuo akylų profesių neturėjo kur pasislėpti, visas jų gyvenimas vienuolyne

137 Polinkius (*lot.*).
138 Ištrauka iš XVII a. vizičių vienuolijos noviciato aprašymo.

buvo tarsi ant delno, ir seserys netruko pastebėti, kad vienintelė Uršulė vis dar gyvena pagal savo užsispyrusį kalendorių, o tuo tarpu jos visos moteriškus nepatogumus patirdavo vienu metu, net Teresėlė – ir ta jas pavijo lygiai po trijų mėnesių.

Tad tas visuotinis šniukštinėjimas, žvairuojantis stebėjimas, gyvenimas tarsi išrengtai ir tarsi ant delno ir tas nuolatinis skundimas buvo baisiausia Uršulei ir patys sunkiausi, nešvariausi darbai palyginti su tuo tebuvo vienas juokas, ir Uršulė net bažnyčios grindis įprato plauti nemurmėdama kiekvieną mielą rytą, nors tam vienuolynas turėjo tarnaites valytojas ir prieglaudos davatkas iš bėdos, bet bažnyčios grindimis rūpintis ir taip kovoti su puikybe buvo liepta Uršulei, ir tai buvo labai abejotina garbė, ypač paryčiais gruodžio pradžioje, kai ledas kibire užšąla, o pati bažnyčia – šalta kaip ledainė, tad tai anaiptol nebuvo didelis religinis malonumas; visa laimė, kad dabar pradėjo jai duoti truputį alyvos ar lajaus rankoms, nes prieš tai rankos buvo iki kraujų suskirdusios, bet tos alyvos sesuo Barbora jai dabar duodavo ne iš gailestingumo, o tik todėl, kad su tokiom sudiržusiom kruvinom rankom Uršulė paskui nebegalėdavo siuvinėti ir galėjo iškruvinti rankdarbius. Bet ilgainiui Uršulė grindis mazgodama įsigudrino šliūkštelėti vandens nemačiom, kad savaime nusiplautų, ir paskui, apsimesdama, kad blizgina choro balkoną iki tobulybės, dar ir nusnūsti ten ketvirtį valandos ar net du, bet dabar tokiame šaltyje tai buvo beveik nebeįmanoma. Todėl ji, susirietusi choro balkone, dabar tiesiog sau šildėsi rankas, pasikišusi po skranda ir dar ant jų atsisėdusi, ir tada išgirdo, kaip tyliai sugirgždėjo ir atsivėrė bažnyčios durys ir įšlepsėjo žiovaudama sesuo furtininkė ir paskui ją kažkoks vyras, iš pažiūros didikas ir iš pažiūros – iš toli atkeliavęs, nes brangiais, bet gana purvu nutaškytais drabužiais ir snieguotomis pušnimis, ir apsiausto apačia, ir Uršulė, nors buvo užsimiegojusi, bet jai tikrai neprisisapnavo, matė, kaip tas vyras furtininkei į ranką įdėjo kelis auksinus, ir toji apsidairė, trilinka nusilenkė jam ir tyliai užvėrė bažnyčios duris lyg niekur nieko,

palikdama jį vieną, jei neskaičiuosim Uršulės už choro grotelių, ir ji iš pradžių supyko, kad vėl pripėdavo, o paskui visai išsigando, nes vyras, vienas jų bažnyčioje ir dar tokioje ankstybėje, kai visi miega, tikrai buvo ne pagal regulos taisykles, nes juk, ką gali žinoti, gal piktadarys koks, gal apvogti norįs, ir ji pamanė galbūt turinti lėkti ir pranešti seserims, bet smalsumas stebėti, ką tas įsibrovėlis čia darys, buvo didesnis, ir ji tik dar labiau susirietė ir susigūžė, ir prisiplojo prie grotelių. O tas vyras padarė keisčiausią dalyką – vos kluptelėjęs ir atsainiai persižegnojęs, jis pasuko ne deimantais ir rubinais išpuošto Švenčiausiosios Panelės altoriaus plėšti ir ne šventojo paveikslo malonių melsti, o tiesiai prie velionės ponios Sapiegienės antkapio[139] ir, uždegęs prie jo žvakę, staiga ir visai netikėtai parklupo melstis tam paminklui, ir meldėsi nuoširdžiai ir ilgai, ir tik paskui balkone pasislėpusi Uršulė pradėjo skirti pavienius žodžius ir suprato, kad tasai anaiptol nesimeldžia, o dar keisčiau – kalbasi su tuo paminklu, tarsi jis būtų žmogus, vos ne klausia jį kažko ir pats atsako, ir guodžiasi, ir pasakoja, tarsi ponia Sapiegienė būtų ne iš marmuro išskaptuota, o stovėtų priešais jį gyva visame savo grožyje, ir tasai ponas tikrai nebuvo gedintis ponios vyras, nes kunigaikštis Sapiega buvo patsai miręs prieš dešimtį metų, vos spėjęs savo mylimą žmoną palaidoti prieš pat kazokų antpuolį, tuo tai Uršulė buvo visiškai tikra, nes vienuolės dar ir dabar pasakojo, kokią neapsakomą *pompa funebris* buvo surengęs savo gražiajai žmonai, kuri jį paliko būdama dar visai jauna, nes vos dvidešimt devynerių metų, ir jis ją taip mylėjęs, jog iš nevilties visą Vilnių iškabino juodom vėliavom, kad visas miestas gedėtų kartu su juo, ir viskas jam atrodė juoda jai mirus, todėl visą bažnyčią juodu audeklu išmušė ir pastatė jai didžiulį *castrum doloris*[140] ir juodom liūdnom draperijom nusvarino, ir tas draperijas

139 Teodoros Kristinos Sapiegienės (apie 1623–1652), Kazimiero Leono Sapiegos žmonos (v. 1639), antkapis, sukurtas Giovanni Battistos Ghisleni ir Francesco Rossi.

140 „Skausmo pilis" – specialus ištaigingas baldakimas ar net visa šventyklos pavidalo gedulinga dekoracija, po kuria bažnyčioje buvo statomas karstas su palaikais.

laikė nuožmios šokančios baltos giltinės su kunigaikščių karūnom, o žvakių Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčioje dieną naktį degė šimtai, ką ten šimtai – tūkstančiai, ir egzekvijos buvo giedamos be perstojo, ir vidury tos prabangios mirties karalystės pastatė jai nuostabiausią juodo ir balto marmuro paminklą, užsakytą pas karaliaus servitorius[141] italus, kainavo turbūt kaip penki neblogi dvarai, bet gedintis Sapiega pasakęs, kad kaina nesvarbu; doriausiajai, gražiausiajai ir puikiausiajai kunigaikštystės moteriai jis pastatys jos vertą paminklą; ir nusagstė jį velionės herbais, balto marmuro Lelivom, ir jos atvaizdą nuostabiai iškalė iš marmuro, kaip gyvą, ir dabar jam meldėsi tasai vyras ir prieš jį parklupęs dabar kūkčiojo, ir tas vyras buvo tikrai ne Sapiega, nes Sapiega iš kapų prisikelti negalėjo, o kur jau ten dar furtininkę papirkti, ir šisai nors buvo pusamžis, bet jaunesnis, nei kad Sapiega būtų buvęs, jei tebegyventų, bet tas jo raudojimas vidury tuščios bažnyčios Uršulei buvo išties baisus, gal net baisesnis nei vaiduoklio rauda, nes buvo šiurkštus ir stringantis ir ėjo iš pačių jo trūkčiojančio kūno gelmių. Ir tas vyras atėjo dar ir kitą rytą, ir vėl lygiai tuo pat būdu, tik jau mažiau verkė ir daugiau tylėjo, ir dar vieną dieną po to, ir pasislėpusi Uršulė iš choro vėl stebėjo, kaip jis liūdnai žiūri, ir jis jai kažkodėl priminė tą kitą, apie kurį bijojo net pagalvoti ir kurį norėjo pamiršti, nes, kaip liepė regula ir vienuolės, jai derėjo nutraukti visus saitus su pasauliu, o tas vyras iš įvilktuvių jai buvo ir saitas su pasauliu, ir visas pasaulis, nes kai pradėdavo apie jį galvoti, tai galo jos mintims apie žemiškąjį pasaulį nebebūdavo, nes tada galvodavo ir apie mirą, kuria jis dvelkia, ir apie jo geriamo vyno skonį, ir apie daiktus, kuriuos jis liečia, ir apie gatves, kuriom jis vaikšto, ir kad gal kartais praeina pro vienuolyną jai nežinant, vos už keliolikos sieksnių nuo jos, o gal tik šiaip buvo užklydęs atvykėlis, gal koks prašalaitis, betgi ne, sėdėjo su jos šeima, sėdėjo šalia Kazimiero, gal koks jo draugas, tai turbūt gal ne

141 Servitorius – laisvasis menininkas ar amatininkas, turintis išskirtinę teisę aptarnauti karališkąjį dvarą, nepriklausydamas amatininkų gildijai.

koks nusikaltėlis ar plevėsa, ir, Viešpatie, kažką jis skleidė, kažkokią keistą niūrumą ir pavojų, bet ir švelnumą kartu, ir tokį pasitikėjimą savimi, ir jis į ją taip žiūrėjo, ir kažkodėl jai atrodė, kad jis kaip tik ir galėtų ją apginti nuo vienuolių engimo, ji atsistotų jam už nugaros ir prisiglaustų; ir ji jo vienu metu ir bijojo, ir jau geidė, net pati to nesuprasdama, ir galvojo, o kaip būtų... ir nedrįso daugiau galvoti, bet jautėsi tarsi apsinuodijusi svetimu neišblėsusios aistros kvapu, dabar skleidžiamu to kito, prie paminklo sėdinčio vyro.

Bet kai tasai nepažįstamas vyras paskui ūmai po trijų dienų išnyko taip pat netikėtai kaip ir pasirodęs, Uršulė apie tai daug labai galvojo ir spėliojo, ką jis ten galėjo kalbėti su paminklu ir kodėl, ir iš kur jis galėjo būti atvykęs, ir ar pažinojo tą Teodorą Kristiną iš Tarnovskių Sapiegienę, ir kaip artimai; ir ji mazgodama grindis vis žiūrėdavo į baltą gražų ponios Sapiegienės veidą ir spėliojo, kaip jis turėjo atrodyti gyvas, kaip blizgėjo tada jos akys ir kaip ji turėjo atrodyti, kai juokėsi ar šypsojosi, juk visi pasakoja, kad buvusi nepaprastai graži ir Sapiega dėl jos visai galvos buvo netekęs, ir Uršulė spėliojo, ką tas veidas slepia, bet matė jame tik kažkokį iškaltą ilgesį. Ir tų klausimų buvo tiek daug, ir smalsumo inklinacija, kuri buvo nukreipta ne į Dangiškąjį Sužadėtinį, o todėl jau savaime atgailos verta nuodėmė, vis dėlto įveikė Uršulę, ir todėl ji nutarė pasikalbėti su vienintele būtybe, kuri galbūt jos nenubaus ir neįskųs, gal todėl, kad buvo gera ir truputėlį kitokia nei kitos vienuolės. Tad Uršulė nutarė apie tai pasikalbėti su vienaake seserim Liucija, kuri vis dar truputėlį mokė ją prancūziškai, bet dabar jau mokė tik priešokiais ir nebeišeidama iš savo celės, mat prieš kelis mėnesius susirgo, ir susirgo sunkiai, ir nyko tiesiog akyse, ir, atrodo, tai buvo ne kūno, o paūmėjusi dvasios liga, mat seseriai Liucijai nieko neskaudėjo, tik ji dabar ištisai verkė, lyso, atsisakinėjo valgyti, ir net motinėlė Konstancija Sokolinskaitė buvo keletą kartų pas ją užėjusi, ir, savo nuostabai, Uršulė eidama su pamazgų kibiru koridoriumi pro šalį girdėjo jųdviejų pakeltus balsus iš Liucijos celės ir labai

norėjo pasiklausyti, dėl ko jos barasi, bet koridoriaus gale trynėsi Rozalija, atpažino ją iš tolo, iš jos didžiausio užpakalio, ir žinojo, kad negalima sustoti pasiklausyti, toji įskųs ją greičiau, nei spėtum sukalbėti „Tėve mūsų“, ir todėl Uršulė truputį šliūkštelėjo pamazgų ties Liucijos durimis tarsi netyčia ir suklupo jų šluostyti, ir girdėjo, kaip motinėlė Konstancija kažką griežtai aiškino, kad sesuo Liucija turinti suprasti, jog tai neįmanoma, ir privalanti suprasti, kokios pasekmės būtų, to dar nėra buvę nuo pat vienuolyno įkūrimo, čia būtų neregėtas skandalas, pasiektų net vyskupą, o gal ir patį popiežių, ir reikia prisiminti profesijos įžadus, jie neatšaukiami ir viršesni už visus kitus; ir net jei taip, net jei jai ir pavyktų, nėra jokios gvarancijos, kad viskas bus taip, kaip ji tikisi, ji nenorinti įžeisti, bet – dėl Dievo meilės – tegul sesuo Liucija pasižiūri į save blaiviai, į veidrodį, ir viskas galėjo pasikeisti per šitiek metų, ir kas, jei nieko iš to neišeis – juk atgal kelio nebebus, ir tada jai liks tik elgetos likimas; ir Uršulė visiškai nieko nesuprato, nei kas per skandalas gresia, nei ką Liucija nori tokio padaryti, kad nepasisekus išeis elgetauti, bet jau nebegalėjo ilgiau blizginti ir taip sausų grindų tai storašiknei Rozalijai stebint ir pakilo eiti, ir čia atsidarė durys ir iš celės išėjo motinėlė Konstancija, ką ten išėjo, išlėkė kaip vėtra, ir, stebuklų stebukle, Uršulė savo akimis negalėjo patikėti, bet tikrai matė, kad toji raudonveidė akmenširdė pabaisa eidama koridoriumi keletą kartų nusišluostė ašaras, išvarvėjusias iš jos paprastai labai linksmų akių, virš kurių stigo antakių.

Bet dabar Liuciją rado vis taip pat prastai atrodančią, bet ramią, jos papratimu su maldaknyge, padėta ant kažkokios prancūziškos knygos, ir Uršulė atsiprašė ir pasakė, kad jai reikia pasipasakoti, nes mačiusi labai keistą dalyką, ir ji nežinanti, ką daryti ir kam čia reikėtų eiti pranešti, ar ką, ir ji papasakojo apie tą vyrą ir kaip jis tris dienas iš eilės keisčiausiai kalbėjosi su tuo paminklu, bet sesuo Liucija visai nenustebo, pasakė, kad Uršulė gerai padarė pas ją atėjusi pasitarti, bet tik kad štai visas vienuolynas apie tą vyrą jau

seniai žino, niekam jis ne paslaptis, jis ir altariją čia yra fundavęs, ir jau daugelį metų, išskyrus tik trumpą pertrauką, kai kazokai labai siautėjo, jis vis taip pat gruodžio mėnesį atvyksta kelioms dienoms pasimelsti per adventą, ir nežinia, kodėl kaskart gruodį, šiaip gal ta data jam ką svarbaus reiškė, nes ponia Sapiegienė, nors ir ištekėjo už Sapiegos, buvusi to vyro didelė meilė, ir atvyksta jisai net iš paties Tarnovo, nes kilęs iš ten pat kaip ir ji. Ir tai jis padengęs kaštus ir prisakęs reperuoti[142] ponios Sapiegienės marmurinės nosies galiuką, kurį kazokai, kad jie degtų pragare, nuskėlė besiaubdami Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčią, nes ta prakeikta *holota*[143] gi negali pakęsti nieko gražaus, vos tik ką gražaus pamato, privalo sunaikinti ar subjauroti, net moterims nuskelia nosis ir išmuša akis, bet, laimė, tas vyras iš Tarnovo pataisė paminklą, juk, kai pagalvoji, dabar ir jis mažumėlę prisidėjęs prie to jos teisėto vyro funduoto antkapio, ir kai pagalvoji, kad gal ir gerai, kad du ją be proto mylėję vyrai įamžino jos atminimą, kiekvienas savaip ir kiekvienas simboliškai.

Ši istorija taip išgąsdino ir sužavėjo moterijos širšyno užguitą Uršulę, kad, kaip kitados ji mirtinai bijojo mirties ir sukdama galvą ją stengėsi pažinti, perprasti ir nuo jos pabėgti, taip dabar mirtinai užsidegė noru pažinti ir perprasti meilę, nes toji jai pasirodė kur kas viršesnė už mirtį, juk priverčianti tą vyrą kasmet sukarti šimtus mylių iš Tarnovo į Vilnių, kad pakalbėtų su tąja, kurią prieš daugiau nei dešimtį metų pasiglemžė mirtis, ir Uršulei net šiurpo visi kūno plaukeliai vien pagalvojus, kas per dešimtį metų nutiko gražiosios Sapiegienės garbiems palaikams, juk katinui Mauricijui anuomet pakako tik kelių savaičių vasaros dirvoje ir ji to vaizdo nepamirš visą gyvenimą, ir tas vyras iš Tarnovo turbūt žino, kas nutinka kūnams po mirties, o štai iš jo akių buvo matyti, kad teberegi savo buvusią mylimąją kaip gyvą, nors iš jos likę tik balti kaulai turbūt, nors jos nebėra ir nuo jos mirties šitiek laiko prabėgo. Ir Uršulė

142 Pataisyti (*vulg. lot.*).
143 Padugnės, plikšiai (*žarg. ukr.*).

atsakymą, kas yra meilė, pasišovė rasti knygose ir, uoliai, lėtai pirštu vedžiodama puslapius, nes lotyniškai jai dar sunkiai ėjosi, ištisas valandas sėdėjo bibliotekoje, savo užsidegimu džiugindama seserį Benigną, bet iš tiesų studijavo ne dieviškąją meilės malonę, o ieškojo užuominų apie žemiškąją meilę šventųjų gyvenimų aprašymuose, ir atsargiai, nekaltai, kad neišsiduotų, klausinėjo sesers Benignos, o kiekgi šventųjų buvo pamilę, vedę ar ištekėjusios, ir tas skaičius buvo stebėtinai mažas, ir sesuo Benigna taip užklupta iš netyčių tesugebėjo paminėti šventąjį Juozapą, kuris juk buvo vedęs Švenčiausiąją Mergelę, bet negyveno su ja kaip vyras su žmona, dėl to ir buvo šventas, ir šventąją Oną, Mergelės Marijos motiną, ir šventąją Elžbietą, šventojo Jono Krikštytojo motiną, na ir dar ji pamenanti, tarsi buvo pora kitų, karaliai ir dar tieji, kurie buvo vedę prieš tapdami vyskupais, o tada šventaisiais, bet sesuo Benigna jau nebeatsimenanti taip iš karto kurie, tik pamenanti, kad jų dar keli tikrai buvę. Uršulei tatai pasirodė taip keista, kad ji pradėjo skaityti visą *Aukso legendą*[144] iš eilės ir visus vėlesnius šventųjų sąrašus ir tarsi vos apčiuopė mažytį, bet niekada neįrodytą meilės pėdsaką tarp šventojo Pranciškaus Asyžiečio ir jų regulos įkūrėjos šventosios Klaros, nes kaipgi kitaip toji kilminga šventa mergelė būtų viską metusi ir ėjusi padėti skurdo įžadus davusiam šventajam Pranciškui, juk tik po to jis jai atskleidė dieviškosios malonės ir vienuoliškojo pašaukimo prasmę; o meilės prisodrinta buvo baisi ir graudi iš Liucijos pasakojimų žinoma Eloizos ir Abelardo istorija, ir Uršulė nustebo neradusi jų nė viename šventųjų sąraše, nes, pasirodo, tie buvo visai ne jokie šventieji, priešingai – didžiausi nusidėjėliai, nes net ir vaikelį Astroliabijų sugebėjo sugyventi slapta susituokę, ir vargšas Abelardas net neteko savo vyriškumo dėl tos pavojingos meilės ir tada tapo vienuoliu, o jo mylimoji – vienuole, bet mylėjo vienas kitą, tik nebe kūniškai, o labai atgailaudami, ypač

144 *Legenda Aurea* – 1257 m. sudarytas krikščionių šventųjų sąrašas.

Abelardas, kuris paskui laiškuose atgailavo kitados netgi mušęs Eloizą vien tam, kad priverstų ją dalytis su juo guoliu. Ir Uršulė vos neapsiverkė vienoje iš knygų perskaičiusi tikrąją jų istoriją, nes dabar pati jautėsi tarsi ta prancūzaitė vienuolė, atskirta nuo savo mylimojo, lygiai taip mylėsianti jį iki gyvenimo dienų pabaigos, tik skirtumas tas, kad nė prie jo neprisilietusi ir nė jo vardo nežinanti. Bet apskritai tos religinės nereliginės meilės studijos Uršulei padarė slogų ir bauginantį įspūdį, mat paaiškėjo, kad nė vienas krikščionis dar netapo šventas mylėdamas savo vyrą ar žmoną ištikima ir už mirtį stipresne meile, ką ir kalbėti apie mylimąjį ar mylimąją, ir kaip tik šventaisiais tapo tik dėl to, kad nemylėjo jokio mirtingo širdies išrinktojo žemėje, o vien vieną vienintelį – danguje. Ir Uršulė suprato iš pat pradžių teisingai pasirinkusi ir logiškai nusprendusi tapti šventąja, tik kad štai didžiausia jos nelaimė, jog žemiškasis mylimasis ją dabar viliojo labiau už dangiškąjį, prieš kurį tebuvo be galo nuoširdžiai gėda, kad negali jo taip mylėti ir prisiversti tiek daug apie jį galvoti kaip apie vos vieną kartą jo šventovėje matytą vyrą, kuriam tai jau tikrai netektų jos mušti, kad priverstų dalytis guoliu, ji tuo buvo tikra. O sesuo Benigna, susižavėjusi Uršulės mokytumu, jai jau buvo pririnkusi stirtas naujų tikėjimo knygų apie šventuosius ir šventąsias, betgi Uršulei dabar jos buvo nebe tokios įdomios, nes jai, deja, jau buvo tapę aišku, kad jose nieko apie žemiškąją meilę ji neras.

Užtat mirtis į vienuolyną atėjo savaime, nė nekviesta, mat pačių Kūčių išvakarėse labai netikėtai ir baisingai, nes be išrišimo ir paskutinio sakramento, ėmė ir užgeso sesuo Liucija; kas, kad sirgo ir nyko, ir nors jos tikrojo vardo nei amžiaus niekas nežinojo, vis tiek gi buvo dar nesena iš pažiūros moteris, ir tai Uršulė, tą rytą jai nešusi pusryčius į celę, vargšę aptiko sustingusią lovoje ir tik metusi žvilgsnį į jos neregę sužalotą akį, kuri dabar buvo dar labiau įdubusi, į keistai paaštrėjusius gelsvai vaškinius bruožus suprato, kad kažkas ne taip, ir supratusi pasileido tekina šaukdama pagalbos

koridoriumi, ir tai buvo didžiulė klaida, nes motinėlė Konstancija suprato, kad novicė, kaip ir dauguma išlepintų jauniklių, baisiausiai bijo mirties ir visko, kas su ja susiję, todėl tam, kad įveiktų tą kvailą baimę, tyčia liepė Uršulei padėti mazgojant ir rengiant įkapėmis vargšės sesers Liucijos kūną, ir Uršulei teko paklusti, nes kitaip jos būtų vėl laukusi kokia dar blogesnė bausmė, ir ji stovėjo nustėrusi, taip arti mirusiosios kūno, ir padavinėjo reikalingus daiktus, kai dvi tarnaitės ir dar dvi seserys ją rengė įkapėmis, ir buvo keista matyti seserį Liuciją be privalomo šydo ir kaptūro, nes, pasirodo, turėjusi labai gražius pilkšvai sidabrinės spalvos plaukus, ir jos veidas, nebeįrėmintas baltos drobės, visai kitaip atrodė, ir, pasirodo, tas kaptūras neatpažįstamai keičia moterį, tiek nedaug jos uždengia, tik plaukus, kaktą ir smakrą, o taip ją paslepia; štai ir sesuo Liucija, pasirodo, turėjusi gan didelį juodą apgamą ant smakro, kurio niekas niekada nematė, ir, keista, Uršulei tas apnuogintas veidas pasirodė savas, tarsi nebe svetimas, kažkoks matytas ir kažkodėl primenantis namiškius. O tada Uršulei pakirto kelius, ir pasidarė negera duobutėje po širdimi ir šalta pilve, net pasijuto visai kaip nesava, nes pamačiusi tą apgamą ūmai suprato, kur tą veidą mačiusi, tiesa, labai trumpai, ir ne jį patį, o tik mažutį pilką jo atvaizdą, aptaisytą juodo šilko kaspinais. Uršulė suprato, kad dabar šarvojamos vienaakės vienuolės, vienintelės jai draugiškos būtybės vienuolyne, vardas buvo visai ne sesuo Liucija; jos vardas buvo Cecilija Delamars.

Uršulė tą naktį prieš Kūčias praleido nesudėdama bluosto ir vien raudodama be garso, kaip jau buvo išmokusi per tuos mėnesius vienuolyne. Viskas jai ūmai susidėliojo tarsi sudužusios lėkštės šukės – ir Cecilijos Delamars dingimas per antpuolį, ir prancūziškai mokanti, bet nebeatmenanti, kas esanti, vargšė paklydėlė, kurią vienuolės nusižengdamos regulai įšventino į savo tarpą, nes taisyklės draudė į vienuolynus imti ne viso proto žmones, betgi joms sesuo Liucija buvo žmogus reikalingas, ir vien kiek mokinių į vienuolyną dėl jos atėjo, ir šitai turbūt ir buvo viena iš to mįslingo Cecilijos

ir motinėlės Konstancijos pokalbio paslapčių, matyt, toji norėjusi išeiti – gal prisiminusi, kas esanti, Viešpatie, ji gi galėjo matyti Delamarsą per jos įvilktuves, o motinėlė Konstancija jos nenorėjusi ir negalėjusi išleisti, štai ką reiškė, kad dangiškieji įžadai viršesni už visus kitus, ir motinėlė, sakydama, kad nėra „gvarancijos", turbūt galvoj turėjo, kad Delamarsas jos nebemylės ir nebepriims atgal taip sužalotos, bet Uršulė buvo tikra, kad būtų mylėjęs, būtų pasiuvęs jai kokį švelnaus šilko raištį ant tos akies, na ir kas, bet būtų mylėjęs vis vien; ir baisiausia, kad Ceciliją ir Joną visą tą laiką, visus tuos dešimtį ar daugiau metų teskyrė tik kokie trys šimtai žingsnių, jei jo namas būtų buvęs daug aukštesnis ir langai – į priešingą pusę, gal net būtų matęs ją vienuolyno kieme, ir Uršulei nuo tos minties tiesiog plyšo širdis, nes dabar visa kur ji tematė savo būsimo pasmerkto likimo atspindžius ir dėliodama galvoje nelaimingo Cecilijos gyvenimo šukes negalėjo negalvoti apie tai, kad gal ir ją nuo to vyro teskiria vos šimtas žingsnių, kurie Vilniuje gali tapti neįveikiamu nuotoliu. Todėl tą naktį Uršulė nusprendė, kad vos pasibaigs Kalėdų šventės, ji nueisianti pas motinėlę Konstanciją, pasakysianti nutraukianti noviciatą ir paprašysianti išsiųsti laišką jos tėvams ir nunešti žinią Kazimierui. Uršulė nusprendė, kad jos žaidimas su šventumu ir nemirtingumu priėjo apgailėtiną, bet neišvengiamą liepto galą, ir tai bus tik į gera: aišku, gaila išlaidų ir negarbė, ir pažįstami apkalbės, bet ji išeisianti iš vienuolyno vien jau tam, kad pabandytų susirasti tą jai ramybės neduodantį vyrą ir pažiūrėtų, kas bus, gal jis jai visai nė nepatiks antrąjį kartą, ir ji nusiramins, gal ten tas rožių ir lelijų kvapas tik jai galvą buvo susukęs, ir išeisianti iš vienuolyno dar ir tam, kad pasakytų Delamarsui, jog Cecilija mirė iš liūdesio ir mylėjo jį iki paskutinio atodūsio. O svarbiausia – ji pasiryžo iš vienuolyno išeiti todėl, kad nenorėjo Cecilijos Delamars likimo ir dabar buvo linkusi nors ir baisiausiai suklysti ir paskui visą gyvenimą atgailauti dėl padarytų nuodėmių, nei baigti dienas mirtinai grauždamasi dėl to, kas galėjo įvykti, bet niekada taip ir neįvyks.

XVI

Jonas Kirdėjus Birontas iš paskutiniųjų stengėsi laikytis savo pasiryžimo nieko bendra su Norvaišomis neturėti ir iš paskutiniųjų stengėsi iš galvos išmesti Uršulę, ir jam tatai visai gerai sekėsi, nes Norvaišos išvažiavo iš kur buvo atvykę, į savo dvariūkštį velniai žino kur, Kazimieras buvo visiškai prilipęs prie knygų, ir draugavo jie sau ir toliau labai gražiai, bet nebe taip artimai, juolab kad jų draugėje visada dabar būdavo ir dar kas nors – Andrius, Gedeonas, Jeremijus ar išmestasis iš universiteto Mykolas, kuris įsidarbino jų slaptojo bičiulio Dominyko Mikalojaus Radvilos antruoju sekretoriumi ir dabar tvarkė mažiau svarbius privačius jo reikalus, daugiausia su moterimis ir smulkiais kreditoriais. Todėl Jonas Kirdėjus beveik nebebūdavo su Kazimieru vienudu ir nenorėjo, kad tasai prie jo per daug prisirištų tarsi šunelis, nes permatė kiaurai, kas jį kankina, ir nieko negalėjo padaryti, ir gaila jam jo buvo, bet gyvenimas būna žiaurus ir neteisingas, tą Jonas Kirdėjus buvo patyręs pats savo kailiu kaip niekas kitas. Ir Uršulę Norvaišaitę jam stebėtinai gerai sekėsi mesti iš galvos – kai susikaupdavo ir susitelkdavo į kokį reikalą, jau visiškai apie ją nebegalvodavo, ypač jei dar būdavo šalia kitų žmonių; ir tai jau buvo sėkmė, nes dabar apie ją jau galvodavo kur kas mažiau nei pirmosiomis dienomis. Dabar apie

ją galvodavo tiktai tada, kai nuodėmingai pats save liesdavo; dar galvodavo kiekvieną rytą prausdamasis prieš veidrodį; ir tik tada, kai valgydavo ar gerdavo ką saldaus; ar pamatęs tamsų medų, kurio spalva priminė jos plaukus; tik kai einant gatve suskambėdavo kokios bažnyčios varpai ar pamatydavo žingsniuojančią vienuolę; tik tada, kai pamatydavo ką nors ryškiai raudono arba kai pamatydavo ką nors vos vos besišypsant pačiais lūpų kampučiais, arba – išvydęs ką nors vilkint ilgais baltais marškiniais, apsitaisius šviesiai pilkai arba turint vaiskiai rudas akis, arba šiaip, kai nebesusikaupdavo skaitydamas, kai atsipalaiduodavo, užsimiršdavo, nebūdavo niekuo užsiėmęs ir atleisdavo minčių vadžias; na, ir dar gulėdamas lovoje prieš miegą, tą sunkią valandą, kai pavargęs protas nenori paleisti iš gniaužtų praėjusios dienos; ir dar kartais, jei kankindavo nemiga arba ką ryškiai sapnuodavo ir pabudęs atsimindavo ją sapnavęs; bet visą kitą laiką Jonas Kirdėjus apie Uršulę beveik jau visiškai nebegalvojo ir laikė tai tikrai geru pasiekimu.

O dabar artinosi Kalėdos ir jis pakęst negalėdavo to meto, ir visai ne todėl, kad tai buvo jo mirtino priešo, atėmusio iš jo Uršulę, užgimimo diena, o tiesiog negalėjo pakęsti, ir viskas: tos visos nereikalingos pompos šaltyje ir pažliugusiame sniege, to apsimestinio pusprotiško džiaugsmo, tų visų cukruotų obuolių, pyragų, keptų kaplūnų ir perdžiūvusių neįkandamų žąsų, vaškinių prakartėlių su samanom, šiaudais ir popierinėm gėlėm, to visa ko šventinimo Kalėdų rytą, jau dabar žmonės ne tik namus, javus ir gyvulius, bet ir savo karietas ir šiaip brangius daiktus šventino – ar ne kvaila profanacija? Nekentė ir nesibaigiančio laukimo to amžino stebuklo, kuris taip niekada ir neįvyksta, ir visi lieka, nepaisant viso to šurmulio ir išlaidų, kitiems metams tokie pat apgailėtinai nelaimingi kaip ir buvę, ir kaip tik šiemet visi kiaurus metus kalbėjo apie tai, kad artinasi pasaulio pabaiga, nes juk šiemet buvo Žvėries skaičiaus, šėtono metai, ir veršiukai buvo gimę su dviem galvom, ir vienoj bažnyčioj kažkas aptikęs ostijas kraujuojant, ir šventieji paveikslai tais metais

tikrom ašarom verkė, ir todėl visi kaip tik labai laukė Kalėdų ir naujų metų, kurie turėjo užbaigti tą blogą nuojautą ir paliudyti, kad pavojus praėjo, bet, tiesą sakant, Jonas Kirdėjus visai būtų nenusiminęs, jei vietoj Kalėdų būtų atėjusi pati pasaulio pabaiga, ir visas pasmerktas pasaulis išlėktų velniop, nes taip visiems ir reikia. Ir nusprendęs, jog vis dėlto, sekant sena ir patikrinta išmintim, pleištą geriausia išmušti kitu pleištu, kad pamirštų Uršulę ir parodytų savo nemeilę Kalėdoms, jis nusprendė atšvęsti savaip – surengti didžiulį palėbavimą, pasikviesti į jį visus, ką verta kviesti, ir tą palėbavimą pavadinti Svieto pabaigos puota.

Ir vos pradėjus rengti tą Svieto pabaigos puotą tylus garsas apie ją nuėjo tarsi ratilai vandeny: Jonas Kirdėjus apie tai papasakojo Mykolui Kvintai, o Mykolas Kvinta – Dominykui Mikalojui Radvilai, kuris turėjo daug pinigų, bet ne per daugiausia fantazijų, kaip juos išleisti, todėl pasakė tik du žodžius „nustebinkit mane“, ir jei Jonui Kirdėjui tai pavyks, jis padengsiąs lygiai pusę Svieto pabaigos puotos išlaidų, o jei pavyks nustebinti iki žado netekimo, jis padengsiąs ir antrą pusę, ir dargi atsivesiąs savo svečių, tik reikia suprasti ir sugalvoti ką, kad nepasklistų gandas nei prieš tai, nei po to, nes reikia gi suprasti, kokie žmonės bus jo svečiai ir kokias pareigas jie karalystėje ir kunigaikštystėje užima. Tatai Jonui Kirdėjui tebuvo vienas juokas, jis buvo jau viską sugalvojęs – kada, kur, kaip ir kas; ir sumąstęs, kad padarys tai senuose, kadaise nusiaubtuose savo tėvų namuose, vis tiek jau visi nuomininkai iš jų buvo iškraustyti ir dabar jie stovėjo tušti ir laukė savo atnaujinimo, kuriam Ksaveras Gurevičius jau seniai kaupė ir išrašinėjo į atskirą skiltį nemažas sumas – tad pats tas, tokiuose griuvėsiuose nebus baisu, kad kas ką sudaužys, išneš ar pavogs. Mat pagal Jono Kirdėjaus Svieto pabaigos puotos planą visi jo pažįstami nusidėjėliai čia turėjo susirinkti vienoj krūvoj kaip per pasaulio pabaigą: jis kvietė ir studentus, ir linksmąsias mergaites nuo Marijos Magdalietės vartų, ir Eufemiją su jos meilės šventyklos

žynėmis, ir šiaip visokius linksmus, stotingus ir pislius Vilniaus plevėsas ir padugnes, ir keletą savo pažįstamų turtingų našlių ir moterų, kurių vyrai buvo ilgam išvykę, nuraminęs jas, kad galės ateiti su kaukėmis, todėl jų niekas nepažins. Pats Jonas Kirdėjus buvo maloniai nustebęs, kiek daug Vilniuje atsirado išsiilgusiųjų pasaulio pabaigos ir pasiryžusiųjų dosniai prisidėti pinigais, kad tik ją priartintų, ir jie visi klausinėjo, ar bus taip pat įspūdinga kaip per šventosios Kotrynos procesiją, ir Jonas Kirdėjus jiems visiems sakė: bus dar geriau.

Ir kai vėlų gruodžio dvidešimt šeštosios vakarą, jau sutemus ir užgesinus žiburius, Dominykas Mikalojus Radvila su dar tuzinu savo jaunų ir nebe tokių jaunų bičiulių ir giminaičių, kurių kai kurie savo ruožtu nepasikuklino ateiti dargi su savo miestietėm išlaikytinėm, taigi iš viso jau visai nemažas jų būrys su gobtuvais, juodom odos ar šilko kaukėm priartėjo prie senųjų Birontų namų, jie jau buvo labai nustebinti, nes tieji namai stovėjo tylūs, tamsiais langais ir visiškai apleisti, ir Dominykas Mikalojus net pyktelėjo, nes pamanė suklydęs ar ne ten pataikęs, o gal tiesiog netikšos studentai jam iškirtę piktą pokštą, ir jam jau pradėjo pačiam darytis nejauku dėl suvedžiotų rimtų svečių ir jau galvojo, kur čia reiks juos vestis, bet, dar nepradėjęs atsiprašinėti ar keiktis, nutarė dėl visa ko pabelsti į duris, ir duris atvėrė tarnas, ir tas tarnas buvo aklinai užrištom akim, nes Jonas Kirdėjus ištesėjo savo pažadą apsaugoti Dominyką Mikalojų, todėl ir visi langai buvo užkalti ir audiniu, ir lentomis, kad nė mažiausias šviesos spindulėlis į išorę neprasiskverbtų, ir keli nusamdyti tarnai ir pilstytojai buvo nebyliai, kad būtų ramu, jog nelaidys liežuvių, kurių nė neturėjo. Įėjęs ir nusimetęs apsiaustą Dominykas Mikalojus suprato, kad turės ištesėti ir antrą pažado dalį, nes neteko žado – visa didžioji apatinė menė, visas pirmas aukštas buvo išdažyti ir išmušti juodai, ir iškabinti veidrodžiais, ir apšviesti žvakėm, ir prismilkyta saldžiais smilkalų ar kažkokių žolelių dūmais, kad jų buvo tiršta tarsi kamuolinių debesų, o nuo

lubų ant ilgų ilgiausių siūlų kabojo ir virpėjo tarsi šėtoniškas lietus šimtai iš juodo popieriaus iškarpytų juodų vynų širdžių, ir tarp jų ant nuleistų virvių su skersiniais tarsi ant sūpuoklių tame virpančių širdžių debesyje suposi pusnuogės ir nuogos, juodomis stručio plunksnomis tarsi harpijos ar pragaro paukščiai apsikaišiusios Žvėryno ir Marijos Magdalietės priemiesčių mergelės, ir jų buvo daugiau nei tuzinas, du tuzinai turbūt, o pakibusi ant sūpuoklių po sietynu suposi pati Eufemija ir apačioje jau linksminosi Jono Kirdėjaus sukviesti gatvių universiteto atstovai, miestiečiai, didikai, o už jų, už didžiulės baltos per visą plotį ištemptos marškos, už kurios galėjo pasišalinti siekiantieji privatumo, švietė daugybė sumaniai išdėstytų žvakių, ir todėl, kas tik už jos atsidurdavo, virsdavo tokiu pat juodu kaip ir sienos šešėliu, ir puikiai buvo matyti, ką tie šešėliai veikia, o jie ten šoko, nes Choleckio dėka buvo ir muzikos, ir linksminosi, ir darė tokius nešvankius dalykus, tikra Sodoma ir Gomora, kad atrodė, jog pasaulio pabaiga jau atėjo.

Jono Kirdėjaus Svieto pabaigos puotą visi joje buvusieji prisiminė iki savo dienų pabaigos kaip pokylį, kokio niekada dar nebuvo ir nebus, bet, priešingai nei apie studentų procesiją, niekas niekada nė puse lūpų apie ją nekalbėjo, nes ten įvyko tokių dalykų, kad prasitarti ten buvus, nesvarbu, moteriai ar vyrui, būtų reiškę prisišaukti sau bėdą. Mat negi buvo galima kam apkalbėti mačius vienos turtingiausių šeimų paveldėtoją, nakties įkarštyje lakstantį apkvaitusį iš laisvės ir džiaugsmo ir užsimovusį moterišką kojinę ant savo stačio daikto, kai pačios apkalbėtojos sąžinė buvusi negryna, mat visą vakarą leido glamonėdamasi su kažkokiu gražiu ir tvirtu nepažįstamuoju, kurio net vardo nežino, bet buvę taip smagu, nė nežinia, kas jai užėjo – ar laisvai besiliejęs vynas kaltas, ar kaltos tos sarabandos, *gavottes* ir *bourrées*[145], kurias pats vienu metu gerdamas ir linksmindamasis kažkokiu būdu vis vien

145 Prancūziški XVII a. šokiai.

sugebėjo tvirkinamai groti Choleckio mažasis orkestrėlis, ar tie veidrodžiai ir šešėliai, dėl kurių viskas atrodė netikra, todėl nelaikytina nuodėme, ar smilkalų ir kvapių dūmų kamuoliai, ar tai, kad čia nebuvo nė vieno seno, susisukusio ir gašlaus; vien jauni, gražūs ir ištvirkę, ir visi ten tąnakt tarsi laikinai išprotėjo iš laimės laužyti visas įmanomas taisykles. Ir kaip būtų buvę galima kuriai priekaištauti, kad šoko ant stalo sijoną pasikėlusi, kai ant stalų šoko visi ir kai tūlas išėjo užsimiršęs vilkėdamas moters drabužiais, ir kai visi vaidino šešėlių teatre ir krėtė kvailystes, dėl kurių kitą rytą buvo gėda ir iki gyvenimo pabaigos kur nors viešumoje susitikus dviem to vakaro dalyviams reikėdavo sukaupti visas valios jėgas, kad neparaustų, neprunkšteltų, reikšmingai nemirktelėtų ir tiesiog iš paskutiniųjų apsimestų niekada ten nebuvę?

O kitą rytą Jonas Kirdėjus sėdėjo ant didžiųjų riešutmedžio laiptų ir žvelgė žemyn, į didžiąją Birontų pirmo aukšto menę, kuri dabar, pro praviras langines ir nudrykusias užuolaidas įspindus dienos šviesai, buvo tuščia ir apgailėtina, kur barkšojo žvakių išdagos ir privarvėję vaško gurvuoliai, ir nebelikus pagrindinės vakaro sudėtinės dalies – paslapties, tamsos ir šešėlių – viskas atrodė tas, kas ir buvo – kreivi veidrodžiai, paskubom sukabintos apsmilkusios marškos, nuvirtę vyno buteliai ir taurių duženos, lipnūs gėrimų klanai, sulaužytas strykas, pradurtas būgnas, kažkieno pamesti kaspinai ir keliaraiščiai, besimėtanti prisegama plaukų sruoga, šimtai nukritusių juodo popieriaus širdžių, daiktai ir netgi kažkieno apatiniai marškiniai, žodžiu, tik krūva išėdų, šlamšto ir šiukšlių. Patsai irgi jautėsi tarsi šiukšlių krūva, nors vakar ir jam buvo visai linksma, ir Eufemija jį linksmino kaip išmanydama, ir kai jie paskui pakilo į viršų, į vieną iš tuščių kambarių, jam su ja iš pradžių nieko neišėjo, gal pirmąkart, kiek save pamena, gal dėl to buvo kalti ir tie jo baisių prisiminimų pilni tėvų namai, ir, aišku, ji susipratusi jam puolė visaip padėti, ir galų gale, vargais negalais, be jokio malonumo, o tarsi dirbdamas sunkų darbą, jis užbaigė ką pradėjęs, bet

šlykščiausia buvo tai, kad ji po to norėjo kalbėtis, šnekėtis, gilintis ir aiškintis; norėjo, kad jis jai galvą padėjęs ant peties išsipasakotų, kas jį slegia, kas, kaip ir kodėl, ir kur jis visiškai dingęs pastaruoju metu, ir negi jis galėjo pasakoti apie Uršulę, padėjęs galvą Eufemijai ant peties? Ir todėl jis persiuto, įtūžo ant Eufemijos, į kurią dabar net nebegalėjo žiūrėti tarsi į kokią dvėselieną, o labiausiai įtūžo pats ant savęs ir todėl padarė blogiausia, ką tik galėjo padaryti – įpykęs liepė jai išeiti, ne šiaip išeiti, o palikti jį ramybėje suvisam, ir dargi pasiūlė jai už tai pinigų, ir tai jai buvo tarsi antausis, o Jonas Kirdėjus suprato įsigijęs priešą visam gyvenimui ir tokį priešą, kurio labiausiai bijojo – kerštingą moteriškę. Pasielgė su ja kaip su kekše, o jos juk būta laisvos ir visiškai neblogo būdo moters, moters, kuriai nė vienas vyras neatsakydavo, o čia kažkoks pienburnis pasisiūlė susimokėti, ir net ne už meilės paslaugas, tai dar nebūtų taip apmaudu, o tik už tai, kad nuo jo atstotų, ir ji savo moterišku pojūčiu greitai sumetė, kur čia gali būti šuo pakastas, o pamačiusi, kad jos įprasti ginklai neveikia, nutarė panaudoti paskutinį – savo liežuvį – ir pasakė suprantanti, kad Jonas Kirdėjus, matyt, įsimylėjęs, ar ką, ir ką gi, tokiu atveju ji palinkėsianti jam sėkmės, nes, sprendžiant iš šio vakaro jo pasirodymo ant paklodžių, tos sėkmės jam labai prireiks.

Tad Jono Kirdėjaus surengta Svieto pabaigos puota tikrai pavyko, nes dabar sėdėdamas vidury apšnerkštų tėvų namų, kuriuos pavertė landyne lėbavimams, vidury besivoliojančių šiukšlių, įžeidęs moterį, kurioje ką tik buvo, ir išdavęs tą, kurioje negalėjo būti, jis taip ir jautėsi – kaip šiukšlė kitą rytą po pasaulio pabaigos. Išgirdęs žingsnius, pasuko galvą ir virš viso to dar pamatė tą, kurį mažiausiai norėjo matyti – laiptais lipantį Kazimierą, kurio, tiesą sakant, nė nekvietė į savo puotą, tasai pats pabėgo iš namų Delamarso nepastebėtas ir čia atsivilko. Kazimierui čia buvo ne vieta, jam derėjo tupėti akademijoje, skaityti knygas, o vakarais palaikyti kompaniją Delamarsui, padoriai elgtis, tesėti tėvui duotą žodį neerzinti savo

globėjo ir nešikti ten, kur valgo, o ne trainiotis, kur jo niekas nekvietė. Ir jis, Jonas Kirdėjus, tikrai nekaltas, kad Kazimieras prie jo taip priskreto, juk nieko niekada jam nežadėjo ir negali atsakyti tuo pačiu; bet nieko nesakė, kai tas prisėdo greta ant pakopos. Juodu ilgai tylėdami žiūrėjo į menę, kuri priminė praūžusio mūšio lauką, nė nežino, ketvirtį valandos ar daugiau, ir tada Kazimieras nei iš šio, nei iš to, net nežiūrėdamas Jonui Kirdėjui į akis, o žvelgdamas kažkur į skliautą, pykštelėjo tarsi atsitiktinį šūvį į orą žodžius, kuriuos tas net ne iškart suprato, bet kurie, juos supratus, pataikė Jonui Kirdėjui tiesiai į paširdžius: „Nieko nepadarysi, tau reikės ją iš ten ištraukti. Ir mes tai turim padaryti, kol ji nedavė įžadų." Jonas Kirdėjus pamanė, kad jam pasigirdo ar kad vis dar klejoja po vakarykščio, bet dabar Kazimieras jam žiūrėjo tiesiai į akis, ir tos akys buvo tarsi dvi atviros žaizdos, bet jis kaip niekur nieko, ramiai netgi, pridūrė „aš tik visai neseniai supratau, tu nebijok, aš padėsiu", ir jie ilgai ilgai žiūrėjo vienas kitam į akis, ir tik jie vienudu suprato, kiek ir ko slypi šituose trijuose sakiniuose, ir tada Jonas Kirdėjus kuo švelniau apkabino Kazimierą ir, priglaudęs jį sau prie peties, tarsi vaikui, tarsi tai būtų buvęs Antanas Jeronimas, paglostė galvą, ir jie taip sėdėjo gana ilgai, kol Kazimierui nudžiūvo ašaros, o Jonas Kirdėjus įsitikino, kad vienu metu, pasirodo, žmogų gali būti užplūdęs ir begalinis džiaugsmas, ir begalinis liūdesys, ir pasijuto, tarsi ką tik savo laimingą ateitį su Uršule būtų nusipirkęs į skolą, kurios niekada negalės išsimokėti.

Ir Kazimieras kaltino save, kad taip vėlai suprato Bironto atšalimo priežastį, bet kad ir kaip atminty dėliojo, kad ir kaip vertė atgal savo Vilniuje nugyventų dienų puslapius, visada jie atsiversdavo į tą pačią praeities skyriaus pradžią: Uršulės įvilktuves, per kurias kažkas turėjo nutikti, nes Birontas labai buvo kviestas po jų iškilmingų pietų pas Delamarsą ir buvo pasižadėjęs, ir buvo linkęs eiti, o paskui dingo kaip į vandenį nė neatsiprašęs, ir jam padengta tuščia vieta prie stalo visą vakarą badė akis, ir tai buvo taip neįprasta ir jam

nebūdinga, kad Norvaišos nė nežinojo, ką manyti, ir priėjo išvadą, kad, matyt, kas svarbaus bus atsitikę, bet iš tikrųjų tai buvo taip keista, kad jau net peržengė nemandagumo ribas, ir niekas ant jo nebepyko, o tik visi buvo labai sunerimę. Ir būtent nuo tos dienos kažkas tarp jųdviejų pasikeitė: jis niekada nebekalbėdavo su juo taip, tarsi balsu galvotų sau vienas, ir kartais jo veidas būdavo piktas, liūdnas ir nelaimingas, ir panašus į kažką, ir vis rečiau jie būdavo vienudu, vis dažniau būdavo dar kas nors, tad nė nebuvo progos paklausti, kas gi Joną Kirdėjų slegia. Ir jis kaip tik ėjo į Birontų namų antrą aukštą, kur žinojo esant Joną Kirdėjų su Eufemija – na ir kas, o kaip jis pats tada atėjo taip pat pas Kazimierą? – bet, nespėjęs įvykdyti savo plano, kaktomuša susidūrė su Eufemija, kuri tarsi audros debesis išnėrė iš kambario, taškydamasi pykčio žaibais pralėkė pro Kazimierą ir stabtelėjusi jam, matyt, nei iš šio, nei iš to prisiminusi andainykštę jų dvigubą išdaigą Žvėryne, tarsi antausį tėškė „sodomitai, prakeikti sodomitai, tu ir tavo draugas, nė viena moteris su jumis laiminga nebus" ir, trenkusi durimis, dingo į šaltą kaip užšalęs pragaras Vilniaus naktį, o paskui ją išlindo ir susitaršęs Jonas Kirdėjus ir nugrūdo Kazimierą laiptais žemyn linksmintis toliau, ir taip jie nepakalbėjo iki pat dabar, kai lipdamas laiptais užklupo jį čia besėdintį virš apšnerkštos menės, ir jo veido išraiška buvo vėl tokia pati, ir dabar Kazimieras suprato, ką jam tai primena: apkartusį ir nelaimingą Jonelio Tarvydo veidą. Ir tada akimirksniu viskas jam paaiškėjo ir visi galai susivedė, ir tapo aišku, kas ir kaip, ir jis tik negalėjo sau atleisti, kad, kvailys, viso to anksčiau nepastebėjo, juk visus stebėti buvo mėgstamiausias jo užsiėmimas. O čia gi viskas buvo kaip ant delno prieš pat jo nosį – nuo pat pradžių, nuo Uršulės įvilktuvių, ir, aišku, tądien pakako vos kelių akimirksnių ir vos kelių sieksnių atstumo, kad ji paskleistų savo pragaištingus kerus, mirtinai veikiančius įsisenėjusios vienatvės kamuojamus ir be niekieno meilės užaugusius jaunus vyrus, ir vos pamatę jo seserį, kurios nebūtum pavadinęs tikra gražuole, bet kuriai veide

nepaprastai ryškiai buvo išrašyta įgimta, bet dar neįsisąmoninta aistra, taigi, vos pamatę jo seserį, tokie visokie joneliai būdavo žuvę. O Uršulė pati niekada nesuvokė, kokį galingą ginklą nešiojasi, nes nuo pat mažumės į savo susisukusią galvelę buvo įsikalusi norinti būti vienuole, todėl juos viliojo nesąmoningai, kaip kad nesąmoningai paukščiai moka skraidyti, bet niekada negundė jų savo valia ar siekdama savų tikslų, nes vis dar snaudė palaimingoje vaikystės kvailybėje ir niekada nenorėjo nei ištekėti, nei patirti būsimai vienuolei nederamų malonumų, o todėl tokio būdo vyrukai ir merdėdavo dėl jos, nes tokiems ši mylimoji buvo tik nesibaigiantis kančių takas į tikslą, kurio niekada nelemta pasiekti.

Ir tada Kazimieras nusprendė: velniop, velniop viską, velniop jį patį, bet jis nebegali sėdėti šitaip sudėjęs rankas ir stebėti nieko neveikdamas, kaip lėtai žemyn grimzta Jonas Kirdėjus ir turbūt Uršulė, nes jautė ją, kaip kad jaučia vienas kitą dvyniai, ir nežinia iš kur žinojo, kad ji dabar kažkokioj nevilty. Velniop – jis jiems padės, galbūt padarydamas bent akimirką laimingus du jo mylimiausius žmones, gal jis ir klysta, bet net jei ir klysta, vis tiek Uršulei vienuolyne ne vieta, vien jau dėl to ją bus verta ištraukti, jis nuo pat pirmos dienos tam nepritarė, nes pernelyg gerai ją pažinojo, tik va niekas jo nepaklausė. Jis jiems padės, bet padės tik susitikti, o toliau tegul jie patys sau žinosi ir aiškinasi, ir žiūri, ar tikrai vienas kitam skirti, ir čia jau ne jo reikalas, nieko jis nepasakos Uršulei apie Birontą, kas jis per paukštis, ir Birontui apie Uršulę, tegul žinosi patys. Bet jis suteiks jiems tą galimybę ir jo sudaužyta širdis čia tėra nereikšmingas dalykas, juolab kad baziliskas jį anuomet perspėjo galintis pažadėti jam tik viena – nuolatinę ir nesibaigiančią neviltį, tad prarasti vis vien jam nėra ko. O dabar svarbiausia rasti būdą susisiekti su Uršule, ir kuo greičiau, ir pabandyti ją įkalbėti nutraukti noviciatą, kol dar nevėlu.

Todėl jie su Birontu, susitikę jau kitą dieną jo namuose, pradėjo regzti įvairiausius būdus. Kazimieras siūlė papirkti ką iš vienuolyno

ir perduoti Uršulei laišką, jis turėjo nemažai susitaupęs, mat buvo gana apdairus kaip tokio amžiaus ir kortomis išloštų pinigų vėjais neleido, o laikė juos po savo palovio grindlente Delamarso namuose, tik štai reikėjo žinoti, ką papirkti ir už kiek – ne tik kad pinigai veltui nenueitų, bet ir kad patys neįkliūtų. Klauzūros vienuolės į miestą neišeidavo, per mišias bažnyčioje jos būdavo aukštai, nes choro balkone, o novicės apskritai buvo saugomos kaip akies vyzdys ir net ne su visom profesėm teisę šnekėtis turėjo; sesuo furtininkė – per daug akivaizdu, o ir patupdyta furtoje turbūt kaip tik todėl, kad visiškai nepaperkama; prie bažnyčios prisišliejusios senos davatkos gyvena iš vienuolių malonės ir todėl bijos, nes puikiai žino, kieno ranka jas maitina; vienuolyno tarnai ir darbininkai vyrai prie novicių nė per šimtą žingsnių neprileidžiami, o tarnaitės moterys – irgi joms beveik nepatarnauja, nes naujokės mokomos savimi rūpintis pačios. Palikti bažnyčioje kur įkišus į suolo tarpą – nesąmonė, nes jokios tikimybės, kad Uršulė ras; pasiųsti atvirai per Delamarso tarnaitę – neįmanoma, nes laiškas paklius tiesiai tai raudonveidei motinėlei ant stalo, kaip ir kiti laiškai, ir reikia manyti, kad ji jį atplėš, nesvarbu, kad tik Uršulės akims skirtas būtų, kaip tik priešingai, sukels įtarimą, nes visi padorūs ir svarbūs laiškai turėjo eiti vienuolyno vyresniajai. Ir jie netgi kartą buvo nuėję pasidairyti prie vienuolyno, kad įsivaizduotų, kas ir kaip, ir gal kokių minčių kils, tačiau, vos jiems ten pradėjus trintis, iškart atsidarė furtos langelis ir pro jo groteles suspindo įtarios furtininkės akys, ir jie turėjo skubiai apsimesti dėl kažko susiginčiję ir nueiti į skirtingas puses, kad nesukeltų jai įtarimo, ir tada, jiems nueinant, sudunksėjo atidaromų vienuolyno vartų velkės ir pro juos išėjo mažas į rudą skrandą susisupęs pavidalas su skara ir per didele kailine kepure ant galvos, su nedideliu ryšulėliu po pažastim ir mažais, sniege klimpstančiais žingsniais nupėdino Užupio link.

Onutei Oleškevičiūtei buvo dvylika ir jau dvejus metus ji lankė rašto pamokas ir metus laiko buvo nuolatinė vienuolyno taisyklių pažeidėja, mat su motinėlės Konstancijos žinia gyveno savo tėvo

namuose Užupyje, o ne pačiame vienuolyne, ir į lektoriumą ateidavo tik triskart per savaitę po kelias valandas, nes visą kitą laiką turėjo prižiūrėti savo du našlaičiais likusius brolius, o šeimos būta garbingos ir padorios, bet tokios neturtingos, kad mirus motinai negalėjo nė tarnaitės nusisamdyti, ir išvis mergaičiukę norėjo suvisam iš vienuolyno atsiimti nė dorai skaityt nepramokusią, kad toji galėtų tvarkytis namų ūkyje velionės motinos vietoj. Tai sužinojusiai motinėlei Konstancijai taip pagailo mažosios Oleškevičiūtės, kad ji nutarė atlaidžiau pažiūrėti į regulos taisykles, griežtai teigiančias, kad vienuolyno mokinukės, kad ir ne klauzūroje, privalo gyventi pačiam vienuolyne ir už jo ribų išeiti neturi teisės, nes kas gi laukė tos mažosios – vergystė namuose, iki kol broliai paūgės, o ji bus ant senmergystės slenksčio ir veikiausiai liks netekėjusi bekraitė tėvo karšinti, o dar nė rašto nemokanti, ir ją bet kas galės apgauti kaip aklą vištą. Ir motinėlė leido jai grįžti pas tėvą ir metus triskart per savaitę ateiti rašto darbų atsiskaityti ir naujų pasiimti, nes buvo uoli ir labai stengėsi, ir namie viską išplovusi, iššveitusi, visus pamaitinusi ir apskalbusi dar rasdavo laiko vakare prie spingsulės arba paryčiais vos prašvitus sėsti prie knygos, todėl dėl tokio pasiaukojimo mažesnė nuodėmė buvo dėl jos kartkartėmis praverti vienuolyno furtą, juolab kad ir gyveno ji vos už kelių šimtų žingsnių ir pusė to kelio buvo matyti pro vienuolyno langus, bet antrosios pusės, ten prie tiltelio per upę – ne; ir todėl ten Onutę Oleškevičiūtę po kelių dienų susistabdė Kazimieras Norvaiša ir Jonas Kirdėjus Birontas.

Kai vieną dieną vos išėjus iš namų jie pastojo jai kelią, Onutė mirtinai išsigando, mat pamanė, kad užpuls, sumuš ją ar ką atims, nesgi suaugę šiaip sau vaikams kelio nepastoja, o tik turėdami kokių kėslų, tą jai ir motina buvo įkalusi, tą ir pati žinojo iš savo patirties. Bet šitie buvo dailūs, gerai apsirengę ir šypsojosi, ir vienas jų buvo jai labai gražus, o kitas pasirodė ne toks gražus, nes su labai ilga nosim, bet jo buvo tokios geros ir liūdnos akys, ir buvo

matyti, kad abu bajorai, bet tas jaunesnis tai jai labai jau krito į akį, ji net paraudo truputėlį, gerai, ne truputėlį – labai ji nuraudo, ir jie ją užkalbino, ir daugiausia kalbėjo tas ilganosis, ji paskui tiksliai nepaminė, ką ir kaip jis ten kalbėjo, nes labai daug, ir kažką pasakė tam jaunesniam, kažkaip lotyniškai, atrodo, *labora, labora*[146] ar kaip, bet ji nesuprato, ką tai reiškia, ir tas jaunesnis tada ją net paėmė už rankelės, ir ji visai susigėdo, ir jos taip gražiai pradėjo prašyti, kad ji pajuto net kelius linkstant nuo to gražumo, ir nė pati nesuprato, kaip sutiko iš jų paimti mažą mažytį sulankstytą laiškelį, ant kurio buvo į laką įspaustas herbas, truputį panašus į tą, kur Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčioj, ir slapta perduoti jį progai pasitaikius vienai iš dviejų novicių, nes jis – jos brolis, bet taip, kad niekas nematytų, nes laiške yra svarbi žinia nuo novicės mamos, o kokia – paslaptis. Ir kai Onutė Oleškevičiūtė nė pati nepajuto paklaususi, kaip atpažinti katrai, nes jos gi vienodai vilki ir galvas dengia šydai ir kaptūrai, o kalbėti su jomis draudžiama, tas vyresnis pasakė „gražesniajai", o jaunesnis pasakė, kad jo sesuo – jo dvynė, bet nelabai į jį panaši, bet atpažins ją iš akių, nes tosios akys visada juokiasi ir šaudo pakampėm. Ir tada Onutei nebebuvo kaip trauktis, nes jai dar ir pinigėlių davė, ir ji išlemeno norinti dar vieno pinigėlio po to, kai tą laišką paduos, bet pasakė tai tik tam, kad galėtų dar kartą tą gražų vaikiną pamatyti.

Kai ji nuėjo, Kazimieras Jonui Kirdėjui pasakė „kaip tau pavyko?", o tasai atšovė, kad pavyko ne jam, o Kazimierui, mat toji mažiukė vos akimis jo nesuvalgė, kaip katinas į lašinius žiūrėjo visa išraudusi, ir Kazimieras labiau pasistengti galėjęs, o šis paaimanavo, kad, Viešpatie, ką jie daro – mažais vaikais naudojasi tokiam tikslui, bet Jonas Kirdėjus atšovė, kad jeigu moka pinigėlius skaičiuoti ir į vyrukus žiūri, tai nebe toks jau ir vaikas, ir – ar jie turėję kitą pasirinkimą?

146 Dirbam, dirbam (*lot.*).

O Onutė Oleškevičiūtė iš tiesų laišką perdavė kaip pažadėjusi, bet vos nuėjusi į vienuolyną buvo jau išsigandusi, nes paaiškėjo, kad novicės tai keturios, ir kaip ji buvo pamiršusi, dvi vyresnės ir dvi jaunesnės, bet tos vyresnės tai tokios nelabai gražios buvo, nepanašu, kad galėtų būti to vaikino seserys, o viena apskritai su labai dideliu užpakaliu, tai nusprendė, kad tikrai ne tos, ir patykojo progai esant abiejų jaunesniųjų, ir viena jų buvo kažkokia užsimiegojusi ar užsiverkusi, o kita – labai graži, kaip angelėlis, ir jos akys šypsojosi ir blizgėjo, tikrai ta, ji neabejojo. Ir Onutė, prieš tai apsidairiusi, ar niekas nemato, priėjo ir padavė Kazimiero laišką Teresėlei Bartaševičiūtei, o ši iš to netikėtumo taip pat skubiai, kad niekas nepamatytų, iškart jį paslėpė abito rankovėje.

XVII

Uršulė iškart po Trijų karalių pasiprašė priimama motinėlės Konstancijos Sokolinskaitės asmeniškai ir, atėjusi sutartu laiku, kalbą pradėjo nuolankiai, bet be užuolankų: ji netinkanti vienuolystei, tai buvusi puikybės šnabždesio įpiršta klaida, o ne pašaukimas, ji sukurta pasauliui ir gyvenimui su šeima, kurios nepaprastai išsiilgusi, todėl prašanti motinėlės Konstancijos leidimo parašyti laišką į Milkantus, tėvams, idant jie galėtų pasirengti jos grįžimui ir sutvarkytų visus kitus reikalus dėl įsipareigojimų vienuolynui, ji labai apgailestaujanti dėl savo netvirtumo, bet kadangi nuostatai

tai leidžia, nematanti daugiau prasmės bandyti seserų kantrybę ir bergždžiai eikvoti jų laiką. Bet vos motinėlė liepė jai sėstis priešais ją, į gražų krėslą su atkalte, skirtą pas ją patenkantiems svečiams, Uršulė suprato, kad pokalbis bus ilgas ir nieko gera nelemiantis, bet tikrai nesitikėjo to, kokiais žodžiais motinėlė Konstancija jį pradės: „Vaikeli, vyrų meilė yra permaininga ir nieko verta, o juo labiau neverta, kad dėl jos paaukotum savo sielos ramybę ir amžinąjį gyvenimą.“ Motinėlė Konstancija savo kalbą pradėjo nuo vyrų meilės, nes jos apatiniame stalčiuje, ant šūsnies per daugelį metų seserims siųstų nederamų laiškų, kurie jų niekada nepasiekė, dabar gulėjo dar vienas šviežias, atneštas jai prieš kelias dienas šauniosios Teresėlės Bartaševičiūtės ir rašytas Kazimiero Norvaišos, novicės brolio, ar veikiau derėtų sakyti – šlykštaus jos sąvadautojo, nes, be protestacijų, kaip jis jaučiąs, kad vienuolyne jai ne vieta ir ji nelaiminga, ir kaip ji pradžiugintų savo šeimą, jei nepaisydama jokių pasekmių, sąžiningai sau prisipažinusi, iš vienuolystės pasitrauktų, buvo ir to jos brolio ranka įrašytas sakinys: „Pradžiugintum ne tik visą mūsų šeimą, bet ir mano draugą, kuris be paliovos apie tave galvoja nuo to karto, kai pamatė.“ Ir tas sakinys, kurį Kazimieras su Birontu kūrė gal pusdienį, kad jos nenugąsdintų kokiais „rimtais ketinimais“ ar „aistringais afektais“, iš kurių ji galbūt tik pasijuoktų, kas žino, turint galvoje jos nenuspėjamą būdą; taigi, tas sakinys motinėlei Konstancijai reiškė tik vieną dalyką: čia įsipainiojęs vyras, ji tai žinanti, ir gero nelauk, ji tai jauste jaučianti – taip ir pasakė Uršulei tiesiai, net ją nušiurpindama. Juk vyrų meilė permaininga ir ilgai netrunka, tęsė motinėlė, o vėliau lieka tik vaikai, pareigos, našta ir rūpesčiai, ir jokio sielos gyvenimo, nes nuo tų rūpesčių paskui net ne visos turi jėgų maldą dienos pabaigoje sukalbėti, ką ir kalbėti apie knygų skaitymą ir gilius apmąstymus, o vyrai myli akimis ir moterų grožis greitai nuvysta, ir tada, dažniausiai, nuvysta ir jų meilė, ir jie kaipmat nusižiūri vėl kokią jauną, o senoji

žmona jiems telieka kaip akmuo po kaklu, kliūtis naujai nuodėmingai aistrai ar vien kaip vaikų motina ir senstanti patogi tarnaitė namie, kurios kūną kažkada mylėjo, o paskui, suvytęs, ištampytas ir nusvarintas jam pagimdytų vaikų, šis tampa jam atgrasus ir jau nebesužadina jokių jausmų, išskyrus pasibjaurėjimą. Ir visa tai nutinka neišvengiamai visiems, net geriausiems vyrams, o kur dar blogieji, kurie nuo pat pradžių – pikti, ydingi ir skriaudžiantys žmonas, nelaikantys jų krikščioniškomis būtybėmis nei teisėtomis gyvenimo palydovėmis, engiantys jas nepritekliais, kumščiu ir laisvės varžymu? Ir, Dieve, atleisk, tokių pasitaiko ne tik tarp kokių padugnių, tarp kilmingų irgi tokių pilna, ir ar Uršulė nesusimąsčiusi, kodėl ponia Naruševičienė taip remianti jų vienuolyną ir kiekviena proga atvykstanti čia rekolekcijų savaičių savaitėms? Ogi todėl, kad jos vyras jai labai blogas, tarpais ji net nebegalinti būti su juo po vienu stogu, kas, kad tas stogas – virš prabangaus namų pertekliaus, ir ta protinga moteris supratusi, kad ją gali išgelbėti tik rūpestis dėl jos sielos dalykų, nes kūniškieji ir žemiškieji dalykai anksčiau ar vėliau pasibaigia, o kartais ir nuo pat pradžių neverti nė sudilusio skatiko. Tad tegul Uršulė geriau pagalvoja apie visa tai, ar ji tikrai apsisprendusi iškeisti dangaus karalystę dėl šitų tuščių ir beverčių pasaulio dalykų, kurie iš anksto yra pasmerkti; dėl kelių savaičių, mėnesių, daugių daugiausia – poros metų abejotinos, neišvengiamai pasibaigsiančios žemiškos aistros, po kurios neišvengiamai ateina skaudus nusivylimas? Ar ji norinti likti čia, kur bus vertinama ne pagal kūno, o pagal sielos amžių, o žmogaus siela, tinkamai ja besirūpinant, priešingai, su amžiumi tik gražėja ir vis labiau sužydi ir mezga tikėjimo vaisius; ar ji tikrai nenorinti likti čia, kur bus gerbiama, kur galės būti pavyzdys kitoms seserims? Motinėlė žinanti – sunku būti novice, nėra net kalbos, pati juk kitados ja buvo, ir vyresnės seserys bandė ją taip, kad šių laikų noviciatas – palyginti vienas juokas, betgi visi sunkumai įveikiami,

be to, gi į vienuolyną stojama patirti ne seserų draugystę, o išperkančią Dangiškojo Sužadėtinio meilę. Ir motinėlė pažadanti: viskas pasikeis po įžadų, ir Uršulė, sustiprinta išbandymų, patikimesnė, turėsianti daugiau laisvės, daugiau atsakomybės ir netgi daugiau valdžios, ir ateis laikas, kai jai pačiai bus patikėta skabyti darkančius, alinančius ir nereikalingus novicių sielų ūglius, kad tos išaugtų į dailius ir tiesius medžius, ir Uršulė turi patikėti, šitaip valdyti ir puoselėti žmogiškąsias sielas – vienas didžiausių ir garbingiausių žemiškųjų malonumų ir dangiška prabanga. Todėl – ne, ji laiško Norvaišoms nerašysianti ir Uršulei neleisianti, nes norinti jai vien gero ir pasitikinti ja, o jei ši pabandys ją apgauti – motinėlė rasianti būdų, kaip pratęsti noviciatą paskiriant papildomų išbandymų, nors tai ir ne pagal taisykles, bet klusnumo išbandymo taisykles čia nustatanti ji. Ir todėl atsakymas yra „ne", Uršulė lieka vienuolyne bent jau iki rugpjūčio mėnesio ir noviciato pabaigos, o tada, žiūrėk, po rekolekcijų, pasninko ir meditacijų, galutinai išsivaliusi sielą, duosianti įžadus kaip ir nusprendusi, ir dargi jai, motinėlei Konstancijai Sokolinskaitei, padėkosianti, kad dabar sulaikė ją nuo tokios neapgalvotos kvailystės.

Visa tai, išskyrus, žinoma, apie laišką, ji išdėstė Uršulei, išdėstė su meile ir gero linkėdama, vien tik jos pačios labui, nes jai patiko ta mergina, ji mokėjo nusilenkti ir puikybė jai jau buvo bebaigiama išrauti su visomis šaknimis, bet turėjo ji ir gyvasties, stiprybės ir tvirtumo; iš tokių išeina geros vienuolės, didžios, netgi, sakytum, medžiaga būsimoms vyresniosioms, žinoma, tik prieš tai joms reikia gerai ragelius aplaužyti, bet *per aspera ad astra*[147], kaip sakoma, ir ji tikrai visai nuoširdžiai nenorėjo, kad Uršulė atitektų kokiam dvarininkėliui ir patirtų visą tą varganą moterišką likimą, kurį čia taip iškalbingai jai ką tik buvo nupiešusi; ir ji tikrai visai nuoširdžiai tikėjo, kad geriausias likimas, kuris gali ištikti nekvailą moterį, yra

147 Per kančias į žvaigždes (*lot.*).

vienuolynas. Štai Teresėlė Bartaševičiūtė – gyvas to pavyzdys, nors ir ne tokia sumani kaip Uršulė, bet rado čia savo vietą, laiminga kiekvieną dieną, ir jai pritiko, kad čia dienos be staigmenų, nesikeičiančios, valgiai, maldos, darbai, apmąstymai ir miegas visada tuo pat metu, ir nereikia niekuo rūpintis, išskyrus savo sielą, o kas to vargšo vaiko būtų laukę anapus vienuolyno sienų – baisu ir pagalvoti. Bet ta užsispyrėlė Uršulė atsistojo ir pasakė tvirtai apsisprendusi ir, jeigu jos neišleisią, ji rasianti būdų, kaip susisiekti ne tik su šeima, bet ir su pačiu vyskupu, ir tą padarysianti, jeigu laiškas tuoj pat nebus išsiųstas, nes nenorinti savo dienų baigti kaip sesuo Cec... Liucija.

Ir to vieno nelemto liežuvio pasipynimo užteko, kad motinėlė Konstancija Sokolinskaitė apsispręstų, kad Uršulė Norvaišaitė neturi niekada išeiti iš klarisių vienuolyno ir išsinešti paslapties apie už tebegyvo vyro ištekėjusią – o tai baisus pažeidimas savaime, pakrikusio proto – o tai antras pažeidimas – moterį, davusią negaliojančius vienuoliško šliūbo įžadus, už kurią motinėlė vyresnioji, padarydama tikrą nusikaltimą, pati nusprendė, kad jai geresnis likimas – negrįžti pas savąjį vyrą, kurį, atsitik tu man taip, netyčia pamačiusi per kažkurias mišias, ūmai ėmė ir atsiminė, kas esanti. Todėl garsiai to nepasakė, bet žinojo galėsianti sutvarkyti, kad Norvaišaitė niekada nesusisiektų su išoriniu pasauliu, tuo tai ji buvo tikra, nes daug ji panašių grasinimų buvo girdėjusi per savo gyvenimą. Dabar beliko melstis, kad novicė laikui bėgant vis dėlto pakeistų savo apsisprendimą, laisva valia duotų įžadus ir gyventų sau vienuolišką gyvenimą, kaip kad buvo ir nusprendusi iš pat pradžių. Ir motinėlė žinojo, kad už tai pati karštai karštai pasimels, antraip visas likęs gyvenimas vienuolyne tai mergaitei bus tarsi niūriausias kalėjimas, o motinėlė vyresnioji labai nenorėjo savo sąžinėje turėti tokios nuodėmės, bet ką darysi, vienuolyno labui buvo pasiryžusi ją prisiimti ir už ją atgailauti.

Uršulė savo grasinimų susisiekti su išoriniu pasaulių įgyvendinimą kuriam laikui turėjo atidėti, nes prie jos dieną naktį dabar kas nors būdavo: naktį – Teresėlė, nes ją vėl įkėlė gyventi kartu kaip probacijos laikais, kadangi Teresėlė buvo patikima, motinėlės numylėtinė, uoli ir džiūgaujanti, kuriai be galo patiko jos dabartinis gyvenimas – nes jai tereikėjo galvoti apie meilę būsimajam Dangiškajam Sužadėtiniui ir savo sielos išganymą, apie visa kita už ją jau buvo pagalvota. O dienomis prie jos pakaitomis budėdavo tai viena, tai kita sesuo, o labai dažnai ir Rozalija; ir vienintelė gera pokalbio su motinėle pasekmė buvo ta, kad Uršulei nebereikėjo plauti bažnyčios grindų, nes niekas nenorėjo tokioje ankstybėje keltis jos saugoti, o bažnyčia buvo pernelyg atvira ir pernelyg arti furtos ir vartelių į šoninį kiemą, tad pagaliau ši prievolė buvo jai panaikinta.

Bet bėgo savaitės, mėnesiai netgi, o Uršulė taip ir nesugalvojo, per ką galėtų perduoti žinią į pasaulį, nes kol kas jai tik pavyko pričiupti Rozaliją su Pranciška bevagiančias kvietines bandutes ir vyną iš vienuolyno podėlio, ir dabar suprato, kodėl tokios didelės Rozalijos kulšys, nes tokiu būdu ji pavalgydavo dukart, jei ne triskart to, ką gaudavo refektoriume, mat per tuos noviciato metus tos dvi skundikės buvo pažinusios visas vienuolyno landas, žinojo, kuri velkė garsiai bilda, o kuri – tyli, kurios durys – po devyniais užraktais, o kurių skląstis – tik dėl akių, ir akimirkų tikslumu paminė, kaip bėgant parai kuriais koridoriais vaikšto seserys, ir pačios kasnakt, užgesinus žiburius vienuolyne, abi tamsoje be garso šmirinėdavo tarsi naktiniai tarakonai. Ir Uršulė jų nepaskundė atsikeršydama; priešingai, netgi padėjo joms pro tokį mažą rūsio langelį įlindusi ištraukti du butelius vyno – kol tos laikė ją už kojų, nes buvo laiba ir lengva, o Uršulė meldėsi, kad tik nepaleistų, nes tada būtų įkritusi į pusrūsį, bet bjauriosioms novicėms vynas rūpėjo labiau, ir bet kas, kas galėjo padėti jo gauti, savaime buvo jų draugas ir prietelius, kad ir pats šėtonas būtų buvęs, ir jos net paklausė Uršulės, ar toji

nenorinti pasiimti butelio ir sau, šitas vengriškas, labai geras ir stiprus, bus ne taip šalta; ir ji pasiėmė, pasikišo po abitu ir paskui pasigailėjo pasiėmusi, nes bijojo, kad Teresėlė, pamačiusi celėje butelį, ją įskųs, bet kadangi toji buvo amžinai neprivalgiusi ir sušalusi, tai, persižegnojusi ir paprašiusi Viešpaties atleidimo, labai mielai kartu su Uršule tą butelį išgėrė, susikliukino jo daugiau nei pusę ir taip apsinešė, tapo tokia šiltutėlė, kad, girto gerumo pagauta, susigraudino, pradėjo glėbesčiuoti Uršulę, aimanuoti, ką be jos darytų, nes ši tokia gera, ir kad atsidėkodama papasakos, ką irgi gero yra dėl jos padariusi. Ir papasakojo viską apie Kazimiero laišką, kurį, rūpindamasi Uršulės gerove, nunešė motinėlei, nes tasai laiškas buvo blogas, ragino mesti vienuolyną ir kad visi pasaulyje dėl to tik apsidžiaugtų, jei Uršulė sugrįžtų, bet juk tai nesąmonė. Ir čia Uršulė persiuto ir norėjo tiesiog imti ir vietoje plikom rankom užmušti Teresėlę, betgi toji kvailutė buvo nekalta, tikrai kalbėjo nuoširdžiai, įsitikinusi, kad gerą darbą padarė ir Uršulės sielą išgelbėjo, tad Uršulė savo draugę tik pradėjusi gėdinti iki ašarų: nes kaipgi turėjo išsigimti pasaulis, kad svetimų laiškų skaitymas tapo ne tik pateisinamu dalyku, bet ir pasididžiavimo verta dorybe? Todėl Uršulė pasitenkino skeldama jai skambų antausį ir abiem rankom čiupo už kaptūro ir pradėjo kratyti, ir kratė tol, kol iš persigandusios vargšės Teresėlės atminties iškratė pavienes perskaityto laiško skiautes: kad nuo brolio, kad nebijotų pakeisti sprendimo, kad nesvarbu niekas, kad jos visi labai laukia ir apsidžiaugs, jei ji išeis, ir šeima, ir dar ten kažkas, apie kažkokį jo draugą, ji neatsimena.

Ir taip Uršulė įgijo tris suokalbininkes, kurių dvi buvo slaptos ir nepatikimos pradedančios girtuoklės, o trečia – kvailutė smaližė ir kaip šuo atsidavusi motinėlei, ir visos trys neturėjo teisės išeiti iš klauzūros. Bet netrukus pačiai Uršulei pasitaikė proga išeiti ne tik iš klauzūros, ne tik iš choro, ne tik iš bažnyčios, bet netgi į patį bažnyčios šventorių, tiesa, vis dar šiapus sienų, ne už furtos, ir ta proga tapo Pranciškos ir Rozalijos dangiškieji šliūbai antrąją Velykų

dieną, palyginti su kuriais įvilktuvių ceremonija tebuvo rožėmis ir angelėliais apkaišytas teatras. Uršulė juos stebėjo iš choro ir jau vien metusi žvilgsnį, dar prieš viskam prasidedant, nusipurtė nuo šiurpo, nes priešais altorių pamatė du juodomis gūniomis dengtus katafalkus, ir tai buvo ne *decorum* koks, o tikras reikalas, ant kurio mirusieji šarvojami, ir ant vieno jų dar ne taip seniai gulėjo sesuo Liucija. O apačioje, tarp susirinkusiųjų į iškilmes, pamatė Kazimierą – pažino jį iškart, nepaisant jo gerokai ataugusių plaukų, ir jis dairėsi ir bandė ją įžiūrėti pro choro groteles, kur bolavo pilki abitai, ir Uršulė pro jas iškišo savo pirštelius ir juos pajudino jam duodama ženklą, bet, nespėjus nė iki trijų suskaičiuoti, viena iš senųjų seserų tarsi replėmis jos rankas atlenkė, atlupo ir įtraukė atgal, dar ir skaudžiai sušėrusi per plaštakas, pasodino ją toliau nuo krašto.

Bet ir iš ten Uršulė puikiausiai matė Pranciškos ir Rozalijos šliūbus, kurie nė truputėlio nieko bendra neturėjo su dangiškų vestuvių nuotaika kaip kad per jos įvilktuves; ne, profesijos ceremonija veikiau priminė laidotuves ir tikrą mirtį. Abi vyresniosios novicės iškilmingai perskaitė lape įrašytus įžadus, ir jų vienodai dudenantys balsai buvo panašūs į testamento skaitymą pas notarą, ir jos pasiaukojo amžinam neturtui, skaistybei ir nuolankumui ir teigė atiduodančios save vien tik Viešpaties meilei ir vienuoliškajai regulai, ir amžinajam gyvenimui, ir kapelionas atsakinėjo Jėzaus ir Pono Dievo vardu ir šventino jų jau tikrus vienuoliškus šydus – juodus, o nebe baltus, ir tada abi gulė kryžiumi ant katafalkų ir ant jų abiejų užtraukė po juodą calūną[148], o jų kampuose uždegė po keturias storas grabnyčias ir giedojo laidotuvių giesmes, idant simbolizuotų jas mirus, o tada kapelionas iškilmingai tarė: *Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus!*[149] Ir jos

148 Juodas uždangalas su baltu kryžiumi, katalikiškų įkapių dalis.
149 Atsibusk, miegančioji, ir pakilk iš mirusiųjų, ir teapšviečia tave Kristus! (*lot.*)

abi pakilo iš po calūnų ir atsistojo, ir prisikėlė jau kaip nebe šio, nebe žemiškojo, pasaulio gyventojos, o amžinosios Viešpaties sužadėtinės, ir priėmė Viešpaties kūną, ir Uršulė, stebėdama, kaip jos abi praveria lūpas komunijai, pajuto, kad ją krečia pats tikriausias siaubo drebulys, nes pati žinojo tikrai negalėsianti pakelti kelionės per vienuolyno prieangį į dangiškąjį gyvenimą, nes tasai prieangis jai tebus neįveikiama daugiamečio bobiško pragaro amžinybė, kurios vienintelis paįvairinimas tebus peštynės dėl geresnio kąsnio ir apkartęs jaunesnių novicių ujimas.

Todėl kai pasibaigus įžadų ceremonijai ir visoms iškilmingoms kalboms ją ir Teresėlę išvedė į šventorių, kur jos abi nuolankumo ženklan visų susirinkusių maldininkų akivaizdoje turėjo Velykų proga nuplauti kojas pavargėliams ir elgetoms, kiekviena – tris nelaimėlius, ji nė nebejautė klaikaus jų skurdo dvoko, nė nebežiūrėjo į tas mazgojamas elgetų kojas, kurios buvo tikrai baisios – purvinos, kruvinos, suskirdusios, suragėjusios, užsirietusiais geltono grybo suėstais nagais, su votimis ir gintariniais pūliais užgargažėjusiomis opomis, o tik akies krašteliu bandė susirasti kur minioje stovintį Kazimierą ir duoti jam kokį ženklą, bet jo niekur nebesimatė, nors tu ką, ir ji niršo, vos neverkė, nes kaip tik buvo bebaigianti mazgoti savo antrojo pavargėlio kojas, ir jau laikas seko, ir ji vilkino tas akimirkas ir vėlinosi, ir neskubėjo, ir vis dairėsi Kazimiero, kurio nebematė. Ir štai jau artėjo paskutinė pora elgetiškų kojų, ir šitos buvo baisiausiai apskretusios, sakytum, po kokį purvyną, sakus ir mėšlą braidžiojusios, bet pradėjus jas mazgoti pasimatė, kad stebėtinai sveikos, didelės ir taisyklingos, netgi beveik be jokių nuospaudų, ir ji iš to netikėtumo pakėlė akis į viršų ir ne iškart tarp purvo, skarmalų, draiskalų ir kažko panašaus į sustirusį nuo nešvaros gobtuvą atpažino tą apšepusį veidą su didžiule nosimi ir pilkom tarsi plienas akim, kurios dabar vos vos krustelėjo duodamos ženklą jai tylėti ir šiukštu neišsiduoti, bet kurių žvilgsnis buvo

lygiai toks pat, kaip ji atminė, kaip anąkart per jos įvilktuves: toks pat kenčiantis ir kankinantis, ir toks pat glamonėjantis kaip kad dabar, ir nuo to saldumo šlapi jos pirštai atsakydami jai pačiai to nė nesuprantant pradėjo glamonėti tą didžiulę pėdą jos rankose.

Jonas Kirdėjus Birontas žinojo, kad teturi labai mažai laiko, ir žinojo, kad pradėjo pavojingą pokštą šitaip persirengdamas, bet kadangi tai buvo taip nesuvokiamai įžūlu, tai ir pavyko, ir nesukėlė įtarimo vienuolėms, kurios iš anksto buvo atrinkusios pavargėlius, tad teliko su vienu valkata, pažįstamu dar iš griuvėsių laikų, apsikeisti skarmalais už kelis auksinus, betgi jis turėjo ją pamatyti ir turėjo kažkaip sužinoti, ką ji mano, ar ji nori išeiti, kaip kad Kazimieras tikino. Ir buvo keista dabar ją matyti iš taip arti, vos per keletą sprindžių nuo savęs, ir kiek kitokią, nei kad atminė nuo ano karto – labiau sulysusią, atšiauresnę, išsikankinusią, šiek tiek sulaukėjusią, tarsi alkaną gatvių katę; bet matė kiekvieną jos odos porą, matė šešėlius, metamus jos sulipusių nuo ašarų blakstienų, ir matė, kaip vos virpa nuo prastai slepiamo pasišlykštėjimo patempta jos apatinė lūpa, ir keistai pagavo save galvojant, kokius nešvankius dalykus su ja norėtų išdarinėti, bet ji pakėlė į jį akis ir, akivaizdu, atpažino, ir neišsidavė, tarsi būtų jo laukusi, tarsi suprantamas dalykas, kad anksčiau ar vėliau jis pas ją turėjo ateiti, pas tą mažą nenaudėlę. Betgi laiko buvo visai nedaug, negalėjo jie čia grožėtis vienas kitu be galo ir valandų valandas kojas mazgoti, ir jis negalėjo čia vystyti didelės retorikos mandagiems prisistatymams ir jos įkalbinėjimams viso vienuolyno ir bažnyčios akyloje akivaizdoje, ir reikėjo rasti, ką jai pasakyti, greitai, kuo greičiau, tuoj pat, dabar; ir sudėti į tuos žodžius viską, visut viską, kad viskas jai būtų aišku, ir ką jai jaučia, ir kad ji juo patikėtų, o ji kaip tyčia dar lietė jo koją ir jis jau jautė, kaip nuo tų prisilietimų visos protingos mintys kartu su krauju palieka galvą ir bėga į kitas kūno vietas, po galais, dar truputis ir jis taip baigs, ir Jonas Kirdėjus Birontas nieko geresnio nesugalvojo, kaip vos girdimai ir gana kvailokai išlementi vos du žodžius: „Esu tavo.“

Ir ji vos nusišypsojo, tarsi linktelėjo, nes nieko negalėjo pasakyti vienuolėms stebint, ir jis taip pat tyliai pridūrė, kad ją iš čia paimsiąs, nepaisant nieko, kad būtų budri ir lauktų, ir nieko daugiau nespėjo, nes priėjo sesuo Barbora ir velykinės labdaros maudynės buvo baigtos, ir ji pakildama tik suėmė abiem delnais jam už rankos tarsi palaimindama, ir sesuo Barbora susirūpinusi paklausė, ką ten tas vargeta šnekėjo, ir Uršulė nė nemirktelėjusi atsakė, kad nabagas prašė už jį pasimelsti, tik tiek, na, bet ir dvokė jisai, Dieve, atleisk, fu, ir sesuo Barbora dar kartą atsigręžė pažiūrėti į tą valkatą, nes pasirodė kažkoks lyg nematytas ir įtartinas, bet tasai jau buvo dingęs minioje, jau už kampo, jau stačiatikių kvartale, gniauždamas saujoje mažutį sušlapusį laiškelį, skystančiu rašalu užrašytą šviesiausiajam ponui Kazimierui Norvaišai į rankas, asmeniškai, jam sumokant įteikus. O ten Uršulė viską buvo išdėjusi, rašė ilgai, pasverdama kiekvieną žodį; rašė taip, kad Kazimieras suprastų, bet prašalaičiui nedaug tebūtų prie ko prikibti, jei tasai laiškas ne tam pakliūtų į rankas, ir ji rašė nežinanti, ar šis laiškas pasieks jos brolį, bet pakeitusi savo apsisprendimą, nelaimei, yra komplikacijų ir jai palikti noviciatą gali būti sunkiau, nei kad galima numanyti, bet tegul tik sako tėvams, tegul tik parašo jiems laišką, kad ją reikia iš ten pasiimti, taip bus geriau, nes įeiti yra lengviau negu išeiti – nesvarbu kokia kaina, nes už viską reikia mokėti savo kainą, ir šiuos paskutinius žodžius ji parašė didesnėm raidėm, ir ji kasdien meldžiasi stebuklingajam paveikslui, kad viskas gerai pavyktų, ir jis labai stebuklingas ir garsėja savo malonėmis, ir yra žmonių, kurie prie jo melstis atvyksta net iš labai labai toli, net iš paties Tarnovo, ir tokiam maldininkui netgi furta atsidaro, ir net paryčiais. Ir Jonas Kirdėjus keistai jautėsi rankoje laikydamas tą savo mylimosios laišką, parašytą velniškai negrabia tarsi girtos vištos rašysena, dargi su dviem kvailom nedovanotinom klaidom, ir pusė to laiško buvo kažkokie nesusiję ir pasimaišę kliedesiai apie šventą paveikslą ir Tarnovo maldininkus, ir jam truputėlį šiurpu

buvo dėl to, kad taip visiškai jos nepažįsta, tik iš dviejų pamatymų, iš šykščių brolio pasakojimų ir iš to apykvailio laiško, o vos ne susiruošęs ją išvogti iš vienuolyno ir vesti, ir kas tada? Bet po akimirkos jos ir vėl ilgėjosi, ir ilgėjosi tokios, kokią matė paskutinį kartą – sulysusios ir išvargusios, ir užsimiršusiai glamonėjančios mazgojamą jo koją, ir įžūliai besišypsančios savaime suprantama šypsena, ir tikėjo Kazimieru, kai tas paskaitęs nutarė, kad apie tą paveikslą tai ji bando kažką pasakyti, nes norėjo tuo tikėti labiau už viską, nepaisant nieko.

Ir todėl Kazimieras parašė laišką į Milkantus, duodamas suprasti, kaip viskas rimta, ir kad reikia nedelsti, o Jonas Kirdėjus skaitė tą laišką ir šiaip, ir anaip, ir bemaž išmokęs atmintinai ir įtikėjęs tuo, kuo pats norėjo tikėti, nutarė, kad visa tai – slaptas ženklas, ir jis nusprendė paryčiais, nes tas paros metas buvo minimas, pasibelsti į furtą, prieš tai pasiėmęs du kapšus pinigų, mažiuką ir didėlesnį, dėl visa pikta, kad paskui nereikėtų krapštytis ir skaičiuoti, jei ką. Ir jis pabeldė į furtą, vos švintant, ir nežinia, kas jam padėjo, ar kad vilkėjo kelioniniais drabužiais, kuriuos dar papurvino, ar kad žvelgė pro skardoje iškaltas skylutes įžūliai tiesiai užsimiegojusiai seseriai furtininkei į klapsinčias akis, tuo savo žvilgsniu, kurį buvo išmokęs prieš veidrodį dar būdamas paauglys, ar kad toji buvo užklupta iš miegų ir netyčių, bet tasai pratiesė mažąjį kapšelį ir pasisakė esąs iš Tarnovo, kaip niekur nieko. Ir toji suabejojo, ir Jonui Kirdėjui Birontui širdis nusirito į kulnus, ir ji paklausė, kas gi jis toks, ko jis nori, ji jo nepažįstanti, ir kodėl dabar ūmai tokiu neįprastu laiku, bet tasai nesutriko, nes buvo tiek įgudęs meluoti, ir vagims, ir nuodėmklausiams, ir didikams, ir profesoriams, ir profesionaliems apgavikams, kad tokias seseris furtininkes pusryčiams valgyti galėjo, ir rimtai, nusvarinęs tuos savo antakius kuo liūdniau, rimtų rimčiausiai atsakė visiškai negalįs sakyti nuo ko, nes pažadėjęs tam žmogui mirties patale, kad išsaugos jo paslaptį, ir paskutinis jojo noras buvęs, kad už jį būtų uždegta žvakė prie

stebuklingojo paveikslo ir užpirktos mišios, ir pasimelsta tuo būdu, kaip jis pratęs melstis. Ir sesuo furtininkė baisingai susigraudino ir ėmė žegnotis, ir iškart pratiesė ranką į kapšą, ir sakė, Viešpatie, kaip gaila, juk vos gruodį buvo atvykęs ir pačiame stiprume tebebuvo, kas galėjo pamanyti, na, ir ji neturėtų teisės taip leisti prašalaitį, bet tiek jau to, kad atvykęs atlikti šventos priesaikos mirštančiajam. Ir sužvangėjo sudžeržgė sklendės, ir furtininkė atvėrė vartus, ir įleido Joną Kirdėjų Birontą pro bažnyčios duris, ir neskubėjo išeiti, ir tasai pratiesė antrąjį kapšą, ir vien nuo jo svorio sesuo furtininkė suminkštėjo ir pasakė, kad galintis gedėti kiek tinkamas, kol visi pradės kilti, svarbiausia, kad spėtų išeiti prieš rytines mišias.

Ir Jonas Kirdėjus, ką tik žodžiais palaidojęs kažin kokį nepažįstamąjį, atsidūrė bažnyčioje, kuri buvo visa vaiskiai žydra ryto brėkšmoj, ir jo širdis plakė taip, kad, jam rodės, pažadins vienuolyno motinėlę, profeses, novices ir visus tarnus, nes tik patekęs vidun suprato, kad nė nenutuokia, ką jam toliau daryti, ir nė minties neturėjo, kur ieškoti Uršulės: už kelių žingsnių? Už kelių uolekčių? Ar gal dar už užrakintų vartų ir sienų? Ir jautėsi kažkieno stebimas, ir ne be pagrindo, todėl atsisėdo į andainykštį suolą, kuriame jau buvo kartą sėdėjęs, tą lemtingą dieną per įvilktuves, tą dieną, kuri gal geriau niekada nebūtų išaušusi dėl jo šventos ramybės, ir vos prisėdęs išgirdo kažką tyliai šnypščiant, pssst... pssst... šaukėsi tas balsas, ir apsidairęs jis pamatė už šoninių grotelių novicės abitą ir buvo beapsidžiaugiąs akimirkos dalį, bet netruko atpažinti, kad ten ne ji, o ta kita; toji, kurią piršo Andriui, ir ji jam pamojo prieiti ir iškart paklausė, ar ponas ne pas Norvaišaitę būsiąs, ir jei taip, tai tuoj pat ją pašauksianti, ir tyliai tyliai, pasieniais tarsi šešėlis, paknopstom kažkur dingo, o po kelių akimirkų vietoj jos atbėgo jo meilė, visa uždususi, išraudusi, nes prieš bėgdama truputėlį pagnaibė savo žandus ir nusismaukė kaptūrą, kad matytųsi jos jau kiek ataugę plaukai ir kad geriau atrodytų, nes visas tas dienas

laiko veltui neleido ir tiek prigrasino, tiek prikurstė, primaldavo ir prijaukino Rozaliją, Prancišką ir Teresėlę, kad dabar tos trys buvo tarsi atskiras mažas vienuolynas vienuolyne, vos ne su Uršule vietoj vyresniosios, ir todėl visos buvo perspėtos ir prisaikdintos jai slapta padėti, ir pastatytos budėti dėl visa pikta, ir pagaliau toji diena išaušo, kai pas ją atėjo jos lauktasis lankytojas, ir dabar jie stovėjo vienas priešais kitą, akis į akį, Uršulė Norvaišaitė ir Jonas Kirdėjus Birontas, teskiriami tik retų geležinių vartelių grotų, kurios tebuvo menka kliūtis, palyginti su ūmai juos užplūdusiu nevilties jausmu, nes dabar nei vienas, nei kitas nebežinojo, nei ką sakyti, nei ką daryti; nes juk niekas taip nebaugina nei netikėtas netikėtai išsipildžiusios labai ilgai godotos svajonės veidas, ypač kai supranti, kad jis dar nepažįstamas ir gąsdinamai svetimas.

Ir pirmiau nei iškalbingasis retorikos meno bakalauras ir būsimasis licenciatas Jonas Kirdėjus Birontas ryžosi prasižioti, tylėjimą nutraukė Uršulė Norvaišaitė, nes nebegalėjo daugiau ištverti tos nejaukumu nėščios tylos, ir ji pradėjo kalbėti bet ką, berte užbėrė jį žodžiais ir klausimais, ir ne visai tais, kuriuos iš tiesų norėjo sakyti, bet į kuriuos pati atsakinėjo: ar jis Kazimiero draugas? Ji tai supratusi, ji pamena jį iš įvilktuvių, ar jis padės jai iš čia išeiti? Nes ji būtinai turinti išeiti, ar jis nežino, ar Kazimieras parašė tėvams? Nes jos laiškų iš vienuolyno neišleidžia, ir jos pačios nenori išleisti, nes ji sužinojusi paslaptį, dėl kurio visas vienuolynas galįs turėti nemalonumų, ir rimtų, ar jis žinąs, turbūt žinąs, jei pažįsta jos šeimą, tokį Joną Delamarsą, prancūzą fuzorių? Tai va, to fuzoriaus žmona, Cecilija Delamars, pasirodo, buvusi gyva visą tą laiką, tik kiek pasimaišiusi, nes nebeprisiminė, kas esanti, ir mirė tik prieš Kalėdas, ir mirė iš širdgėlos, nes turbūt atpažino Delamarsą per įvilktuves, ir motinėlė jos nenorėjusi išleisti, nes toji buvusi labai gerai vienuolynui dėl prancūzų kalbos, ir šiaip baisus pažeidimas, kad ją priėmė ne viso proto, tebegaliojant santuokos įžadams, ir ji

mirė vien dėl to, kad jos nebenorėjo išleisti it iš kalėjimo iki gyvos galvos, kad nebūtų skandalo, ir Uršulė ją atpažinusi iš apgamo, ir motinėlė žino, kad ji atpažino, ir todėl irgi nebenorinti jos išleisti, ir jos gudrios, jos žino visokių būdų, joms gali pavykti marinant badu ar kaip kitaip palaužti jos valią, kad duotų įžadus, ir tada jau bus viskas, betgi ji turinti išeiti iš čia, ir ji išeis vien dėl to, kad Delamarsas sužinotų tiesą, ji jam pasakys.

Ir Jonas Kirdėjus Birontas buvo šimtus kartų svajojęs, ką pasakys Uršulei vos ją pamatęs, ir buvo prigalvojęs tokių retorikos perlų, tokių gražių žodžių, kurių pynės turėjo jai pažadinti meilę, sugundyti ją kaip rojaus obuoliai, apsvaiginti kaip kvepiančios gėlės, kaip geriausias vynas ir prabangiausi smilkalai, bet, užuot tai pasakęs, jis ištarė visai kitus žodžius, nedaug ką bendra su jais pačiais turinčius, o tačiau kuriuos turėjo jai pasakyti: kad vargu ar Delamarsui verta ką sakyti, vargu ar jam verta ką apskritai žinoti dėl jo paties sielos ramybės, nes Kazimieras sakęs, ir tai niekam nebe paslaptis, kad Jonas Delamarsas veda antrą kartą, tokią padorią jauną miestietę iš geros šeimos, juk žmogus dar nesenas, pasiturintis ir, suprantama, nori savo šeimos, o ne amžino gedulo, ir užsakai jau paskelbti, ir ar yra prasmės tai judinti ir kažką sakyti, nes juk nieko nebepakeisi. Ir pats tuoj pat pasigailėjo tai pasakęs, nes juk buvo nekvailas ir matė, kaip Uršulės akys tvinsta ašaromis, ir teisingai spėjo, ko išsigando ir susigraudino jo jaunutė, vos iš vaikystės išbridusi mylimoji, per metus už vienuolyno sienų prisisvajojusi apie amžiną ir neblėstančią, už mirtį stipresnę meilę, kurios iliuziją jis sudaužė į šipulius vos keliais žodžiais, ir buvo teisus, nes Uršulei kaip tik dabar galvoje tarsi meilės laidotuvių varpai ėmė skambėti motinėlės Konstancijos žodžiai apie vyrų nepastovumą ir apie tai, kad jų meilė – skatiko neverta, ką ir kalbėti apie sielos paaukojimą, ir štai prieš ją stovėjo tasai, dėl kurio ji buvo gatava savo sielą parduoti, ir labai ramiai visa tai liudijo. Ir Jonas Kirdėjus suprato,

kad metas nebe retorikai, o tiesai, ir suėmė ją už plonų pirštelių, kuriuos ji buvo sunėrusi ant pinučių, ir stipriai surakino savaisiais, kad ji nepabėgtų, kol jo neišklausys, ir pasakė jai paprastai: „Žinok, kad myliu tave be proto, labiau nei patį save, bet negaliu pažadėti, kad taip bus amžinai, nes myliu tave taip, kad negaliu tau šitaip meluoti.“ Bet pasakė galįs prisiekti, jog padarys viską, kad ją iš čia ištrauktų, prisiekiąs, jog ją iš čia ištrauks, nepaisant nieko, ir ves ją ir laikysis santuokos įžado, duoto prieš Dievą; Dievą, kuriuo jis, beje, nė velnio nepasitiki, tą ji irgi turinti apie jį žinoti, ir geriau tegul žinanti anksčiau nei vėliau; ir negalįs prisiekti mylėsiantis ją amžinai, nes per daug gerai pažįstąs netvirtą žmogiškąją prigimtį, bet galįs prisiekti ir duoti savo žodį niekada jos neišduosiantis ir nenuskriausiantis, ir jei kartais nutiktų taip, kad vieną rytą kuris nors jų atsibus ir ūmai pamatys, kad gyvena tarsi su svetimu ir kad meilė kažkur išskridusi pro langą tarsi pabaidytas paukštis, jis duos jai laisvę gyventi taip, kaip jos širdis geis, ir gerbsiąs ją amžinai, nepaisant nieko, ir ji turinti apsispręsti dabar pat, ar jai to pakanka, nes tik tiek galįs jai pažadėti, o daug tai ar mažai, tesprendžia ji pati, dabar pat. Ir Uršulė iš pradžių klausėsi patempusi lūpą, nes juk visai ne to iš jo tikėjosi, tikėjosi protestacijų apie amžiną meilę, betgi jo miros kvapas ir stiprūs pirštai, sugniaužę jos rankas, ir jo veidas su tom velniškom akim, nuo kurių nebuvo galima žvilgsnio atitraukti, ir jo prikimęs balsas, nuo kurio jai šiurpo plaukeliai ant sprando, dabar buvo taip arti, kad jai visai susisuko galvelė ir ji pagalvojo, jog tiek to, tegul ir neamžina ir laikina, vis tiek visa tai skamba geriau už vienuolyną, o paskui – žiūrės, bus matyti, ir ji dar jam bešnekant nė nepajuto, kaip pati jį užtildė bučiniu, nė nesuprato, kas jai į galvą šovė, ir jie tarsi išprotėję, per skaudžias retas vartelių grotas, kurios velniškai trukdė, bučiavo ir lietė vienas kitą, ir Uršulės rankos buvo plonesnės ir geriau pralindo, tad ji tuo ir naudojosi, ir lietė jo kaklą, ir paniro po marškiniais, ir jis bandė pasiekti ją pro grotas, bet jam prasčiau sekėsi, ir lietė jos plaukus iš

po nusmaukto kaptūro, ir bučiavo ją taip, kad ji jau nieko nebesuprato, nei kur esanti, nei kaip laikas eina, tik tos prakeiktos grotos labai trukdė, būtų įmaniusi, būtų jas nugraužusi, bet dabar tik vos nesusižeisdama bandė prakišti rankas ir nė pati nepajuto, kaip jis sulaikė jos ranką savo grotų pusėje, o ji pasakė norinti jį pajusti, nes niekada dar nėra lietusi vyro ir kas, jei numirs, taip ir nesužinojusi? Ir jis ūmai pradėjo kimiai juoktis ir pasakė, kad galinti būti rami, jis jau tikrai ją iš čia ištrauks, ir jų laukia daug smagių valandų, tuo tai jis tikras, kaip ir tikras tuo, kad ji jam skirtoji, nes tokios pasiutusios mergos paieškoti reikia, jis pats tuo negalįs patikėti, bet vis dėlto leido jai paliesti savo švelnų karštį, nes dar niekada jokios moters gyvenime taip nebuvo įkaitintas, pagalvoti juk, kur viskas vyko, ir ką išdarinėjo ta patrakusi septyniolikmetė novicė, bet juos nutraukė atlapnojusi uždususi kita vienuolė, tokia storulė, kuri nieko nesuprato, kas ten vyksta, bet persigandusi pasakė, kad tuoj visi sukils ir reikia skubėti, ir beveik jėga atplėšė Uršulę nuo grotų, ir jis ją dar paskutinį kartą spėjo pabučiuoti, ir ji apsigręžė eiti ir nuėjusi keletą žingsnių ūmai apsisukusi grįžo ir visa raudona kaip rožė, išraudusi ne tik nuo glamonių, bet ir nuo ūmai užplūdusios gėdos, ir dar prigludusi prie grotų susizgribo, kad, Viešpatie, nežinanti gi jo vardo, o ką tik jam pasižadėjusi. Jonas Kirdėjus Birontas, Denhofų herbo, atsakė tasai ir nusitraukė savo signetą nuo piršto, ir pasakė jai, kad paimtų kaip ženklą, kad jo ketinimai rimti, kad davęs jai žodį ir kad greitai ją iš čia paimsiąs, ir ji dar spėjo atsakyti, kad negalinti, nes seserys atras tą žiedą, neturinti kur paslėpti, juk šmirinėjančios po rakandus, po siūlą išnarstančios, čia nieko nėra slapto, geriau, jeigu eis kitą kartą, tegul atneša vyno ar skanumynų, ne jai – joms, ir linktelėjo į Rozaliją, kuri dabar ją galutinai nutempė protekiniais gerokai prašvitusiu pasieniu ir bebėgant dar tarstelėjo Uršulei kaip niekur nieko: „O ko jūs grotų neatsidarėt, jos gi ant snarglių tesilaiko, jis gi galėjo nukelti nuo vyrių.“

O jis, joms išnykus, kuo ramiau susitvarkė rūbus ir linkstančiais pakinkliais išėjo iš bažnyčios, tiesiai pro apsimiegojusią furtininkę, kuri dar paklausė, kaip sekėsi melstis už pono sielos ramybę, ir Jonas Kirdėjus Birontas atsakė, kad dar gyvenime taip karštai nebuvo meldęsis, teatleidžia jam Viešpats, ir, kas keisčiausia, šįkart nuoširdžiai širdies gilumoje jautė, kad jam labai praverstų atleidimas už šventvagystę.

XVIII

Kazimieras rankose laikė motinos laišką, pagaliau, skaičiuojant neįsivaizduojamai lėtai bėgančias dienas, lauktą daugiau nei mėnesį, galiausiai pristatytą ir prieš dvi savaites datuotą Milkantuose, ir jo rankos drebėjo, ir jis tiesiog negalėjo patikėti savo akimis tuo, ką perskaitė, nes dalykiški žodžiai, išmarginti Viešpaties malonės šaukimosi intarpais ir raginimais pasimelsti, gulė į liūdną žinią: tėvą neseniai ištikęs apopleksijos smūgis, jis gulintis mirties patale, ir jo dienos suskaičiuotos, ir ji jau parašiusi į vienuolyną ir gavusi stebėtinai greitą motinėlės atsakymą, teigiantį, kad jų dukra Uršulė Norvaišaitė nerodanti jokių ženklų, kad norėtų nutraukti noviciatą, o tokiais precedentais reikalaujama, kad aiškiai pareikštas tvirtas noras eitų iš pačios novicės, o ne iš jos šeimos, deja. Ir ji, Elžbieta Norvaišienė, negalinti palikti jų tėvo, kurį pati slaugo, o apie tai, kad tasai galėtų būti judinamas ir galėtų keliauti, nėra nė kalbos,

todėl ne, ji negalinti atvykti į Vilnių ir išspręsti to nelemto reikalo su vienuolynu, bet meldžiasi už juos ir siunčia savo mylimam sūnui, Milkantų įpėdiniui Kazimierui Norvaišai, visą savo motinišką palaiminimą pasielgti taip, kaip jam atrodys geriausia, ir meldžiasi už Uršulę, kad viskas laimingai susiklostytų, ir karščiausiai meldžiasi, kad jie kokiu nors būdu dar spėtų atsisveikinti su tėvu, kurio ji negalinti apleisti tokioje nelaimėje, prirakinto prie patalo, nes tai mažiausia, ką galinti padaryti dėl jų gerojo tėvo ir – tepadeda jiems visiems Dievas. Ir dar labiau žeidė neparašytos motinos mintys, kurios nematomai badėsi tarp eilučių, ir tos mintys buvo, Kazimieras tai jauste jautė, žiaurios, bet teisingos: norėjot laisvės, norėjot į vienuolynus ir universitetus, prašom, atėjo metas dorotis su savo pasirinkimais, jūsų motina turi atiduoti savo skolą tėvui, ir jūs jai tai leisit, jūs jai tai skolingi, o jeigu to nesuprantat – suaukit, po galais, pats metas jums imti ir suaugti. Ir Kazimierui drebėjo rankos dėl to, kad kaip niekada aiškiai suvokė pats savo mirtingumą, tai, kad dabar jis – kitas eilėje; Viešpatie, jo protingasis, išmintingasis tėvas gęsta, nyksta ir tirpsta, o Kazimieras dar norėjo juo pasiremti ir tikėjosi, kad jis ims ir viską sutvarkys, kad užteks menkiausio jo išmintingo judesio, vieno jo laiško užteks, tuo tarpu tėvui pačiam reikia paskutinės pagalbos, ir jis teturi tik motiną šalia, kuri pasiklydusi ir išsigandusi tarsi mažas vaikas, ir Kazimieras pajuto, tarsi visas pasaulis ūmai būtų apsivertęs aukštyn kojom, ir jis per tas kelias akimirkas nuo tos, kai atlupo raudoną antspaudo laką, iki tos, kol priėjo *datum in Milkond*[150], būtų keistai, vos septyniolikos, tapęs savo tėvų tėvu, o jie – jo vaikais, ir dargi reikėjo nepamiršti Uršulės, kurią taip pat reikėjo gelbėti.

Ir jis nieko geresnio nesugalvojo, bet nuėjo su tuo laišku rankoje pas Joną Kirdėjų į Stiklių gatvę ir rado jį kažkodėl keistai besikraunantį baltinius į nedidelį kelionmaišį, ir Kazimieras žinojo, kad jam

150 Datuota Milkantuose (*vulg. lot.*).

pavyko pasimatyti su Uršule ir su ja kalbėtis ir kad tikrai ji norinti išeiti, ir, negana to, kad Jonas Kirdėjus jai pritikęs, kiek galima buvo suprasti iš jo šykščių žodžių, nes tasai buvo kažkodėl labai nešnekus ir nieko daug nepasakojo, nors buvo galima spėti, kad kalbėjosi jie ten gana ilgai. O todėl Kazimieras pratiesė jam tą laišką ir pasakė, kad skaitytų pats – sveikas atvykęs į jų šeimą, jeigu dar neapsigalvojo, nes Uršulė dabar tarsi ir jo rūpestis, tegul pratinasi, ir, po velniais, kaip viskas sutapo, lyg tyčia; ir Kazimieras iš tiesų vos neverkė iš apmaudo ir bejėgiškumo, juolab kad Jono Kirdėjaus kaktą kirto nieko gera nežadanti susirūpinimo raukšlė, ir pats jis buvo mirtinai išblyškęs, pajuodusiais paakiais, atrodė visai nekaip, betgi nuramino Kazimierą – pasakė viską sutvarkysiąs, tik, niūriai pajuokavo, pirma turįs numarinti savo notarą, ir, baigęs krautis baltinių pamainą, nieko nepaaiškinęs išėjo pro duris.

Ir jį žinant tai skambėjo grėsmingai, nors iš tiesų viskas buvo nekalta, kaip tik gali būti nekalta kalbant apie Joną Kirdėjų Birontą, nes Ksaveras Gurevičius merdėjo, ir jo globotinis kažkada seniai jam buvo davęs žodį nepalikti jo vieno mirties valandą, bet nė nesitikėjo, kad ta mirties valanda ateis pačiu netinkamiausiu metu, tarsi mirčiai apskritai kada nors būtų tinkamas metas, todėl dabar sėdėjo jo bute Trakų gatvėje, tarp nudulkėjusių stirtų odos aplankų su apšiurusiais popierių kampais, greta naujų Gurevičiaus lovos užuolaidų, kurias kartu su patalais jam buvo įtaisęs vos prieš mėnesį, bet į kurias jau nenumarinamai buvo įsigėrusi vaistų ir notaro katino šlapimo smarvė, mat tasai juodas neišauklėtas nenaudėlis, vardu Apeliacijus, turėjo įprotį pakėlęs uodegą myžčioti kur pakliūva, o dabar priekaištingai ir visai nedraugiškai, kiek buvo galima spręsti iš grindis piktai šluojančios jo uodegos, stebėjo, kaip Jonas Kirdėjus apykurčiam, demencijos ir pneumonijos kamuojamam, paskutinį sakramentą jau priėmusiam Gurevičiui kantriai ir tuščiai atsakinėja dvidešimtą kartą į tuos pačius jo klausimus „a? tai kaip studentas gyvena? aaa? mokslai gerai? a? tai gerai, kad gerai... tai

dar kartą primink, apie ką ten tas tavo opusas? a? gestai ir retorika? a? nu, aš nesuprantu, bet turbūt labai geras, ką paties profesorius mano? sakai, mergaitė... ar ta mergaitė iš geros šeimos? a? saugokis biedniokių, aš tau pasakysiu, nes joms tik pinigai rūpės... išmėtys tavo visą gerą... bet ar tikrai nenori likti akademijoj, gi toks protingas, profesorius galėtum būti, gal net rektorius... tai apie ką ten vis dėlto tas tavo darbas, a? o ką paties profesorius sako?" Ir Jonas Kirdėjus kantriai, nors kantrybe anaiptol negarsėjo, kalbėjosi su Gurevičium tarsi su mažu vaiku ir pasakojo jam bet ką – apie savo opusą, kuris iš tiesų buvo jau baigtas ir tiesiog genialus savo naujumu, nes nagrinėjo retorikos meną, bet ne žodžių retorikos, o retorinių gestų ir retorinio balso poveikio atžvilgiu, ir pasakojo apie Uršulę ir apie jos brolį, ir apie tai, kad ji išeis iš vienuolyno ir jis ketinąs ją vesti; ir stengėsi iš paskutiniųjų tas kelias valandas iki pabaigos būti geras tam seniokui, kuriam kažkada buvo padovanojęs savo globėjo iliuziją, bet kurį iš tiesų pats visą gyvenimą tampė už pavadėlių kaip norėjo ir apskritai težiūrėjo kaip vien į savo tikslų įnagį, o pastaruoju metu – vien kaip į seną uždulkėjusį pamirštą baldą.

Jis kantriai kankinosi prie Gurevičiaus patalo, nes kai kas buvo atsitikę po to karto vienuolyne su Uršule, ir tas kai kas ne juokais nugąsdino Joną Kirdėjų, nors, kai pagalvoji, tai tiesiog tebuvo kažkoks keistas jam pasivaidenęs monas, mat kai, grįžęs tąkart iš vienuolyno, jau savo namuose prausėsi, ūmai pakėlęs akis į veidrodį net išsigando savo atspindžio – ten buvo jis ir kartu ne jis, nes kažkoks baisus nežmoniškas padaras, tik su žmogišku jo pavidalu, ir kuo jis ilgiau į save žiūrėjo, tuo tas atvaizdas labiau kito; tuo labiau atspindyje nuo žiūrėjimo šuto jo akys, kol liko be antakių ir be blakstienų, tarsi panašios į kalakuto, tuo labiau kumpo ir džiūvo jo nosis, plonėjo lūpos ir sviro žemyn jų kampučiai, ir rėžėsi pykčio raukšlės, kol tapo panašus į kažkokią nuplikytą, kraupią būtybę, ir ta būtybė buvo neabejotinai jis, ir jis nuo savęs tokio nebegalėjo

atitraukti akių, nes kiekviena raukšlė, rievė ir paburkimas tebuvo jo sukelto blogio pėdsakai, vajėzau, ir vien ilgametės Gurevičiaus nuoskaudos buvo neblogai pripėdavusios jo veidą, ir opomis žiojėjo dėdė Teodoras su visa savo sumauta šeimyna, ką ir kalbėti apie visus kitus: valkatas ir vyskupus, profesorius, profesoriaus žmoną, Eufemiją, tą merginą, kuri grasinosi nusižudyti, sukčius, kurių vardų jau nebeatsiminė, Kazimierą; visi ten buvo palikę savo pėdsaką, stebėtinai – netgi ir Daugėla ten buvo įsirėžęs neabejotinos paniekos raukšle, ir Uršulė, ten buvo ir Uršulė, visur ir niekur, ir kaip suvedžiotoji, ir kaip jį suvedžiojusi idėja, ir ką gi jis toks galėjo jai pasiūlyti? Nieko, išskyrus štai tokį save, išsigimėlį, kuriam nėra nieko šventa, turėjo sau tai pripažinti žvelgdamas į akis; ir jis nė pats nesuprato, kada ir kaip ūmai skilo jo prausyklos veidrodis, tarsi kas būtų šovęs į jį kulką ar akmenį paleidęs, ir tarsi nebūtų pakakę tos klaikios akistatos, dabar dar ir skilęs veidrodis, jei tikėsime prietarais, turėjo reikšti septynerius metus nesėkmių ir nelaimių, o jam juk reikėjo ištraukti Uršulę, ir ko buvo galima tikėtis po tokio pikta lemiančio ženklo – tik nelaimių, sklindančių ratilais tarsi sudužusio veidrodžio šukės, ir nelaimės jau prasidėjo, nes kitą dieną ir Gurevičiaus tarnas atbėgo su žinia, kad jau galas, jau iškvietę kunigą, ir Kazimieras su laišku apie Joną Motiejų, ir Jonas Kirdėjus dabar štai sėdėjo jau kelios dienos iš eilės prie patalo, nes žinojo, kad turi grąžinti šiam seniui skolą, nes nebenori dar vieno pėdsako savo veide. Ir jie jau seniai su Gurevičiumi buvo surūšiavę nuosavybės popierius, ir štai jis sėdėjo, pilnametis, protingas, tvarkingas ir pakankamai turtingas, mokslus baigiantis paveldėtojas, kuriam tik pradėti savo gyvenimą, atstatyti namus, vesti, valdyti savo gerą ir būti laimingam, bet iš tiesų jautėsi tarsi pikta lemiantis sudužęs veidrodis. „Tai ar ta mergaitė iš geros šeimos? a?“ – jį vėl nutraukė mirštantysis, ir Jonas Kirdėjus vėl buvo septynioliktą kartą besakąs tą patį, bet senasis Gurevičius jam šįkart pamojo pasilenkti arčiau ir visai netikėtai savo gelsvai melsva sudžiūvusia ranka su

kiek per ilgais nagais pabraukė jam per žandą ir ūmai pasakė „ačiū tau, vaikeli, dabar eik, ir tepadeda tau Dievas, tu tik atsimink, kad niekada nevėlu...", ir nebespėjo užbaigti, palikdamas Joną Kirdėjų amžinai spėlioti, kas gi niekada nevėlu, ir jis užspaudė seniui akis, ir paskambino varpeliu tarnui, ir paliko jį rūpintis mirusiojo kūnu, o Apeliacijų – pasitraukiančia siela, nes tasai, švelniai brūkštelėjęs šonu palei blauzdas Birontui, užšoko ant patalo ir susirangęs galvūgalyje pradėjo tyliai murkti savo gedulingą atsisveikinimą, ir Birontas čia jau buvo nebereikalingas.

Birontas buvo reikalingas universitete, kur jo susirinkę laukė profesoriai ir oponentai, prie ilgo stalo, su iškilmių togomis, nes tądien, 1667 Viešpaties metų gegužės tryliktąją, penktadienio vidurdienį, filosofijos bakalauras Jonas Kirdėjus Birontas turėjo ginti savo didžiai įdomų licenciato darbą iš retorikos meno srities, nagrinėjantį ne žodinės, bet gesto ir garso retorikos poveikį klausytojui ir žengiantį dar vieną žingsnį toliau nei anglai Pranciškus Beikonas ar Tomas Hobsas, reikalavę atsisakyti tuščių puošmenų ir hiperbolių ir retorikoje susitelkti į esmės svorį, temos vertę, argumentų grynumą, išmonės gyvybę ir sprendimo gelmę, nesgi Birontas savo tezėse teigė, kad netgi žodžius palydintys tinkamai parinkti judesiai ir balso skambesys gali turėti lemiamos reikšmės įtikinėjimo galiai telkiantis retorikos meną, ir tai skambėjo taip beprotiškai, kad profesorius Zigmuntas Liauksminas, kolegų manymu, smarkiai rizikavo imdamasis vadovauti tokiam darbui, o bet kadangi buvo didelis muzikos žinovas ir išmanytojas, įtikėjo Bironto beprotiška mintim, nes puikiai žinojo ir išmanė kerinčią, žmones užburiančią muzikos galią, ir, taip giliau pamąsčius, jaunasis Birontas nebuvo toks beprotis, kaip kad galėjo pasirodyti, ir darbą jis Liauksmino patariamas parašė neeilinį, nes su pateiktais įtikinamais pavyzdžiais ir nepamainomą būsimoms valstybės vyrų, pamokslininkų, visų viešų kalbėtojų studijoms, ir dabar Liauksminas ne juokais niršo, krenkšdamas ir jaudindamasis, ir vis išsitraukdamas savo auksinį

laikrodį, nes Birontas vėlavo ketvirtį valandos, pusvalandį, valandą; ir buvo pasiųsta jo ieškoti į Stiklių gatvę, tačiau jo niekur nebuvo: jis paprasčiausiai neatėjo ir nepasirodė.

Nes Jonas Kirdėjus Birontas tą dvigubai bloga lemiančią dieną, nes tryliktąją, Judo skaičiaus, ir penktadienį, Viešpaties nukryžiavimo dieną, trys dienos po sudužusio veidrodžio, tą dieną, kada jam buvo paskirta jo kelerių metų uolaus darbo gynimo ceremonija; taigi, tos dienos vidurdienį sėdėjo priešais klarisių vienuolyno motinėlę Konstanciją Sokolinskaitę, nes tik tą dieną ir tą laiką, puikiai žinodama iš kapeliono apie jo įsipareigojimą universitete, visiškai sąmoningai ir visiškai tyčia ji galėjo pasiūlyti ponui Jonui Kirdėjui Birontui, įkyriai jau kelias dienas per savo tarną ją atakuojančiam laiškais su pridėtais Kazimiero Norvaišos įgaliojimais ir protestacijomis dėl susitikimo būtinybės, ir ji buvo tikra, koks čia reikalas; ir buvo tikra sutvarkysianti tą įsimylėjusį įkyruolį kaip šiltą vilną, jeigu jis apskritai pasirodys. Betgi jis pasirodė, vadinasi, nenuėjo į savo sumauto opuso iškilmes, ir dabar sėdėjo čia, priešais ją, visas nesavas ir išblyškęs, išsikvepinęs, tik pamanykit, brangiausia mira, ir žiūrėjo tiesiai į ją įsmeigęs akis ir nieko nesakydamas, ir ji pasakė jo klausanti, ir jis nieko neatsakė, tik ranka jai davė ženklą neskubėti, tuo ją truputėlį sutrikdydamas.

Iš tiesų Jonas Kirdėjus Birontas niekada gyvenime nebuvo jautęs tokios baimės kaip kad dabar, sėdėdamas prieš tą tuktelėjusią moterį vienuolės abitu, raudono veido ir pašaipių nieko gera nelemiančių akių: jis taip nebijojo nė tada, kai buvo užstumtas spintoje, nė tada, kai buvo susidūręs vienas prieš visą valkatų gaują kažkada griuvėsiuose, nė tada, kai plakančia širdim paryčiais įsivogė į vienuolyną, ir tokios stingdančios baimės nejautė nė tada, kai pirmą kartą po ilgos tylos turėjo praverti burną ir rasti žodžius, kad jo nepaskelbtų teisiškai neveiksniu ligoniu visam gyvenimui. Ir dabar jis turėjo rasti žodžius, tokius tikslius, kaip strėlė taiklius žodžius, kurie pramuštų motinėlės geležinį širdies šarvą, nes jis buvo tikras,

ten turi būti mažytis plyšelis, kiekvienas jį turi, tik reikia pataikyti tiesiai į jį, ir iš pat pirmo karto, nes antrojo bandymo jam niekada nebus duota. Ir jam, retorikos meno žinovui, tai turėjo būti lengvas reikalas, juk šitiek žmonių buvo suvystęs žodžiais, netgi žinojo, kokius mostus, kokius judesius galima padaryti, kad žmogus nė pats to nejausdamas būtų įtikintas, ir kaip virpinti balsą, ir kaip žiūrėti į akis, kad tasai būtų užburtas; juk, nepaisant savo jauno amžiaus, buvo senas žmogiškųjų sielų žinovas ir jų nuskausmintojas, ir jis buvo pasiruošęs mintyse bent dešimt skirtingų įtikinėjimo būdų šiai dienai. Betgi viskas buvo prieš jį, šiandien buvo ne jo diena, kaip kad būdavo dienos Gedeonui, kai nekrinta korta; šiandienos diena buvo pilna blogų ženklų – namie nusidegino ranką, įsikando pats sau į žandą, išbėrė druską per pusryčius ir, nelemčiausia, jau prieš pat išeidamas iš namų, skvernu užkliudė ir numetė vienintelį daiktą, menantį jį tokį, koks buvo iki nelemtojo Tvano – Antano Jeronimo olandiškąją dėželę, ir ji nukritusi skilo į daugybę šukių, ir šios negailestingai sugriovė visą stebuklingojo miško su medžiokliais paslaptį, nes, pasirodė, jos viduje tebuvo veidrodėliai, baltai dažytos pjuvenos ir ant sienelių išpaišyti kreivi, ištęsti, iškrypę jokios prasmės neturintys pavidalai, kurie įgaudavo prasmę tik žvelgiant į juos pro mažą plyšelį. Ir tatai jam pasirodė kaip pranašinga alegorija, ir tada jis suprato, kad šiandien – ne jo diena ir kad viskas veikiausiai pasmerkta iš anksto, ir išmetė iš galvos visas iš anksto parengtas kalbas, protestacijas ir argumentus, nes nutarė, kad telieka vienas būdas – lemiamą akimirką veikti savo nuojautos vedamam, ir dabar jis sėdėjo priešais tą motinėlę, ir ji pasakė „klausau jūsų, ponas Birontai, ir patikėkit, teturiu labai nedaug laiko tam klausymui“, ir jis padarė ranka palūkėjimo ženklą, kuris, žinojo, truputėlį ją sutrikdys, ir jis išloš kelias akimirkas ir sugalvos, ką sakyti, bet – o siaube, jo galvoj buvo visiškai tuščia, vien tik skaudanti baimė, nes prieš save jis regėjo moteriškę su visiškai aklina, niekada nieko nemylėjusia širdim, su taip švariai daugelio

metų atgailos išvalyta beaistre siela, kad net girdėjai joje švilpiant skersvėjus ir aidint aidą tarsi tuščiame vienuolyno koridoriuje. Ir dabar ji jau nerimo, ir reikėjo kažką daryti, reikėjo kažką vėl skubiai sugalvoti, ir Jonas Kirdėjus paskubom tarsi sijodamas rėčiu kratė visus įmanomus būdus ir ūmai paprašė jos kartu su juo pasimelsti, ir ji nelabai noriai sutiko, bet juk negalėjo jam imti ir pasakyti „ne“, kaip tatai būtų atrodę, ir kartu pradėjo melstis, ir Jonas Kirdėjus be garso judindamas lūpas mintyse iš tikrųjų pradėjo melstis, bet meldėsi labai savotiškai, nes savo amžinam priešui dabar siūlė sandėrį, ir to sandėrio dalis buvo jo siela ir jo gebėjimas tikėti, gebėjimas vėl įtikėti, ir viskas tik tam, kad turėtų tą pasiutusią, nenuspėjamą Uršulę, permainingą novicę, kuri rašė su klaidom ir kuri kol kas niekam dar nesuteikė pernelyg didelės laimės, o vien tik rūpesčių ir galvos skausmo. O tada tarsi atsakas į jo maldas jam atėjo vienui viena išganinga mintis, ir jis nebuvo tikras, kad ji nusileido iš jo melstų aukštybių, nes veikiau truputėlį dvelkė pragaro siera, ir ji mažai ką bendra turėjo su retorikos menu, bet jis tą mintį priėmė kaip ženklą.

Todėl kai jie baigė melstis, jis tepasakė, kad veikia su novicės brolio, kuris mirtinai sergant Jonui Motiejui Norvaišai dabar *de facto* yra šeimos galva, įgaliojimu ir veikia su jo palaiminimu kaip būsimasis Uršulės Norvaišaitės jaunikis, ir paprašė motinėlę popieriaus lapo ir plunksnos, ir, parašęs ten kelis sakinius, kokius dvidešimt žodžių, ne daugiau, suraitė savo parašą, pats pasiėmė nuo stalo lako lazdelę, ją nuvarvinęs savo žiedu įspaudė Birontų Denhofo ženklą ir tą popieriaus lapą padavė motinėlei, ir žiūrėjo, kaip jos ranka virpteli, ir nieko jai dar nespėjus atsakyti, pridūrė: „Ir dar aš pasirūpinsiu, kad ji nešnekėtų ko nereikia.“

O tada motinėlė Konstancija Sokolinskaitė tepasakė aštuonis žodžius „ar ponas Birontas dabar pat ją norės pasiimti?“, ir jis tik linktelėjo galva, nes visi žodžiai buvo užstrigę kažkur išdžiūvusios burnos galugerklyje, ir tik žiūrėjo, kaip ji dėjo tą popieriaus lapą

į stalčių, užrakino jį dukart pasukdama raktą, ėmė varpelį, juo skambino, liepė atvesti panelę Norvaišaitę ir siūlė jam palaukti šventoriuje, bet jis nesutiko, pasakė palauksiąs čia, nes nė velnio nepasitikėjo ta motinėle, ir neprireikė nė ketvirčio valandos, ir Uršulė Norvaišaitė atėjo, ji vilkėjo nebe abitu, o andainykšte paprasta probantės suknele, tik jau be nuometo ir šydo, ataugančius plaukus paskubom susukusi į sprūstantį kuodelį, ir turėjo nedidelį ryšulį po pažastim, ir įėjusi į motinėlės kabinetą tą ryšulėlį padėjo ant stalo, ir, netarusi nė žodžio, žaibuojančiomis akimis priėjo prie Jono Kirdėjaus Bironto ir užsimojusi žiebė jam tokį tvilkinantį antausį, kad tas net atšlijo, o tada pasakė „kur tu taip ilgai buvai, ar nežinai, kiek prisikentėjau?“, ir jis ją paėmė gana šiurkščiai už žasto, nes buvo mirtinai įsiutęs, ir išsivedė pro duris, motinėlei juokiantis ir palydint juos žodžiais: „Pratinkis prie savo laimės, Uršule, žiūrėk tik, kad neatbėgtum atgal verkdama, bet kurgi, neleis tavo puikybė, verčiau nugyvensi gyvenimą nelaiminga.“

Ir kai jie išėjo pro vartus ir vartai pagaliau užsitrenkė jiems už nugaros, jis supykęs atsisuko ir pasakė jai, kad ji turinti pažadėti, jog tokie pokštai – paskutinis kartas, nes jei ji taip jau norinti žinoti, jie laukę laiško iš Milkantų, tada jis laidojęs savo globėją, tada laidojęs savo trejų metų darbą akademijoje, o tada traukęs ją iš vienuolyno, ir geriau jai nežinoti, kiek dėl jos paaukojęs, ir kad ji turinti pažadėti, jog niekada gyvenime neguls su juo į lovą supykusi, nes jis mirtinai negali pakęsti įniršusių moterų, tegul atsimena tai visiems laikams arba eina dabar tuoj pat pas Kazimierą, o jį palieka ramybėj, visiems laikams. Ir ji taip pat supykusi atrėžė, kad jis apskritai ją matys kaip savo ausis, jeigu dar kada nors, nors vieną vienintelį kartelį, drįs jai prikišti, kiek dėl jos paaukojęs, nes ji tikėjosi, kad jis padarė tai pats ir dėl savęs, ir puiku, jeigu jis nenori – nereikia, ir jie taip susibarė, kad aidėjo visa Šventojo Mykolo Arkangelo gatvė, ir tik staigus griausmas ir pasipylę didžiuliai lietaus lašai juos truputėlį atvėsino, ir tada jis paklausė, kurgi ji eis – į Delamarso

namus ar su juo, ir ji apsisukusi, išdidi ir vis dar įniršusi žengė link Pilies gatvės, bet nespėjo nueiti ir dešimties žingsnių, kai jis pasivijęs ją tvirtai čiupo už rankos ir nusivedė su savim, ir jis matė, kad jai palengvėjo, ir kai jie bėgo aukštyn trumpiausiu keliu, stačiatikių skersgatviais, nuo baisios gegužės liūties dengdamiesi Bironto apsiaustu, nė vienas jau nebepyko, tik Jonas Kirdėjus dar pagalvojo, kad laimėti meilę – vienas dalykas, bet išmokti su ja gyventi – visai kas kita, bet jis tikėjo, kad jam pavyks, nes jam nieko daugiau nebeliko, kaip tik karštai tuo tikėti, nes visi sveiko proto argumentai tam prieštaravo.

Dar tos pačios dienos vakare Birontas nusiuntė savo tarną su laišku Kazimierui, kad viskas pasisekė, ji pas jį, ir tegul geriau neklausia, kaip jam pavyko, jis tepasakysiąs, kad kartais skaitmenys iškalbingesni už visus žodžius kartu sudėjus, bet Uršulė to niekada neturinti sužinoti, ir jis prašąs tik vieno – leisti jam pačiam pasakyti apie Joną Motiejų, vos tik ji bus pasiruošusi tai išgirsti, nes norįs pabūti su ja, netemdoma liūdesio, dar kelias dienas. Ir jie tas kelias dienas, kurias kaip iš kibiro pylė gatves užtvindęs lietus su perkūnija, tad apie jokias keliones apskritai negalėjo būti nė kalbos, neišėjo iš jo buto Stiklių gatvėje, ką ten buto – nė neišėjo iš jo miegamojo, tiesą sakant – ir iš alkovos, ir tik paskui, kiek aprimus liūčiai ir atėjus Kazimierui, jie abu jai pasakė apie mirštantį tėvą, ir Jonas Kirdėjus pritarė, kad reikia važiuoti atsisveikinti, juolab kad jis norįs pats asmeniškai gauti jo palaiminimą, o tai nebus lengva, nes Jonas Motiejus ne itin jį mėgstąs, tą jis žino, ir susituokti gal vertėtų visgi dabar, nes kaip jau ir viskas *de facto*, vis tiek. Ir čia Kazimieras juos pritrenkė, pasakęs, kad pabus jiems liudininku, bet į Milkantus nevažiuos, nes už dviejų dienų išvykstąs kartu su jaunuoju kunigaikščiu Palubinskiu, Dominyko Mikalojaus Radvilos sūnėnu iš žmonos pusės, tasai padėjęs susitarti, – per Varšuvą, Vroclavą, toliau per vokiečių žemes, aplenkdami kariaujančius kraštus, ir kunigaikštis toliau keliaus į Boloniją, o jis, Kazimieras,

nusuks į Bazelio miestą, nes tenykštis universitetas, nors ir protestantiškas, užtat garsėja civilinės teisės žinovais, o čia mokslo metai baigiasi, ir viską, ką galėjęs išmokti, jis jau išmoko, ir, deja, jis nebeturįs kantrybės laukti, kol Skovydas paririnks naujų profesorių, esant dabartinėms aplinkybėms, tatai būtų laiko švaistymas, o jis daug laiko neturįs, jie turį tai suprasti, ir jis manąs grįžti kuo greičiau, vėliausiai – po kokių dvejų metų, ne vėliau; tėvas turbūt tai supras, bet Jonas Kirdėjus turįs pabandyti tai paaiškinti motinai, kad Kazimieras darąs tai nelengva širdimi, bet viską – dėl jų ateities, ir Uršulė turėsianti atsisveikinti už juos abu, ir ji kūkčiodama linktelėjo galva. „Ar tau nereikia pinigų?" – dar paklausė Jonas Kirdėjus, ir Kazimieras atsakęs, kad to, ką išlošęs, turėtų užtekti kelionei ir visiems metams pernelyg netaupant, vėliau gal pavyks susirasti kokią mokytojo vietą, bet jei pristigsiąs – parašysiąs, bet dėl jo nereikėtų rūpintis, jis pasirūpins savimi pats.

Kazimieras savo žodį ištesėjo kitą dieną, kai liudijo tuokiantis Jonui Kirdėjui ir Uršulei: pusiau slapta, nes nebuvo laiko nei užsakams, nei iškilmėms, ir Uršulė griežtai atsisakė eiti į bet kurio vienuolyno bažnyčią, kad jos koja daugiau neperžengtų jokio vienuolyno slenksčio, todėl apvesdinti juos teko andainykščiam mirą iš po skverno pardavinėjusiam Katedros kanauninkui, senam Bironto pažįstamui, ir jis juos labai tyliai sutuokė vis dar neatstatytoje šventojo Kazimiero koplyčioje, tarp griuvėsių, Salvadoro[151] apraizgytų pastolių ir gausybės kibirų, į kuriuos aidžiai pro kiauro kupolo aukštybes tiško rimstančio lietaus lašai, nuo sienų gabalais luposi ir tyliai biro tinkas nuo maskvėnų suniokotų Peterio Dankertso freskų, į kurias giliai susimąstęs žiūrėjo sėdėdamas ceremonijoje jo buvęs bičiulis Jonas Delamarsas, mat tai jo naujajai sužadėtinei teko liudyti kartu su Kazimieru, kadangi susigriebus gana gėdingai paaiškėjo, kad nei jaunasis, nei jaunosios brolis Vilniuje neturi

151 Johanas Vincentas Salvadoras – austrų architektas, vadovavęs 1666 m. pradėtai Šv. Kazimiero koplyčios rekonstrukcijai.

nė vienos moteriškosios lyties pažįstamos, neminint būsimosios Delamarsienės, kuri nebūtų paleistuvė ar su kuria Jonas Kirdėjus nebūtų turėjęs nuodėmingų ryšių, o visos nuotakos pažįstamos moterys buvo už vienuolyno mūrų; taigi atsakinga liudininkės pareiga teko Delamarso išrinktajai, kuri buvo visai maloni moteriškė, nors Uršulės akyse ji dar neseniai buvo tarsi Cecilijos graudžios lemties antkapis. Bet Uršulė dabar jau nieko nebežinojo ir nieko nebesuprato, ir buvo atsargi ką nors smerkdama, nes ir savo vestuvių dienos niekada neįsivaizdavo, o jei ir įsivaizdavo, tai tikrai ne taip: tikrai ne griuvėsiuose, ne vėlų vakarą ir ne tarp kibirų su lašančiu vandeniu, o vis tiek jautėsi stebėtinai laiminga ir rami, nors šalia nebuvo nei motinos, nei tėvo, kuris gulėjo mirties patale, nors žengdama prie altoriaus užkliuvusi už pastolių gerokai įsiplėšė savo raudonosios įvilktuvių suknelės palanką, nes tai ją išsinešė ryšulyje išeidama iš vienuolyno, ir kai tai nutiko, ir Delamarsas, ir Gedeonas, kuris čia irgi buvo su kitais draugeliais, pradėjo truputėlį šnibždėtis dėl tokio blogo ženklo, juolab kad ir suknelė buvo vilkima nebe pirmą kartą, ką sunerimęs paliudijo ir Andrius. Bet Uršulei ir Jonui Kirdėjui viskas buvo nė motais – nei kad žvakės buvo tik kelios, nei kad vietoj vargonų grojo tik kapsintis vanduo, nei kad nebuvo jokių gėlių, išskyrus paskubom nurėkštą šlapių jazminų šakelę Uršulės rankose, užtat žvakių šviesoje blausiai blizgėjo sugrąžintas šventojo Kazimiero sidabrinis karstas ir jo statula su tokiomis neįtikėtinai ilgomis rankomis, tarsi jis norėtų apkabinti visą pasaulį, ir ore tvyrojo svaiginamai saldus miros kvapas, ir Jonui Kirdėjui nerūpėjo nei pastoliai, nei kapsėjimas, nes pagaliau jautėsi taip, tarsi jį su pergale prieš viso pasaulio kazokus sveikintų ir šlovintų viso pasaulio vargonai.

Ir kai jie skubotai, nes vis dar lijo, išsiskyrė prie šoninių Katedros durų, nes buvo jau vėlu ir niekam nė nekilo mintis švęsti, nes rytoj ir Birontų, ir jaunojo Norvaišos laukė kelionės į priešingas puses, vienų – į šiaurę, kito – į pietus, Jonas Kirdėjus atsisveikindamas

Kazimierą paklausė tik vieno dalyko: kodėl Bazelis? „Nes tai irgi bazilisko miestas, ir kalbama, kad ten su juo gyvenama visiškoje taikoje, noriu įsitikinti pats“, – mįslingai atsakė Kazimieras ir savo ruožtu kai ko paklausė Bironto: kam tasai visada kvepinasi mira, juk tai kančios ir mirties kvapas[152]? „Mira? – nuoširdžiai nustebo Jonas Kirdėjus. – Niekada iš to nenaudėlio kanauninko nesu pirkęs miros, tik opoponaksą[153], o tai visiškai skirtingas dalykas.“ Ir Uršulė, kažkodėl prisiminusi silpną saldžiosios miros kvapą kitą rytą po įvilktuvių Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčioje ir pažvelgusi į to kvapo skleidėją, kuris dabar ją laikė už rankos temstančioje patvinusioje aikštėje, pridūrė, kad jai tai patinka, tenesugalvojąs ko nors keisti, ir ji apkabino atsisveikindama Kazimierą ir pagalvojo, kad štai jie ir vėl išsiskiria, ir iš tiesų aplinkybės labai liūdnos, bet ji kur kas mažiau liūdėjo negu anąkart, kai jis nenorėjo jos išleisti į probaciją. „Ar atsimeni, kokie buvo tavo pirmi žodžiai, kai susitikom?“ – paklausė Kazimieras Bironto ir tasai gūžtelėjo pečiais, nes, tiesą sakant, nors užmušk negalėjo prisiminti. „Pasakei man „saugok galvą“; tu – irgi saugok“, – nusišypsojo Kazimieras Norvaiša ir tai buvo viskas, ir taip jie be didelių ašarų ir glėbesčiavimųsi išsiskyrė, ir vienas nuėjo krautis likusios mantos, o kiti du – savo kuklios cukrinės vakarienės[154], kurioje buvo tik du svečiai – jie patys.

O pirmosios jų santuokos nakties paryčiais, vos spėjus sudėti bluostą, juos pažadino garsus beldimas į duris, ir užsimiegojęs tarnas kažką garsiai aiškino, ir už jų girdėjosi moteriškas balsas,

152 Mira – sakų pavidalo aromatinė medžiaga, gaunama iš augalo *Commiphora myrrha*, turinti balzamuojančių savybių, naudota palaikams konservuoti ir laidotuvių smilkalams; krikščioniškoje ikonografijoje mira – viena iš Trijų Karalių Kūdikėliui atneštų dovanų, simbolizuojanti jo laukiančią kančią ir mirtį; mira buvo naudojama paskutinio patepimo aliejui ir tradiciniams Velykų dienos smilkalams.

153 *Opoponax* arba „saldžioji mira“ – sakų pavidalo aromatinė medžiaga, gaunama iš augalo *Opoponax chironium*, turinti stiprių aromaterapinių raminamųjų savybių, XVII a. laikyta vaistu nuo isterijos ir hipochondrijos.

154 Cukrinė vakarienė – XVII a. paprotys, jaunųjų apartamentuose vestuvių vakarą prieš pirmąją naktį rengiamos nedidelės vaišės su vynu ir saldumynais.

ir Jonas Kirdėjus paskubom puolė rengtis ir eiti žiūrėti, kas ten, ir Uršulė irgi pradėjo dairytis, ką čia būtų galima užsimesti, ir kol surado Bironto kambarinį apsiaustą, nes juk atėjo pas jį be jokio kraičio, ir kol išėjo į kitą kambarį, kuriame girdėjosi pakelti balsai, ji pamatė vaizdą, nuo kurio jai pakirto kojas – jos ką tik iškeptas vyras laikė apkabinęs kažin kokią moterį, ir kai jie užklupti atsisuko, ji tepamatė, kad toji moteris verkia, ir Uršulė negalėjo suprasti, ar toji moteris graži ar ne, jauna ar subrendusi, kilminga ar prasčiokė, nes josios veidas buvo taip sumuštas, kad buvo sunku pasakyti, ir ji tik kūkčiodama kartojo „išdaviau tave, Jonai Kirdėjau, išdaviau dukart, ir nebūtų dalykų jiems pripasakojau, bet jis grįžo, kas galėjo pagalvoti, Viešpatie, kas galėjo pagalvoti po šitiekos metų, ir dabar mane teis bažnytinis teismas, ir jie mums visiems norės pripaišyti nebūtų dalykų, žiūrėk, kad tau nesibaigtų banicija", ir pamačiusi Uršulę kiek nurimo ir pradėjo valytis ašaras, tekančias per ištinusias mėlynes paakiuose, ir paklausė „ar čia ji?", o Uršulė stovėjo netekusi žado, nes negalėjo patikėti tuo, ką mato, ir nebežinojo, ką jai dabar daryti, tai tiesiog buvo per daug baisu, bet Jonas Kirdėjus lyg niekur nieko tai moteriai, kurią pavadino Eufemija, pasakė, kad eitų, nusiramintų ir saugotų save, ir atmintų, kad nieko nusikalstamo niekada nevyko, jie tik norį ją palaužti, ir kad duotų į teismą geriau tą savo pirmąjį vyrą už baisų sumušimą, kuris ją privertė išpažinti nebūtus dalykus, ir kad geriausiai jai galintis padėti dabar Mykolas Kvinta, ar ji žinanti, kaip jį rasti? Kai ji išėjo, jis apkabino vis dar be žado stovinčią Uršulę ir pasakė, kad viskas ne taip baisu, kaip atrodo, banicijos jokios jam negresia, teismai jo irgi nenuteis, bet jis turįs negerą įtarimą, kuo čia kvepia, ir jiems geriau paskubėti su kelione į Milkantus, kad nebūtų kam įteikti šaukimų tuščiuose namuose, ir važiuoti dabar pat; jis jai kelionėj viską papasakosiąs, tik tegul ji nebijanti, viskas ne taip baisu, kaip atrodė, ir ne taip blogai, ir jis švelniai pabučiavo ją į kaktą, kaip vaiką, ir jai nieko daugiau neliko,

kaip tik juo patikėti ir pasitikėti, nors sveikas protas jai sakė visai ką kita ir ji pyko ant savęs, kad negali juo netikėti.

O kai Eufemija išėjo, jos čia pat, už skersgatvio kampo, laukė du vyrai, ir vienas jų, jaunesnis, su ilgu žiponu, jos paklausė, kaip sekėsi, ir ji pasakė „gerai sekėsi, pasakiau, ką prašėt, būkit jūs prakeikti", ir spjovė tam jaunesniajam po kojomis, o jis pasakė „žiūrėk, kad nereikėtų išlaižyti, tu, supista šliundra", ir norėjo ją pačiupti už sprando, bet kitas, vyresnis, toks nedidelio ūgio, labiau subrendęs, sensteléjęs netgi, kiek paburkęs ir smarkiai išplikęs, bet visiškai nenusakomo veido, mostelėjo jam sulaikydamas, ir tasai pakluso, o kai Eufemijos nebesimatė, Marijonas Daugėla pasakė tam kitam, vyresniam, kad vis tiek nesupranta iki galo, kam visa tai, ir gaila, kad tada į jį pro langą nepataikė, bet tasai kitas atšovė, kad jam ir nereikia suprasti, jam tereikia vykdyti, ir kad viskas kaip tik labai švariai ir gerai išėjo, išvažiuos kuo greičiau ir galės savo retoriką deklamuoti kaime, karvėms, ožkoms ir avims, neliks nei jo, nei jo neapginto opuso, kuris, atrodo, pasimetė katedroje, niekas jo neranda, a, ir, beje, jis ponui Marijonui turįs nedidelę dovaną, jam spręsti, ką su ja daryti – sudeginti ar išmokti atmintinai, nors šiojo vietoje tai iškaltų atmintinai ir pritaikytų praktikoje, savo kovai. Ir Marijonas Daugėla išvyniojęs į tymo atraižą susuktus popieriaus lapus iškart suprato, ką laiko rankose, o vos supratęs – net sudrebėjo iš laimės ir pajuto, kaip kraujas plūsta į jo vyriškumą. Jis jau žinojo, ką padarys – žinoma, ir atmintinai išmoks, ir pritaikys, bet sugalvojo dar geriau – palauks, kol Liauksminas ir dar tie kiti du, kurie skaitė viską iki galo, užsiries, o tada truputėlį kai ką pakeis, kai ką perstumdys vietom ir pateiks kaip savo, su Marijono Daugėlos pavarde didelėm raidėm tituliniame puslapyje, ir tai bus jo saldžiausias kerštas Birontui.

XIX

Jonas Motiejus merdėjo ir labai kankinosi, bet ne dėl to, kad ką nors skaudėtų, priešingai – dėl to, kad po apopleksijos smūgio visai nieko nebeskaudėjo, jis visiškai nebevaldė savo kūno ir jautėsi bejėgis tarsi kūdikis, kurį reikėjo valgydinti, valyti, perrengti, judinti; ir nors buvo perskaitęs daugybę knygų apie *ars moriendi*[155], koks čia gali būti mirties menas ir kilnaus pavyzdžio rodymas, kai darai po savim ir vos įstengi nuryti tyrelę, kuria maitina tavo ištikima žmona? Ir jis būtų mieliausiai paleidęs savo paties gyvastį, kaip kad iš rankų paleidžiamas skersinis, už kurio laikomasi pakibus, bet netgi to negalėjo padaryti, nes tam, kad paleistų gyvasties skersinį, jam reikėjo atlenkti pirštus, o tai jau buvo judesys, kurio jis negalėjo atlikti, nes negalėjo pajudėti nei tiesiogine, nei perkeltine prasme. Ir mieliausiai jis būtų paprašęs Elžbietos pagalbos, nes mirtį iš mylimos moters rankų būtų su dėkingumu priėmęs kaip gražiausią dovaną, ir tai būtų buvę verta mirties meno vardo, bet netgi šito jis jos negalėjo paprašyti, nes negalėjo kalbėti, o jo siunčiamų minčių ji užsispyrusi nenorėjo girdėti, nors ir jautė, ir

155 Meną mirti – turimi galvoje teologiniai tekstai, kalbantys apie moralinį pasiruošimą mirčiai.

suprato, ko jis nori, tuo jis buvo tikras, nes pirma jie bendravo žodžiais, paskui bendravo tyla, o dabar jau buvo pasiekę tokį artumą, kai galėjo bendrauti vien mintimis. Betgi ne, ji nerodė liūdesio, kalbėjo su juo žodžiais ir netgi puošėsi kuo dailiau – vien tam, kad jam būtų malonu žiūrėti jai taip šalia sėdint ir pasakojant, kas vyksta ir ką ten neprižiūrimi išdarinėjo jų vaikai, kurių laišką ką tik gavo, tarsi jau dabar likę našlaičiai, pagalvoti tik, Kazimieras išvažiavo į svečius kraštus mokytis, bet gal ir gerai, juk matyti buvo, kad jam ir Milkantuose buvo ankšta, ir Vilniuj, pasirodo, ankšta, o Uršulė išėjo iš vienuolyno ir ištekėjo už to Bironto – ir kaip, ir kada jie sugebėjo susikukuoti, Jonui Motiejui buvo visiškai neaišku, bet tai jo nė velnio nenustebino, turint galvoje dvynių prigimties paslaptis ir tai, kokiom šunelio akim Kazimieras į tą nevidoną visada žiūrėdavo, tai Jonas Motiejus tada ir pamanęs, jog gerai, kad nors Uršulė jau vienuolyne, betgi va kaip viskas pasisuko, nes meilė – tai laimingiausias beprotybės pavidalas, bet dėl to nė kiek ne mažiau pavojingas. Ir kam gi, jei ne Jonui Motiejui, tai buvo geriau sakyti, juk jis tai žinojo, iš kur tas apopleksijos smūgis jį trinktelėjo – visiškai kvailai, bet drebančia ranka truputį neapskaičiavo ispaniškosios muselės miltelių; ir viskas tik dėl to, kad pratęstų savo silpstančias vyriškas jėgas Elžbietos džiaugsmui, betgi ir ne tik jos, ir savo paties pirmiausia, ir jis jokiu būdu dėl to nesigailėjo, priešingai, jis viską būtų paaukojęs, kad vėl būtų vyru šalia savo mylimosios, ir taip, štai, va, kas nutiko.

Ir jis sulaukė, kai jie atvažiavo ir dabar pasikeisdami jį slaugė, ir sėdėjo, ir pasakojo kažin ką, kalbėjo apie viską, išskyrus mirtį, ir dabar prie jo buvo Uršulė, visai kitokia, nei jis paminė, stebėtinai suaugusi ir išgražėjusi, ir pasidėjusi siuvinį ant rankų pasakojo jam, o veikiau balsu sau mąstė apie vienuolyną ir kaip vienuolės norėjo su šaknimis išrauti jai visą puikybę, ir kaip ji daug apie tai galvojusi, ir, kas keisčiausia, nepaisant visų skriaudų, ji vis dėlto esanti dėkinga motinėlei, nes toji geriau padėjusi pažinti jai pačią save, ir

vis dėlto, ji, gink Dieve, negalinti sakyti, kad gyvenimas vienuolyne – blogas dalykas, nesgi daugybei kitų jis padėjo atrasti sielos ramybę, tik štai bėda, kad ne jai. Betgi dėl tos kovos su puikybės nuodėme ji vis tiek nesanti tikra, nes vienas dalykas yra nuolankumas Dievui, o kitas – jo vardu prisidengusiems žmonėms, ir jai regis, kad tai tiesiog viena didžiulė veidmainystė, nes taip pagalvojus tai labiausiai puikybės nuodėmė juk buvo apsėdusi pačią motinėlę, įtikėjusią, kad turinti galią ir teisę be gailesčio skabyti ir tiesinti seserų sielas ir spręsti už jas, kas joms geriausia, kaip kad nusprendė už vargšę Ceciliją, tarsi būtų buvusi pats Ponas Dievas, tai negi tai – ne pati nuožmiausia ir pavojingiausia puikybė? „Nesu tikra, ar puikybė apskritai įveikiama, gal kartais šiek tiek jos – geras dalykas?“ – balsu mąstė Uršulė, ir Jonas Motiejus mintyse, deja, turėjo sutikti, kad puikybė kartais būna geras dalykas – lygiai kaip ir nuolankumas, nelygu kur link ir į ką juos nukreipsi. Ir Uršulė tęsė, kad esanti įsibaiminusi šiek tiek ir vis prisimenanti tas užpraeitas Kalėdas ir to bepročio pranašystę, kaip jis ten sakė – kad netapsianti vienuole, kad tėvą motiną išduosianti dėl kažkokio šėtono ar dėl juodo kuilio, ir, nagi, tegul tėvas atspėja, kas Birontų Denhofo herbe – ogi juodo šerno galva, tą ji tik dabar pastebėjusi, bekeliaudama su juo į Milkantus, ir apskritai tarsi viskas būtų buvę nelemties ženklais paženklinta – ir lijo per jų vestuves, tarsi dangus raudojęs būtų, ir suknelę ji susiplėšiusi, ir keliaujant juos miegančius karietoje buvo užpuolę kažkokie galvažudžiai, laimei, nieko neatėmė ir gerklės neperrėžė, nes vežikas sakęs, kad tyliai sustabdę iš netyčių, bet paskui taip pat tyliai kažko apsigalvoję atsitraukė nė jiems neprabudus, betgi vis tiek kažkokia pavojinga nelemtis, ir jai baisu pagalvoti, kas jų laukia po tokių nelaimingų ženklų – ar gyvenimas, ar tik virtinė prakeiktų nesėkmių. „Net negalvok taip, nes atsisakysiu tavęs; Norvaišos taip negalvoja, palik tokias mintis tamsioms mužikėms“ – nebyliai, nes tik mintyse, dukrai pagrūmojo nejudantis Jonas Motiejus, nors pats visą gyvenimą prietaringai

baiminosi kiekvieno Norvaišų silvos įrašo pasekmių, tarsi užburtu būdu kiekvieną kartą jo plunksnai palietus popierių jis būtų pranašavęs savo šeimos likimą. „Nėra jokių pikta lemiančių ženklų, yra tik tamsus galvojimas apie juos, kuris – tarsi rūsio tamsoje gyvenantis baziliskas; išvilk jį į šviesą ir pamatysi, kad jis tėra mažas glitus nelaimingas padarėlis, visų nekenčiamas ir nekenčiantis pats savęs, ir grėsmingas tik tada, kai bijai jam pažvelgti į akis, nes jo vardas – savęs paties baimė ir nešvari sąžinė“– pamanė jis gulėdamas apklostytas lovoje, kurios nė antklodės nejautė, bet užtat jo mintys buvo lengvos lyg pūkas, ir Uršulė, tarsi jį išgirdusi, lyg niekur nieko jam atsakė: „Bet keisčiausia, kad, nepaisant tų visų nelemtų ženklų, man regis, viskas taip ir turi būti; ir jaučiuos begėdiškai laiminga, nors kartais mane ir pagauna didžiulė baimė ir kartais baisu, kad jo visiškai nepažįstu, nors, kita vertus, kartais jaučiuosi, tarsi būčiau jį pažinojusi visą gyvenimą.“ – „Na, jam pažinti turėsi visą gyvenimą“, – mintyse jai atsakė tėvas. – „Kaip manai, ar išmintingai pasielgiau?“ – teiravosi tėvo Uršulė. – „Tikrai ne, – mintyse nusišypsojo Jonas Motiejus, – betgi priešingu atveju būtumei gailėjusis visą gyvenimą, tad gal visgi vertėjo?“ – „Kaip manai, ar mes būsim laimingi?“ Ir Jonas Motiejus jai taip pat mintyse atsakė: „Viešpatie, šitai ir aš norėčiau žinoti labiau už viską.“ – „Ar tu dėl mūsų motinos irgi esi kada nors prikrėtęs kvailysčių?“ – užsisvajojusiai dar paklausė ji. – „Patikėk. Tau net geriau nežinoti“, – mintyse pro ašaras sukikeno Jonas Motiejus, bet tuoj pat truputėlį pyktelėjo, nes jo mažąją Uršulę prie patalo pakeitė tas įsiveržėlis Birontas, kurį dabar turėjo vadinti žentu, ir visas miegamasis ūmai priplūdo to miros kvapo, kuris, tiesą sakant, stebėtinai maloniai ir raminamai veikė, o Jonas Kirdėjus sėdėjo, sūpuodamasis kėdėje tarsi teisėtas Milkantų šeimininkas, ir sėdėjo taip ilgai, kol susimąstęs pratarė: keista, ir koks sutapimas, kaip baigiasi Jono Motiejaus gyvenimas – o jo, Bironto, gyvenimas kaip tik taip ir prasidėjo – gulint paralyžiuotam lovoje, ir, jei tikėsime, pasakojimais, jis taip vaikystėje pragulėjo

beveik pusę metų. „Daug tu ten žinai, gal manasis gyvenimas irgi tik prasideda“, – mintyse pyktelėjo Jonas Motiejus ir nustebo, kai Jonas Kirdėjus balsu tarė: „Nors, – ką gali žinoti, – gal jums irgi viskas tik prasideda?“, o dar patylėjęs mąsliai taip pat balsu pridūrė, ir pridūrė vienu metu su Jonu Motiejumi, tą patį sau ištarusiu mintyse: „Hm, vargu, ne, – turbūt vis dėlto ne.“ Ir jis taip sėdėjo ganėtinai ilgai, vėl supdamasis ir tylėdamas, kol pagaliau, pats sau liūdnai nusišypsojęs, tarė: „Žinau, kad mane nelabai pakenčiat, nes manęs nepažįstat, betgi graudžiausia, kad jei geriau pažinotumėt – dar labiau nekęstumėt, nes, nieko nepadarysi, esu daugeliui sutrumpinęs gyvenimą – vieniems netyčia, kitiems truputėlį ir tyčia.“ Ir Jonas Kirdėjus Jonui Motiejui, tarsi nebyliam nuodėmklausiui, kuris turėjo dargi ir tą privalumą, kad negalėjo nei pabėgti iš klausykla virtusios alkovos, nei ekskomunikuoti, nes buvo paralyžiuotas ir bežadis, pradėjo pasakoti tokius dalykus, kurių niekada niekam nebuvo pasakojęs, kalbėti apie tai, apie ką niekada su niekuo nebuvo kalbėjęs, ir antrąkart jautėsi tarsi anuomet, kai turėjo prasižioti ir prabilti, idant nebūtų paskelbtas *incapabilis* visam gyvenimui, tik skirtumas buvo tas, kad anąkart begėdiškai melavo, o šįkart – pasakojo gryniausią tiesą apie save ir apie savo, švelniai tariant, abejotinos garbės gyvenimą, ir pasakojo, nes norėjo gauti atleidimą iš Uršulės tėvo, nes jam dingojosi, kad be jo, kaip anuomet be Birontų signeto, jis visam gyvenimui liks neveiksnus. „Blogiausia, kad mane nuolatos apninka abejonės, tiek jau esu prisižiūrėjęs, kad viskuo abejoju; kartais netgi abejoju, kad gal Uršulė niekada manęs nepamils, kaip aš ją myliu, gal jos meilė išgaruos, juk ji tokia nenuspėjama, o aš taip nevertas jokios meilės; nors štai tada, kai rašiau tuos skaičius lape, nė truputėlio neabejojau“, – baigęs šyptelėjo jis, ir Jonas Motiejus, jei būtų galėjęs, būtų paplojęs jam per petį ir pasakęs, kad abejoti sveika, neabejoja vien tik kvailiai, betgi kartais būtina vien aklai tikėti. Tačiau, užuot tai pasakęs, jis įsmeigė primygtinį žvilgsnį į Joną Kirdėjų ir taip pat

primygtinai nusuko jį į priešingą sieną, tarsi kažką norėdamas pasakyti. Ir tasai stebėtinai mikliai jį suprato, mat buvo gana supratingas, ir irgi pažvelgė ten, kur kabėjo ne itin grabiai kažkokio flamando nutapytas ganėtinai nepadorus paveikslas iš pagoniškos romėnų istorijos, kuriame visas paišinas Marsas laikė suėmęs už spenelio rubuilę Venerą, ir Jonas Motiejus užsimerkė, nes tik taip galėjo patvirtinti, ir kai tasai dar perklausė, ar turįs galvoje paveikslą, vėl užsimerkė, ir tada Jonas Kirdėjus supratęs jį paėmė už rėmo ir nenustebo kitoje pusėje aptikęs kažin ką esant, ir, užkišęs ranką, ištraukė nedidelę, vos dviejų plaštakų dydžio, sidabrinę dėželę, ir vėl mirktelėjimu gavęs leidimą, ją atidarė, ir terado joje pluoštelį sulankstytų popierių ir auksinį laikrodį, stebėtinai tokį pat, kaip kad turėjo jo garbusis profesorius Liauksminas, ir ant jo dangtelio buvo išgraviruota lotyniškai *Silentium est aureum*[156], ir Jonas Kirdėjus, perskaitęs tą sentenciją, pasakė Jonui Motiejui „na, aš tuo nesu tikras, manau, kad ne visada“, ir uošvis jam mintyse atsakė, kad jis irgi anaiptol nėra tuo tikras. Ir Jonas Kirdėjus trumpai pasakojo jam apie savo retorikos darbą, kuris, tik padėjus paskutinį tašką, atrodė neeilinės svarbos, betgi prabėgo kiek – mažiau nei mėnuo – ir viskas taip apsivertę aukštyn kojom, kad dabar jis abejoja, ar pasirašytų nors po vienu to opuso žodžiu, bet ir nedrįstų teigti, kad tylėjimas – auksas. „Ir, be to, kas tas auksas – negi tai didžiausia vertybė gyvenime, ir negi pasaulyje nėra nieko vertesnio?“ – suabejojo Jonas Kirdėjus ir Jonas Motiejus mintyse jam visiškai pritardamas sukikeno, betgi jis jau susidomėjęs vertė sulankstytus popieriaus lapus ir, priėjęs prie paskutinio, net šūktelėjo iš netikėtumo ir vos jo neišmetė iš rankų, nors ten nebuvo nieko daugiau, tiktai į stulpelius surašytos tūkstantis šimtas trisdešimt keturios pavardės ir prie jų skaičiai ar vos kelių žodžių pastabos, ir prie kai kurių pavardžių skaičių nebuvo, o prie kai

156 Tylėjimas – auksas (*lot.*).

kurių – jie buvo didžiuliai, ir buvo tam sąraše visi, kas ką nors reiškė kunigaikštystėje, pasauliečiai ir dvasininkai, vyskupai ir jėzuitai, ir iš to sąrašo buvo matyti, kurio parašas kiek kainavo, o kuris – nepaperkamas, ir kurie iš jų išdavikai, vėliau išsigynę savo balso, ir Jono Kirdėjaus širdį sugniaužė švelnus liūdesys ir jis tepasakė, kad kaip gaila, jog jau per vėlu, jog dar prieš septynerius aštuonerius metus, iki paliaubų, paskelbtas jis galbūt būtų nugriaudėjęs kaip perkūno trenksmas ir viską pakeitęs, ir Jonui Motiejui taip pat pasidarė neapsakomai liūdna, nes apie tai jis galvojo nuo pat Onos Magdalenos mirties, ir tatai buvo priežastis, dėl kurios jis įprato kasdien nors kartą pažvelgti savo baziliskui į akis. „Betgi aš jų negalėjau palikti ir apleisti, jiems čia manęs reikėjo labiau, ir aš kasdien klausiau pats savęs, ar teisingai pasirinkau, o tai, kad tie kiti trys irgi niekada nematė reikalo jo ištraukti, deja, čia nėra joks pasiteisinimas", – Jonas Motiejus mintyse kalbėjo Jonui Kirdėjui, ir tasai, tarsi būtų jį išgirdęs, atsakė: „Turbūt žinau, ką tai reiškia, pripažinti sau pačiam – tarsi pažvelgti į akis baziliskui", – ir lovoje gulintis Jonas Motiejus jį be garso paguodė, kad atlaikiusiems jo žvilgsnį beveik niekas nebaisu, juk ką tik galėjęs įsitikinti tuo pats, ir jei būtų galėjęs, būtų jam nusišypsojęs: „Aš ką tik pabuvau tavo bazilisku." Bet tik pagalvojo: „Jeigu tu galėtum, būtų gerai, kad pakviestum Elžbietą, gaila, kad taip trumpai pabendravom, mielai dar su tavim pasišnekėčiau, būkit laimingi."

Ir kai Jonas Kirdėjus, išvydęs Jono Motiejaus Norvaišos veide atslenkantį mirties šešėlį, kurį neklystamai atpažino, nes apsčiai jo buvo prisižiūrėjęs per savo neilgą, bet pavojingą gyvenimą, atsistojo ir pamanė, kad metas pakviesti Elžbietą, ir kai ji įšlamėjo į miegamąjį ir jis tyliai jai už nugaros užvėrė duris, jam pasirodė, kad išgirdo Joną Motiejų be balso sakant „dabar" ir ją klausiant nepravėrus lūpų „kaip aš be tavęs išgyvensiu?", ir buvo tikras, kad girdėjo jį atsakant „išgyvensi, juk aš visada būsiu su tavimi".

O kai nė ketvirčiui valandos nepraėjus Elžbieta vėl atvėrė duris, ir Uršulė su Jonu Kirdėjumi įėjo į alkovą, kurioje sunertomis rankomis gulėjo velionis Jonas Motiejus Norvaiša, jie nustebo pamatę iš kažin kur atklydusį ant palangės tupintį žvirblį, kuris kažką pačirškėjęs, purptelėjo pro langą tolyn ir, nors skrido su pertrūkiais ir nelabai aukštai, stebėtinai gerai viską matė kaip ant delno: ir tai, kad Norvaišų šeima neteko vieno, bet vietoj jo įgijo kitą, ką ten – netgi du naujus narius, nors to dar niekas ir nežino; ir matė ašaras Uršulės akyse ir tai, kaip ji nusišypsojo pro ašaras, vos Jonas Kirdėjus įsikibo jai už rankos tarsi skęstantysis ir išgelbėtojas vienu metu; ir skrisdamas toliau, į pietus, pro langą matė, kaip Antanas Tarvydas savo senu papratimu įremia šlapimo purslais nutaškytą batą Karolinai į pilvą, kad toji jį nuautų, ir toliau, miško gilumoje, kažkur tankmėje, matė jo sūnų Joną Tarvydą besiginčijantį su sėbrais, galvažudžiais ir dezertyrais, dėl kažkokio nepavykusio apiplėšimo; ir matė Eleną Butkutę Stervo ežero pakrantėje prie savo namelio, sukiužusio kaip ir jos nelaimingas gyvenimas, glėbiais skinančią žaliąsias rūtas savo antpilams; o dar toliau į pietus, prie Vilniaus, matė, kaip medžioklės namelyje Žvėryne Dominykas Mikalojus Radvila, jam ausyse tebeskambant ano vakaro muzikai, dosniai seikėja auksinus Andriui Choleckiui, kuriam ką tik užsakė sukurti baletą pasaulio pabaigos tema; ir įskrisdamas į Vilnių virš Bernardinų vartų matė tarsi širšių lizdą ūžiantį klarisių vienuolyną, kuriame tačiau buvo ir kelios taiką su pačiomis savimi atradusios bitelės, ir jų motinėlė, kurią regėjo prie atverstos knygos aprašančią švenčiausiojo paveikslo stebuklus ir kuri, taip paėmus, nebuvo tokia jau bloga moteris, jei tik ne ta jos puikybė ravėti svetimas sielas, betgi ne kas kita, o ta pati puikybė dėl savo vienuolyno ją vertė aprašyti paveikslo stebuklus knygoje, praturtinti Vilnių dar viena šventybe ir taip įsiamžinti istorijoje; ir matė, kaip į laikiną basųjų karmeličių būstą beldžiasi Radvilos antrasis sekretorius

Mykolas Kvinta ieškodamas prieglobsčio kažkokiai moteriai, kuriai veide geltonai blėso mėlynės; ir regėjo mieląjį Joną Delamarsą, kuris, pasisodinęs savo jaunąją žmoną, sidabrine šakute su dramblio kaulo rankena ją pratino skanauti gyvenimą ir atrodė stebėtinai laimingas; o betgi matė nerimo debesį virš universiteto, ir jis tarsi juodas ūkas kilo iš rektoriaus kabineto, kur Andriejus Valavičius tylioje lemiamoje žodžių ir valios dvikovoje galynėjosi su vienu iš jėzuitų, gana jaunu, bet jau vystelėjusiu ir išpurtusio veido; ir matė Marijoną Daugėlą Ambraziejaus bursoje ranka perrašinėjantį žodis po žodžio Bironto darbą, po kurio nė vienu žodžiu tasai jau nebepasirašytų; ir matė daugybę čirškiančių Vilniaus žvirblių, bet matė ir lygiai tiek pat daug prietaringai besinešiojančiųjų veidrodėlius apsisaugoti nuo bazilisko; ir žvirblis skrido sau toliau ir matė, jau kirtęs karalystės sieną, karietas su dvidešimties žmonių palyda, ir vienoje jų sėdėjo Kazimieras Norvaiša greta tokio kito laibo berniukėlio ilgomis blakstienomis ir tokiu pat vienatvės ženklu veide, jaunojo Palubinskio, ir jie jau buvo nebe vieniši, nes sėdėjo sau dviese ir kalbėjosi apie Bazelį ir baziliskus, ir žvirblis tai pamatęs čirptelėjo ir šovė kažkur į viršų, ganėtinai ramus – toks ramus, kiek tik apskritai galima turėti ramybės šiame pasaulyje.

UAB „Baltų lankų“ leidyba
Kęstučio g. 10, LT-08116 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino Spaudos namai „ARX Baltica“
Veiverių g. 142 b, Kaunas
www.arxbaltica.lt
Tiražas 3000 egz.

Fotografija © Diana Gomez

Jūsų rankose – pirmasis žinomos žurnalistės, menotyrininkės Kristinos Sabaliauskaitės romanas, jau pelnęs Jurgos Ivanauskaitės premiją ir įtrauktas į 2008 m. kūrybiškiausių knygų dvyliktuką.

Silva Rerum – lotyniškai „daiktų miškas" – taip vadinta XVI–XVIII a. populiari, iš kartos į kartą perduodama savaraštė Lietuvos bajorų „šeimos knyga". Tad ko baiminasi Jonas Motiejus Norvaiša kiekvieną kartą, kai ima plunksną į ranką?

Istoriniai herojai, detalės, įvykiai, paremti archyviniais šaltiniais – laiškais, memuarais, testamentais, raštais – romane susipina į magišką, įtraukiantį, trilerio tempo pasakojimą, kuriame fatališka meilės istorija pinasi su detektyvo elementais, o į būties įtampas žvelgiama patyrusia akimi ir dažnai – su šiai autorei būdingu subtilaus humoro ir ironijos žiupsniu.

„Knyga teikia juslinį, intelektinį ir pažinimo malonumą. Ji yra parašyta įvairiuose lygiuose, per kuriuos galima judėti. [...] Įspūdis turi kažko pasakiško, kerinčio, o kartu ir kažko gąsdinančio, paslaptingo, veikiančio žmogaus emocijas bei stumiančio į apmąstymus apie gyvenimą, mirtį, grožį ir bjaurumą, apie kilnumą ir žemiausias aistras. Visa tai, kas yra barokas, yra šioje knygoje."

Istorikė, dr. Irena Vaišvilaitė

„Ko gero geriausias pastarųjų keleto metų istorinis romanas."

Paulius Volverstas, Naujasis židinys-Aidai

„Gyva atminties perlų mozaika, išdėstyta visai naujame XXI amžiaus lietuviškos istorinės literatūros puslapyje."

Janina Survilaitė, Bernardinai.lt

„Autorė rašo meistriškai. [...] Tas, kuris žengia į „mišką" – traukte įtraukiamas apsvaigsta."

Vidas Dusevičius, Kultūrpolis.lt

„Norėčiau, kad *Silva Rerum* virstų filmu."

Režisierius Gintaras Varnas

„Būdama diplomuota menotyrininkė, autorė gabiai pademonstruoja, kad apie istoriją galima kalbėti ne tik sausais akademiniais, bet ir žaismingais meniniais tekstais."

Istorikas, prof. Egidijus Aleksandravičius

„Skaitant sunku atsiplėšti."

Giedrė Kazlauskaitė, Verslo žinios

ISBN 978-9955-23-225-4

www.baltoslankos.lt